

Velimir Kraševac-Igor

DEVETA
ROČEVSKA BRIGADA

Velimir Kraševac-Igor, tudi avtor že objavljene monografije Zapadnodolenjskega odreda, je monografijo Devete brigade napisal na podlagi ohranjenega dokaj bogatega dokumentarnega gradiva, obsežne literature ter pisnih in ustnih prispevkov nekdanjih pripadnikov brigade. Ti prispevki dopolnjujejo tiste aktivnosti in dogodke, za katere ni na voljo pisnih virov. Glede na časovno oddaljenost je avtor vse te izjave preverjal, primerjal in dopolnjeval z več izjavami. Arhivsko gradivo je avtor zbral iz arhivov IZDG (sedaj Inštitut za novejšo zgodovino) in CK ZK Slovenije — SDP.

*(Iz ocene recenzenta
Jožeta Novaka)*

Zavadi negovanja tradicij in čuvanja vrednot narodnoosvo-
bodilne vojne in socialistične revolucije je skupščina občine
Ljubljana Center na slavnostni seji vseh zborov 20. junija
1986 ob praznovanju praznika občine Ljubljana Center

podelila

domicil

Deveti slovenski narodnoosvobodilni
udarni brigadi kočevski

za njene izredne zasluge v narodnoosvobodilnem boju in
socialistični revoluciji in za sodelovanje pri zaključnih
bojih za osvoboditev Ljubljane - mesta heroja.

Nedosednik skupščine
Borut Plavsak
Ljubljana, 20. junija 1986

Velimir Kraševac-Igor

DEVETA
KOČEVSKA
BRIGADA

Ljubljana 1991

UVOD

Že leta 1965 se je odbor Skupnosti borcev Zapadnodolenjskega odreda in 9. SNOB »Kočevske« z vso odgovornostjo lotil pisanja monografije svoje brigade. Delo je zaupal znanemu pesniku in borcu kulturniku v Deveti Francetu Kosmaču. Žal je ta oktobra 1974 umrl in ni dokončal rokopisa, ki je poleg tega — v dotlej opravljenem obsegu — po mnenju komisije za zgodovino pri Republiškem odboru ZZB NOV Slovenije vseboval precej literarnih elementov. Kosmačevo zapuščino je prevzel Franci Kolar, ki pa tudi ni uspel izpeljati naloge. Tako je minilo še nadaljnjih enajst let.

Medtem je odbor zavzeto organiziral pisanje in uspešno izdal odredovo monografijo, ki je izšla spomladi 1985. Komaj pet mesecev zatem je odbor na seji dne 26. oktobra že dal v uvod delovnega programa za obdobje 1986—1990 pripravo knjige o brigadi. V štirih letih naj bi bil njen rokopis oddan v recenzijo. Za takšno odločitev je bilo več tehtnih vzrokov. Najmočnejši izziv je bila odmevna ocena knjige o Zapadnodolenjskem odredu. Ta je bila za odbor in avtorja nepričakovano ter prijetno presenečenje, ki je obvezovalo. Za samozadovoljstvo pa ni bilo časa. Naloge se je bilo potrebno lotiti takoj. Čeprav je medtem prišlo v odbor več novih članov, je bil še naprej pripravljen resno pomagati avtorju, da napiše brigadno monografijo.

Zato je odbor Skupnosti borcev to nalogo tudi zaupal meni. Temu se nisem mogel z razlogom ogniti, verjel pa sem tudi v obljubljeno pomoč, kakršne sem bil deležen pri pisanju monografije Zapadnodolenjskega odreda. To, pridobljene izkušnje in navsezadnje dejstvo, da sem bil v brigadi od njene ustanovitve do oktobra 1944, me je k temu delu spodbujalo. V štirih letih sem torej prevzeto nalogo opravil in konec leta 1989 rokopis oddal recenzentoma.

Čeprav bodo bralci sami ocenjevali vsebino knjige, želim omeniti nekatere okoliščine in ugotovitve, s katerimi sem se srečal med njenim nastajanjem.

Pisanje je spremljalo precejšnje pomanjkanje dokumentacije. Mnogo pomembnih stvari nisem našel niti v Zbornikih dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov kot tudi ne v posebej zbranem in arhiviranem gradivu te enote. To slednje je bilo dostikrat pisano preveč togo in celo površno. Zato sem skušal dobršen del manjkajočega nadomestiti in ponazoriti z vrsto preverjenih pričevanj borcev in starešinskega kadra, kar je prav gotovo obogatilo vsebino monografije. Tako se bo bralec srečeval z izvlečki iz dnevnikov, ki so jih med vojno pisali komandant brigade Mile Čubrič, politični komisar Franci Kolar, namestnik političnega komisarja bataljona Roman Krištof, borec Gabrijel Perkljč in politični komisar bataljona Marko Vrhunec. Od mnogih pričevanj, zbranih v času nastajanja knjige in vključenih v njeno vsebino, velja posebej opozoriti na spominske zapise, ki so jih prispevali Alojz Bele-Tičko, Avgust Farčnik-Sandi, Jože Frbežar, Dušan Gorkič, Drago Horvat, Bogomil Kenda, Milan Klaič, Pavle Korelc, Marjan Korošec, Jože Leskovšek, Alojz Malnar, Janez Medoš, Franc Molek, Vinko Mustar, Tone Novak, Lojze Palčič, Anton Pezdirc, Albert Rački, Dimitrij Razmadze, Vinko Robek, Jože Rom, Janez Rugole, Franc Simončič-Maks, Anton Skvarča, Miroslav Stalowsky, Zlatko Stepančič, Ivan Strajnar-Pogum, Franc Šporar-Franjo, Jože Štajer, Anton Štimec-Tonček, Mirko Šturm, Štefan Trobiš, Franc Urh, Ivan Zbačnik in Marija Žagar-Dunja. Prav tako so v gradivu koristni podatki iz pogovorov z borci v Beli krajini, ki jih je organiziral Anton Švajger, s partizani kočevskega območja na sestankih v občinski organizaciji ZB Kočevje, z Gorani v Vrbovskem in Srpskih Moravicah ter z borci iz Ljubljane. Pomanjkljivi osebni podatki so predvsem posledica dejstva, da je bil poleti 1944 izgubljen ves kadroviski arhiv.

Ob delu sem uporabljal vojaške topografske karte v merilih 1 : 50.000 in 1 : 100.000 (izdelane pred drugo svetovno vojno in dopolnjene leta 1956 oziroma 1959) ter večkrat tudi Atlas Slovenije 1 : 50.000 (Mladinska knjiga in Geodetski zavod SR Slovenije, Ljubljana 1985). Pri tem sem nekajkrat ugotovil različen podatek za isto koto.

Za slikovno gradivo v odboru nismo bili v zadregi, saj so vse osebne in večino skupinskih posnetkov prispevali bivši borci in njihovi svojci. Pri tem je potrebno opozoriti, da je med ljudmi še zelo veliko vrednih, zgodovinsko pomembnih tovrstnih dokazil, ki bi jih veljalo organizirano zbirati, preden bo prepozno.

Še beseda ali dve o brigadnem imenu »Kočevska«.

Že v partizanskih dneh so borci začeli za brigado uporabljati ime »Kočevska«. Tako je bilo predvsem zato, ker je bil njeno jedro Zapadnodolenjski odred z najštevilčnejšo skupino borcev iz Kočevja in obkolpskih

krajev, ker so njeni bataljoni nastali na Kočevskem in ker je tri tedne pozneje njen 4. bataljon sodeloval v zavarovanju zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju. Od osvoboditve naprej so to ime sprejeli tudi borci drugih enot ter njihovi odbori oziroma organizacije in še prav posebej prebivalci Kočevske. Pod tem imenom jo najdemo v nekaterih brošurah in dostikrat v časopisih.

Da je bil rokopis za knjigo o 9. brigadi pravočasno gotov, so pomembno pripomogli predsednik odbora Skupnosti borcev brigade Alojz Bele ter člana Vinko Mustar in Karel Horvat, ki so opravili vrsto organizacijskih in tehničnih nalog. Enak delež ima tudi mentor Jože Novak, ki je z izkustvenimi predlogi in popravki koristno usmerjal moje delo. K vsebinski izpopolnitvi in oblikovni dognanosti sta kot strokovnjaka z bogatimi izkušnjami pomembno prispevala recenzenta prof. dr. Tone Ferenc in Jože Novak. Tudi Zdravko Klanjšček, predsednik zgodovinske komisije pri Republiškem odboru ZZB NOV Slovenije mi je rad pomagal z dobrimi nasveti. V imenu odbora skupnosti borcev Devete se posebej zahvaljujem tov. Dušanu Gorkiču, predsedniku koordinacijskega odbora pri predsedstvu ZZB NOV Slovenije, za skrb, s katero je spremljal pisanje in izdajo knjige. K slovnični in oblikovni čistosti besedila je prispeval lektor Miroslav Ulčar. Skice sta izdelala Vladimir Štimac in Alojz Ravnik. Marjan Nosan je poklonil oblikovno rešitev knjige. Delo pri seznamu borcev in starešin je med pisanjem skušal kar najbolj vestno opraviti Vinko Mustar.

Izid knjige je po svojih močeh podprlo več gospodarskih in družbenopolitičnih organizacij, med temi založnik REVIJA OBRAMBA in občina Kočevje. Zgleden primer je pri tem pokazal ODBOR SKUPNOSTI BORCEV 10. BRIGADE »LJUBLJANSKE«. Tiskarna KOČEVSKI TISK je zlasti prek svojega predstavništva v Ljubljani imela veliko razumevanja za denarno stisko izdajatelja in né gledé na to vzorno opravila svoje delo. Kot posameznik pa se je močno zavzemal Marjan Jenko-Vid.

Imenovanim in tistim, ki jih posebej nisem omenil, pa so tudi prispevali k izidu knjige, se v imenu odbora Skupnosti borcev 9. SNOB »Kočevske« in osebno iskreno zahvaljujem.

V Sumartinu na Braču,
oktobra 1990.

Avtor

1. poglavje

USTANOVITEV DEVETE BRIGADE

Deveta slovenska narodnoosvobodilna brigada je nastala iz Zapadnodolenjskega odreda (v nadaljevanju tudi ZDO). Oblikovala se je v dneh od 10. do 14. septembra 1943 med preurejanjem treh odredovih čet v štiri bataljone, ki so hkrati izvajali manevrske naloge. Potem je 14. septembra Glavni štab NOV in PO Slovenije (dalje Glavni štab ali Glavni štab Slovenije) izdal odredbo, da se preimenujejo v 9. brigado, ki se vključi v tretjo slovensko divizijo oziroma 18. divizijo NOV in PO Jugoslavije.

Vojaško-politični položaj poleti 1943

Naraščajoče splošno nezadovoljstvo v Italiji je na poletje 1943 preraslo državne meje in s posledicami občutno vplivalo na razmere v Evropi.

Zelo težak gospodarski položaj države je zlasti zaradi pomanjkanja strateških surovin močno ogrožal tudi vojaško dejavnost. Delavstvo je izražalo protivladno razpoloženje z velikimi stavkami, ki so se vrstile vso pomlad 1943. Vedno več je bilo tistih, ki so si prizadevali pridobiti kralja Vittoria Emanuela III., da odstavi Mussolinija in umakne Italijo iz vojne; za to so se zavzemali tudi predstavniki velike buržoazije, nekdanji fašistični veljaki, generali in višji oficirji ter dvorni krogi. Ko sta sredi maja v Afriki kapitulirali italijanska in nemška vojska, so Anglo-Američani usmerili svojo premoč proti jugu Italije ter z bombardiranjem mest in s pripravami za izkrcanje hudo ogrozili varnost dežele in južne Evrope. Ta čas je imela Italija na okupiranih ozemljih 38 divizij, doma pa le 26 in še od teh se je 9 divizij pravkar vrnilo iz Rusije, brez vozil in orožja ter z velikimi izgubami v moštvu. Politično napetost med narodom je vladajoča fašistična stranka zavirala s strogimi ukrepi, predvsem v proizvodnji in pri

delitvi hrane. Še junija je Mussolini zagotavljal zmago v vojni, medtem ko je v ljudeh vse bolj naraščalo sovraštvo do Nemcev.

Tisti čas je imela Nemčija na vzhodni fronti 225 divizij, drugje po Evropi še 25. Ko so maja Anglo-Američani zasedli severno Afriko, je močno narasla nevarnost, da vdoro na Balkan in v Italijo, italijanski vojaško-politični vrhovi pa so postajali vse bolj nezanesljivi. Zato je nemško vrhovno vojaško poveljstvo takoj po porazu v Afriki začelo v tajnosti pripravljati načrte za obrambo Balkana brez Italijanov ter za veliko ofenzivo v središčnem delu vzhodne fronte. Ta naj bi odpravila neugoden položaj nemških enot na črti Orel—Belgorod in sprostila nekaj od 65 tam zaposlenih njenih divizij.

Tudi na zasedenih ozemljih niso bile za nemškega in italijanskega okupatorja nič ugodnejše prilike. Kljub obrambnim ukrepom in terorju se je razvilo organizirano odporniško gibanje v mnogih, zlasti balkanskih deželah. Med temi je bila najmočnejša Titova narodnoosvobodilna vojska v Jugoslaviji, ki je na poletje 1943 imela 57 brigad, 18 divizij, 4 korpuse in več deset odredov. (Vojna enciklopedija, št. 5, drugo izdanie, Beograd 1973, str. 778—782). Nase je aktivno vezala kar 37 okupacijskih divizij — 15 italijanskih, 13 nemških, 7 bolgarskih in 2 madžarski, poleg teh pa še okrog 250.000 kvislinških vojakov. Ko se je bližal razplet dogodkov v tem delu Evrope, je tako postajalo jugoslovansko območje čedalje pomembnejše, zlasti pa je naraščal pomen Slovenije.

Načrtovano ofenzivo na vzhodni fronti pri Kursku so Nemci začeli 5. julija, teden dni pozneje pa jo je zaustavila protiofenziva Rdeče armade, ki je trajala do 25. avgusta 1943. To je bila ena največjih bitk na svetu, imenovana »kurska operacija«. Že prvega dne sovjetskega protinapada se je vnela znamenita tankovska bitka, v kateri je na obeh straneh sodelovalo čez 1 500 tankov. Potem so Rusi osvobodili Belgorod in Orel ter 23. avgusta še Harkov. Samo boji pred Orlom in Belgorodom so terjali na nemški strani 120 000 mrtvih. Od takrat so se Nemci branili samo še z odstopanjem proti zahodu.

Dne 10. julija 1943 sta se 8. britanska in 7. ameriška armada uspešno izkrcali na jugu Sicilije, kjer so bile razporejene 6. italijanska armada in štiri nemške divizije. Italijani so se takoj začeli množično vdajati, medtem ko so Nemci organizirali močan odpor. Deset dni po invaziji so zahodni zavezniki presekali Sicilijo na dvoje, dvanaajstega dne je bil zavzet Palermo in šele 17. avgusta Messina, zadnje nemško oporišče na tem otoku. Zaveznikom se ni posrečilo zajeti 60.000 Hitlerjevih vojakov, ki so se umaknili na celino.

V noči s 24. na 25. julij 1943 se je v Rimu sestal veliki fašistični svet, na katerem je Mussolini poročal o vojaškem in političnem položaju. Za

tem je svet sklenil, da mora Mussolini odstopiti in izročiti vrhovno poveljstvo nad armado kralju. Petindvajsetega julija so Mussolinija odstavili in aretirali, njegovo vlado razpustili, novo pa je sestavil maršal Pietro Badoglio. Z Anglo-Američani je začel pogajanja o kapitulaciji, ki pa so se zavlekla, kar je bilo v prid nemškim obrambnim ukrepom na jugu Apeninov.

Po padcu fašizma se na notranjepolitičnem prizorišču Italije ni skoraj v ničemer obrnilo na bolje za protifašistično razpoložene množice. Zahtevale so prekinitev vojne, pomilostitev in izpustitev političnih jetnikov ter ostre ukrepe proti kompromitiranim fašistom. Badogliova vlada je pod pritiskom sicer ukinila fašistično stranko, vendar je ostala prizanesljiva in uslužna do njenih članov, zlasti do funkcionarjev v civilnih službah in v vojski. Še več, ostala je nepopustljiva do antifašistov, predvsem komunistov, še naprej je zapirala politične osumljence ter celo ponovno zapirala v ječe že izpuščene politične obsojence. Ukazala je vzdrževati red z orožjem in že 26. in 27. julija je bilo po mestih v demonstracijah pobitih na desetine in ranjenih na stotine protifašistov.

Tudi na okupiranih ozemljih so oblastniki in vojaški poveljniki ohranili dotedanje fašistične metode. Še naprej je veljala policijska ura, gibanje in zbiranje ljudi je bilo omejeno, političnim jetnikom niso vrnili prostosti.

Glede odnosa nove vlade do Nemčije pa je značilno, da sta kralj in Badoglio že v prvih treh dneh po prevzemu oblasti zagotovila nemškim vojaškim funkcionarjem v Rimu, da bo Italija nadaljevala vojno na Hitlerjevi strani.

Nemci so budno spremljali razvoj dogajanj v Italiji. Po majskem porazu na afriški fronti so tako sklenili braniti jug svoje »trdnjave« na italijanskih tleh. Novico o Mussolinijevem padcu so ocenili kot »izdajstvo«, dan po tem dogodku pa so že začeli premikati divizije, ki naj bi šle v Italijo. Tridesetega julija so prvi oddelki 26. tankovske divizije prešli mejo na Brennerju in stopili na italijanska tla. Prve dni avgusta sta območje Bolzana prešli še 44. grenadirska in 305. divizija. Zaradi tega in tudi pozneje je prišlo med nemškimi in italijanskimi vojaškimi poveljniki do protestov in ostrih sporov, vendar so Nemci vselej dosegli svoje. Izsilili so okrepitev svojih položajev na italijanskem jugu, dosegli nadzor nad komunikacijami, obenem pa zahtevali še podrejenost italijanskih enot v Severni Italiji. Šele po desetih dneh takšne samopašnosti je italijansko vojaško poveljstvo izdalo komandantom enot navodila, da se morajo pred presenečenjem zavarovati tako, da poskrbe za nadzor nad gibanjem tujih čet in jih biti pripravljene napasti. Kljub temu je bilo okrog 20. avgusta v Italiji že 15 nemških divizij in le kaka dva omembe vredna oborožena

spopada italijanskih vojakov z nemško vojsko (pri Postojni in Trbižu).¹ Do italijanske kapitulacije so na Apeninski polotok prišle številne izbrane nemške enote, ki so vzpostavile močno obrambo južno od Rima in se tam držale več kot devet mesecev.

Ljubljanska pokrajina in kapitulacija Italije

Italijanski okupator je imel v Ljubljanski pokrajini okoli 50 000 vojakov, razporejenih v naslednjih večjih enotah:

V Ljubljani je bil štab 11. armadnega korpusa s prištabnimi enotami in službami. Tam je imela sedež tudi divizija Alpskih lovcev (*«Cacciatori delle Alpi»*), katere 51. in 52. pehotni polk ter 1. topniški polk so bili razporejeni v Ljubljani, na Notranjskem in v severozahodnem delu Dolenjske. Pehotna polka sta imela po tri bataljone, topniški pa tri divizione. Na območju te divizije je bilo še šest bataljonov črnih srajc in dva specialna bataljona.

V Novem mestu je bil štab pehotne divizije *«Isonzo»*. Njena 23. in 24. pehotni polk s po tremi bataljoni in 6. topniški polk z dvema divizionoma so nadzorovali preostali, večji del Dolenjske. Na tem območju sta bila še dva fašistična in dva posebna bataljona.

V Črnomlju je bil nastanjen 73. pehotni polk divizije *«Lombardia»*, ki je imela sedež v Karlovcu in je pripadala 5. armadni skupini na Hrvaškem. Polk je imel tri bataljone razporejene po Beli krajini, kjer sta bila še en bataljon 137. legije črnih srajc in en topniški divizion.

Na Kočevskem so držali postojanke trije bataljoni fašistične bojne skupine *«XXI Aprile»*, ki je imela štab v Šmarju pri Ljubljani.

Ob nekdanji jugoslovansko-italijanski meji je bilo konec julija 1943 v 11. graničarski bojni skupini prek 8 000 vojakov.

Posebej je treba omeniti še moštvo bataljona kraljevih karabinjerjev in dveh bataljonov finančne straže, razporejeno po vsej pokrajini, medtem ko so bili njihovi štabi v Ljubljani.

Med temi enotami je bila tehnično najbolj opremljena in številčno najmočnejša divizija *«Isonzo»*. Imela je kakih 15 000 mož.²

Vse to vojaštvo je bilo v začetku septembra 1943 nastanjeno v 83 večjih in manjših postojankah. Kar v dvainštiridesetih so imeli oddelke za varovanje železniških prog Postojna—Zalog, Ljubljana—Metlika in Grosuplje—Kočevje. Deset odstotkov vsega vojaštva v Ljubljanski pokrajini je opravljalo to nalogo.³

Poleg svoje vojske je imel okupator na voljo tudi več kot 6 000 oboroženih belogardistov, ki so bili konec avgusta razporejeni v 106 postojankah na Dolenjskem in Notranjskem.⁴

Komandant enot italijanskega 11. korpusa in bele garde je sredi decembra 1942 postal general Gastone Gambara. Zavzemal se je za uspešnejši boj s partizani, »proti katerim se je treba bojevati s podobnim sistemom«.⁵ Do aprila 1943 je vzpostavil tri posebne bataljone za uničevanje partizanov in vanje vključil italijanske ter belogardistične vojake. Skrbel je za materialno preskrbo in vojaško moč belogardistov. Njegove reforme so zlasti poleti 1943 močno in nenehno zaposlovale narodno-osvobodilno vojsko v Ljubljanski pokrajini. Tudi po padcu fašizma, torej po 25. juliju, njegov pritisk ni popustil. Z ukrepi je vplival tudi na življenje civilnega prebivalstva. Ob že omenjenih fašističnih metodah, ki so jih Italijani ohranili na okupiranih ozemljih, je za Ljubljansko pokrajino — tako kot za Italijo — od 11. avgusta dalje veljalo vojno stanje. General Gambara si je celo vzel pravico, da je namero nove vlade, da osvobodi politične jetnike, razglasil za neveljavno v Ljubljanski pokrajini.

Vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja, ki je že od spomladi 1943 dobivalo obvestila o nameravanem državnem prevratu v Italiji, se je na ta dogodek dobro pripravilo. Za glavno politično nalogo je štel doseči najširšo privrženost Osvobodilni fronti in uspešno pripraviti njene odbore, da takoj in povsod postanejo nosilci oblasti. Partizanske enote naj še pred italijansko kapitulacijo in neposredno po njej uničijo kar največ železniških prog in cest, da tako prepreči odvoz vojaškega materiala, razoroži italijansko vojsko ali jo pridobi za skupen boj proti Nemcem, z zbranimi brigadami v Ljubljanski pokrajini pa naj uniči belo in plavo gardo ter zavaruje meje pred vdorom Hitlerjevih enot. Skupaj s terenskimi frontnimi odbori morajo enote NOV opraviti množično mobilizacijo. Ljubljana naj se pripravi na oboroženo vstajo.

Skladno s temi nalogami in ker so Nemci že prvi teden po padcu fašizma začeli vdirati v severno Italijo, je Glavni štab Slovenije ukazal 14. in 15. diviziji ter Zapadnodolenjskemu in Vzhodnodolenjskemu odredu, da se razvrstijo v območju železniških prog Zidani Most—Ljubljana—Trst, Ljubljana—Novo mesto—Metlika in Grosuplje—Kočevje ter cest ob njih, kjer naj razvijejo ofenzivno dejavnost. Obenem je pozval 3. brigado Ivana Gradnika (Primorsko) in 7. brigado Franceta Prešerna (Gorenjsko), da se priključita 14. diviziji, kjer sta bili 1. brigada Toneta Tomšiča in 2. brigada Ljuba Šercerja. V 15. divizijo, ki je imela 4. brigado Matije Gubca in 5. brigado Ivana Cankarja, je napotil 6. brigado Slavka Šlandra (Štajersko). Na Primorskem, Gorenjskem in Štajerskem so ostali samo odredi.

Štirinajsto divizijo je poslal na območje železnice Borovnica—Logatec, 15. pa na območje med okupacijsko razmejitveno črto in dolenjsko progo. Zapadnodolenjski odred je premestil iz Mirenske doline na železniški odsek Grosuplje—Kočevje, Vzhodnodolenjski odred pa se je razporedil do Metlike. Začetno akcijo sta 7. avgusta opravili Gubčeva in Cankarjeva brigada na progi med Trebnjem in Sevnico, potem pa so se napadi brigad in obeh odredov kar vrstili. Premike in napade narodnoosvobodilne vojske so od začetka do prvih dni septembra spremljali srditi spopadi s sovražnimi enotami po vsej Ljubljanski pokrajini.

Šestindvajsetega avgusta 1943 so Nemci prišli v Ljubljansko pokrajino kljub italijanskemu protestu. Opoldne tega dne je pri Šentvidu nad Ljubljano in Črnučah prešla mejo bojna skupina okrepljene 71. pehotne divizije s tremi polki, enim topniškim divizionom in bataljonom planinskih lovcev »Admont«. En pehotni polk je ostal v Ljubljani, druge enote so še istega dne prišle na Rakek, do 29. avgusta pa so prevzele nadzor nad progami Ljubljana—Opčine in Podbrdo—Gorica. Kot izgovor za vkorakanje v Ljubljano in zasedbo prog so izkoristili akcije 14. divizije, zlasti Tomšičeve brigade. Ta je v noči na 24. avgust pri Preserju minirala železniško progo in uničila vlak ter del čete nemške 24. tankovske divizije.

Že od prvega dne prevrata v Rimu je v Ljubljanski pokrajini, zlasti v Ljubljani, hitro in vse bolj javno naraščalo sovraštvo prebivalstva do tujcev, medtem ko so se krepile vrste OF. Tako je 1. avgusta 1943 fronta v Ljubljani organizirala demonstracije pred sodiščem, kjer se je zbralo več kot 10 000 ljudi. Takojšnje aretacije, hude kazni in odgon 32 demonstrantov niso ustrašili Ljubljančanov in še manj zavrlj njihovega odpora. Teden dni pozneje so mladinci organizirali komemoracijo za talci; potem je do konca avgusta OF pripravila še več javnih protestov proti okupatorju.

Kljub vse ostrejšemu spopadanju s civilisti, so morali Italijani kmalu postati malo potrpežljivejši in popustljivejši. Tako je v drugi polovici avgusta general Gambara poskušal ublažiti ostrino nekaterih okupacijskih odredb in je obenem iskal stik s slovenskimi politiki v Ljubljani, celo z OF, seveda brez komunistov. Prihod Nemcev v Ljubljansko pokrajino pa je že tako kočljiv položaj italijanskih oblastnikov v Ljubljani samo še poslabšal, zato se je Gambara hitro opredelil. Že po nekaj dneh je začel delati v korist nemške soldateske.* Ko je prve dni septembra 1943 dobil od svojega vrhovnega poveljstva ukaz, da izžene Nemce iz Slovenskega primorja in Furlanije ter zasede te predele, tega ukaza ni izvršil. Zamudil

* General Gastone Gambara je tudi potem, ko je Italija položila orožje, ostal zvest fašizmu. Oktobra 1943 ga je Mussolini, takrat pod Hitlerjevim varstvom, postavil za načelnika štaba fašistične republikanske vojske, ki jo je organiziral na severu Italije.

V Kočevju po kapitulacije Italije, dne 9. septembra 1943

je tudi z umikom dveh italijanskih divizij iz Ljubljanske pokrajine in ene iz okolice Karlovca, ki jih je bilo treba prepeljati na bivšo jugoslovansko-italijansko mejo. Premiki so se začeli šele 6. septembra, po dveh dneh pa jih je prekinila kapitulacija Italije.

Medtem je narodnoosvobodilna vojska na Dolenjskem in Notranjskem uspešno mobilizirala in pridobila okoli 900 novincev; prav toliko jih je pripravila Ljubljana. Tako je bilo 8. septembra 1943 v Ljubljanski pokrajini zbranih 7 brigad in 2 odreda, skupaj okoli 4 700 bork in borcev.

Ker so Nemci do 8. septembra že zasedli komunikacije proti Trstu in ker je komandant 11. armadnega korpusa general Gambara italijanske vojake pozval, naj gredo proti Reki, se je okupacijska vojska v razsulu namesto proti Ljubljani zvečine usmerila proti zahodu, to je prek Kočevske.* Med najmočnejšimi enotami in skupinami so po tej poti šle z Dolenjskega skoraj vsa divizija »Isonzo« z okoli 12.000 možmi, iz Bele

* Poziv generala Gambare je italijanskim vojakom zagotavljal, da bodo rešeni le, če gredo urejeni v oddelek do Reke, ki je edino mesto, kjer bodo dobili hrano, opremo in zaščito pred sovražniki in od koder se bodo lahko v doglednem času skupaj vrnili domov. Pri tem ni Gambara niti z besedico omenil kapitulacije.⁷

krajine del divizije »Lombardia« z dodeljenimi enotami, skupaj prek 8.000 vojakov, oddelki bojne skupine »XXI Aprile« iz postojank na Kočevskem z okoli 1000 fašisti in okrog 200 belogardistov. To je bila skoraj polovica vseh, v Ljubljanski pokrajini razoroženih italijanskih enot.⁶

Vest, da je Italija pred zahodnimi zavezniki položila orožje, je bila objavljena 8. septembra 1943 zvečer. Samo nekaj ur po tem je Glavni štab že izdal povelje štabom divizij in odredov, v katerem je bilo med drugim rečeno, da morajo enote NOV in POS skupaj s civilno oblastjo takoj nastopiti kot slovenska ljudska oblast in izvrševalec premirja. Brez odlaganja naj navežejo stik z italijanskimi poveljniki in vojaštvom in prevzamejo oblast, postojanke in orožje. Razorožiti je treba belo in plavo gardo ter onemogočiti vsak poskus, da bi jima Italijani izročili oblast. Med Italijani ter belo gardo in plavogardisti je potrebno začeti agitacijo za boj proti Nemcem. Tistim, ki bi stopili v NOV, je treba pustiti orožje, vsem drugim pa ga pobrati. Italijanom, ki oddajo orožje, je potrebno omogočiti svoboden odhod domov. Z rušenjem sredstev zvez in organiziranjem odpora je treba zavreti vdor Nemcev in onemogočiti odvoz italijanskega vojaškega materiala. V sodelovanju z organi oblasti je potrebno takoj začeti splošno mobilizacijo.⁸

Zapadnodolenjski odred

Rekli smo že, da se je 9. slovenska narodnoosvobodilna brigada razvila iz Zapadnodolenjskega odreda (ZDO), zato povejmo o njem nekaj več.

Zapadnodolenjski odred je bil znamenita partizanska enota, ustanovljena 24. ali 25. junija 1942. Sestavili so ga iz dveh bataljonov prvega Dolenjskega odreda in enega bataljona Pohorskega odreda ter ga vključili v 5. grupo odredov. Do srede avgusta so njegovi trije bataljoni imeli vsak po štiri čete. Nadzoroval je ves severovzhodni del Kočevske s pobočji in masivom Roga, vso Suho krajino z obeh strani Krke do železniških prog Grosuplje—Novo mesto—Uršna sela in Grosuplje—Kočevje. To je bil čas, ko se je na Dolenjskem že razprostiralo veliko osvobojeno ozemlje, ki je od odreda terjalo varovanje meja svobodnega predela, napade na okupatorjevo vojsko in politično delovanje med prebivalstvom.

Do srede avgusta 1942, ko je Zapadnodolenjski odred štel okrog 540 mož, je usmerjal svoje vojaške akcije največkrat na železniške proge, sovražnikove postojanke in italijansko vojaštvo v premiku. Na prej omenjenih progah je v tednih do začetka velike okupatorjeve ofenzive na Rog

opravi 28 akcij, ki so zavrle promet za 280 ur. Po več kot šesttedenski blokadi Žužemberka je 13. julija 1942 prisilil Italijane, da so zapustili to oporišče. Tri dni pozneje je v jurišni akciji pri Marinči vasi prizadejal 105. legiji črnih srajc hude izgube — 19 mrtvih in 14 ranjenih. Že 19. julija pa je uspešno sodeloval pri napadu na italijanski oddelek na Topli Rebri.

Tako imenovana 3.b faza velike italijanske ofenzive, ki je trajala od 14. do 24. avgusta 1942 je preživel različno: njegova 1. in 2. bataljon sploh nista prišla v stik s sovražnikovimi oddelki, medtem ko je bil 3. bataljon razbit. Kljub temu se je slednji v nadaljnjih štirih tednih spet okrepil in organiziral v bataljon.

V začetku septembra 1942 so odredov 1. in 2. bataljon vključili v novo ustanovljeno Gubčevo brigado, 3. bataljon pa je postal 1. bataljon prenovljenega Zapadnodolenjskega odreda. Njegove štiri čete so se kmalu nato preuredile v 1. in 2. bataljon s po dvema četama.

Prav takrat je bil v neposredni bližini Ljubljane ustanovljen tako imenovani »Smrekarjev« bataljon z operacijskim območjem v trikotniku Zalog—Grosuplje—Ljubljana. Bil je enota s posebnimi nalogami, za zaščito in spremstvo članov osrednjih organov gibanja, zato je bil na voljo izključno Centralnemu komiteju KP Slovenije.* Samo zaradi konspiracije je imel naziv »3. bataljon Zapadnodolenjskega odreda«. Poleg posebnih nalog je izvedel tudi veliko vojaških akcij, največ proti beli gardi. V dveh mesecih je narasel na skoraj 100 mož, decembra 1942 pa so ga vključili v Tomšičevo brigado.

Konec septembra 1942 je Zapadnodolenjski odred zapustil območje Roga in se za 10 dni ustavil na Frati pri Brezovi Rebri (zdaj Brezova Reber pri Dvoru). Takrat sta njegova 1. in 2. bataljon imela 156 borcev in bork. V prvi polovici oktobra se je 2. bataljon razporedil med Dobrničem in Kočevskim Rogom, štab odreda pa je s 1. bataljonom šel v Mirensko dolino in tam ostal 10 mesecev. Vsak na svojem območju sta v naslednjih treh mesecih razvila uspešno vojaško in politično dejavnost. Omenili bomo samo najpomembnejše.

Dne 24. oktobra 1942 je 2. bataljon blizu Šmihela pri Novem mestu zajel in razorožil desetčlansko italijansko patroljo; dne 2. novembra je 1. bataljon v Zvijavnici pred Mirno uničil potniški vlak, teden dni pozneje pa je za ves čas okupacije preprečil naselitev bele garde na Griču pri Mirni; dne 11. decembra je 2. bataljon sodeloval v napadu Gubčeve brigade na Ajdovec; 1. bataljon 14 dni pozneje spet sodeluje z Gubčevo pri napadu na grad Dob pri Šentrupertu in samo 9 dni zatem s Tomšičevo brigado pri uničenju belogardistične postojanke ob Temenici.

* vnaprej: Centralni komite KPS

S političnim delom na terenu sta bataljona uspešno pridobivala novince, zato je odred pred koncem leta 1942 lahko dal eno četo 2. bataljona v Kočevski Rog, kar 76 dobro opremljenih borcev pa v Gubčevo brigado. Po tem je odred imel samo tri čete, v katerih je bilo skupaj 120 mož. Po novem letu 1943 je šla njegova, tako imenovana »Jurčetova« (Avgust Vovk) četa v rajon Brezove Rebri, kjer je 17. marca doživela hud sovražnikov napad. Mesec dni pozneje so jo premestili v območje Dolenjskih Toplic. Tam je delovala po nalogu Glavnega štaba vse do 13. junija 1943, ko so jo preuredili v samostojen Levstikov bataljon.

Spomladi 1943 je ZDO začel sodelovati v napadnih in obrambnih akcijah Cankarjeve in Gubčeve brigade. Uspešno se je bil v prvomajskih napadih v dolini Mirne. Maja in junija so ga Italijani hudo preganjali med okupacijsko razmejitveno črto in dolenjsko železnico. V juliju je imel nekaj uspešnih akcij proti beli gardi ob Krki, potem je 24. julija sodeloval v napadu brigad na Žužemberk. To je bila dotlej njegova največja bojna naloga, ki jo je uspešno izpolnil, nato pa so ga poslali v Blatni klanec. Prvega avgusta opoldne je v nenadnem naskoku zajel 17 plavogardistov iz četniškega odreda majorja Karla Novaka, med njimi več znanih zločincev. Skoraj ob isti uri je ena odredovih čet pri Zaplazu razbila skupino belogardistov in ji zaplenila orožje. Tega dne je imel odred 154 dobro oboroženih borcev.

V pričakovanju kapitalucije Italije je dobil odred nalogo, da ruši kočevsko železniško progo. Dne 27. avgusta zjutraj jo je uspešno miniral blizu Lipovca, zvečer pa je prvič sam napadel utrjeno postojanko bele garde v Žvirčah. Napadeni so se obranili samo zato, ker odred ni imel težkega orožja. Akcijo na železniško progo je ponovil 1. septembra in jo pri Koblarjih onesposobil za 72 ur. Potem je poslal dva oddelka po novince, enega k Ribnici in drugega v Belo krajino. Spotoma so borci, namenjeni k Ribnici, 6. in 7. septembra pri Grčaricah napadli plavogardiste in jih razgnali.

Odred je opravil tudi vrsto političnih nalog, dostikrat pomembnejših od vojaških. Pridobival je nove borce, organiziral politične akcije na terenu, pomagal političnim aktivistom, skrbel za svoje in brigadne ranjence ter zbiral hrano in orožje za manevrske enote.

Na dan kapitulacije Italije so bili v odredovem štabu — komandant Alojz Hostnik-Jovo, politični komisar Nace Majcen-Taras, namestnik komandant Vinko Robek in namestnik političnega komisarja Avgust Farčnik-Sandi.

Za vdajo Italije je štab ZDO zvedel 9. septembra dopoldne v Vrbovcu pri Polomu. Odredovci so v naglici zapustili bivališče in se odpravili v smeri proti Kočevju. Mesto so že okoli poldne zapustile tri čete 1. bata-

Borci Zapadnodolenjskega odreda pomagajo spravljati zasežen italijanski vojaški material

ljona 52. polka divizije »Cacciatori delle Alpi« s pomožnimi oddelki in dvajsetimi fašisti iz Stare Cerkve. Skupaj so odšli proti Ribnici. V Kočevju so odredovci prišli okrog 15. ure ter kot prva partizanska enota ob velikem navdušenju prebivalstva zasedli okraшено mesto. Do noči tega dne je štab odreda razporedil 1. in 3. četo v Kočevju, 2. pa med Smuko in Klečem, kjer je iz novomeške smeri pričakoval prihod enot italijanske divizije »Isonzo«. Ta četa je en vod poslala v okoliš Hinj in tam začela mobilizirati.

Skladno z navodilom, ki ga je 9. septembra Centralni komite KPS poslal okrožnim in rajonskim partijskim komitejem, je bila v Kočevju že tega dne popoldne objavljena mobilizacija moških od 16. do 50. in žensk od 16. do 40. leta starosti, za Narodno zaščito in pomoč vojski. K obveznemu delu so pozvali vsa prevozna sredstva, da bi pravočasno spravili, kar so zasegli italijanski vojski. S tem so tudi za odredove borce dobile prednost zlasti tele naloge: razoroževanje in odvoz vojaškega plena, mobilizacija in preurejanje lastnih vrst ter končni obračun z ostanki bele in plave garde. Da bomo lažje razumeli, kako so se odredove čete mogle samostojno, hitro in uspešno vključevati v izpolnjevanje nalog tistih dni, se spomnimo

— da je bil odred izrazito teritorialna enota z raznovrstnimi nalogami — od vojaških, političnih, kadrovskih, terenskih in ekonomskih. Pri

tem so njegove čete dostikrat nastopale samostojno, razmeščene na velikem operacijskem območju;

— da je občasno uspešno sodeloval v velikih akcijah združenih brigad;

— da je bil od prenovе v septembru 1942 vezan neposredno na Glavni štab, ki je tudi ocenjeval uspešnost njegovih akcij, in

— da je prvih 6 tednov obstoja deloval v trikotniku južno od dolenske železniške proge, med Grosupljem, Novim mestom in Kočevjem, kar mu je zdaj omogočalo, da je uspešno obvladoval teren.

Za kar najbolj uspešno razoroževanje Italijanov in spravilo vojaškega materiala je odred razvrstil svoje tri čete na 20 km dolgi cesti od Starega Loga prek Kočevja do Kočevske Reke. Pričakoval je, da bo prav tod skozi šel velik del vojaštva na umiku. Že 8. septembra 1943 zvečer je izšlo povelje Glavnega štaba, ki je naročalo, da je od italijanskega moštva treba na vsak način dobiti orožje in preprečiti, da bi ga kdo odpeljal iz postojank. Dva dni pozneje pa je isti štab naročil odredu, da je treba urediti in prenesti na mesta, ki bodo varna pred sovražnikom, vse vojaške potrebščine, ki jih odred zapleni.⁹

Ordredovci so se hitro lotili razoroževanja, kar so šteli za najpomembnejšo nalogo. S tem so se potem ukvarjali polne 4 dni in obenem vključevali novince. Tako so že prvega dne iz treh čet nastale štiri, razporejene takole: 1. četa v Kočevski Reki, 2. četa od Hinj do Kleča, 3. četa v Kočevju in 4. četa pri Stari Cerkvi. Vojni plen se je naglo kopičil, posebno hitro od 11. septembra dalje, ko sta ga začeli odlagati diviziji »Isonzo« in »Lombardia«. Zlasti veliko se ga je nabralo v Kočevju, pri Livoldu in Kočevski Reki ter na odseku med Starim Logom in Malo Goro. Po cestah Roga je stekel živahen promet in pri obrobni vseh (Grintovcu, Trnovcu, Podturnu) so nastajala velika skladišča streliva. Za odvažanje in spravljanje je odred organiziral svoje vode.

Obenem z razoroževanjem je stekla tudi mobilizacija v NOV. »Izvajati je treba splošno mobilizacijo (. . .)« in »Takoj izvršite popolno mobilizacijo vseh moških, ki so sposobni nositi orožje (. . .)«, je ukazal Glavni štab Slovenije in dan pozneje priporočil Centralni komite KPS. V navodilu Glavnega štaba z dne 10. septembra 1943 je bilo Zapadnodolenskemu odredu določeno novo operacijsko območje z nalogami. Akcijsko območje je bila Suha krajina z obeh strani Krke med dolensko železnico in kočevsko železniško progo in do Kočevskega Roga. Na tem ozemlju naj bi rušil železnico od Čušperka do Dobropolja, pripravil za uničenje mostove v Soteski, pri Žužemberku in Vidmu, pregnal belo gardo na svojem območju, pri tem pa še poskrbel za spravilo vojnega plena.¹⁰ Istega dne je odred že sporočil nadrejenemu poveljstvu, da je v Kočevju in okolici

opravi mobilizacijo, pri tem dobil 300 novincev ter sestavil tri bataljone. Dan pozneje pa so se njegove štiri čete preuredile: druga v 2. bataljon, tretja v 3. bataljon, četrta v 4. bataljon, le prva četa dva dni pozneje v 1. bataljon Zapadnodolenjskega odreda. Dva dni zatem so imeli bataljoni po okrog 180 mož, razporejenih v tri čete, ki so jih zaupali po stažu starejšim odredovcem. Bataljonom sta poveljavala komandant in politični komisar: Prvemu — Franc Kotar in Velimir Kraševac-Igor, Drugemu Franc Kukman in Franc Kocjančič, Tretjemu Alojz Bele-Tičko in Lovro Omahen-Orlov ter Četrtemu Jože Grabljevec-Novni in Ignac Ferfila-Nace.

Dne 11. septembra popoldne je prišla v Kočevje Prešernova brigada, zato je štab odreda lahko takoj začel razporejati svoje enote na novo operacijsko območje. V naslednjih dveh dneh je z Drugim, Tretjim in Četrtim bataljonom zasedel Hinje, Struško dolino, Žvirče in Ambrus, medtem ko je imel 1. bataljon še naprej v Kočevski Reki.¹¹

Ustanovitev Devete

Konec italijanske okupacije na Slovenskem jeseni 1943 je ustvaril izjemno ugodne vojaško-politične razmere in veliko osvobojeno ozemlje, ki ga zaradi moči NOV in PO Slovenije Nemci z ostanki bele garde niso mogli takoj nadzorovati. To priložnost je izkoristilo vodstvo osvobodilnega gibanja in Izvršni odbor OF je ukazal okrožnim, rajonskim in terenskimi odborom OF, da takoj prevzamejo oblast in jo izvajajo do izvolitve narodnoosvobodilnih odborov.

Enajstega septembra 1943 sta Izvršni odbor OF in Glavni štab Slovenije izdala razglas o splošni mobilizaciji, ki je veljala za vse za orožje sposobne Slovence od 17. do 45. leta starosti.

Tega dne je Izvršni odbor izdal še razglas o volitvah v zbor odposlancev slovenskega naroda, ki morajo biti splošne, demokratične in svobodne. Izvedejo pa naj se v času od 20. do 25. septembra 1943.

Dne 12. septembra je Izvršni odbor OF objavil razglas, da sta vso oblast na osvobojenem ozemlju Slovenije prevzeli OF in narodnoosvobodilna vojska ter pozval Slovence in Slovenke, naj izpolnjujejo vsa njuna navodila. Pri tem naj še bolj okrepijo patriotizem in vsestransko pomagajo narodnoosvobodilni vojski.

Naslednjega dne, 13. septembra, je Izvršni odbor OF ustanovil upravno komisijo za osvobojeno ozemlje, ki bo namesto njega vodila upravno politične posle. Komisija je imela 8 odsekov (za splošno upravo, finance, industrijo, gospodarstvo in prehrano, narodno vzgojo in prosveto, promet, narodno zdravstvo ter zaščito civilnega prebivalstva v vojnih

Skupina borcev 9. brigade: od leve Anton Švab, Milan Frbežar in Jože Ferbežar

razmerah), vodil jo je sekretar z načelniki odsekov. Ustanovitev komisije je bila objavljena 15. septembra 1943. Na terenu so posle ljudske oblasti opravljali okrožni, rajonski in terenski odbori OF, ki so ustanavljali podobne odseke, kot jih je imela upravna komisija. Velik problem je bila oskrba prebivalstva z živežem, zato je bila hrana še naprej odmerjena. Delili so jo iz italijanskih skladišč. Blago in usluge se je še naprej plačevalo z lirami, markami in boni. Na terenu je nova oblast morala najprej poskrbeti za urejeno spravilo in delitev živeža civilistom ter za zaščito prebivalstva spričo vojnih razmer. Ozemlje bivše Ljubljanske pokrajine je takrat bilo razdeljeno na 9 (ljubljski, belokranjski, novomeški, kočevski, ribniški, velikolaški, stiški, cerkniški in vrhniški) okrožnih, 6 podokrožnih, 79 rajonskih in več sto terenskih odborov OF.

V Slovenskem primorju in slovenski Istri je tisti čas šel razvoj OF in ljudske oblasti nekoliko drugače, čeprav je izhajal iz temeljnih opredelitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Dne 11. septembra 1943 je bil na Vogrskem ustanovljen Narodnoosvobodilni svet za primorsko Slovenijo. Ta je še istega dne izdal odlok o mobilizaciji, štiri dni pozneje pa še odlok o volitvah občinskih narodnoosvobodilnih odborov. Vse to so množice potrjevale z velikim navdušenjem in pripravljenostjo, da v vsem podpro novo ljudsko oblast in osvobodilno vojsko. Tako je narodnoosvobodilno gibanje v tem delu Slovenije preraslo v splošno narodno vstajo.

V takšnih razmerah je 16. septembra 1943 Vrhovni plenum OF sprejel sklep o priključitvi Slovenskega primorja k združeni Sloveniji. Obenem je Narodnoosvobodilnemu svetu za Primorsko zaupal organizacijo javne uprave.

Istočasno s prevzemom in organizacijo civilne oblasti septembra 1943 se je gradila tudi zaledna vojaška oblast. Dne 13. septembra 1943 je Glavni štab Slovenije z odredbo ustanovil komande (belokranjskega, novomeškega, kočevskega, ribniško-velikolaškega, grosupeljsko-stiškega in cerkniškega) vojnega področja. Pri teh so bila ustanovljena še vojaška sodišča, ki so vojaškim in civilnim osebam sodila za kazniva dejanja. Kot izvršne organe komand področij so za večja mesta in trge ustanovili komande mest. Za zavarovanje so komande področij in komande mest vzpostavljale partizanske straže, na podeželju pa je to opravljala Narodna zaščita.

Komando vojnega področja so sestavljali komandant, njegov namestnik in njegov pomočnik ter sodnik vojaškega sodišča. Komande vojnih področij so takoj začele ustanavljati delavnice, pripravljati skladišča, zbirati in evidentirati zaloge živeža ter organizirati prevoze. Pozneje so se pri njih razvili razni odseki (ekonomski, sanitetni, veterinarski in drugi). Obenem s teritorialno spremembo politično—upravnih okrožij so v začetku oktobra iz šestih oblikovali tri komande vojnih področij —belokranjsko, novomeško in ribniško — s trinajstimi komandami mest.

Trinajstega septembra 1943 je izšla odredba Glavnega štaba, ki med drugim ugotavlja, da sta dotedanja odreda — Zapadnodolenjski in Vzhodnodolenjski — prerastla v operativne enote manevrskih sposobnosti. Odredba tudi ugotavlja, da se pri Šentjurju, južno od Grosupljega, zadržuje okrog 1000 belogardistov, zato je bila v Vidmu pri Zdenski vasi sestavljena posebna operativna skupina, v katero so vključili tudi odredove bataljone. Ti naj skupaj z Levstikovo brigado zasedajo črto Zdenska vas—Ponikve in se odpravijo v čiščenje proti severu, po končani operaciji pa naj se zadržijo na območju Grosuplje—Turjak—Pijava Gorica.*¹²

Še istega dne popoldne sta na ukazano pot odšla odredov 3. bataljon in 2. bataljon Levstikove. Toda ker so pred tem spričo pritiska enot 15. divizije belogardisti že izpraznili predel levo od ceste Pijava Gorica—Turjak, se je odredov 3. bataljon kmalu odpravil nazaj v Zdensko vas, medtem ko so Levstikovci z oklepnimi avtomobili šli v smeri Ljubljane. Odredove čete s tem na severu niso imele nobene naloge, zato so jih prav kmalu poslali v akcijo proti zahodu. Toda prej na kratko opišimo, kam so

* Brigada Frana Levstika je bila ustanovljena iz zaščitnega bataljona Glavnega štaba, in sicer na podlagi ustnega povelja funkcionarjev glavnega štaba, izdanega 10. septembra 1943. Prva odredba štaba te brigade je izšla 12. septembra v Žužemberku.

se tiste dni usmerjale in kako reševale bele ter plavogardistične posadke in skupine, ki niso hotele sprejeti ponujene amnestije.

Komaj je začel Zapadnodolenjski odred razporejati bataljone po Suhi krajini, so tamkajšnji belogardisti že skoraj končali s premiki, pobegi in združevanjem. Najprej se je 10. septembra 1943 v Žužemberku zbralo okrog 400 belogardistov. Med pogajanji z zastopniki NOV so se razbežali, njihovi vodje pa so pobegnili na Turjak.* Dan pozneje sta se v Kompoljah združila skupina 50 plavogardistov iz Ribnice in dobrepolski bataljon belih. Dvanajstega septembra so šli vsi na Turjak, kamor so naslednjega dne ponoči prišli še oddelki iz Žvirč, Zagradca, Ambrusa, Krke in drugod. Tako 13. septembra, ko je odred prišel v Kompolje, vzhodno od črte Grosuplje—Turjak ni bilo nobene belogardistične oziroma plavogardistične postojanke več.¹³

Štirinajsti september 1943 je bil za nadaljnji boj proti okupatorju zelo pomemben. Slovenska narodnoosvobodilna vojska je dobila tretjo divizijo s tremi brigadami. Najprej je Glavni štab Slovenije v posebnem povelju za ta dan izrekel vsem borcem in komandnemu kadru odredov zahvalo ter priznanje za zelo dobro opravljeno razorožitev treh italijanskih divizij, za razbitje bele in plave garde ter hkrati uspešno izvedeno mobilizacijo. Ta je omogočila, da je bila tega dne z odredbo ustanovljena 18. divizija NOV in POJ, ki so jo sestavljale: 8. brigada, Levstikova, 9. brigada, sestavljena iz bataljonov Zapadnodolenjskega odreda, in 10. brigada »Ljubljanska«**. Imenovan je bil tudi štab 18. divizije in poslan v Zdensko vas, kjer je bilo predvideno zborna mesto vseh treh novoustanovljenih brigad.***

Prvi ožji štab Devete so sestavljali tovariši, ki smo jih omenili kot štab Zapadnodolenjskega odreda ob kapitulaciji Italije. Na dan ustanovitve brigade so bili njeni bataljoni med seboj precej oddaljeni. Prvi je v Kočevski Reki dobil zamenjavo in bil na poti v Žvirče; Drugi se je zadrževal v Hinjah, eno četo je imel pri Starem Logu; Tretji je bil v Zdenski vasi, medtem ko je bil Četrti v Ambrusu in je imel eno četo v

* Grad Turjak je bil že pred 8. septembrom 1943 določen za pribežališče belih posadk, potem ko bi bila objavljena kapitulacija Italije.

** Ob preimenovanju ZDO v 9. slovensko narodnoosvobodilno brigado je bilo predlagano, naj nova enota poleg svoje številke nosi naziv »brigada bratstva in enotnosti«. Ni znano, zakaj se to ni uveljavilo. (Kraševac, Zapadnodolenjski odred, str. 326).

Deseta slovenska narodnoosvobodilna brigada je bila ustanovljena 11. septembra 1943 na Golem pri Ljubljani. Tega in naslednjega dne se je ob drugem bataljonu Šercerjeve brigade zbralo nad 600 novincev iz Ljubljane, ki so jih najprej razdelili v dva, nekaj dni pozneje pa še v dva bataljona. Takrat je bilo tudi sklenjeno, da bo to Ljubljanska brigada.

*** V štab 18. divizije so bili imenovani: komandant Rado Pehaček, dotlej načelnik štaba 15. divizije; politični komisar Ivan Hribar, prej namestnik političnega komisarja 14. divizije; operativni oficir Sava Konvalinka, predavatelj v vojaški šoli (Odredba Glavnega štaba Slovenije z dne 14. septembra 1943 o ustanovitvi 18. divizije, Zbornik, VI-7-42).

Žvirčah. Tako je dan ustanovitve 9. brigade 18. divizije minil brez slovesnosti, celo brez zbora bataljonov. Ti so za preimenovanje odreda v brigado zvedeli šele nekaj dni pozneje, ko so se prvič sešli v Zdenski vasi in Vidmu. Takrat je brigada štela okrog 850 ljudi.

Opombe:

1. Tone Ferenc, *Ljudska oblast na Slovenskem 1941—1945*, 2. del, Ljubljana 1985, Založba Borec, Partizanska knjiga (ponovno: Ferenc, *Ljudska oblast na Slovenskem*), str. 14.
2. Lado Ambrožič-Novljan, *Petnajsta divizija*, Ljubljana 1983, Knjižnica NOV in POS (ponovno: Ambrožič, *Petnajsta divizija*), str. 59.
3. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, glasilo Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana (ponovno: *Prispevki za zgodovino*), letnik 1960, št. 2, str. 259.
4. Ferenc, *Ljudska oblast na Slovenskem*, str. 12, 13.
5. Ambrožič, *Petnajsta divizija*, str. 9.
6. Tone Ferenc, *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943*, Maribor 1967, Knjižnica NOV in POS (ponovno: Ferenc, *Kapitulacija Italije*), str. 143—150.
7. Poziv komandanta 11. armadnega zbora generala Gambare italijanskim vojakom ob kapitulaciji Italije; Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov (ponovno: Zbornik, del — knjiga — dokument), VI-7-291.
8. Povelje Glavnega štaba Slovenije z dne 8. septembra 1943 štabom divizij in odredov za razoroževanje italijanske in mobilizacijo v narodnoosvobodilno vojsko; Zbornik VI-7-1.
9. Velimir Kraševac-Igor, *Zapadnodolenjski odred, tudi Dolenjski puntarji*, Ljubljana 1985, Knjižnica NOV in POS (ponovno: Kraševac, *Zapadnodolenjski odred, tudi ZDO*), str. 17—326.
10. Navodila Glavnega štaba Slovenije z dne 10. septembra 1943 štabu Zapadnodolenjskega odreda o nalogah na njegovem operacijskem območju; Zbornik VI-7-17.
11. Poročilo štaba Zapadnodolenjskega odreda z dne 10. in 13. septembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije o razorožitvi italijanske vojske na Kočevskem; Zbornik VI-7-19 in 38, ter poročilo Zapadnodolenjskega odreda z dne 12. septembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-7-33.
12. Odredba Glavnega štaba Slovenije z dne 13. septembra 1943 štabu Levstikove brigade za nadaljevanje operacij proti beli gardi; Zbornik VI-7-35.
13. Franček Saje, *Belogardizem*, 2. dopolnjena izdaja, Ljubljana 1952, str. 592, 597, 598 in 600.

2. poglavje

NAPADI IN SPOPADI PRED LJUBLJANO (od 15. 9. do 16. 10. 1943)

Po uspešni razorožitvi italijanskega okupatorja in mobilizaciji v NOV Slovenije so se partizanske enote hitro in močno okrepile. Medtem ko je 7. septembra 1943 Glavni štab imel dve diviziji s sedmimi brigadami in šest odredov, vsega okrog 5500 borcev in bork, je že osem dni pozneje bilo v bivši Ljubljanski pokrajini v treh divizijah 10 brigad, ki so štejele od 850 do 1570 ljudi, poleg teh pa še Vzhodnodolenjski odred z okrog 1250 mož.*

Razen dveh so bile na Dolenjskem in Notranjskem pregnane ali uničene vse bele in plavogardistične postojanke. Del njihovega jedra je še nekaj dni na Turjaku in v Begunjah pri Cerknici zaman čakal na rešitev, okrog 2000 pa jih je takoj poiskalo in dobilo zaščito pri Nemcih.

Nastalo je veliko osvobojeno ozemlje, na katerem je imela Osvobodilna fronta vso oblast in podporo navdušene večine prebivalstva. Takrat je Slovenija dobila še posebno strateško veljavo, saj je postala zaledje nove fronte na jugu Evrope.

Tako je ocenilo položaj tudi vodstvo slovenskega osvobodilnega boja in temu ustrezno usmerilo dejavnost svojih enot. Že 10. septembra 1943 je Glavni štab izdal navodila z nalogami narodnoosvobodilne vojske in za zavarovanje ter organizacijo nadzora na osvobojenem ozemlju. Med naloge, ki so veljale vsem enotam, je štel uničevanje bele garde, razoroževanje Italijanov, skladiščenje zaseženega vojaškega materiala, mobilizacijo in oboroževanje za odpor nemškemu okupatorju ter zagotavljanje pomoči političnim organom oblasti. Poleg teh sta obe slovenski diviziji dobili še posebne naloge:

* VZHODNODOLENJSKI ODRED, ustanovljen avgusta 1942, je po razpadu Italije dal en bataljon kot jedro za Kočevski odred, ki je bil ustanovljen 15. septembra 1943. Še istega dne so oba odreda vključili v južno grupo odredov, ki je obstajala samo 10 dni. Dne 26. septembra je bila ukinjena, Vzhodnodolenjski odred je postal 15. brigada 15. divizije, bataljona Kočevskega odreda pa so razdelili med brigade 18. divizije.

Štirinajsta divizija, z operativnim območjem v zahodnem delu nekdanje Ljubljanske pokrajine, zavaruje smeri proti severu, kjer so nemške enote, in proti Cerknici, ruši južno železnico in popolnoma uniči železniško progo Kočevje—Grosuplje in Grosuplje—Ljubljana.

Petnajsta divizija, razporejena na Dolenjskem do hrvaške meje, onespobablja prometne zveze v obmejnem območju proti Nemcem, uničuje železniške proge, zlasti odsek Ljubljana—Novo mesto. S Cankarjevo brigado zavaruje brežiško smer pred možnostjo sovražnega vdora.

Spričo krepitve sovražnikovih postojank ob meji in začetnih vdorov na osvobojeno ozemlje je 16. septembra 1943 Glavni štab z odredbo dopolnil naloge 14. in 15. divizije, da naj na svojem operativnem območju uničujeta sovražnikove prodore. S to odredbo je tudi 18. divizija dobila akcijsko območje, in sicer na vzhodu do črte Straža—Ajdovec—Zagorica—Sela Šumberk—Muljava—Žalna—Grosuplje—Molnik, na zahodu pa do Planine, Velikih Blok in Nove vasi. Tako je imela pred seboj del tržaške železniške proge, na levi strani enote 14. in na desni 15. divizije. Na tem območju je poleg splošnih imela še nalogo, da razbija poskuse sovražnih kolon, da bi prodrele z izhodiščnih točk Ljubljana—Vrhnika—Logatec. Takšno akcijsko usmeritev so divizije ohranile bolj ali manj ves nadaljnji čas, od septembrske prelomnice leta 1943 do osvoboditve Slovenije.¹

Deveta brigada je prve štiri dni obstoja nadaljevala z razoroževanjem italijanske vojske, z uničevanjem bele garde, spraviлом zaplenjenega vojaškega materiala in mobilizacijo od Kolpske doline do Suhe krajine.

Proti zadnjim belim postojankam

Medtem ko sta 1. in 2. bataljon še imela opraviti z zaplenjenim italijanskim orožjem in mobilizacijo, sta se 3. in 4. bataljon vključila v napade na zadnji belogardistični postojanki na Dolenjskem in Notranjskem, v akcijo na Turjak in Begunje pri Cerknici. Belogardistično zasedbo turjaškega gradu smo na kratko omenili v prejšnjem poglavju. V Begunjah, kjer je že julija 1942 nastala prva belogardistična postojanka na Notranjskem, pa je bilo 14. septembra 1943 zbranih okrog 180 belogardistov. Tega dne sta jih obkolila in s topovi napadla 2. in 4. bataljon brigade Ivana Gradnika. Ker je kazalo, da belogardistov ne bo mogoče streti kar v prvem dnevu napada, Gradnikovi borci pa so imeli dva bataljona še v osrčju Dolenjske, so jim v okrepitev poslali dve četi 9. brigade.²

Od 3. bataljona, ki je bil ves v Zdenski vasi, so v noči na 15. september naložili 1. in 3. četo na tovornjake in ju prek Velikih Lašč in Bloške

Turjak, vas in delno obnovljen grad

planote odpeljali v Cerknico. Z njimi sta šla komandant bataljona Alojz Bele-Tičko in namestnik političnega komisarja Ferdo Drenik. Četi sta bili določeni za rezervo bataljonoma Gradnikove, ki sta že drugi dan trla odpor belogardistov v Begunjah. Ker je ta sovražna postojanka 15. popoldne padla, se je brigadni 3. bataljon zvečer odpravil nazaj in bil naslednjega dne dopoldne v Zdenski vasi.³

Nekaj ur za tem, ko je komandant Alojz Bele odšel z dvema četama v Cerknico, sta politični komisar in namestnik komandanta 3. bataljona, Lovro Omahen-Orlov in Jakob Baraga-Ješo, odšla s preostalim moštvom proti Turjaku kot rezerva v operaciji, ki jo je začela Prešernova brigada z obstreljevanjem in obleganjem turjaškega gradu. Uporabili so ga tudi v zasedah proti možnim sovražnikovim posredovalcem. Tam so borci brigade ostali do padca Turjaka in se šele v noči na 20. september vrnili v svoj bataljon v Zdenski vasi.

Dne 15. septembra je iz Kočevske Reke prišel v Suho krajino 1. bataljon Devete in se nastanil v Žvirčah ob štabu brigade. Do tedaj je to območje, predvsem v smeri Struške doline, varoval brigadni 4. bataljon. Ta je sicer že bil določen za rezervo pri Turjaku, a je čakal na zamenjavo. Zdaj je zapustil Žvirče in Ambrus ter odšel v Ponikve pri Rašici.

Ta 15. september 1943 je brigada zabeležila kot prvi tragični datum. V 120 kilometrov oddaljeni Ilirski Bistrici so tega dne v italijanskem

oklepnem avtomobilu zgoreli njeni borci Anton Vrbinc-Nebošme, rojen leta 1917 v Bizoviku, ki je bil namestnik četnega političnega komisarja, Ciril Košak, rojen leta 1918 v Družinski vasi, vodnik mitraljezec, in še en borec, ki mu nismo mogli ugotoviti imena. Vsi trije so bili iz brigadnega 2. bataljona. Ranjen se je rešil le Alojz Kolenc. Imenovani so bili v Zapadnodolenjskem odredu že leta 1942.*

Naslednjega dne sta se še 1. in 2. bataljon premestila v bližino Zdenske vasi. Najprej je prišel tja štab brigade s 1. bataljonom, zatem pa se je 2. bataljon iz Hinj premestil v Žvirče.

Prišlo je tudi že do prve zamenjave v brigadnem ožjem vodstvu. Z odredbo Glavnega štaba Slovenije z dne 16. septembra je odšel komandant brigade Alojz Hostnik-Jovo za namestnika komandanta 18. divizije, na njegovo mesto pa je bil imenovan začasni namestnik komandanta Gubčeve brigade Mile Čubrič, ki je prišel v brigado dan pozneje. Dne 18. septembra se je štab skupaj z bataljonom premestil v Videm pri Zagradcu, drugi bataljoni pa so bili razporejeni takole: Drugi v Žvirčah, Tretji v Zdenski vasi in Četrty v Ponikvah.⁵ Le 1. četo 3. bataljona so v noči na 19. september spet prepeljali v Cerknico. Tam naj bi ščitila kolone ljudi, ki so se iz italijanskih taborišč vračali prek Notranske proti Dolenjski. Ker je imela četa s to nalogo dela samo za en dan, se je že 20. septembra vrnila v Zdensko vas. Čeprav so bile čete 3. in 4. bataljona samo kot rezerva pri napadu na zadnje postojanke belih v bivši Ljubljanski pokrajini, se je za njihove borce novince s tem začela vojaška vzgoja na terenu. Tudi druga dva brigadna bataljona, ki sta v Suhi krajini nadaljevala z mobilizacijo in odkrivanjem belih skrivačev, sta prosti čas izkoristila za vojaško izobraževanje in politične ure z mobiliziranci. Učili so jih ravnati z orožjem, ocenjevati teren ter jim govorili o pohodu, zasedah in bojih. Za razlago političnih dogajanj in vprašanj je bilo prav tisti čas dovolj otipljivega gradiva. Pri poučevanju so imeli največ uspeha vsekakor partizani, ki so govorili z močjo dokazov.

Tako je prišel čas, ko se je brigada, ki je zdaj imela skupaj vse 4 bataljone, začela urejati k odhodu na novo operacijsko območje. Nekaj ur

* Dne 11. septembra 1943 je Šerčerjeva brigada poslala iz Grčaric v Kočevje šoferja Antona Knafeljca-Kneftro, da bi tam zbral kar največ zaplenjene motorizacije in dobil sposobne voznike s spremljevalci. Še istega dne je nabral 20 tovornjakov, 4 oklepne avtomobile in 3 majhne tanke. Za vsa vozila je zbral tudi ustrezno moštvo; Zapadnodolenjski odred je dal moštvo za oklepni avtomobil.

Odredovci so z drugo motorizacijo Šerčerjeve brigade šli skozi Sodražico in Leskovo dolino do Mašuna. Dne 15. septembra zjutraj so nadaljevali pot prek Knežaka do Ilirske Bistrice. Tam so jih opoldne prvič napadli Nemci, ki so se z Reke vračali v Planino, drugič pa proti večeru, ko so iz Št. Petra prišli z oklepnimi avtomobili. Ob drugem napadu so blizu vojašnice v Ilirski Bistrici zadeli vozilo z odredovo posadko, ki jo je pri tem ubilo, nato pa je še zgorela.⁴

preden so bataljoni odšli iz Dobrepoljske doline, so smeli priti na obisk sorodniki. Največ svojcev je obiskalo novo mobilizirane iz Kočevja, še zlasti so prišle žene z majhnimi otroki. Ob koncu so ti naredili špalir in še dolgo mahali odhajajočim. Ta humana poteza poveljstva je bila zagotovo razlog več, da nekaj naslednjih tednov iz 9. brigade ni nihče dezertiral.

Na tržaški progi

Dne 20. septembra 1943 pozno zvečer so se v Vidmu Dobrepolje zbrali 1., 2. in 3. bataljon Devete, medtem ko jih je Četrty čakal v bližnjih Ponikvah. Dolga kolona se je razvila v temno, oblačno noč. Z njo so šli številni pratežni vozovi, naloženi s strelivom, hrano in zdravili. Tako je okrog 230 dobro oboroženih borcev bivšega Zapadnodolenjskega odreda nadaljevalo svojo partizansko pot, okrog 600 novincev pa je prvič šlo v boj proti okupatorju in njegovim pomagačem. Oboji tokrat proti Nemcem in belogardistom.

Iz dobrepoljske doline je šla brigada skozi Raščico (zdaj Rašica, Velike Lašče) in kmalu po polnoči korakala mimo Turjaka. Večini borcev tega pohoda je trajno ostal spomin na žareče obrise razdejanega turjaškega gradu, simbolično dogorevanje lažnega upanja neke protiljudske politike.

Kmalu zatem se je brigada razdelila. Njen štab je s 1. in 4. bataljonom šel čez Zapotok in naprej, 2. in 3. pa sta skozi Želimlje nadaljevala pot na obrobje Ljubljanskega barja. Ves naslednji dan je veljal pohodu in prihodu enot v nove kraje. Prvi bataljon in štab brigade sta se nastanila na Gornjem Golem, Drugi v Rakitni, Tretji na Igu in Četrty pri Sv. Vidu (zdaj Žilce). Že 23. septembra so njihovi izpostavljeni oddelki nadzorovali črto Lavrica—Črna vas—Podpeč—Borovnica—Rakitna—Sv. Vid in tako obvladovali Ljubljansko barje skoraj do okupacijske žice na jugu Ljubljane. Pri tem je brigada na svojem levem boku prišla do vzhodne meje operacijske cone 14. divizije, ki je potekala mimo Rakeka in Begunj (zdaj Begunje pri Cerknici) v smeri Blok. Vzhodno od nje, od Rudnika, Škofljice in Pijave Gorice proti Turjaku, je bila razporejena Levstikova brigada, medtem ko je na črti Borovnica—Rakitna mejila z operacijskim območjem Ljubljanske brigade. Sedež štaba 18. divizije je bil v Podturjaku.

Nemci takrat v Sloveniji niso imeli večjih enot, s katerimi bi lahko zasedli osvobojene predele Ljubljanske pokrajine, zato so zavarovali le Ljubljano, tako imenovano južno železnico z objekti in bivšo razmejitveno črto z Italijo.* Kljub temu so že v prvem tednu kapitulacije italijan-

* Nemci so do 25. septembra 1943 organizirali veliko ofenzivo proti partizanom na Primorskem in zatem v Istri ter vanjo pritegnili enote štirih divizij. Zato tistikrat niso šli v obsežnejše akcije proti brigadam v bivši Ljubljanski pokrajini.

ske vojske začeli z izvidniškimi in vznemirjevalnimi akcijami. Dne 14. septembra 1943 so vdrl v Cerknico, dan pozneje do Mokrega polja pri Št. Jerneju (zdaj Šentjernej), 19. septembra do Krmelja ter spet v Cerknico in tri dni pozneje v Višnjo Goro. Nastopali so z letali, motorizacijo in topništvom, pehotne enote pa so še dopolnjevali z ostanki belogardističnih enot. Te so pripeljali pod okupatorjevo zaščito slovenski izdajalski politiki, ki so tudi sami stopili v službo Nemcev in poskrbeli, da je iz preostalega oboroženega belogardizma začela nastajati Slovenska domobranska legija. Tako je okrog 2.000 belogardistov, ki so tiste dni pribežali v Ljubljano, postalo jedro slovenskega domobranstva.* Šeststo so jih Nemci uporabili za zavarovanje Ljubljane iz smeri Barja, druge pa zvečine za zaščito prometnih zvez, predvsem železniških prog.⁶

Na nevarnost vse pogostejših okupatorjevih vdorov je 23. septembra 1943 na pobudo Centralnega komiteja KPS Glavni štab opozoril vsa poveljstva divizij, brigad in odredov. Pri tem je ugotovil, da imajo enote podcenjevalen odnos do sovražnika, ter ukazal, da morajo na izpostavljenih sektorjih takoj začeti z ofenzivnimi napadi na manjše nemške posadke ob komunikacijah in na belogardistične skupine v gozdovih.⁷

Takrat so se tudi za Deveto, razpotegnjeno ob južnem obrambnem pasu Ljubljane, začeli spopadi z Nemci in domobranci. Tako je že 24. septembra pri Podpeči doživela napad patrulja 3. bataljona, ki je šla z Iga izvidovat položaje okoli železniške postaje Preserje. Vnel se je krajši spopad, v katerem patrulja ni imela izgub.⁸

A kakor da teh ovir ne bi bilo, so v tistih dneh iz Ljubljane na Ig, v Staje in Tomišelj prihajale trume prostovoljcev za NOV, znancev in sorodnikov, ki so prihajali na obisk k svojem v partizanih, zavednih Slovencev, ki so hoteli videti in slišati borce, prihajale so celo organizirane skupine pionirjev z darili. Brigadne bataljone so okrepili dijaki in študenti, razumniki, delavci in uradniki obeh spolov ter različne starosti. Nekatere bomo v nadaljevanju omenili s polnim imenom in pomenom. Poleg teh so se vključevali že tudi interniranci iz italijanskih taborišč. Med temi, ki so 27. septembra prišli in ostali v Deveti, je bil tudi poklicni topničar Joca Mladenović, podoficir bivše jugoslovanske vojske. Kmalu se je izkazal kot požrtvovalen tovariš in dober topničar, ki je potem dolgo časa uspešno vodil brigadno baterijo.⁹

Burna dogajanja tistih dni pa so v sebi nosila tudi slabosti in nevarnosti. Udobnejše življenje, občutek večje varnosti in bližina mest so v mnogih primerih tako vojakom kot političnim delavcem povzročili vrtooglavo ob uspehih in zaradi podcenjevanja sovražnika, kar je slabilo

* Slovensko domobranstvo je bilo ustanovljeno 24. septembra 1943 na ukaz nemškega policijskega generala Erwina Rösenerja.

Lovro Omahen-Orlov, politični komisar 3. bataljona

potrebno budnost in povzročalo brezbržnost. Na vse to sta 23. septembra opozorila že omenjena vojaška in politična odredba oziroma bilten Glavnega štaba. Da bi se izognili hujšim posledicam, so od moštva zahtevali treznost in red ter uvedli policijsko uro in obvezno propustnico. To naj bi v prvi vrsti zagotovilo večjo budnost in poostren nadzor nad gibanjem sovražnikovih vojakov ter možnih diverzantov in vohunov. Brigada, ki je takrat imela že tričetrť novincev in je bila terensko zelo izpostavljena, je morala vse to še kako upoštevati. O tem se je kmalu prepričala.

Do 25. septembra 1943 Deveta sicer še ni imela opraviti s sovražnikom, je pa od tega dne, ker so opazili skupine belogardistov globoko v zaledju, začela usmerjati oddelke 2. bataljona do Planine, Begunj pri Cerknici, Velikih Blok in Nove vasi. Popoldne je njen 1. bataljon opazil Nemce, ki so na Rudnik pri Ljubljani pripeljali 3 tovornjake vojakov, med njimi domobrance. Ob tem pa so po četah vse dni imeli dosti dela z novinci, saj je večina prostovoljcev in mobiliziranih, zlasti iz Ljubljane, bila politično dobro, vojaško pa slabo pripravljena. Z mitingi po vaseh pod Krimom in Mokrcem so se borci uspešno povezovali s civilnim prebivalstvom.

Naslednjega dne so beli spet zahrbtno napadli partizane pri Podpeči, to pot Prešernovo brigado, ki se je vračala na Gorenjsko.¹⁰ Da bi povečala varnost na tem odseku osvobojenega ozemlja, je divizija takoj poslala na položaje Borovnica—Preserje najprej 1. bataljon 10. brigade, tri dni pozneje pa še ostale.

Čeprav je dva dni prej sovražnik okrepil posadko na Rudniku, je 27. septembra brigadni minerski vod uspešno razstrelil železniško progo med Škofljico in Rudnikom ter za nekaj ur ustavil promet na njej. Tega dne je komandant Mile Čubrič zapisal v svoj dnevnik, da je štab brigade še na starem mestu, od koder se naslanjajo ob gledanju Ljubljane, njenih lepih hiš in nebotičnika.¹¹

Dva dni pozneje je obhodna patrulja 2. bataljona v Otavah (zdaj Gorenje Otave) zajela 6 belogardistov in jih izročila Komandi mesta Begunje pri Cerknici. Prav takrat je brigadni štab prejel odredbo Glavnega štaba, da takoj izvede zaupno nalogo.* Ker je bil za to določen 4. bataljon, so ostali trije dobili novo razporeditev. Štab je poslal eno četo 1. bataljona k Sv. Ani blizu Podpeči, medtem ko je s preostalim delom odšel v Tomišelj, tretji bataljon pa je napotil k drugemu v Rakitno. Toda še preden so se bataljoni začeli premeščati, bilo je že proti večeru, je izvidniška patrulja 2. bataljona naletela v vasi Zabočevo na 20 nemških vojakov in se z njimi krajši čas obstreljevala. Naši niso imeli izgub. Že v trdi temi so se bataljoni odpravili na pot. Prvi se je hitro preselil v Tomišelj, medtem ko je 3. bataljon z velikim pratežem vso noč premagoval utrudljivo cesto proti Rakitni. Tega dne je imela brigada na seznamu 889 ljudi.

Potem ko si je brigada v minulem tednu dobro ogledala razmere na tržaški progi, se je odločila za akcijo. Najprej je šel v napad 1. bataljon. Prvega oktobra 1943 zvečer so njegove čete ščitile minersko skupino, ki je med Brezovico in Notranjimi Goricami pri km 578 razstrelila 100 metrov tira in tako za 10 ur in pol zavrla promet. Po napadu se je bataljon premestil v Staje pri Igu.

Podobno kot Deveta so od 30. septembra dalje napadale železnico tudi Tomšičeva, Ljubljanska in Levstikova brigada. Ta je rušila progo in podirala bunkerje od Višnje Gore do Škofljice in pri Brezovici.

Da bi odrinil partizanske enote čim dlje od komunikacij, zlasti od železniške proge na odseku Ljubljana—Postojna, se je okupator odločil za protiudar. Namenil mu je naslednje tri dni.

Dne 2. oktobra dopoldne so Nemci in slovenski domobranci pri Šmarju napadli Levstikovo brigado in do večera vsiljevali boje njenima bataljonoma, ki sta jih uspešno zavračala in zavrnila. Ko so bili boji okoli poldneva najbolj srditi, je nad Staje priletelo 6 letal štuk in napadlo vas ter bližnji Ig. Bombardirala in mitraljirala so začetek vasi iz smeri Iga in del gradu. Lahko trdimo, da je sovražnik zaradi napačnih obvestil napadal objekte, v katerih se čez dan niso zadrževali borci 1. bataljona, zato med temi ni bilo žrtev.

* O pomembnosti in izvedbi naloge sledi poseben oddelek.

Neuspelemu sovražnikovemu napadu na 9. brigado podnevi sta ponoči sledili akciji njenega 1. in 3. bataljona. Prvi je poslal minerje na progo k Brezovici, še 5,5 km bliže Ljubljani kakor prejšnjo noč. Borci so se vrnili brez izgub. Tretji je z nočjo šel v napad na tržaško železnico z namero, da likvidira posadko na železniški postaji Preserje, uniči bližnji most čez Ljublanico, onemogoči signalne naprave v obeh smereh in pretrga progo. O poteku napada je pozneje takratni borec Franc Skvarča zapisal, da so šle v akcijo skupine za miniranje ter spremljevalna četa za uničenje postaje Preserje. Pohod se je usmeril čez rakitniško planjavo in skozi temačne gozdove, vse do bližine železnice. Streljaj od postaje Preserje, pred naseljem Kamnik, so vodje akcije razdelili naloge. Zaščita je šla zavarovat vse dohode k progi, nosači min in minerji pa so se počasi spuščali k tirnicam. Nato so minerji na več kakor 150 metrov dolgem odseku položili mine k tračnicam in kljub močnemu vetru uspešno prižgali vžigalne vrvice. Sledile so močne eksplozije, ki so onemogočile progo. Medtem je spremljevalna četa z ognjem vsega orožja obstreljevala železniško postajo Preserje, vendar iz sovražnikovih bunkerjev ni bilo odziva. * Hkrati pa se je druga bojna skupina zama trudila, da bi pognala v zrak bližnji železniški most, ki so ga močno branili Nemci.

Tega dne je brigada štela 1006 borcev in bork, saj se je samo v minulih štirih dneh povečala za 117 ljudi, med njimi z mnogimi prostovoljci iz Ljubljane in novinci iz Kočevskega odreda.**¹²

Prva preizkušnja

Reči je treba, da je minulih devet dni brigada ofenzivno varovala mejo svobodnega ozemlja, ki ji je bila zaupana in je sovražnik ni uspel odriniti v notranjost. Na dnevnem redu so bile praske z Nemci ob tržaški progi, spopadi s sovražnimi patruljami med obhodi po terenu ter večkrat presenečenja zaradi belogardističnih zased. Beli so po samotnih gozdnih poteh nenehno lovili, napadali in pobijali partizanske kurirje, patrulje in celo predhodnice večjih enot, kot se je to zgodilo v že omenjenem napadu na Prešernovo brigado. V zahrbtnem napadu sovražnika je v Deveti tiste dni izgubilo življenje sedem borcev, štirje rudarji iz Kočevja in trije Primorci, katerih imen nismo ugotovili, dva pa sta bila ranjena.¹³ Mrtve je brigada z vojaškimi častmi pokopala na Rakitni, medtem ko je ranjene odpeljala prek Velikih Lašč v bolnice.

* *Malo pred napadom 3. bataljona 9. brigade na postajo Preserje je sovražna posadka zapustila poslopje in njegovo varovanje.*

** *O Kočevskem odredu glej začetek 2. poglavja, str. 27, opomba spodaj.*

Borci so dobro vedeli, da so med zahrbtnimi napadalci tudi možje z Rakitne, iz Sv. Vida (zdaj Žilce), Zabočeva, Brezovice in drugih ondotnih krajev, ki so radi šli z Nemci v akcije proti osvobodilni vojski. V enega takšnih napadov na partizane so šli 3. oktobra 1943.

Zadnje dni septembra sta štaba 2. in 3. bataljona na Rakitni dobila obvestila o nameravanem sovražnikovem napadu, zato so povečali budnost, okrepili obrambne položaje ter poostri red v stanovališču. Tiste dni je namreč prišlo z idrijske strani v Logatec okrog 60 tovornjakov nemških vojakov, tako da so se tam zbrali kar trije pehotni bataljoni ter 50 tankov.¹⁴ Ker se v prvih oktobrskih dneh le ni zgodilo nič, je — kar zadeva zavarovanje — ostalo v glavnem pri večernem odhajanju čet iz vasi na položaje, medtem ko so v naselju ostali samo pomožni oddelki in taboriščne straže. Drugi bataljon se je razporejal po obronkih Županovega vrha pod k. 1000, tretji desno od njega, vmes pa je bil minometni oddelek. Kot vemo, je bil tiste dni 1. bataljon na Stajah pri Igu, Četrtri pa v zavarovanju v Kočevju. Tako je bilo tudi dan pred vdorom Nemcev in belogardistov. Resno razpoloženje je izkoristil politični komisar 2. bataljona, ki je kar na terenu organiziral prisego novincev v svojih četah. Potem je dan minil brez vznemirljivih vesti in ugotovitev. Z nočjo so šle čete obeh bataljonov spet na položaje, kjer so ostale do naslednjega dne zjutraj in mnogi, zlasti novinci so že računali, da je spet vzšel dan kot vsi prejšnji.

Bilo je 3. oktobra 1943 okoli 8. ure zjutraj, ko so iz Borovnice pridrli na Rakitno oddelki nemškega polka planinskih lovcev »Admont« in domobranci 2. bataljona, skupaj okrog 1200 mož. Takoj so z vsemi silami napadli položaje 2. brigadnega bataljona, obenem pa začeli obkoljevati bataljonske komore in druge skupine na Rakitni.

V boj sta brž posegla še 3. bataljon in minometni oddelek, ta zlasti zato, da zavaruje umik moštva z Rakitne. Ne samo v pomožnih skupinah, tudi na ognjenih položajih so bili pretežno novinci, zato je ob nenadnem sovražnikovem pritisku in močnem streljanju zavladala precejšnja panika. Veliko se jih je razkropilo, bežalo čim dlje stran od bojišča in grozilo je, da se bodo domobranci pognali za njimi. Politični komisar je moral takoj za bežečimi, jih zbirati in peljati proč od bojnih položajev, predvsem ranjence.¹⁵ Borci 3. bataljona, ki so se udeležili bojev, se spominjajo, da je v njem padlo šest borcev, več pa jih je bilo ranjenih. Med prvimi je bil ranjen komandant 3. bataljona Alojz Bele-Tičko, tako da je moral zapustiti bojišče in je poveljstvo nad bataljonom prevzel njegov namestnik Jakob Baraga-Ješo. Borci so se še nekaj časa upirali na začetnih obrambnih položajih, ko jih je premoč napadalca prisilila, da so se premestili čez cesto proti Brezovici na Smrekovec in Šop (koti 958 in 999). Kmalu nato so posegle v boj še sovražnikove okrepitve in oba brigadna bataljona sta se

morala umakniti do kot 882 in 830, odkoder sta se več kot uro uspešno upirala. Potem je med spopadom sovražnik hotel priti bataljonoma za hrbet, zato sta se med bojem odmikala mimo Pikovnika proti Koščakom. V ugodnem trenutku in prikladnem položaju sta se premaknila v levo ter zasedla obrambne točke vzhodno in južno od Sv. Vida do črte Lovranovo—Zavrh, kjer nista več imela stika s sovražnikom do naslednjega dne popoldne. Z nočjo tega dne pa sta že bila nazaj pri Sv. Vidu*.

Po prvem dnevu napada je sovražnik prenočil pri Sv. Vidu in se naslednji dan vrnil v izhodiščno postojanko. Od Rakitne do Sv. Vida je poleg živine pobiral s seboj tudi ljudi, ki so bili privrženi beli gardi.¹⁶

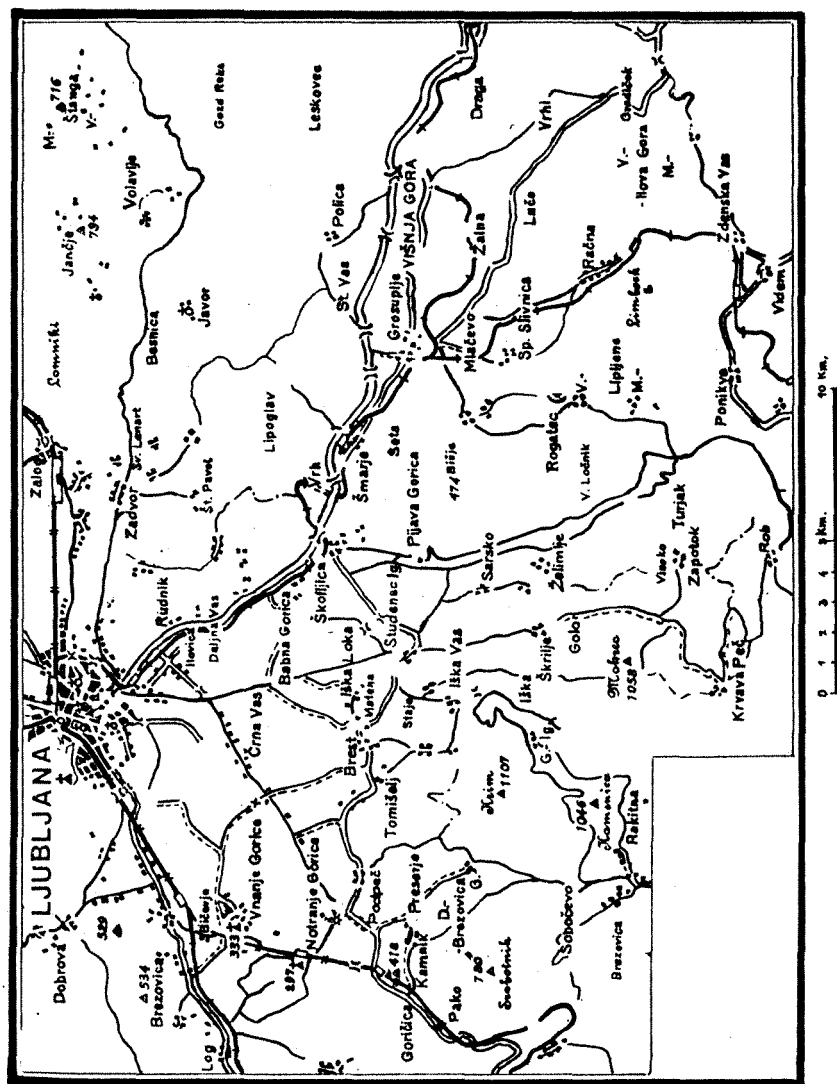
Takoj po sovražnikovem napadu na Rakitno so v štab brigade poslali kurirja, da je poročal o nastalem položaju, in komandant brigade Mile Čubrić se je s spremljevalcem nemudoma odpravil na ogroženo območje. Bataljona je našel pri Sv. Vidu, kjer je ostal še dva dni.

Medtem je politični komisar 3. bataljona imel veliko dela z razkropljenimi borci, ranjenci in komorami. Ko se je z vsemi temi umaknil od bojnih črt do vznožja kote 841, kar ni šlo brez vpitja in beganja, je poslal pratež po robu globoke grape proti vzhodu, z drugimi pa se je spustil po dolgi strmini do lške. Tam so našli težko ranjenega borca, z njim prebredli rečico in se s težavo povzpeli na nasprotni breg. Po enem samem daljšem počitku, ko so za ranjenca organizirali prevoz, je karavana nadaljevala pot do Krvave Peči, kamor je prišla okoli polnoči in tam počakala do naslednjega dne zjutraj. Potem je že kot urejena kolona naredila še 5 kilometrov do vasi Rob pri Velikih Laščah. Tu so jo dohitele brigadne patrulje in jo do večera pripeljale do bataljonov k Sv. Vidu. Tako so bili 4. oktobra 1943 ob koncu dneva Prvi bataljon v Stajah, 2. in 3. pri Sv. Vidu, Četrty pa na pohodu iz Velikih Lašč k Sv. Vidu. O trenutnih razmerah v brigadi je naslednjega dne štab divizije poročal Glavnemu štabu, da nima podatka o njenem številčnem stanju ter da so njeni razkropljeni borci prišli celo do Velikih Lašč.¹⁷

Ob 4. oktober zapišimo še to, da je tega dne prišel v brigado novi politični komisar Franci Kolar, dotlej vodja odseka za zveze pri Glavnem štabu. Dotedanji brigadni politični komisar Nace Majcen-Taras je bil imenovan za namestnika političnega komisarja 18. divizije.

Kako kratko oceniti prvi večji sovražnikov napad na 9. brigado? Najprej podatek, da je bilo 3. oktobra v brigadi 1006 ljudi, od teh kar 780 novincev in mobilizirancev, ki jih je v silovitem naletu napadel števil-

* Ko je šel sovražnik v napad na Rakitno, se je z enim oddelkom odpravil z Rakeka proti Bezuljaku, Begunjam in Kožljeku, kjer je bila 10. brigada, vrgel njen 4. bataljon iz Kožljeka in nato napadel Dobec. Drugi in 4. bataljon Ljubljanske brigade sta se sprva uspešno upirala, nato pa sta se bila prisiljena umakniti. Naslednji dan sta skušala z boji priti nazaj na izhodiščne položaje; pri tem sta blizu Sv. Vida dobila stik z 9. brigado.

Območje Ljubljanske pokrajine, kjer se je gibala 9. brigada od 2. septembra do 11. oktobra 1943

čnejši sovražnik. Ta je nastopal tudi z belogardisti, zaradi česar je bil naskok še posebej krut. Ocena štaba divizije je sicer bila, da sta se 2. in 3. bataljon najprej dobro postavljala po robu, potem pa sta morala pod silovitim sovražnikovim pritiskom popustiti in se umakniti. Kljub temu ne smemo prezreti dvojega: dolgo zatišje in dokaj neovirani premiki brigadnih enot so tudi tokrat povzročili dotlej že kritizirano podcenjevanje sovražnika. Popustila pa je tudi budnost, ki je bila prve dni ob progii večja.

Ob kočevskem zboru

Ko je 29. septembra 1943 Deveta prejela od Glavnega štaba že omenjen ukaz z zaupno nalogo, je njegovo izvedbo zaupala svojemu 4. bataljonu. Ukazali so mu, da mora biti 30. septembra zvečer v Stari Cerkvi pri Kočevju, njegova služba pa bo trajala do 4. oktobra, ko se bo po nalogu nadrejenega vrnil. Z bataljonom je moral iti namestnik komandanta brigade in biti v Kočevju ves čas povezan s komandantom Kočevskega vojnega področja Vladom Vodopivcem ter članom okrožnega odbora OF Kočevje Štefanom Trobišem-Alešem, ki sta bila določena, da ga sproti obveščata o dogajanjih v mestu in okolici.¹⁸ Tako je brigada dobila častno nalogo, da zavaruje zgodovinski zbor odposlancev slovenskega naroda.

Ugodne vojaško-politične razmere, predvsem pa veliko osvobojeno ozemlje septembra 1943 so vodstvu slovenskega osvobodilnega gibanja omogočili, da je pripravilo volitve ljudskih odposlancev, ki naj na zboru ocenijo dotedanje delo OF in izvolijo bodoči prvi slovenski ljudski parlament. Dne 11. septembra je Izvršni odbor OF izdal razglas o razpisu volitev v zbor odposlancev slovenskega naroda. Volilna območja OF, podjetja in ustanove naj od 20. do 25. septembra na javnih zborovanjih s splošnimi in neposrednimi volitvami izvolijo na 500 ljudi po enega, v bataljonih narodnoosvobodilne vojske pa po dva odposlanca. Volilce so pozvali, naj na terenu izberejo že preizkušene ljudi, v bataljonih nesebične in junaške borce ter novince prostovoljce s čisto preteklostjo. Prvotni načrt, da bi izvolili okoli 1000 odposlancev, so zaradi vdorov, bombnih napadov in ofenzive na Primorskem zmanjšali. Kjer volitev niso mogli opraviti, so odposlanke delegirali. V največ primerih so bile volitve javne. Na terenu je bilo izvoljenih 542 odposlancev, v vojski pa 113. V 9. brigadi so bili izvoljeni iz 1. bataljona Jože Miklič in Stane Uhernik, iz Drugega Rudolf Mejak in Franc Trlep, iz Tretjega Karel Černe-Žan in Ferdo Drenik ter iz Četrtega bataljona Franc Šporar-Franjo in Marko Zapušek-Majski.

Zbor odposlancev slovenskega naroda se je začel 1. oktobra 1943 ob 21. uri v Sokolskem (zdaj Šeškovem) domu v Kočevju. Udeležilo se ga je 572 izvoljenih in 78 delegiranih odposlancev ter delegacije AVNOJ, Vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije, Centralnega komiteja KP Jugoslavije in vodstvenih organov osvobodilnega gibanja Slovenije in Hrvaške. Med gosti je bil tudi major William Jones, šef angloameriške vojaške misije pri Glavnem štabu Slovenije.

Na zboru so odposlanci prva dva dneva poslušali poročila o razpadu Jugoslavije, o uspešnem razvoju narodnoosvobodilnega boja ter o bojni enotnosti slovenskega ljudstva, organiziranega v Osvobodilni fronti. Poročila so obravnavala tudi politične razmere ter prihodnje naloge, zlasti v boju do osvoboditve in hkrati graditvi nove ljudske oblasti, kar so sprejeli v dveh dokumentih — Proglasu in Resoluciji.

Potem je zbor potrdil sklep o splošni mobilizaciji, izvolil 120-članski Plenum OF, 10 članov njegovega izvršnega odbora in 42-člansko delegacijo za AVNOJ. Zbor je tudi potrdil dotedanje delo Izvršnega odbora OF.

Iz varnostnih razlogov je zbor zasedal ponoči, podnevi pa so se odposlanci in gostje zadrževali v okoliških vaseh Livold, Dolga vas, Šalka vas, Željne, Klinja vas, Stara Cerkev in drugih; v Željnah je bilo na primer 150 odposlancev, v Klinji vasi 50, v Dolgi vasi major Jones z delegacijo in podobno. Nastanili so se pri družinah, ki so skrbele za njihovo prehrano in počitek. Na seje in z njih so jih vozili z avtomobili.

Tretja in hkrati zadnja seja zbora odposlancev slovenskega naroda se je končala 4. oktobra 1943 ob 3. uri zjutraj; potem so jim v isti dvorani uprizorili dramo Mileta Klopčiča **Mati**.

Zbor je kmalu pokazal svojo zgodovinsko pomembnost in razsežnost. Izvedli so ga z javnim in demokratičnim sklicem, drzno organizirali sredi okupirane Evrope in potrdil je pravilnost dotedanjega dela OF, ji zaupal prihodnost in izgradnjo ljudske oblasti ter izvolil prvo slovensko narodno predstavniško telo. Dal je vso podporo nadaljevanju osvobodilnega boja jugoslovanskih narodov do zmage in se navdušeno izrekel za zedinjeno Slovenijo v demokratični in enakopravni novi Jugoslaviji. Njegovi sklepi so vgrajeni v pomembnost 2. zasedanja AVNOJ.

Tako kot so bila zborovanja za izvolitev odposlancev zbora priložnost za politične manifestacije na terenu, zlasti za podporo takrat objavljeni splošni mobilizaciji v narodnoosvobodilno vojsko, tako so sklepi in pomen zbora v Kočevju takoj postali vsebina političnih predavanj in pogovorov v vojaških enotah.

Od drugih pomembnih političnih zborovanj, ki so bila septembra in oktobra 1943 na osvobojenem ozemlju, omenimo na kratko nekatera.

Kongres aktivnih oficirjev bivše jugoslovanske vojske in prostovoljcev iz prve svetovne vojne je bil 27. septembra 1943 v Ribnici na Dolenjskem; udeležilo se ga je 71 oficirjev in nekadnjih prostovoljcev ter gostov. Glavni referent je bil general Jaka Avšič. Kongres se je izrekel za narodnoosvobodilno vojsko in pozval vse oficirje in podoficirje izven nje, da se ji priključijo. Obsodil je Dražo Mihailovića in begunsko vladu.

Partijsko posvetovanje, ki je potekalo 8. oktobra 1943 na Dvoru pri Žužemberku in se ga je udeležilo 86 delegatov ter gostov, je bilo namenjeno osnovnim nalogam partijskih organizacij in komunistov v nastalem vojaško-političnem položaju. Posebej so obravnavali graditev ljudske oblasti in naloge Partije pri uresničevanju sklepov pravkar končanega zbora odposlancev v Kočevju. Opozorili so na slovensko reakcijo, ki se je vezala z Nemci in ustanovila Slovensko domobransko legijo.

Prvi kongres slovenske mladine, ki je bil 10. in 11. oktobra 1943 v Kočevski Reki, je spremljalo 192 delegatov ter nekaj gostov. Mladino iz 9. brigade je zastopal borec Alfonz Lenart-Fonza. Govorili so predvsem o osvobodilnem boju in deležu mladih v njem. Mladinski kongres je podprl vse sklepe zbora odposlancev v Kočevju in izvolil telesa svoje organizacije ter slovenske predstavnike v centralni odbor Protifašistične mladine Jugoslavije (USAOJ).

V tistih dveh dneh je bil na Suhorju pri Metliki tudi zbor slovenskih pravnikov, ki se ga je udeležilo 85 juristov. Sedem referatov je strokovno razčlenilo in ocenilo pravna vprašanja takratnega časa ter nakazalo pot pravi družbe, ki je nastajala.

Dne 16. in 17. oktobra 1943 je bil v Dobrniču 1. kongres Slovenske protifašistične ženske zveze, na katerem je bilo okoli 160 delegatk in gostov. Poročila so obravnavala delež protifašističnih Slovenk v boju za narodno osvoboditev, pomen in uspehe OF, politične razmere doma in v svetu ter govorila o nadaljnjem delu zveze. Med svoje naloge so delegatke vključile tudi izdajanje glasila **Naša žena**.

Po tem pregledu se vrnimo k Deveti in pogledjmo, kako je njen 4. bataljon opravil nalogo zavarovanja zbora odposlancev v Kočevju. Z ukazom Glavnega štaba je šel namestnik komandanta brigade Vinko Robek na Rakitno po 4. bataljon in se z njim 30. septembra zarana odpravil do Velikih Lašč ter naprej v Staro Cerkev pri Kočevju, kamor sta ga s komandantom bataljona Jožetom Grabljevcem-Novijem pripeljala še istega dne pozno zvečer. V tej vasi je potem ostal štab 4. bataljona z njegovo 1. četo, medtem ko je druga četa šla v Klinjo vas, tretja pa se je razporedila v Željnah in Šalki vasi. Že prvo noč in naslednje jutro so se ob vseh pristopih v Kočevje, zlasti s severne strani, razporedile patrulje za nadzorovanje cest ter prometa na njih, zasede in številne straže, razpo-

slali pa so tudi izvidniške patrulje. Z južne smeri je nadzor okrepila Komanda kočevskega vojnega področja. Posebej je bilo treba zavarovati stavbo, kjer je potekalo zasedanje zbora, pred katero so tudi borke 4. bataljona držale red in špalir. Vse zavarovalne skupine in oddelki so morali biti na preži tako ponoči, ker je zbor zasedal vsak dan od 21. ure dalje v naslednje jutro, kot podnevi, ko so odposlanci počivali.

Kljub precejšnji varnosti Kočevja in takratnemu razpoloženju v njem, se je tiste dni začela po njem širiti rahla negotovost in zaskrbljenost. K temu so zlasti veliko prispevala nemška letala, ki so preletavala območje Kočevja, bombardirala Novo mesto in Črnomelj, širile pa so se tudi vse pogostejše vznemirljive govorice o možnosti, da se nemška ofenziva usmeri od morja proti Gorskem Kotarju in Kočevski.* Takšno ozračje je od 4. bataljona zahtevalo poostreno budnost in bojno pripravljenost. Ni znano, da bi bataljon pri izpolnjevanju te naloge doživel kakršnokoli sovražnost.

Ko so se 4. oktobra dopoldne delegati že začeli razhajati, se je dobršen del bataljona odpravil k počitku. Po kosilu so se čete uredile za pohod, se zbrale in odšle iz Stare Cerkve ter pozno zvečer prišle v Velike Lašče, kjer so prenočile. Naslednjega dne popoldne je bataljon brez ovir prišel k Sv. Vidu nad Rakitno, 2. četo pa je poslal v Brezovico pri Borovnici. V obe smeri so se čete odpravile peš. V eno stran so potrebovale okrog 15 ur.

Od proge h Kolpi

Združen ofenzivni nastop sovražnikovega letalstva, topništva, motorizacije in pehote od 2. do 5. oktobra 1943 proti slovenskim brigadam vzdolž tržaške proge je samo potrdil, kako izjemno nujno je bilo za sovražnika, da ta proga obratuje nemoteno. Po njej naj bi tekli veliki nemški vojaški premiki, od katerih je Nemčija z velikim upanjem pričakovala tudi izid vojne. Da bi kar najbolj očistili široko območje komunikacij, so, kot smo že omenili, 26. septembra 1943 enote štirih nemških divizij začele na Primorskem proti partizanom veliko ofenzivo in jo 2. oktobra prenesle v Istro. Takrat je Glavni štab Slovenije pravilno sodil, da se bo nekaj dni zatem njen prodor nadaljeval prek Gorskega Kotarja v Ljubljansko pokrajino, zato je novoustanovljenemu 7. korpusu ukazal, da tudi

* Dne 3. oktobra 1943 so Nemci že drugič po kapitulaciji Italije bombardirali Novo mesto, to pot zaradi domneve, da je v njem zbor odposlancev (Janko Jarc, Partizanski Rog, (vnaprej: Jarc, Rog), 2. izdaja str. 147, Maribor 1977, Založba Obzorja).

Iz osrednje Primorske so 2. oktobra Nemci prenesli ofenzivo v Brkinje in Istro ter jo usmerili na jug proti Kvarnerskemu zalivu.

njegove enote začno z ustreznimi ofenzivnimi operacijami, za katere mu je dal ustna navodila.*¹⁹

Kljub tridnevni sovražnikovi hajki proti enotam 18. divizije in močno zastraženemu železniškemu loku Rakek—Borovnica, v kateri je sodelovalo 1 500 mož in 50 tankov, ter kljub okrepljenemu nadzoru proge naprej do Ljubljane, so se 6. oktobra vsi bataljoni Devete spet razmestili na prejšnjih položajih: štab brigade in 1. bataljon v Stajah pri Igu, 2. in 3. bataljon v Sv. Vidu, 4. pa pri Sv. Vidu z 2. četo v Brezovici pri Borovnici. Prvi bataljon je še vedno imel eno četo pri Sv. Ani blizu Podpeči, dva kilometra daleč od tržaške proge. Četa je preverjala podatke, ker se je brigada spet odločila za akcijo, kakršna v noči na 3. oktober ni v celoti uspela njenemu 3. bataljonu.

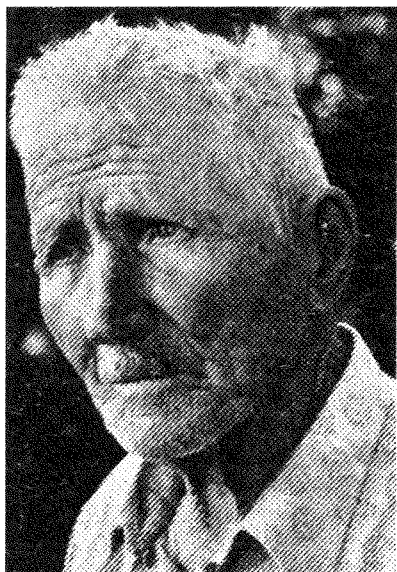
Bralec, ki je sledil pisanju o napadih brigade na tržaško progo, je gotovo opazil, da v mnogih primerih manjkajo podatki, ki bi popolneje opisali akcijo. Takšna pripomba je tudi v knjigi Ladislava Kiaute **Na bojni črti osemnajste** (str. 72), ko pravi, da so poročila o takratnih diverzantskih akcijah na železniških progah nasploh zelo pomanjkljiva. Večkrat ne omenjajo števila udeležencev, včasih manjka opis, kako so progo onespobili ali pa ni navedeno uporabljeno rušilno sredstvo. Če k temu dodamo še ugotovitev, da bi tudi današnje pričevanje živečih udeležencev bilo v večini primerov nezanesljivo, potem se moramo zadovoljiti z ohranjenimi, čeprav pomanjkljivimi podatki, ki vendar povedo najpomembnejše.

Dne 6. oktobra je sovražna patrulja, v kateri je bilo 20 mož, poskušala priti čez Ljubljano pri vasi Lipe, a jo je zavrnila zaseda 1. bataljona, ki je ta večer opazovala območje Črne vasi zaradi akcije, načrtovane za naslednjo noč. V medsebojnem obstreljevanju borci niso imeli žrtev.²⁰

Medtem so se v brigadi pripravljali za akcijo na progo pri Podpeči. Načrtovali so, da bi uničili postajo Preserje ter minirali železniški most prek Ljubljane, progo proti Notranjim goricam ter železniški nadvoz in progo v smeri Goričice. Pri tem so računali, da je na postaji stalna manjša nemška posadka, ker so tako že nekaj dni poročali izvidniki. Za neposredno izvedbo nalog je bil določen brigadni 4. bataljon, v zavarovanje sta bila predvidena 1. in 2. bataljon, ki so jima dodelili po en protitankovski top, 3. bataljon pa naj bi opravil akcijo pri Planini. Napad naj bi začeli 7. oktobra pred polnočjo.

Že globoko v noč se je 2. bataljon, ki je podnevi prišel od Sv. Vida do bližine Kamnika pod Krimom, z vzhodne strani vasi Preserje približal

* Sedmi korpus je bil ustanovljen 3. oktobra 1943 po odobritvi vrhovnega komandanta NOV in POJ kot člen med Glavnim štabom Slovenije in divizijami, da bi usklajeval njihovo delovanje. Njegovo operacijsko območje je obsegalo v glavnem bivšo Ljubljansko pokrajino (Odredba Glavnega štaba Slovenije z dne 3. oktobra 1943 za ustanovitve 7. korpusa NOV in POJ, Zbornik VI-7-189).

Anton Jarc, rojen leta 1891, najstarejši borec 9. brigade

progi in se ustavil kaka dva kilometra daleč od nje. Malo po dogovorjeni uri, ko sta se 1. in 2. bataljon oglasila z zavarovalnih položajev, so vse tri čete 4. bataljona odšle v akcijo. Nekaj sto metrov pred ciljem so se razvile v strelce in se tako začele pomikati proti poslopju postaje Preserje. Toda ne iz postaje ne iz bunkerja ob njej ni padel strel.* Ko so preverili, da v postajnem poslopju in njegovi bližini ni nobenega sovražnika, so borci postajo zasedli. Takoj zatem so se čete lotile drugih nalog. Prva in tretja sta šli naprej nad železniški most čez Ljublanico, oddaljen okrog 300 metrov od preserske postaje v smeri Notranjih Goric. Tu sta imeli kratek spopad z Nemci, ki so se kmalu umaknili. Potem sta most in progo proti postaji Preserje minirali ter razrušili.** Obenem sta zažgali postajo poslopje. Druga četa je šla v smeri Borovnice in blizu Goričice pod k. 293 razdejala železniški nadvoz z dvema bunkerjema in 5 metrov proge. Vse tri čete so spotoma požagale še 25 telefonskih drogov. Medtem je brigadni 3. bataljon v bližini Planine pri železniškem km 610 pregnal nemške

* Šele pozneje se je zvedelo, da je sovražna posadka zapustila postajo že nekaj ur pred brigadno akcijo.

** Ta most so partizani prvič porušili v noči na 5. december 1941. (Vodnik po partizanskih poteh, Ljubljana 1978, str. 60)

Vera Hutač: Zločin brez primere, Borec 3 in 4, 1980.)

vojake iz bunkerja in ga porušil. Potlej je uničil še okrog 300 metrov železniške proge.

Od bataljonov, ki sta bila v zavarovanju, je le del Prvega prišel v stik s sovražnikom. Iz ljubljanske smeri se je v oklepem vlaku pripeljal močnejši oddelek in vozil proti železniški postaji Preserje. Brigadna zaseda ob progi ga je napadla in po dvajsetminutnem obstreljevanju prisilila k umiku.

Akcija se je končala že v prvi uri 8. oktobra. Četrty bataljon je imel zbirališče blizu goreče železniške postaje in se je od tam odpravil v vas Podpeč, kjer so borci dobili okrepčilo. Še v zavetju noči pa so vsi štirje bataljoni že odšli na pot v svoja nastanišča, kamor so kasneje prišli brez ovir.

O žrtvah te akcije je znano le to, da je samo 1. bataljon imel enega ranjenca, sovražnikove izgube pa niso zabeležene.

To pot je napad Devete na tržaško progo pri Preserju v celoti uspel. Tako je 8. in 9. oktobra 1943 ocenil akcijo tudi štab divizije v poročilu Glavnemu štabu Slovenije.²¹

V seznamu nesreč na železnici, ki ga je takrat pisala železniška direkcija v Ljubljani zvemo, da je bilo v prvih trinajstih dneh oktobra največ škode storjene prav 7. oktobra ob napadu na postajo Preserje in bližnje objekte, najdaljši zastoj (17 ur) pa je bil tudi takrat zaradi uničene proge pri Planini.

V naslednjih treh dneh so šli brigadni minerji še dvakrat nad progo. Najprej so ponoči 8. oktobra med Ljubljano in Brezovico pri km 573 položili mino, ki je potem raztrgala tir in za 6 ur prekinila promet. Dva dni zatem je njihova mina med Notranjimi Goricami in Preserjem poškodovala 6 metrov obeh tirov. Zaradi popravila je promet stal 10 ur.²² Obe akciji so borci opravili brez izgub.

Potem sta za Deveto prišla dva dneva počitka, ki ju je izkoristila za vzgojo, izobraževanje in notranjo ureditev.

Medtem je 9. oktobra štab korpusa izdal štabom divizij odredbe za začetek ofenzive poti Nemcem in drugim sovražnim enotam. Ob konkretnih nalogah so dobili štabi še posebno opozorilo, da si morajo med akcijami prizadevati, da bi sovražnika popolnoma uničili, da naj pri tem uporabljajo partizansko taktiko in da naj varujejo svoja moštva.²³

Štirinajsta divizija se je usmerila v ofenzivno rušenje južne železnice, zlasti mosta pri Verdu in Preserju ter v priprave za uničenje borovniškega viadukta.

Petnajsti diviziji je bilo ukazano, da naj ofenzivno napada na črti Litija—Brezice in do Kostanjevice. Uničuje naj ceste in pomembnejše

mostove prek Save in Krke, poskuša uničiti Zidani Most, likvidira naj nemške obmejne postojanke in s hrvaškimi borci še Ozalj.

Osemnajsta divizija je dobila ukaz, da z ofenzivnimi nastopi na sever proti vzhodni strani Ljubljane uničuje obmejne postojanke med Ljubljano in Litijo. Z eno brigado naj napada še železniško progo med Ljubljano in Borovnico, drugi dve pa zbere na območju Stična—Sv. Križ. Eno od teh naj pošlje v območje Litije. Na levem krilu mora imeti zvezo s Štirinajsto, na desnem pa s 15. divizijo. Ker je na divizijskem desnem krilu že bila Levstikova brigada, so v operacijsko območje Litije poslali Deveto. Pri tem so računali, da bodo njeni bataljoni v tem predelu že v noči na 13. oktober napadli nekatere postojanke ob bivši nemško-italijanski razmejitveni črti.

Pozno zvečer 11. oktobra 1943 so se na Igu zbrale vse brigadne enote k pohodu. Več kot 1000 borcev z velikim pratežem se je razvilo v dolgo kolono in se z Ljubljanskega barja usmerilo proti vzhodu. O tem pohodu beremo v spominskem zapisu brigadnega političnega komisarja Francija Kolarja, da so se enote pomikale peš, pred njimi je na konjih jahal komandni kader. Precej pred kolono je šla močna kolesarska četa, za njo predhonica in zadnja zaščitnica. Za prevoz intendantskega blaga je brigada uporabljala vozove in avtomobile, ki so bili vojni plen. Ponoči je šla Deveta mimo Škofljice in Šmarje—Sapa, kjer se je srečala z Levstikovo brigado ter nadaljevala pot do Grosupljega, kjer je dalj časa počivala. Že podnevi je spešila mimo Višnje Gore do Stične, od tod se je odpravila na levo v hribe proti severu in se ustavila na Dobravi. Njeni bataljoni so se razporedili po okoliških naseljih in tam prejeli do podrobnosti izdelan načrt nadaljnjega pohoda, razporeditev na novih položajih in prve naloge. Vsak komandir je točno vedel za svoje delo in obveščevalci so bili že pred brigado na novem terenu. Takrat pa je iz divizijskega štaba prišlo povelje, da mora brigada takoj zaviti na jug, prek Kočevja proti Kolpi.²⁴

Do preusmeritve brigade in njenega naglega pohoda je prišlo zaradi nevarnosti na meji Slovenije z Gorskim Kotarjem, kamor so 8. oktobra prišli Nemci in naslednje dni še dovažali okrepitve. Prišlo je tudi do prvih spopadov, vendar sovražnik še teden dni ni prekoračil Kolpe pri Brodu.* Kljub temu je bilo jasno, da se nemška vojska pripravlja za vdor na osvobojeno kočevsko ozemlje.

Dne 13. oktobra ob štirih zjutraj je štab brigade sporočil štabom bataljonov, da je od glavnih štabov Slovenije in Hrvatske ter od svoje

* Dne 8. oktobra 1943 je bil 2. bataljon Ljubljanske brigade in z njim namestnik komandanta 18. divizije Alojz Hostnik-Jovo določen, da odide na sektor Brod na Kolpi, kjer naj bi sovražniku onemogočil prehod čez reko. Naslednjega dne okrog devetih dopoldne je bataljon prispel v vas Fara in takoj zasedel položaje nad Petrino, kjer je že bila tudi četa Komande kočevskega vojnega področja.

obveščevalne službe prejel podatke, ki potrjujejo namero Nemcev, da prekrizarijo slovensko osvobojeno ozemlje, ustvarijo zmedo na terenu, razbijejo partizansko vojsko in uničijo njeno težko orožje. Pri tem bo sovražnik najverjetneje nastopal iz smeri Karlovac—Ogulin—Delnice, kjer že ima močne sile. Da prepreči nemški vdor, je bilo Deveti ukazano, da nemudoma odide na sektor Delnice. Odredba je napotila 1. bataljon do Malih Lašč, Drugega do Ceste, Tretjega v Ponikve in Četrtega v Zdensko vas. Do teh krajev naj gredo 1., 2. in 4. bataljon s topniško baterijo po maršruti Hudo—Muljava—Krška vas, 3. bataljon pa prek Grosupljega—Mlačeva—Zdenske vasi. Potem gredo vsi bataljoni in baterija do Kočevja in naprej na nove položaje. Odredba je posebej opozorila na varovanje pred sovražnimi letali, na tajnost premika, disciplino med pohodom in preprečevanje dezerterstva.

S pložajev nad Stično je brigada takoj odšla skozi Muljavo in Krško vas do Zdenske vasi, kjer je prenočila. Naslednji dan so njene čete odhitele mimo Raščice in prek Velikih Lašč do Ribnice ter tam počivale. Petnajstega oktobra zvečer je Deveta dosegla Dolgo vas pri Kočevju. Vsaka od teh etap je bila dolga okoli 18 kilometrov. Ker se je že prvi dan vreme skazilo, je kolono zvečine spremljal dež, še bolj pa jo je oviralo preletanje sovražnih letal. Kljub temu Deveti na tem pohodu ni zmanjkalo dobre volje. Nepozabno je bilo korakanje njenih borcev skozi Ribnico in Kočevje s harmoniko na čelu, ki jo je razposajeno vlekel Franc Urh.* Po izdatni večerji in krajšem spancu se je okoli ene po polnoči spet uredila za pohod. Prek Livolda in skozi Štalcerje je opravila še zadnji del poti — do Kolpe.

* *Franc Urh, rojen 1917 v Črnem Potoku pri Čabru, kovač, v NOV vstopil ob kapitulaciji Italije; osvoboditev je dočakal v delavnicah 7. korpusa NOVJ.*

Opombe:

1. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 234; Ambrožič, *Petnajsta divizija*, str. 80; *Zdravko Klanjšček in sodelavci, Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945, druga izdaja, Ljubljana 1977* (ponovno: »NOV na Slovenskem«), str. 533; Radko Polič, *Belokranjski odred*, Ljubljana 1975, Knjižnica NOV in POS (ponovno: Polič, *Belokranjski odred*), str. 452.
2. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 186.
3. Franc Skvarča, *pisni spomini*, v arhivu brigade (ponovno: Skvarča, *spomini*).
4. Milan Guček, *Šerčerjeva brigada*, Ljubljana 1973, Knjižnica NOV in POS (ponovno: Guček, *Šerčerjeva brigada*), str. 342—358.
5. *Odredba Glavnega štaba Slovenije z dne 16. septembra 1943 o imenovanju komandnega kadra v 18. diviziji in Dolomitskem odredu*; Zbornik VI-7-62.
6. *Poročilo propagandnega odseka Glavnega štaba Slovenije z dne 27. septembra 1943 o bojih od 19. do 24. septembra 1943*; Zbornik VI-7-154.
7. *Odredba Glavnega štaba Slovenije z dne 23. septembra 1943 o nalogah in taktiki podrejenih enot*; Zbornik VI-7-111.
8. *Poročilo štaba 18. divizije z dne 25. septembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije*; Zbornik VI-7-139.
9. Franček Saje, *Od Ljubljane do Ogulina, Ljudska pravica*, letnik 21., št. 226 z dne 26. septembra 1955; po spominih avtorja.
10. *Operacijski dnevnik Prešernove brigade od 9. septembra do 23. oktobra 1943*; Zbornik VI-7-288.
11. Mile Čubrič, *dnevnik* (ponovno: Čubrič, *dnevnik*), arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (ponovno: AIZDG).
12. *Poročilo štaba 18. divizije z dne 3. oktobra 1943 Glavnemu štabu Slovenije o boju Levstikove brigade*; Zbornik VI-7-198.
13. *Podatek, Jože Leskošek, Kočevje*.
14. *Poročilo o položaju na črti Trst—Ljubljana—Zidani Most—Samobor z dne 7. oktobra 1943*; Zbornik VI-7-215. NOV na Slovenskem, str. 553. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 278, 279.
15. Skvarča, *spomini*.
16. *Poročilo štaba 18. divizije z dne 4. oktobra 1943 Glavnemu štabu Slovenije o bojih 9. brigade*; Zbornik VI-7-202. *Poročilo propagandnega odseka Glavnega štaba Slovenije z dne 7. oktobra 1943 o bojih od 1. do 7. oktobra 1943*; Zbornik VI-7-216.
17. *Poročilo štaba 18. divizije z dne 5. oktobra 1943 Glavnemu štabu Slovenije o razmestitvi enot in bojih*; Zbornik VI-7-207. *Povelje Glavnega štaba Slovenije z dne 3. oktobra 1943 štabu 18. divizije za napad na belogardistične postojanke pred Ljubljano*; Zbornik VI-7-192. Ladislav Kiauta, *Na bojni črti Osemnajste, Ljubljana 1969, Založba Borec* (ponovno: Kiauta, *Na bojni črti Osemnajste*), str. 70.
18. *Odredba Glavnega štaba Slovenije z dne 29. septembra 1943 za premestitev bataljona 9. brigade v Staro Cerkev pri Kočevju*; Zbornik VI-7-160.
19. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 414—416.
20. *Poročilo štaba 18. divizije z dne 7. oktobra 1943 Glavnemu štabu Slovenije o razmestitvi enot*; Zbornik VI-7-220.
21. *Poročilo štaba 18. divizije z dne 9. oktobra 1943 Glavnemu štabu Slovenije o bojih enot*; Zbornik VI-7-236. *Poročilo propagandnega odseka Glavnega štaba Slovenije z dne 11. oktobra 1943 o bojih od 20. septembra do 8. oktobra 1943*; Zbornik VI-7-241. Po spominih avtorja.
22. *Seznam nesreč na železnici, AIZDG, fascikel* (ponovno: F), 529/M5.
23. *Bojno povelje štaba 7. korpusa z dne 9. oktobra 1943 štabu 14. divizije*; Zbornik VI-7-231.
24. *Bojno povelje štaba 7. korpusa z dne 9. oktobra 1943 štabu 15. divizije*; Zbornik VI-7-232.
24. Kolar, *Spomini*, str. 43.

III. poglavje

V VELIKI NEMŠKI OFENZIVI

Z italijansko kapitulacijo se je položaj nemških sil na Balkanu, v Jugoslaviji in še zlasti v Sloveniji močno poslabšal, za kar je bilo dovolj tehtnih razlogov.

Jugoslavija ni bila več samo nemirna okupirana cona, zdaj bi se na njenih južnih obalah lahko izkrcale anglo-ameriške enote. Splošna ljudska vstaja od Slovenije do Črne Gore je ustvarila nova osvobojena območja in dala na tisoče novih borcev. Zaplenjeni italijanski vojni material je zelo okrepil moč Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije.

Naraščanje števila partizanskih enot v Ljubljanski pokrajini, predvsem pa vstaja v Slovenskem primorju in Istri je pokazala moč enotnega in organiziranega revolucionarnega ljudstva. Nevarna možnost, da se ta razraste in še bolj ogrozi nemške divizije pod Apenini, je okupatorja hudo presenetila. Ofenzivni udarci slovenskih brigad na komunikacije, zlasti na železniške proge, so ogrozili promet nemških enot v zaledju nove fronte.

Nemčija je na ta dogajanja hitro odgovarjala z vrsto ostrih ukrepov. Omenjamo najpomembnejše: dne 10. septembra 1943 je Hitler ustanovil operacijsko cono »Jadransko primorje«, kamor je bila priključena tudi Ljubljanska pokrajina. Cona je bila razdeljena na upravne enote-pokrajine. Za šefa Ljubljanske pokrajine so Nemci na predlog ljubljanskega nadškofa dr. Gregorija Rožmana, dne 22. septembra razglasili generala Leva Rupnika. Pod njegovim vodstvom in z nemško pomočjo so iz bivših belogardistov ustanovili prve oddelke Slovenskega domobranstva.

Hitler je bil obveščen, da se italijanski oficirji pogajajo in izročajo orožje partizanom, zato je 11. septembra ukazal, »naj v italijanskih enotah, ki so dovolile, da je orožje padlo v roke upornikov, ali ki so na kakršen koli način sodelovale z njimi, ujete oficirje po hitrem postopku ustrelijo, podoficirje in vojake pa takoj pošljejo na delo na vzhod«. Ukaz so dosledno izvedli.*

* Iz vrste primerov navajamo samo enega. V apnenicah pri Sinju blizu Splita so 16 dni zatem ustrelili 3 generale in 46 oficirjev. (Ferenc, Kapitulacija Italije, str. 133).

Istega dne je bila vsa Italija razglašena za bojišče pod nemškim nadzorstvom.

Ker je bilo v tistih dneh nemško poveljstvo sproti obveščeno o naraščajoči ofenzivnosti narodnoosvobodilne vojske v Ljubljanski pokrajini, Slovenskem primorju in Istri, je Hitler takoj začel odrediti enote, ki naj bi z ofenzivo očistile te predele. Dne 19. septembra je že izdal ukaz, da ofenzivo izvede štab 2. tankovskega korpusa, in njegov poveljnik, general-feldmaršal Erwin Rommel, je takoj začel načrtovati operacije ter zbirati divizije.

Načrt za uničenje

Tik pred koncem priprav za začetek velikega nemškega čiščenja v trikotniku med Trbižem, Karlovcem in Puljem je dne 22. septembra 1943 Rommel prejel Hitlerjev ukaz, da mora »slovensko komunistično uporniško gibanje v Istri uničiti z brezobzirno trdoto.* Tiste, ki bi se upirali, je treba ne glede na to, ali so Slovenci ali Italijani, takoj postreliti. Osnova in moč sil morata biti tolikšna, da bo uspeh dosežen... Slovensko prebivalstvo potem ne sme več pomeniti nobene nevarnosti.« Tako je ukaz določil način izvajanja ofenzive in moč njenih sil.

Ves potek operacij je Rommllov štab razdelil na štiri etape. Prvo izvede v Slovenskem primorju, da zaduši vstajo in čimprej odrine partizane od najpomembnejših prometnih zvez, ki peljejo v severno Italijo. Druga bo zajela Istro in Brkine, da z istrske in kvarnerske obale ter obalnega zaledja prežene partizanske enote. Tretja mora očistiti severno območje Reke in Gorski Kotar do Ogulina, da uporniki ne bodo več prehajali prek Kolpe, in pripravi južna mostišča za zadnjo, 4. etapo. Ta pa opravi v Ljubljansko pokrajino, kjer razbije glavne sile slovenske osvobodilne vojske, uniči njena oporišča in vodstvena telesa gibanja. Vsaka ofenzivna etapa je imela še svoj podroben načrt.

Za izvedbo v prvih dveh delov ofenzive so predvideli okrepljeno 71. pehotno divizijo s štirimi polki ter po okrepljen polk iz 1. tankovske SS, 24. tankovske in 44. grenadirske divizije, ki so sodile med izbrane nemške enote. V njihovih polkih je bilo več kot 50 000 vojakov, prek 150 tankov in okoli 115 različnih topov. Vsaka od etap naj bi trajala 4 do 7 dni.

Hitler je odobril načrt, kakor ga je predložil Rommel, le za četrto etapo je zahteval spremembo. Njeno izhodišče ne more biti od Ljubljane in Save proti jugovzhodu in jugu, ampak obratno, iz Gorskega Kotarja in s črte Karlovac—Gorjanci proti severu in severozahodu. Tako bi sloven-

* Pod Istro je Hitler štel Ljubljansko pokrajino, Slovensko primorje in Istro.

Kuželj

skim partizanom onemogočili umik na Hrvaško.¹ Tej etapi so dali Nemci simbolično ime »Wolkenbruch« (prevedeno: oblak se je utrgal).

Dne 23. septembra zvečer so se za ofenzivo določene enote zbrale pri Vidmu (Udinah) in dva dni zatem zgodaj zjutraj začele z operacijami. V Slovenskem primorju so se Nemcem že prvega dne na »goriški fronti« junaško postavili po robu borci Severnoprimskega in Južnoprimskega odreda ter nekaj bataljonov italijanskih partizanov. V naslednjih dneh so nemški pehotni in oklepni polki preiskovali Kraško, Trnovsko in Banjško planoto ter Vipavsko in Soško dolino. Pri tem so nastopali z vso brutalnostjo. V ujetništvo so odgnali prek 1 500 ljudi. V tej etapi ofenzive Nemci niso uničili niti zajeli nobene enote NOV Slovenije na Primorskem. V tem predelu Slovenije so bile operacije končane 30. septembra 1943.

Druga etapa, ki se je začela 2. oktobra, je potekala v treh fazah in čistila Pivško, Brkine, slovensko Istro in hrvaško Istro. Tedaj je okupator razbil dve pravkar ustanovljeni brigadi in štiri odrede. Uspešno se je obranila le Šerčerjeva brigada.² Ta etapa se je končala 10. oktobra 1943.

Dne 7. oktobra je šla nemška 71. pehotna divizija nad Reko in proti Gorskemu Kotarju ter naslednji dan z izvidnico dosegla Delnice. Dva dni pozneje so Nemci ta kraj zasedli in že 11. oktobra brez bojov prišli v

Ogulin. To je bila tretja etapa ofenzive, v kateri so hrvaški borci imeli okrog 2 300 padlih, veliko ranjenih, nad 1 000 pa so jih pogrešali.³

Do 21. oktobra so nemški polki čistili Gorski Kotar in pripravljali izhodiščne položaje za pohod na Dolenjsko in Notranjsko v etapi »Wolkenbruch«. Po prvotnem načrtu bi se morala začeti že 18. oktobra, vendar je ostalo nepojasnjeno, zakaj so jo prestavili na 21. oktober. Morda zaradi težav, ki so nastale potem, ko je 14. divizija NOVJ dne 14. oktobra razstrelila Štampetov most,* ali zaradi žilavih obrambnih bojov 9. brigade, ki je v sestavi skupine enot pod poveljstvom posebnega operativnega štaba NOV Slovenije branila osvobojeno ozemlje pri Brodu na Kolpi, morda pa zaradi obojega.⁴

Štab 2. tankovskega korpusa SS, ki je prispel v Ljubljano deset dni pred začetkom zadnje etape ofenzive, je načrtoval, da bodo operacije trajale 16 dni. V njih bodo delovali štabi treh divizij (162., 44. in 71.) z dvanajstimi polki (1. tankovsko-grenadirskim SS, 901. šolskim tankovsko-grenadirskim, 132., 134., 194., 303. in 314. grenadirskim polkom, polkom planinskih lovcev »Admont«, 236. in 96. topniškim ter 14. in 19. policijskim polkom) z okrepitevami, z nekaj manjšimi oddelki, tremi bataljoni Slovenskega domobranstva in v začetku še z dvema ustaškima bataljonoma, skupaj 45 000 do 48 000 mož. Na voljo so imeli več kot 110 tankov, 10 samohodnih in prek 140 protitankovskih topov.

Ofenzivno čiščenje Dolenjske in Notranjske, usmerjeno proti severozahodu, so razdelili na štiri faze. V prvi od 21. do 25. oktobra naj bi čistili Gorjance in Žumberk. »Turkestanska« 162. divizija naj bi nastopala predvsem na desnem bregu spodnjega toka Krke, v Gorjancih in severozahodnem delu Bele krajine, enote 44. grenadirske divizije pa naj bi čistile preostali del Bele krajine in Kočevsko. Druga faza naj bi tekla od 26. do 30. oktobra. V njej naj bi operirala 44. grenadirska divizija na Kočevskem Rogu, 162. pehotna divizija od Mirne do Krke, medtem ko naj bi 71. pehotna divizija nastopala v zahodnem delu Gorskega Kotarja. Med tretjo fazo, ki naj bi se začela 31. oktobra in končala 6. novembra, bi 162. pehotna divizija čistila območje Trebnjega in Suho krajino, 44. grenadirska divizija bi operirala na Kočevskem in v Loški dolini, 71. pehotna divizija pa pregledovala Snežnik in Javornike. V četrti fazi ofenzive, na

* Štampetov most pri Verdu sta v noči na 14. oktober 1943 porušili Tomšičeva in Šerčerjeva brigada. Razstrelili sta dva oboka in onesposobili 150 metrov proge, kar je bila v tistem letu največja tovrstna akcija na železnici med Ljubljano in Rakekom. Promet je stal polnih 13 dni.

območju Ljubljanske pokrajine, naj bi 44. grenadirska divizija čistila Krim, Mokrc in Rakitniško planoto. Trajala naj bi od 6. do 12. novembra 1943.*

Glavni štab Slovenije je spričo zbiranja sovražnikovih enot v Ljubljani, Ogulinu, Karlovcu, Sušaku in na Rakeku sicer pričakoval ofenzivo na osvobojeno ozemlje, vendar ni računal, da bo tako silovita. Kljub temu je pripravil obrambni načrt. Na obrobju osvobojenega ozemlja naj bi zadrževali okupatorjeve enote s frontalnimi obrambnimi boji v povezavi z maneverskimi napadi sovražniku v boke in zaledje, zavlačevali njegovo prodiranje, da bi pridobili čas za evakuacijo ter tudi za preureditev čet. Ko bi sovražnik dosegel očitno premoč v moštvu in tehniki, pa je treba začeti s čistim maneverskim bojevanjem z njegovimi posameznimi kolonami, vendar tako, da pri tem ohranimo svojo živo silo in orožje.

Obrambni boji ob Kolpi

Za uvod se spomnimo, da je Hitler ukazal začeti ofenzivo v Ljubljanski pokrajini iz Gorskega Kotarja proti severu in da so se 10. oktobra 1943 Nemci nastanili v Delnicah.

Ko so dva dni poprej nemški oddelki prvič izvidovali Delnice, je bil o tem še isto popoldne obveščen komandant Kočevskega vojnega področja podpolkovnik Vladimir Vodopivec, ki je z novico takoj seznanil štab 18. divizije in namestnika komandanta Glavnega štaba Slovenije generala Jako Avšiča. Temu so sledili ukrepi.

Uvedli so pripravljenost vseh enot in komand mest na tem območju; četo 40 dobro oboroženih mož so prepeljali iz Kočevja do Petrine, da zapre smer Brod na Kolpi—Kočevje, k Novim selam pa havbico 75 mm. Tudi vojna bolnica in mnoga skladišča so se morali začeti pripravljati za umik iz Kočevja. Okoli desetih zvečer je bil general Avšič že na komandi Kočevskega vojnega področja in od tam ukazal štabu 18. divizije, naj takoj pošlje 2. bataljon Ljubljanske brigade na položaje k Brodu na Kolpi. S tem bataljonom je prišel tudi namestnik divizijskega komandanta Alojz Host-

* Večina borcev in komandnega kadra 9. brigade je še danes mnenja, da so se med boji oktobra 1943 bili z enotami nemških divizij »Herman Göring« in »Prinz Eugen«. Ker ni bilo tako, je potrebno pojasnilo.

V nobeni od teh faz ni sodelovala tankovska divizija »Herman Göring«, pa tudi ne divizija gorskih lovcev »Prinz Eugen«. V oporo tej navedbi navajam ugotovitev Toneta Ferenca v knjigi »Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943«. Na strani 409 piše: »Nekateri pisci menijo, da je v ofenzivi sodelovala tudi divizija Herman Göring, vendar to ne drži. Divizija je bila ves ta čas na fronti v južni Italiji, 7. prostovoljska divizija planinskih lovcev SS »Prinz Eugen« pa je bila v Hercegovini in Dalmaciji«.

nik-Jovo z nalogo, da združi in uporabi vse enote, ki so dosegljive in lahko sodelujejo pri obrambi pred vdorom nemških ofenzivnih oddelkov.⁵

Naslednjega dne ob devetih dopoldne je bataljon Ljubljanske brigade z enim delom že zasedel položaj nad vasjo Petrina, z drugim pa prekopaval cesto od Kolpe proti Novim selam. Potem sta oba pripravljala zaklone zahodno od colnarskih klancev. Medtem so bataljonski obveščevalci odšli proti Delnicam, Čabru in Brod-Moravicam.

Desetega in 11. oktobra so začeli Nemci tipati proti Brodu na Kolpi. Njihov 44. izvidniški oddelek 44. grenadirske divizije je obakrat prišel s tankom in oklepnim avtomobilom do vasi Tihovo ter se kmalu vrnil v Delnice. Borci bataljona 10. brigade so ob strogi pripravljenosti ves dan onespособljali cesto med vasmi Vas—Nova sela.

Dne 12. oktobra sta Delnice zasedla štab 44. grenadirske divizije in 132. grenadirski polk z nekaj sto vozili in številno pehoto. Dan pozneje je okupatorjeva enota stotih mož s tremi tanki oddrdrala iz Delnic proti vasi Marija Trošt, ki leži na vzpetini nad cesto proti Kolpi. Med premikom je razgnala neugotovljeno partizansko zasedo, nadaljevala pohod in se nastanila v vasi. Od tod je eden tankov odpeljal naprej do Broda na Kolpi, kjer pa je samo obrnil in se vrnil.

Zaradi vse očitnejše nevarnosti ob južni meji osvobojenega ozemlja so višja partizanska poveljstva uvedla še druge obrambne ukrepe. Najprej je štab 7. korpusa NOVJ obvestil vse svoje divizije o položaju in možnosti, da začne sovražnik ofenzivo s treh izhodišč — iz Karlovca, Ogulina in Delnic. Zato je ukazal, da 14. divizija z eno brigado zavaruje območje od Gomanjcev (Klana) do Prezida, 15. divizija naj pošlje vsaj dva bataljona, da na severnem bregu Kolpe zapreta smer iz Karlovca, 18. divizija mora takoj dati eno brigado za zaščito pred vdorom iz Delnic, medtem ko naj vse druge enote teh divizij nadaljujejo korpusovo ofenzivo na območju Save.

Takoj po prejemu ukaza je 18. divizija, kot že vemo, preusmerila 9. brigado s pohoda proti Litiji na položaje na levem bregu Kolpe severno od Delnic, 15. divizija je poslala dva bataljona 12. brigade v rajon Suhorja, 14. divizija pa je nameravala takoj po akciji na Štampetov most poslati Tomšičevo brigado na Mašun z usmeritvijo proti Ilirski Bistrici in Šercerjevo brigado na Hrvaško med Čabar in Gerovo.*

Skrb je veljala tudi partizanskemu zaledju. V dneh od 11. do 15. oktobra 1943 je slovenski Glavni štab poslal svojim odsekom ter komandam vojnih področij in mest kar štiri odredbe z navodili za pripravo na sovražno ofenzivo. Predvsem je opozarjal, da je treba preprečevati paniko

* Šercerjeva brigada je šele 19. oktobra prišla na dodeljeno območje, Tomšičeva pa je še dva dni pozneje poslala svoj 3. bataljon do položajev Devete.

in nered, ohraniti vojaško in civilno premoženje ter zaščititi prebivalstvo. Opozarjal je tudi na možnost delovanja pete kolone v vojski in na terenu.⁶

Štirinajstega oktobra dopoldne se je 2. bataljon Ljubljanske prvič spopadel z Nemci, ki so v zavetju megle prišli s tremi tanki in oklepnim avtomobilom na Brod na Kolpi, kjer so izvidovali most. Pod strelom tankovskega topiča, ki je streljal proti položajem 10. brigade, je na Kuželju padel puškomitraljezec lahke brede. Ko so okoli petih popoldne sovražni vojaki spet prišli k mostu, so jih to pot čete Ljubljanske brigade uspešno napadle. Potrjeno je, da so imeli Nemci 3 mrtve in 5 ranjenih ter da so se z njimi hitro vrnili v Delnice.⁷

Naslednji dan okoli ene ure ponoči je torej Deveta odšla iz Kočevja za Štalcerje in naprej h Kolpi. Ker je dobila ukaz, da mora spričo predvidene nemške ofenzive zapreti smer Delnice—Brod Moravice—Draga—Stari trg (zdaj Stari trg ob Kolpi)—Predgrad—Knežja Lipa, je poslala 2. bataljon iz Livolda proti Predgradu, na položaje med koto 375 in koto 402 pri Starem trgu. Bataljon je prispel tja še podnevi. Že dopoldne je brigada počivala v Moravi, pet ur pozneje pa je bila v Banjaloki. Od tod je poslala 1. bataljon z baterijo dveh gorskih topov na črto Stružnica—Kuželj, 4. bataljon pa je pustila v Banjaloki kot brigadno rezervo.*

Okrog 17. ure je štab brigade s 3. bataljonom prišel v Nova sela, kjer sta ga sprejela general Jaka Avšič in podpolkovnik Vlado Vodopivec. Odtod so 3. bataljon razporedili na položaje od Stružnice mimo Štajerja in Tišhenpolja do Fare, štab brigad z namestnikom komandanta 18. divizije Alojzem Hostnikom k Fari, center zvez in brigadno previjališče v Nova sela, intendanturo pa v Banjaloko. Četa bataljona Komande mesta Kočevje je ostala na položaju pri vasi Petrinja, medtem ko se je 2. bataljon Ljubljanske brigade moral vrniti v sestavo svoje enote. Z Deveto prispelo havbico bataljona kočevskega področja so postavili pod k. 646, južno od Novih sel. V noči na 17. oktober je brigada že bila na svojih položajih, se utrjevala, vzpostavila zveze in v vsakem pogledu brezhibno delovala. Ne pozabimo, tega dne je brigada štela okoli tisoč ljudi.**

V zgodnjem meglenem jutru 17. oktobra 1943 je na Brod na Kolpi prišlo okrog 600 vojakov 44. izvidniškega oddelka z dvema baterijama

* Stružnica leži 17 km južno od Kočevja in je zaselek, v katerem je bilo leta 1931 samo 18 prebivalcev. Leta 1942 je bila v bližini vzpostavljena partizanska bolnica z oznako E 139, ki je lahko sprejela do 35 ranjencev. Sovražnik je ni nikoli odkril, po kapitulaciji Italije pa so jo opustili.

** Nekateri viri navajajo, da je brigada tega dne imela 1032 in celo več mož. Ta številka je pravišnja, če se veže z datumom 10. oktober 1943. Znano je namreč, da jih je v petdnevnem pohodu od Ljubljane do Dobrave in Kolpe, zaradi izčrpanosti in drugih vzrokov, odpadlo vsaj 30.

topov kalibra 75 mm, baterijo hitrostrelnih topov in osmimi tanki, očitno namenjenih, da pod zaščito svojega orožja popravijo most čez Kolpo.

Borci 9. brigade in zaščitne čete bataljona Komande mesta Kočevje niso čakali, da se megla dvigne, marveč so začeli streljati na nemške vojake in most vzdolž pravkar zasedene obrambne črte s topovi pri Stružnici in havbico pod Novimi selami ter drugim orožjem s položajev pod Planino, z obronkov pod Štajerjem, pri Kuželiču ter nad vasmi Petrina, Vas in Fara. Sovražnikovo orožje, zlasti težko, je takoj začelo protinapad, vnelo se je ostro medsebojno obstreljevanje. Borci so most čez Kolpo še bolj razbili in potem držali na muhi orožja vse možne dostope do njega. Spopad se je razvlekel skoraj do mraka in nasprotnika sta bila vseskozi na preži. Brigadne čete so vso sovražnikovo kanonado vzdržale na začetnih položajih, prav tako je ostalo tudi brigadno topništvo. Le četa kočevskega bataljona se je bila že popoldne prisiljena z enim mrtvim in nekaj ranjenci umakniti od Petrine in se premestiti na položaje brigadnega 1. bataljona pod koto 484.

Popoldne je začelo deževati. Zaradi narasle vode, uničenega prehoda čez Kolpo, obstreljevanja položaja ob mostu s topovi in mitraljezi, Nemci tega dne niso mogli z motorizacijo na levi breg Kolpe. Ker ni šlo drugače jih je sto z nočjo prekoračilo reko ter prišlo v Petrino in Pirče. Tam so se takoj močno utrdili, da bi tako pospešili pripravo mostišča. Čeprav so borci poskušali, jih tega dne niso več mogli pregnati nazaj. Sovražnika so ščitili tema, moč orožja z desne strani Kolpe in okrepitev, ki so nenehno prihajale na Brod na Kolpi.

O prihodu nemške vojske na Brod je bil takoj obveščen štab 7. korpusa, ki je ukazal, da se zaradi usklajenega vodenja enot in operacij na tem bojišču ustanovi operativni štab, podrejen štabu korpusa in štabom 14. in 18. divizije. Za komandanta operativnega štaba je določil namestnika komandanta 18. divizije Alojzija Hostnika, za političnega komisarja Mirka Prodnika, sicer političnega komisarja Šerčerjeve brigade, in za načelnika Mileta Kilibardo, načelnika štaba 14. divizije, ki je bil določen za komandanta desnega odseka. Operativnemu štabu je korpus podredil 9. brigado, 2. SNOUB Ljuba Šerčerja in 14. SNO Železničarsko brigado ter četo bataljona Komande mesta Kočevje in njeno havbico z zaščitnim vodom.*⁸

Operativni štab je nemudoma sklenil uničiti sovražnika na Brodu na Kolpi. Šerčerjevi brigadi je ukazal blokirati Delnice, 2. in 4. bataljon

* 14. »Železničarska« brigada je bila ustanovljena 25. 9. 1943 v Novem mestu, zvečine iz železničarjev. Na dan, ko so jo vključili v operativno skupino, je bila še pri Črmošnjicah, na položaje h Kolpi je prišla šele 21. oktobra. Sredi novembra 1943 so jo ukinili in Deveti dodelili 70 njenih borcev.

Devete brigade pa morata prekoračiti Kolpo ter z območja Tihovo—Lešnica z juga napadati Nemce na Brodu. Prvi in 3. bataljon Devete ostaneta na svojih položajih, četa Komande mesta Kočevje pa podaljša levo krilo 3. bataljona nad Faro.⁹

Zaradi premočnih sovražnikovih sil in nenehnega hudega dežja, pa načrt ni bil uresničen. Drugi in Tretji bataljon Šercerjeve sta se na poti k Delnicam zapletla v boje z Nemci in sta šele 20. oktobra prišla na območje vasi Marija Trošt in Tihovo. Od tod je 2. bataljon Šercerjeve še istega dne odšel proti Plešcam.¹⁰ Tudi 2. bataljon Devete ni prišel na določeno mesto, ker zaradi močnega dežja ni mogel prek hudo narasle Kolpe. Le 4. bataljon 9. brigade, ki ga je vodil komandant Jože Grabljevec-Noví in se mu je pridružil še brigadni politični komisar Franci Kolar, je 18. oktobra 1943 odšel na pot v akcijo, s katere naj bi se vrnil šele, ko bi ga odpoklical operativni štab. Tega dne pozno zvečer je pri Kužlju prebredel Kolpo in v zavetju noči nadaljeval pot proti Delnicam. Zjutraj se je v bližini vasi Lešnica pritajil na levi strani ceste Delnice—Brod na Kolpi. Bil je za hrbtom enega od nemških topniških oddelkov, ki so streljali na položaje Devete. Opoldne je bataljon izkoristil nasprotnikovo brezskrbnost in ga napadel z vsem orožjem. Med paniko, ki je za kratek čas zajela Nemce, jim je poškodoval nekaj topov in zažgal dva, tri tovarnjake. Koliko izgub je bilo pri tem na eni in drugi strani, ni znano. Po približno petnajstih minutah se je bataljon 9. brigade umaknil s prizorišča. Okupator je brž organiziral zasledovanje, a brez uspeha, ker so se mu borci kljub spopadam spretno izmikali. Navzlic temu je postajal položaj 4. bataljona vse težji. Dne 20. oktobra dopoldne je operativnemu štabu javil, da zaradi nenehnega stika s sovražnikom in pomanjkanja hrane ne more več vztrajati na dodeljenem položaju. Kmalu zatem se je z nekaj ranjenci odpravil nazaj.¹¹ Ko je pri Osilnici prebredel Kolpo, je za seboj opazil kolono Nemcev, ki so po hrvaški strani prodirali proti Čabru. Ker je imel ugodnejši položaj, se je spustil z njo v obstreljevanje, ki je trajalo od zgodnjega popoldneva do večera. V sestavo brigade se je vrnil pozno ponoči na 21. oktober 1943.

V dneh, ko je bil brigadni 4. bataljon odsoten, so se na ognjenih položajih pri Brodu na Kolpi boji nenehno stopnjevali. Dopoldne 18. oktobra so Nemci na Brodu dobili v okrepitev dve bateriji topov 105 mm, 6 do 8 tankov, okrog 400 vojakov in veliko tovarnjakov. Takoj so se lotili popravljanja mostu, čeprav so jih pri tem hudo napadali brigadno topništvo s Stružnice, minometi od Štajerja in mitraljezi 1. in 3. bataljona. Na to je sovražnik odgovarjal s petkratno premočjo topov, sledil je dolg dvoboj težkega orožja. Popoldne je bil brigadni 3. bataljon prisiljen eno svojih čet prestaviti s položaja pri Kuželiču na levo od Štajerja. Še za dne so borci

postavili ovire v cestnem predoru med vasema Vas in Vrh ter prekopali obe strani ceste.

Skoraj ves dan je deževalo. Preskrba s hrano na položajih je postajala vse težja, počitka je bilo vse manj, ranjencev vse več.

Čeprav so morali Nemci večkrat začeti s postavljanjem mostu, je gradnja prehoda napredovala le počasi, in zvečer tega dne so že lahko z moštvom in orožjem okrepili izpostavljeni skupini v Petrini in Pirčah.

Operativni štab enot na odseku Brod na Kolpi—Kočevje je računal, da bo Serčerjeva brigada po dogovoru posegla v boj v noči na 19. oktober, kar bi izdatno olajšalo splošen položaj na tem območju in še posebej položaj Devete. Tako je računal tudi Glavni štab in menil, da bi v tem primeru lahko borci pregnali sovražni posadki iz oporišča v Petrini in Pirčah. Da bi poudarila pomen akcije, sta pozno ponoči general Jaka Avšič in podpolkovnik Vlado Vodopivec obiskala položaje 1. in 3. brigadnega bataljona.

Ob treh zjutraj so borci začeli napad, ki sovražnika ni presenetil, pač pa je imela Deveta že pri prvih poskusih vdora v vasi več ranjenih. Ker Serčerjeva in 2. bataljon Devete brigade nista bila na dogovorjenih položajih, ni bilo podpore prvemu in tretjemu bataljonu 9. brigade, ki sta se zato znašla v škripcih. Ni kazalo drugače, kot začeti s postopnim odmikanjem. Nasprotnik je to kmalu opazil in udaril s topovi za borci. Ves čas spopada in potem vse do jutra okupatorjevi vojaki niso prenehali utrjevati mostu prek Kolpe.

Dne 19. oktobra 1943 je bil prehod čez reko na Brodu toliko nared, da so Nemci z motorizacijo in topništvom prodrli vse do vasi Vas in Fara. Takrat jih je brigada spet napadla in vnel se je oster boj. Najprej je njeno topništvo s Stružnice močno obstreljevalo sovražno kolono, potem jo je s črte Štajer—Tišenjpolj napadel 3. bataljon z vsem orožjem. Sprva je sovražnik odgovarjal z minometi, potem je poslal v napad ostrostrelce. Ker ti niso uspeli, so malo pozneje stopili v akcijo nemški tanki. Šele takrat je sovražnik odrinil borce od ceste in toliko napredoval, da se je lahko utrdil na črti Tišenjpolj—Krko.

Med umikom 3. bataljona je 1. bataljon pod poveljstvom komandanta Franca Kotarja izvedel med Petrino in Hribom zelo uspešen juriš na levi bok okupatorjeve kolone. Pri tem so imeli Nemci 12 mrtvih in 8 ranjenih, oni pa so ujeli dva naša borca in ju kmalu zatem ubili v Petrini.*

Ker je nemški izvidniški oddelek z zasedbo vasi Vas in Fara verjetno za ta dan opravil nalogo, pot naprej pa so mu ovirali partizani in močno

* Ubita partizana sta bila študenta. Tega dne so Nemci po umoru dveh borcev, prignali 10 talcev iz Griča in Petrine, da so pokopali ubite. Na prigovarjanje tamkajšnjega župnika Jožeta Koželja pa so talce kasneje izpustili.

poškodovana cesta, so spopadi postopoma prenehali, oglašal se je le vznemirjevalni ogenj z obeh strani. Na Brod na Kolpi pa so še ves dan prihajale motorizirane okrepitve.

Tudi deževalo je ves dan in nič ni kazalo, da bo jenjalo. Premočenih in preutrujenih borcev sta se lotevala še prehlad in gripa, a vzdržati je bilo treba. V zaledju so morali pospraviti in umakniti še veliko materiala, zbranega ob kapitulaciji Italije.

Dvajsetega oktobra 1943 zjutraj so Nemci nadaljevali z lomljenjem odpora brigadnih čet. Po seriji šrapnelskih min je sovražna kolona pritisnila s črte Tišenjpolj—Krkovo na položaje, ki so jih vse dopoldne junaško branili borci brigadnega 3. bataljona.* Ko je napadalec dobil za okrepitev šest tankov, ki so pridrdrali do vasi Vas in Hrib, se je bataljon umaknil na območja med k. 597 in Vasjo.

Še med boji s 3. bataljonom se je nemška pehota odpravila tudi nad 1. bataljon, ki je imel položaje od Kuželiča v smeri zaselka Planina. Kljub močni podpori topov sovražniku ni uspelo premakniti bataljonovih čet, ki so odlično vzdržale vse njegove pritiske in ga celo prisilile k umiku.

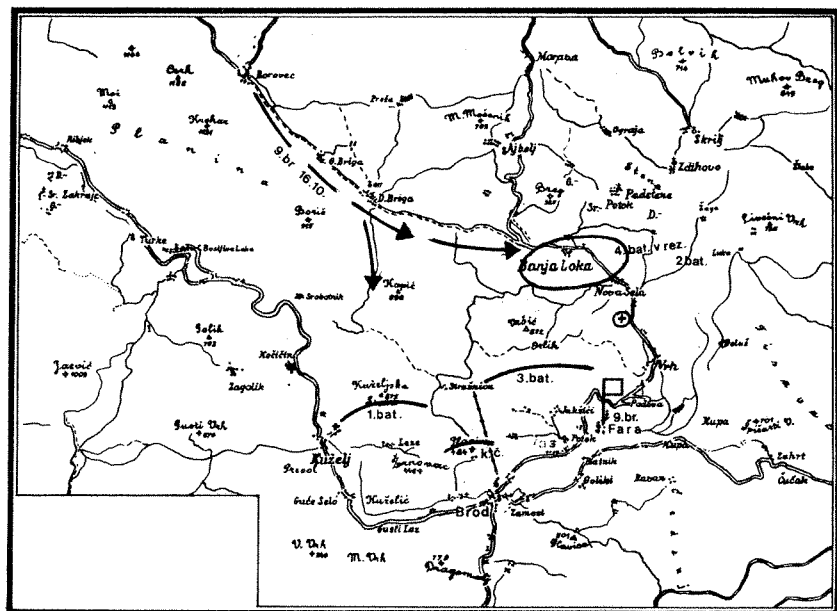
Popoldne tega dne so začeli Nemci vlačiti ovire iz cestnega predora in ga do večera očistili. Pri tem je brigadna havbica, še vedno postavljena pod Novimi seli, poškodovala enega sovražnih tankov, drugi pa so se vrnili v Petrino.

Pozno zvečer je šel 1. bataljon Devete spet v akcijo. V naskoku je vdrl v Petrino in Vas. To pot so okupatorjevi vojaki izgubili 4 može in imeli 8 ranjenih, zgorel jim je tudi eden od avtomobilov. Izgube v bataljonu niso znane. Tako je minil že četrti dan, ko so Nemci vse bolj napenjali lok obrambe sposobnosti in moči 9. brigade.¹²

Ajbeli

Prvo fazo ofenzivne operacije na Dolenjskem (Wolkenbruch I) so Nemci začeli 21. oktobra 1943 zgodaj zjutraj s hkratnimi napadi na vseh predvidenih odsekih. Najbolj prodorno je nastopil 1. tankovski polk SS, dodeljen 162. pehotni diviziji, ki je tega dne prišel iz Kostanjevice prek Novega mesta in Gorjancev v Semič in tam prenočil. Medtem je oddelek

** Šrapnelska mina je vrsta protipehotne mine za uničevanje ali onesposabljanje žive sile. Na živo silo deluje z drobci razpršenega telesa ali kroglicami, nameščenimi krožno okrog razstreliva ali zgnetenimi v telo od plastične mase. Deluje krožno ali usmerjeno v coni do 60°. Aktivira se s potegom na pritisk ali dirigirano. Uporablja se tudi za diverzije. Imenovana je po angleškem izumitelju, topniškem generalu Henryju Šrapnelu, 1761—1842. (Iz Vojaškega leksikona, str. 467, Vojnoizdavaški zavod, Beograd 1981).*

Položaji 9. brigade nad Kolpo od 16. do 23. oktobra 1943

901. tankovsko-grenadirskega polka, dodan 44. grenadirski diviziji, pri Gribljah prešel Kolpo in do večera zasedel Črnomelj. Okupatorjevo vojaštvo se je pri tem nekajkrat spopadlo s partizanskimi enotami — z Gubčevo brigado na desnem bregu Krke pri Prekopi in slovensko-hrvaško operativno skupino pri Bušnji vasi v Beli krajini.¹³ Povejmo še, da so Nemci pri vdorih tega dne presenetili največ borcev, političnih aktivistov in civilistov, ki so ofenzivo sicer pričakovali že nekaj časa, vendar ne dovolj budno. Veliko so jih pobili.

Čeprav je četrta etapa predvidevala, da bo 21. oktobra del njenih ofenzivnih enot hitro prodiral tudi z juga, od Broda na Kolpi proti Kočevju, so pri tem nastopile precejšnje ovire. Okupator je naletel na močan odpor partizanskih enot, ki so bile na braniku te poti.

Sredi noči na 21. oktober se je brigadni 3. bataljon premestil s položaja pri vasi Vrh na levo stran ceste proti Novim selam pod kote 627, 642 in 646. Približno takrat se je v brigado vrnil 4. bataljon in zasedel območje od Stružnice do Laz nad Kužljem. V dolino pod njimi pa so vso noč prihajala vozila z vojaštvom in težkim orožjem.

Zjutraj so Nemci na Brodu na Kolpi imeli zbranih okoli 1 200 mož, več kot 30 tankov, 60 oklepnih vozil, prek 100 tovornih avtomobilov ter po dve bateriji hitrostrelnih, srednjih in težkih topov. Ti zadnji so takoj za dne začeli obstreljevati Nova sela in Banjaloko ter cesto med njima.¹⁴ S tem naj bi oklepnim vozilom in pehoti pripravili pot do teh krajev. Napadali so tudi levi odsek brigade, vendar so se čete 3. bataljona uspešno upirale. Ko je nemška tankovska kolona prišla do vasi Vrh, ji je okoli desetih dopoldne brigadna havbica uničila enega od tankov in enega od oklepnih avtomobilov. To je sovražnika prisililo, da se je vrnil do izhodišča. Medtem je nemški pehotni oddelek zaman poskušal priti za hrbet 1. in 4. bataljonu pri Stružnici. Po kratkem srditem boju iz bližine so ga odbili.

Prav takrat se je druga sovražnikova kolona odpravila od Broda na Kolpi vzdolž reke proti Škrilju. Četa kočevskega zaščitnega bataljona, ki je zapirala tesnec pri Žagi pod k. 659, je odprla nanjo močan ogenj pušk in mitraljezov ter pri tem ubila 12 vojakov in mulo.

Popoldne je nemško topništvo ob pomoči izvidniškega letala spet obstreljevalo Nova sela in Banjaloko, medtem ko je havbica Devete odgovarjala z granatami na Brod na Kolpi in tam ranila 5 okupatorjevih vojakov ter poškodovala 3 tovornjake.¹⁵

Tisto popoldne je prispela na bojišče 14. Železničarska brigada in takoj poslala 2. in 3. bataljon iz Ajblja v Nova sela, 1. bataljon pa kar nad Faro. Za njo so v Banjaloko pripeljali še 3. bataljon Tomšičeve brigade in vse skupaj postavili pod poveljstvo operativnega štaba za sektor Brod na Kolpi.

Spričo pomanjkljive presoje položaja na tem bojišču je poveljstvo 7. korpusa ukazalo, da je sovražnika potrebno za vsako ceno izgnati iz Broda na Kolpi. Na podlagi tega je operativni štab izdal bojno povelje, da v noči na 22. oktober izvedejo akcijo pravkar prispeli bataljoni Železničarske brigade, ki naj napadejo vasi Fara, Potok in Vas, Tomšičev bataljon pa Petrino. Štirinajsta brigada je šla nad sovražnika s 1. in 2. bataljonom, a so jo kmalu odbili. S 6 ranjenci se je vrnila nad Nova sela, odkoder je poslala 1. bataljon do Stružnice.¹⁶ Tomšičev bataljon tisto noč ni napadel po povelju, ker ni pravočasno prišel na izhodiščni položaj.*

V noči na 22. oktober 1943 so Nemci pripeljali na Brod na Kolpi še 20 oklepnih in okrog 100 tovornih avtomobilov ter dve bateriji težkih topov. Tako okrepljeni sovražnik je tega dne zjutraj začel prodirati ob vse

* »Tretji bataljon Tomšičeve brigade je prišel do Banjaloke 21. oktobra 1943. Po mojem spominu je bilo to okoli devetih, nato pa je odšel proti Stružnici ter tam zasedel položaje okoli 17. ure. 14. SNOB, Železničarska, se je takrat že umikala razbita z mnogimi ranjenci.« (Franci Strle, pismo z dne 29. avgusta 1986)

močnejšem obstreljevanju desnega krila brigadne razporeditve. To je njenemu 3. bataljonu na levem odseku omogočilo, da je pospešeno rušil cesto pri Colnarjih in se še temeljiteje vkopaval na položaju. Po začetnem topniškem ognju je bilo mogoče sklepati, da bodo Nemci potem, ko bodo utihnile granatne eksplozije, napadli 1. in 4. bataljon, ki sta temu ustrezno razporedila svoje čete. To pa se je zgodilo šele nekaj ur pozneje, ker je ob devetih dopoldne Tomšičev 3. bataljon začel akcijo na okupatorjev oddelek v Petrini. Napad ni uspel in Tomšičevci so imeli 6 mrtvih in 20 ranjenih. Po akciji so se priključili brigadnemu levemu odseku pod Novimi seli in tam ostali do naslednjega dne, ko so jih s tovornjaki odpeljali prek Kočevja proti Rogu.¹⁷

Po spopadu s Tomšičevci pri Petrini je šel sovražnik nad 1. in 4. bataljon Devete ter 1. bataljon Železničarske. V ostrem boju pri Stružnici so partizani vztrajali na svojih položajih do popoldneva, ko se je napadalec umaknil. Kmalu po tej zmagi, v kateri so imeli več mrtvih in ranjenih, je 1. bataljon 14. brigade po nalogu svojega štaba zapustil Stružnico in odšel proti Štalcerjem. Kmalu nato pa se je s položajem pri Starem trgu ob Kolpi vrnil v brigado 2. bataljon in se nastanil pri Ajblju. Tam je takoj začel pripravljati zadnja obrambna oporišča. Tako je minil šesti dan bojev nad Kolpo pri Brodu, v katerih so borci naredili več, kot je bilo mogoče pričakovati spričo sovražnikove premoči v moštvu in orožju ter slabih vremenskih razmer. In kar je bilo najpomembnejše, ohranili so še zadosti bojne morale.

Ker Nemci minulega dne niso skušali izsiliti pohoda proti Novim selam, kaže, da so hoteli najprej streti odpor brigade pri Stružnici in šele potem opraviti z njenim levim krilom, ki je zapiralo cesto Nova sela—Banjaloka.

Operativni štab je pravilno ocenil trenutek, zato je še pred 23. oktobrom ukazal, naj bataljoni držijo dotedanje položaje, ker so ti najugodnejši za obrambo. Če se ne bi bilo več mogoče upirati sovražniku, naj se umikajo vzporedno s cesto Nova sela—Banjaloka—Morava—Štalcerji in pri tem napadajo okupatorjeve pobočnice, ki bodo ščitile prodirajoče tankovske kolone. Za tem naj brigada zasede položaje Handlerji—Mlaka—Koče in zavaruje cesto Kočevska Reka—Gotenica.

Sedmega dne bojev brigade med Kolpo in Novimi selami je zjutraj okoli 8. ure 132. grenadirski polk 44. grenadirske divizije s silovitim topovskim ognjem napadel položaje 1. in 4. bataljona pod Stružnico. Travnike in njive je dobesedno oral z granatami, šrapneli in minami, eksplozije so dvigale kamenje in zemljo, detonacije so trgale ozračje. Še pred koncem kanonade, ko so tolkli zaledje partizanske obrambne črte, je nemška pehota čelno jurišala na položaje bataljonov, obenem pa so desno

krilo branilcev naskočili še vojaki planinci, ki so se pritihotapili po težko prehodni smeri iz Kužlja do kote 875. Čete so se še nekaj časa upirale, potem pa so se zaradi strahovitega pritiska sovražnega orožja iz bližine, začele umikati. Nemci niso dovolili, da bi se borci postavili v bran na novih položajih, ampak so jih gnali z močnim in natančnim ognjem minometov, za katerimi je hitela pehota. Odpor 1. bataljona in dela Četrtega je bil strt. Veliko borcev se je razkropilo in mnogi med njimi so zapustili brigado.

Potem ko je sovražnik razbil položaje branilcev pod Stružnico, so okrnjene čete 1. bataljona nekaj časa obstreljevale nemški oddelek pri Banjaloki, zatem pa so se po nalogu komandanta operativnega štaba napotile mimo Brige in Borovca proti Kočevski Reki, da ocenijo možnosti za nastanitev brigade v tistem rajonu. Del 4. bataljona pa se je med Ajbljem in Kaptolom pridružil 2. bataljonu.

Ko je sovražnik prodrl do Jesenovega Vrta, je večina njegovega vojaštva odšla v smeri Banjaloke, da bi prišla za hrbet brigadnemu levemu obrambnemu odseku pri Novih selah, kjer sta bila vse dni na položajih 3. bataljon in četa Komande mesta Kočevje. Te enote pa so se še pravočasno umaknile do bližnjega Ajblja. Tam si je že dopoldne zbrana glavnina brigade pripravila dobre, više ležeče obrambne položaje in čakala sovražnikovo kolono.

Nemcem je bila zdaj pot prek Novih sel in Banjaloke odprta in njihovi tanki so že okoli enih popoldne pridrdrali pred Ajbelj. Obenem je tja z več strani prodrlo vojaštvo nemškega 44. izvidniškega oddelka, ki je takoj začelo napadati. Kaj se je dogajalo potem, je kratko a nazorno zapisal v svoje spomine takratni politični komisar brigade Franci Kolar. »Nemci so najprej v strelcih jurišali na naše položaje, borci pa so jih puščali na 15 do 20 metrov. Ko je bil pokošen prvi oddelek sovražnih vojakov, so naskakovali drugi kar v valovih. To je bil eden najhujših jurišev, ki jih je doživela 9. brigada. Na položajih so njene čete vztrajale toliko časa, da so se Nemci umaknili.«

Potem je nastopila nemška artilerija. Položaje Devete je tokla z 12 topovi, a brigada je kljub temu do noči vztrajala pri Ajblju. Sovražnik pa se verjetno ni mogel dlje zadrževati z zgolj naključnimi akcijami. Glavnina njegove kolone je zdaj imela prosto glavno cesto proti Kočevju, zato je nadaljevala premik in še za dne prišla v Moravo, kjer je prenočila. Po oceni operativnega štaba je bilo v koloni 12 tankov, 8 oklepnih avtomobilov, 2 topa na traktorjih, več tovornih in osebnih avtomobilov ter okoli 1 000 vojakov.¹⁸

Na razsežnem bojišču, kjer so bili njeni zadnji obrambni položaji, je Deveta do noči poiskala padle in ranjene, hkrati pa zbrala precej razkrop-

ljenih. Samo pri Stružnici in Ajblju je tistega dne imela 23 mrtvih. V trdi temi se je umaknila iz rajona Ajblja do Štalcerjev. Od tam je 1. četo Tretjega in 2. četo Četrtega bataljona poslala h Kočevju, da prekopljeta cesto, ki pripelje od Broda na Kolpi ter porušita most v Dolgi vasi. Sredi popoldneva je 1. bataljon prišel do Kočevske Reke in od tam takoj poslal obvestilo v brigado, ki se je z nočjo odpravila za njim.

Da ponazorimo ostrino nemškega pritiska in kritičnost položaja med Stružnico in Banjaloko pravkar minulega dne, navajamo dva primera. Dopoldne bi Nemci skoraj ujeli namestnika komandanta Devete Vinka Robeka in njegovega kurirja. Približno ob istem času je politični komisar brigade Franci Kolar skupaj z dvema borcevoma komaj ušel, da jih ni zajel sovražnik.* Tako tesno je bilo 23. oktobra 1943 na bojni črti Devete.

Prvi nemški vojaki so dosegli Kočevje 24. oktobra zvečer.

Z nemško zasedbo Kočevja je bilo konec obrambnih bojov za svobodno kočevsko jesen 1943. Ker so boji terjali veliko žrtev, zaradi česar se je večkrat zastavljalo vprašanje, ali so bile upravičene, naj na tem mestu na kratko ocenimo brigadni nastop in njene napore v tistih dneh.

Najprej zapišimo, da je 9. brigada v osemndevnih spopadih in bojih z deli 44. grenadirske divizije dosegla zelo pomembno zmago partizanskega orožja med okupatorjevo jesensko ofenzivo na Ljubljansko pokrajino. Na cestnem odseku od Broda na Kolpi do Novih sel, pri Stružnici in Ajblju, so njeni borci in oficirji dokazali veliko politično zrelost in vojaško usposobljenost. Njeno zagrizeno upiranje nemškemu zavojevalcu ob zadnjem spopadu pri Kaptolu potrjuje, da se je brigada že po mesecu dni izkazala kot vzdržljiva in pogumna enota narodnoosvobodilne vojske.

Čeravno smo zapisali, da so se 23. oktobra v bojih pri Stružnici brigadne čete umikale in se je veliko borcev razkropilo, moramo poudariti, da je še kasneje v boju imel sovražnik opraviti z organiziranim odporom večine ter junaškim upiranjem manjših skupin in posameznikov. Podrobneje o žrtvah in junakih teh bojov iz vrst 9. brigade bomo pisali v posebnem oddelku. Za zdaj povejmo le to, da brez njene žilave obrambe nad Kolpo ne bi bilo bojov pri Stružnici in pod Ajbljem.

* Dne 23. oktobra 1943 zjutraj je šel namestnik komandanta 9. brigade Vinko Robek s kurirjem iz Novih sel na položaje brigadnega desnega odseka. Pred Stružnico sta skoraj dobesedno trčila z Nemci, ki so ju hoteli dobiti v roke živa. Robku se je posrečilo pobegniti, kurirja pa so ujeli in takoj ustrelili. Robek se je umaknil v hribe in za 13 dni izgubil zvezo z brigado.

Skoraj hkrati so šli politični komisar Franci Kolar, njegov spremljevalec Rafael Urbančič in komandir vezistov (menda Šušteršič) k 3. bataljonu. Nenadoma so se znašli pred Nemci, ki so jih prav tako hoteli ujeti. Ker jim to ni uspelo, so trojko zasuli s strel iz pušk in puškomitraljezov. Borci so pri izmikanju krili drug drugega s streljanjem, sovražnik pa je za njimi tolkel z minometi. Med umikom je bil Franci Kolar ranjen, vendar so se vsi trije rešili na Ajbelf. (Kolar, Spomini, str. 50, 51).

Naj še omenimo zadrževanje nemških vojakov pred Kočevjem. Vemo, da so ti že prvi dan ofenzive na Dolenjsko in Notranjsko, tj. 21. oktobra 1943, zasedli Novo mesto in Črnomelj in bi najbrž tudi Kočevje, če ne bi bilo partizanske fronte pri Kolpi.

Takoj po kapitulaciji Italije je partizanska saniteta v nekaterih osvobojenih mestih, kjer je to ustrezalo zahtevam, organizirala večje bolnice, med temi tudi v Kočevju v tako imenovanem Marijinem domu. Tu je bilo okoli 150 ranjencev, za katere so skrbeli trije zdravniki in 2 medicince. Da bi se izognili bombardiranju, so 9. oktobra preselili bolnišnico v Stari Breg, odkoder so jo 14 dni pozneje umaknili v gozd.

Z osvoboditvijo Kočevja 9. septembra 1943 se je partizansko tiskarstvo močno razširilo. Za primer podatek, da so v Pavličkovi tiskarni v naslednjih 6 tednih natisnili 6 številc Slovenskega poročevalca v nakladi 6 do 10 tisoč izvodov in Ljudsko pravico v 6 tisoč izvodih. Dne 23. oktobra so partizanski tiskarji srečno odpeljali vse stroje.¹⁹

Vojaški material, ki se je nabral ob razoroževanju italijanske vojske v Kočevju in bližnji okolici, še ni bil ves na varnem, pač pa po mnogih skladiščih v mestu, zlasti hrana. Zaradi nekaterih pomembnejših dogodkov v tem kraju, zlasti zbora odposlancev slovenskega naroda in sodnega procesa proti organizatorjem bele in plave garde, niso mogli pravočasno izprazniti skladišč in je bil zato dragocen vsak svoboden dan. Do vdora Nemcev v Kočevje so skoraj vse umaknili.

V Kočevju sta bili tudi dve tekstilni tovarni, ki sta kljub velikemu pomanjkanju delavcev do konca septembra 1943 na pol izdelali okoli 93 tisoč metrov blaga.

Ne nazadnje je bilo treba iz vojaških in političnih organizacij ter ustanov umakniti veliko ljudi, ki so v mestu opravljali pomembne zaledne naloge.

V korist vsega tega so branilci kočevskega juga okupatorju poskrbeli za hudo zamudo, Kočevju pa omogočili organiziran umik.

Med drugo fazo ofenzivne operacije

V mrzlem jutru 24. oktobra 1943 je Deveta prišla v Kočevsko Reko, kjer jo je čakal 1. bataljon. Da bi odpremili ranjence v najbližjo bolnišnico in omogočili moštvu nekaj počitka, je štab odločil, da brigada ostane v tem kraju vsaj krajši čas. Ko pa je 1. bataljon okoli poldne pri Štalcerjih napadel nemško motorizirano kolono na poti v Kočevje, se je brigada morala umakniti iz vasi, skozi katero je kmalu zatem pripeljala sovražna

pobočnica treh tankov. Z nočjo so bataljoni dobili nova bivališča. Prvi bataljon in štab brigade sta šla v Koče, ostali trije pa v vas Mlaka (zdaj Mlaka pri Kočevski Reki), kjer so čete zasedle zapuščene kočevarske hiše.

Tega dne dopoldne je nad skoraj praznim Kočevjem krožilo sovražno letalo in mitraljiralo Staro cerkev, kjer so se politični aktivisti zbirali za odhod v gozdove. Z mrakom sta do kočevske lekarne pripeljala dva nemška tanka, se tam obrnila in se takoj vrnila proti Dolgi vasi. Ponoči je prišel v mesto 44. izvidniški oddelek 44. grenadirske divizije in se čez nekaj ur usmeril proti Kočevskemu Rogu.

Proti jutru naslednjega dne 25. oktobra, se je v 3. bataljon vrnila njegova 1. četa, ki je pred Kočevjem prekopavala cesto, ki pripelje iz smeri Brod na Kolpi. Zdaj nevarno bližino Kočevske Reke je nadzoroval 1. bataljon, ki je zasedel koti 705 in 607, medtem ko so ostali trije bataljoni s polovico svojega moštva odšli na položaje proti Gotenici in Jelendolu. Za tiste borce, ki so ostali v taboru, pa je ta dan, prvič odkar so zapustili bližino Ljubljane, potekel mirno in po običajnem partizanskem dnevnem redu. Najprej je dežurni oficir prebral in razdelil obvezne dnevne naloge v stanovališču. Sledil je pozdrav zastavi, nato so v zboru zapeli »Najprej zastava Slave« in razdelili zajtrk. Do kosila je bila politična ura in po njej krajši premor. Popoldne so komandirji čet po skupinah učili uporabljati in vzdrževati orožje — puške in mitraljeze. Ostali del dneva pa so se po bataljonih že javljali — ali pa so jih določali — posamezniki in skupine za naloge naslednjega dne. Po večerji so nekateri privoščili sebi in drugim ubrano petje, ki je tudi v težkih trenutkih imelo veliko ceno in poslušalcev.²⁰ Z nočjo se je tudi v 4. bataljon vrnila četa, ki je prejšnji dan rušila most v Dolgi vasi. Po opravljeni nalogi so njeni borci odšli v tedaj še svobodno Kočevje, kjer so prevzeli tri mule, natovorjene z živežem, da bi jih odvedli do skladišča pri vasi Koče. Ker četa z živino ni mogla daleč, je prebila noč na Fridrihštajnu nad Kočevjem. Do jutra je iz nje pobegnilo 17 ljudi, skupaj s političnim komisarjem čete, med njimi največ mobilizirancev iz Suhe krajine. Čez dan 25. oktobra je ostali del čete z živino in zaupanim blagom srečno prišel do vasi Koče, od tam pa v svoj bataljon.

Ko se je 25. oktobra 1943 Deveta zbirala in urejala v Kočah oziroma na Mlaki, je v nemški ofenzivi šla h koncu prva faza operacij. Tega dne po enajsti dopoldne so Nemci s položajev pri Kočevju obstreljevali Rog, popoldne pa je del 44. izvidniškega oddelka prišel prek Stare cerkve do Starega loga. Medtem so polki 162. pehotne (Turkestarske) in 44. grenadirske divizije zasedli izhodiščne položaje v obroču Livold—Knežja lipa—Dobliče—Črnomelj—Semič—Jugorje—Novo mesto—Soteska—Žužemberk—Lašče—Smuka. Ko je 44. grenadirski izvidniški oddelek po kočevski strani prišel do Smuke, je bil sklenjen obroč okrog Roga in se

je s tem končala prva faza velike nemške ofenzive na Dolenjskem. Obenem s tem je že bilo pripravljeno izhodišče za drugo fazo, ki je trajala od 26. do 30. oktobra. V tem času je sovražnik čistil široko območje Kočevskega Roga, predel med Mirno in reko Krko ter držal zaporo na črti Kočevje—Livold—Štalcerji—Kočevska Reka—Osilnica.* Z njegovimi nasilnimi izvidniškimi odpravami s te črte proti severu je imela opraviti tudi 9. brigada že od prvega dne druge faze. Tako se je po dveh dneh spet znašla v vrtincu velikih ofenzivnih operacij, le da to pot razdeljena na nižje enote, ki so se prebijale predvsem z manevrskimi premiki.

Že 26. oktobra zjutraj je tankovska kolona 132. grenadirskega polka 44. divizije šla iz Kočevske Reke skozi vas Koče. Tu je presenetila borce 1. bataljona, ki so imeli opraviti s skladiščenjem presežka orožja in hrane. Njihov poskus odpora so Nemci hitro zadušili in bataljon se je v naglici umaknil iz vasi do Visokih Rovt. Potem je na poti sovražnik pri vasi Mlaka naletel še na manjše oddelke ostalih bataljonov in na štab brigade. Med kratkim in ostrim spopadom je bilo nekaj borcev ranjenih, med njimi komandant Mile Čubrič.²¹ Spričo naglega vdora in ker je manjkalo več čet, so se bili napadeni prisiljeni umakniti. Zavetje so našli v območju Ognjenega kamna, na k. 881. Sovražnik je sicer nekaj časa še pritiskal za njimi, a se je kmalu odpravil naprej proti Jelendolu.** Potem ko je bila iz vasi Koče in Mlaka rešena tam shranjena oprema in hrana, so čete prebile ostali del dneva v gozdu. Napad Nemcev jih je opozoril, da ofenzive še ni konec in da zato sedanja stanovališča niso dovolj varna. Spričo tega je štab brigade sklenil, da se bataljoni razporedijo na območju med Ribniško in Loško dolino.

Najprej se je še v mraku naslednjega jutra odpravil oddelek 4. bataljona z ranjenci iz prejšnjega dne v tako imenovano »Cvarovo« zasilno bolnišnico.*** Takoj zatem so bataljoni odšli na nova območja. Prvi, s katerim sta bila namestnik komandanta 18. divizije Alojz Hostnik-Jovo in namestnik političnega komisarja brigade Avgust Farčnik-Sandi, je ostal desno od ceste Kočevska Reka—Grčarice—Rakitnica in si pripravi bivališče nad Mlako. Drugi se je odpravil proti Travni gori, Tretji je šel nad cesto Grčarice—Medvedjek, pod koto 1142, medtem ko si je Četrti izbral

* Čiščenje Kočevskega Roga je trajalo do 2. novembra 1943.

** Sovražna kolona, ki je napadla brigado v Kočah in Mlaki, je varovala desni bok 44. izvidniškega oddelka, ki je tega dne zjutraj s tridesetimi tanki, več oklepnimi in drugimi vozili ter 500 vojaki odšel iz Osilnice prek Čabra in do večera tega dne prispel do Pudoba v Loški dolini.

*** Rudi in Jože Cvar, domačina iz okolice Kočevske Reke, sta pred in zlasti med ofenzivo poskrbela, da so hudo ranjeni partizani prišli v varna bivališča in skrivališča, ki so se kasneje razvila v bolnišnice. Eno takih sta 31. oktobra uredila za »Krokariji« nad Borovcem, kjer je pozneje nastala bolnišnica »Smrekovec« (Ferenc. Kapitulacija Italije, str. 537.)

bivališče ob cesti Grčarice—Jelenov Žleb, kilometer pred Glažuto, pod koto 787. Z 2., 3. in 4. bataljonom sta bila od brigadnega štaba politični komisar Franci Kolar in vodja obveščevalcev Niko Mevželj. Na novih območjih so morali bataljoni predvsem prekopavati ceste, po katerih bi lahko pripeljale sovražnikove motorizirane kolone. S tem naj bi prispevali, da bi bila preselitev tamkajšnjih bolnišnic in skladišč varnejša.* Osemindvajsetega, 29. in 30. oktobra bataljoni niso imeli večjih spopadov s sovražnikom, bilo pa je več manjših prask z nemškimi patruljami, zlasti na cestah Kočevska Reka—Štalcerji in Kočevska Reka—Gotenica.

Prvi bataljon se je zavaroval proti Kočevski Reki, Gotenici in Grčaricam. V teh dneh sta mu dva borca, domačina iz okolice Morave, pobegnila k Nemcem v Kočevsko Reko, zato so ostali pričakovali, da bosta nadnje privedla sovražnika.²²

Drugi bataljon je najprej držal položaja med Glažuto in Jelenovim Žlebom, potem ga je štab premestil nad cesto, ki pelje od Grčaric na Medvedjek. Ker so se ofenzivne enote približevale Loškemu potoku, se je premaknil na Travno goro. Tam je našel Šerčerjevo brigado, ki se je pripravljala na pot proti Snežniku.

Z območja med Grčaricami in Medvedjekom je 3. bataljon pošiljal zasede in patrulje do Grčaric ter Goteniškega vrha. Ker je bilo precej možnosti, da sovražnik prodre od Grčaric proti Jelenovem Žlebu, se je 30. oktobra zjutraj bataljon premaknil do Glažute, kjer je začel delati protitankovske ovire. Ko se je tega dne dopoldne pripravljal na proslavo v počastitev obletnice oktobrske revolucije, ga je z majhnimi bombami napadlo nemško izvidniško letalo, vendar žrtev ni bilo. Čete so se premestile globlje v gozd in tam zvečer praznovale.

Tudi 4. bataljon, ki je zvečine nadzoroval nasprotnikovo gibanje na območju Rakitnice, je pošiljal svoje čete, da so zasekovale in prekopavale cesto od Glažute do Grčaric. Iz nikoli pojasnenega vzroka je 28. oktobra njegov štab pustil nezavarovano brigadno komoro in druge oddelke v gozdu takoj nad vasjo Grčarice. Naslednjega jutra jih je v megli napadla tankovska patrulja 44. izvidniškega oddelka, ki je pridrla iz Kočevske Reke. Pri tem so padli brigadni zdravnik dr. Ladislav Jermol in bolničarki medicinka Helena Dobravec-Enci in maturantka Rosti-Lici.²³

Ko je 29. oktobra zvečer prišel oddelek 194. grenadirskega polka do Trave, so tudi preostale enote 162. (Turkestanske) divizije dosegle določene črte. S tem se je končala druga faza četrtega dela ofenzivne operacije Wolkenbruch II.

* Dne 29. oktobra je na območje Glažute prišla Šerčerjeva brigada in v treh dneh prenesla na varno vso ribniško bolnišnico s 130 ranjenci. Med spravljanjem hrane pa ji je sovražnik že presekal in zasedel pot. (Guček, Šerčerjeva brigada, 1., str. 395 in 396.)

Manevriranje Prvega bataljona

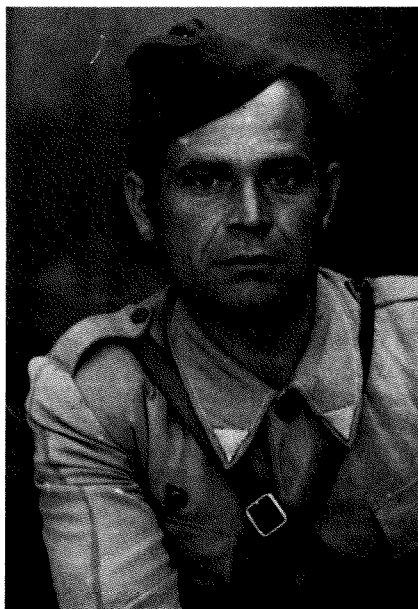
Poveljstvo 2. tankovskega korpusa SS je organiziralo tretjo fazo ofenzivnih operacij tako, da bi se vse tri njegove divizije gibale frontalno proti zahodu in silile partizane proti zapori ob južni železnici.²⁴ Začetek je bil določen za 31. oktober 1943.

Dva dni pred tem sta se pri Višnji Gori sešla štaba 15. in 18. divizije ter se dogovorila za odpor nemškemu napadalcu s položajev med Ivančno Gorico in Krko. Toda na dan, ko se je začela sovražnikova operacija, je 15. divizija imela Gubčevo in Belokranjsko brigado na območju Gorjancev, Dvanajsto pa pri Trški Gori, medtem ko je 18. divizija držala Levstikovo v rajonu Huda Polica. Le Cankarjeva in Ljubljanska sta bili razporejeni od Ivančne Gorice do Znojil, kar pa je bilo občutno premalo, da bi zadrževali skoraj štirikrat številčnejšega nasprotnika. Tako sta se z začetkom tretje faze brigadi znašli v sila kočljivem položaju. Tudi za vse partizanske enote in skupine na območju Velike in Travne gore se je tistega dne položaj hudo poslabšal. Še zlasti za bataljone Devete.

Okoli poldneva je enota 132. grenadirskega polka v ofenzivnem prodoru dosegla črto Ložine—Mlaka—Papeži in pri tem blizu Mlake zadela na 1. bataljon brigade. Ta je bil še vedno tu, da so spravljali rezerve v skladišče blizu vasi Koče. Nemci so takoj ob stiku z borci začeli streljati z vsem lahkim orožjem in zapletlo se je tako, da bi v bataljonu imeli veliko žrtev, tudi če bi se samo poskušali braniti. Dva borca sta bila takoj ranjena (Jože Kovač iz Osilnice in Ivan Janež iz Žagarjev — Hrvaška), zato so v naglici zapustili tabor in se namerili proti Ognjenemu kamnu (k. 881), kjer so ranjenca skrili med visoke skale. Da bi se izognil obkolitvi, je bataljon urejeno nadaljeval pot proti severu. Sklenili so, da se izmuznejo spopadom tako, da bo bataljon manevriral s stalnim spreminjanjem smeri gibanja. Še za dne je uspešno prišel do gradu Jelendol. Kmalu nato je zaščitnica že sporočila, da se tudi bataljonu za hrbtom pomikajo Nemci v široki strelski vrsti, sicer še precej zadaj, a prav proti njemu. Treba se je bilo izvleči.

V okrilju mraka je bataljon skril opremo komore, se pri jelendolski graščini zasukal proti vzhodu in po težko prehodni gozdni podrasti zavil proti Slovenskemu vrhu,* ki se zahodno od Slovenske vasi dvigne do 1040 m. Začetni del poti s ceste v hrib so borci šli zadenjsko, potem pa počasi, v temi, potrebni tišini in s krajšimi počitki do jutra prišli na vrh. Tu so si lahko odpočili v strogi pripravljenosti. Že ena prvih izvidniških

* Slovenski vrh je na začetku Kočevskega pogorja, ki se razteza od Rakitnice do Štalcerjev. Njegovi grebeni so visoki tudi prek 1 000 m.

Ratimir Mladenović, komandir brigadne baterije

patrulj se je vrnila z novico, da se po grebenu iz smeri, kamor je po počitku nameraval bataljon, približuje sovražna kolona. Komandant Franc Kotar je ukazal, naj se čete spustijo po hribu navzdol, vendar jih je na pol poti ustavil. Iz doline je bilo slišati drdranje vse polno vozil, po glavni cesti od Stare Cerkve proti Dolenji vasi pri Ribnici so vozili tanki. Prvotna komandantova namera, da se bataljon pri Jasnici prebije čez cesto, je bila pretvegana in so jo zato opustili. Čete so potem sredi strmine kratek čas počivale, se na povelje razporedile v strelce in pohitele nazaj proti vrhu grebena. Medtem se je kolona Nemcev že oddaljila in bataljon je bil zunaj obkolutvenega obroča.²⁵ Še nekaj časa je v primerni razdalji hodil za sovražnikom, potem je na vrhu grebena ostal do naslednjega jutra.

Sovražna skupina, ki se ji je tega 1. novembra zjutraj tako spretno izmaknil 1. bataljon, je bila gotovo pobočnica vozil med Ložinami in Ribnico ter tankov, ki so držali zaporo na cesti Kočevska Reka—Grčari-ce—Dolenja vas.

Zvečer so Nemci prišli na črto Pri Cerkvi—Prigorica—Medvedjek—Črni Potok, naslednjega dne pa do Kompolj—Ribnice—Grelca—Gote-niškega Snežnika in Čabra.

Dne 2. novembra je šel 1. bataljon najprej po oba ranjenca, ki sta srečno prestala hajko, pobral zakrite stvari in zbral podatke o situaciji. Ugotovil je, da je zaenkrat že izven območja ofenzivnih enot. Še to noč so njegove čete prebile v gozdu, naslednji dan zjutraj pa so se vrnile do vasi Mlaka. Ves čas hajke bataljon ni imel stika z ostalimi brigadnimi enotami. Z njim sta vseskozi bila namestnik komandanta 18. divizije Alojz Hostnik in namestnik političnega komisarja brigade Avgust Farčnik, pridružil pa se jima je še namestnik komandanta brigade Vinko Robek, za katerega so že mislili, da je mrtev.

Med Ribniško in Loško dolino

V času, ko se je 1. bataljon Devete izmikal sovražniku na območju Mlaka—Jelendol—Slovenska vas, se tudi ostalim trem ni godilo nič bolje. Samo 31. oktober je minil brez stika z ofenzivnimi enotami; čete so čakale v zasedah nad komunikacijami proti Grčaricam in Rakitnici ter zasekivale ceste, ki peljejo v Veliko Goro in Jelenov žleb. S 1. novembrom pa se je začelo drugače.

Tega dne je sovražnik prodril do Glažute in Medvedjeka, odkoder je prisilil Šerčerjevo brigado k umiku proti Rakitnici. Ta se je pri Beli steni uspešno upirala, potem pa se je umaknila na območje Jelenovega Žleba. Takrat se je premaknila tudi glavnina 9. brigade in svoje tri bataljone premestila z jugovzhodne na severozahodno stran Glažute, kjer so bili potem ves dan na položajih in so se zavarovali v smeri Grčaric in Medvedjeka. Obenem so skupaj s Šerčerjevo brigado polagali mine na cesti Grčarice—Glažuta. Da bi zagotovila hrano, je Deveta poslala četo 3. bataljona v Grčarice, kjer naj bi nabavila krompir in meso. Preplašeni in neprijazni domačini so jo na kratko odpravili z nekaj krompirja in sena.²⁶ Na vidiku sta bila hajka in pomanjkanje živeža.

Ker se je v minulih dveh dneh obkolitveni obroč nemške pehote in tankov okrog Velike in Travne gore ožil, so se na tem območju poleg Devete in Šerčerjeve brigade ter štaba 14. divizije z divizijsko podoficirsko šolo znašli tudi Komanda vojnega področja in Komanda mesta Ribnica, 50 borcev 4. bataljona 10. brigade, skupina članov oddelkov Glavnega štaba in zavezniške vojne misije ter nekaj osebja in bolnikov ribniške bolnišnice, veliko civilistov ter več dobro založenih skladišč. Toda vsa ta množica je bila brez enotnega vodstva, brez pravih informacij in usmeritve. Med zbeganimi ljudmi so tudi že delovali posamezniki, ki so preračunano razširjali preplah in neresnične vesti.

Dne 2. novembra 193 je ofenziva silila partizanske enote in vse, ki so pred njo prišli v Veliko goro, da se umaknejo v Travno goro. Za Šerčerjevo brigado in štabom 14. divizije je okoli 14. ure dospela tja še Deveta in se ustavila blizu Lovskega doma. Kmalu so začeli obveščevalci prinašati vse bolj vznemirljive vesti o položaju in postajalo je jasno, da je popolna obkolitev Travne gore le še vprašanje ur. V takšnih okoliščinah se je Šerčerjeva določila, da se to noč prebije prek Loškega Potoka v smeri Snežnika. Verjetno je štab 9. brigade predlagal skupni premik, na kar je poveljstvo 14. divizije (komandant Mirko Bračič) izjavilo, da to ni mogoče in naj se Deveta odpravi po drugi poti ali nasledni večer. O nadaljnjem ukrepanju brigade se je potem njen politični komisar Franci Kolar posvetoval s tovariši, ki so takrat vodili bataljone. To so bili Andrej Jakopič-Hari za 2. bataljon, Jakob Baraga-Ješo za Tretjega in Jože Grabljevec-Novi, komandant 4. bataljona. Domenili so se, da bo brigada prevzela poveljstvo nad vsemi partizanskimi skupinami, ki to noč ne bodo odšle s Šerčerjevo brigado, in da bodo vsi skupaj pričakali naslednji dan na Travni gori. Nato se bodo skušali bataljoni z manevriranjem ogibati spopadu s sovražnikom in se hkrati umikati proti jugozahodu. Ker niso vedeli, kaj bo prinesel jutrišnji dan, so že tega dne zvečer bolničarke obvezale vse ranjence in poškodovane, kuharji pa so pripravili izdatno večerjo.

Ponoči so 2. četo 4. bataljona poslali nazaj do Jelenovega Žleba, da bi tam zadrževala Nemce, če bi hoteli proti Travni gori. S položaja je četa poslala več patrolj proti Ribnici in Glažuti, kjer so Nemci eno napadli, tako da je izgubil življenje politični delegat voda Stanko Šenica iz Kočevja, ranjena pa sta bila borec Dominik Rugelj in še en politični delegat voda.*

Ko so tega dne enote 44. grenadirske divizije prišle na predvideno črto Ribnica—Čabar, so s tem še bolj pritiskale na Veliko goro z jugovzhoda. Hkrati se je od Ribnice do Sodražice razpotegnil del 901. tankovsko grenadirskega polka.

V noči na 3. november so Šerčerjeva brigada, štab 14. divizije in divizijska podoficirska šola zapustili Travno goro, srečno prekoračili Loški Potok in nadaljevali pot proti zahodu. Samo nekaj ur pozneje je omenjeni del polka zasedel cesto Trava—Travnik in Travna gora se je znašla v močnem obroču.

To noč so se Deveti priključili borci dela 4. bataljona 10. brigade in topničarji divizion 18. divizije brez topov, ker so jih že poprej poskrili. Poročila obveščevalcev so potrjevala, da je okrog Travne gore sklenjen

* Pozneje je Dominik Rugelj povedal, da je bil ranjen politični delegat Lado Radoš iz Ljubljane, ki je potem dočakal osvoboditev.

obkolitveni obroč, zato je bilo pričakovati, da bo z dnem sovražnik napadel. Vsi, ki so bili pod poveljstvom brigadne glavnine, so se znašli na hudo majhnem območju, v šesterokotniku s stranico dolgo približno sedem kilometrov. Potrebno je bilo hitro ukrepati. Bataljoni so se razporedili takole: Tretji in štab brigade sta zasedla položaje severno od vasi Lenček, pod k. 923; levo, pod k. 1008, so šli borci iz 4. bataljona Ljubljanske brigade, medtem ko so 2. bataljon poslali na Ostri vrh, da bi se desno povezal s 4. bataljonom na položajih nad Jelenovim Žlebom. »Naši bataljoni so bili presenečeni, ker so Nemci zavzeli naše položaje že pred nami,« beremo v brigadnem poročilu.

Navsezgodaj je sovražnik napadel. Vneli so se srditi spopadi, umiki in boji za kote, govorilo je lahko in težko orožje. Pri tem je bil med prvimi razbit del 4. bataljona Ljubljanske brigade in ena njegovih čet se je takoj priključila 3. bataljonu Devete. Ta je edini prišel na dodeljene položaje, medtem ko sta 2. in 4. bataljon zasedla prostor severno od Jelenovega Žleba med kotama 957 in 977. Okupatorjev pritisk je naglo in srdito naraščal in okrog poldneva je njegova motorizacija prodrla severno od Glažute in do zaselka Lenček. Za 3. bataljon je zagrozila nevarnost, da ga bodo odrezali od ostalih enot, zato se je s štabom brigade umaknil proti jugovzhodu. Zdaj je bilo za bataljone že vse manj manevrskega prostora; znašli so se v položaju, ko je preboj postal nujen za vse, za borce in za okrog 150 ljudi ribniško-velikolaškega območja, ki so se tega dne pridružili brigadi.²⁸

Popoldne so 4. brigadni bataljon poslali k cesti, ki pelje od Jelenovega Žleba v Loški Potok, da bi zbral podatke o moči, razporeditvi in smeri premikanja sovražnikovih enot. Prav tako naj bi pregledal teren, kjer bi se brigade s skupino borcev 10. brigade in topničarji 18. divizije lahko prebila iz obkolitve. Namenili so se, da bi šlo vse to moštvo prek glavne ceste, ki pelje skozi Loški Potok, na Notranjsko. Za ta preboj pa se ni odločila skupina iz Ribnice ter Velikih Lašč in se je raje ločila od ostalih.*

Že omenjeno poročilo 9. brigade za 3. november pravi, da je moral njen 2. bataljon nekaj časa držati položaje brigadnega 4. bataljona, ki je odšel, kar je sovražnik izkoristil in se skozi razredčeno obrambno črto Devete nevarno približal glavnini. Ta se je pravočasno umaknila za nekaj

* In kaj se je v naslednjih dveh, treh dneh dogajalo z ribniško-velikolaško skupino? Po pisnem prispevku Petra Šobra st. iz Kočevja in Antona Zobca iz vasi Dane, ki sta bila takrat oba v tej skupini, je 3. novembra ta množica ostala v Veliki gori in se razdelila. Dva dni so manevrirali po grebenih tega gorovja, noč na 5. november pa prespali v vrhovih južno od vasi Dane. Tisti čas so Nemci na Vrhu (zdaj Vrh pri Poljanah) ujeli Ěmila Pakiža iz Ribnice, člana SKOJ in mladinskega komiteja za Ribnico. Ker je kazalo, da so tega dne sovražniki že zapustili Veliko goro, in ker je ponoči zapadel sneg, so se začeli aktivisti 5. novembra zbirati pri Mrzli jami, odkoder so odšli k ostankom barak pri Jelenovem Žlebu.

sto metrov, toda pri tem je 2. bataljon na prejšnjem položaju zaostal in nadaljnje tri dni ni hodil z glavnino brigade.*

Ko se je 4. bataljon vrnil, so sklenili, da se brigada poskusi prebiti prek ceste skozi Loški Potok. Že prej je skrila vse težko orožje, zvečer pa še pratežno opremo, le hrano so prevzeli borci. Tik pred odhodom so iz brigadne komore izločili še vse konje in mule ter jih spustili.

V noči na 4. november so se štab Devete s 3. in 4. bataljonom, skupina borcev iz Ljubljanske brigade in divizijski topničarji med spopadom z nemško zasedo prebili čez cesto Jelenov Žleb—Mali Log in prišli do Debelega vrha.²⁹ Kmalu nato se je moštvo iz 10. brigade ločilo in odšlo proti Rašici za svojo enoto. Na nadaljnji poti je glavnina brigade dvakrat zaman poskušala priti čez cesto Draga—Travnik; potem se je odpravila na Veliki vrh, vzhodno od Podpreske. Hodila je po izredno težavnem zemljišču, nekajkrat tik mimo nemških pehotnih in tankovskih zased. Borci in njihove starešine so zaostajali od izčrpanosti. Lakota in nespečnost sta pestila vse, nekatere so že napadla obolenja zimskega časa in jih mučili prividi, mnoge sta trla domotožje in malodušnost, bolj ali manj vse pa negotovost, saj niso imeli nobenih vesti o položaju, zveze z ostalimi enotami pa so bile pretgane. Na tej poti se je iz bolnice vrnil v Deveto komandant Mile Čubrić.

Podnevi je brigada z Velikega vrha odšla proti Gotenici. Hodila je brez steza in potov in se kmalu znašla zunaj obroča ofenzivne operacije. Proti večeru je dosegla Goteniški vrh, kjer si je uredila zasilno bivališče. Najprej so zbrali vso hrano, ki so jo čete nosile s seboj, nekaj borcev pa je takoj odšlo dve uri daleč k Mrzlemu studencu po vodo. Sredi noči so po dveh dneh spet dobili toplo hrano, hitro sta se jim vrnila dobra volja in zaupanje v jutrišnji dan, ki pa jih je presenetil s snegom. Na tem koncu so ostali še dva dni, ne da bi prišli v stik s sovražnikom.

Medtem so patrolje 1. brigadne bataljona tri dni zaman poizvedovale za brigadno glavnino, ker od prebivalstva ni bilo mogoče ničesar zvedeti. Uspelo je šele borcu Francu Urhu, domačinu iz Črnega Potoka pri Dragi. V stik s skupino iz 3. bataljona je prišel 6. novembra okoli enajstih zvečer pri »Štirni na Perhajnu«, kot pravijo domačini studencu, kamor sta bataljon Devete hodila tiste dni po vodo. Brigada se je takoj pripravila za pohod. Četrty bataljon je poslala h Glažuti, da zbere orožje ter polovi mule in konje, ki so jih tri, štiri dni prej tam izpustili. Štab brigade je s 3.

* Tako to poročilo. Ker pa sta na voljo še pričevanji dveh udeležencev iz 2. bataljona, ki precej natančno, a vendar drugače govorita o dogajanjih in gibanju te enote, naj najprej pospremimo brigadno glavnino vse do vasi Mlaka, za tem pa pogledjmo še pot njenega 2. bataljona. Do vasi Mlaka zato, ker se šteje, da se je s prihodom brigade oziroma vseh njenih enot v ta kraj za Deveto brigado končala velika nemška ofenziva jeseni 1943.

bataljonom odšel v vas Mlaka, kamor je prišel v zgodnjih urah 7. novembra.

In po kakšni poti se je vrnil 2. bataljon v Deveto? Kot smo že zapisali, je 3. novembra popoldne ostal nad Jelenovim Žlebom, kjer je držal položaje 4. bataljona, medtem ko je ta odšel opazovat cesto proti Loškemu Potoku. Kmalu nato je skozi njegov položaj skrivaj prešla sovražna skupina, ki je prisilila štab brigade in 3. bataljon k umiku. Takrat se je zveza med bataljonom in brigadnim poveljstvom pretrgala. Ker je bilo na območju Jelenovega Žleba več nemškega vojaštva, sta se med manevriranjem 2. bataljon in glavnina brigade še bolj razšla. Bataljon se je odmikal na sever proti Ostremu vrhu, kjer je potem počakal do noči, ostal del brigade pa se je, kot vemo, prebijal jugozahodno, proti Debelemu vrhu. S tem se je zveza popolnoma pretrgala.

Tako kot 3. in 4. bataljon je v noči s 3. na 4. november tudi 2. bataljon nameraval priti iz ofenzivnega obroča. Vso noč je njegov komandant Andrej Jakopič-Hari vodil borbe z višin Velike gore proti cesti, ki od Jelenovega Žleba pelje v Loški Potok, kjer naj bi med Kramarico in Lačenbergom poskušali prvi preboj, naslednjega pa med Podpresko in Travnikom. Čeprav je bilo ob cestah še dosti ognjev, kjer so nočile nemške zasede, jim je že prvič uspelo priti skozi, ne da bi prišli v stik s sovražnikom, prav tako tudi priti do požganega zaselka Bela Voda. Bataljon je nadaljeval pot mimo Mošnevca (k. 1149); upal je, da bo na primer nem kraju lahko prekoračil Loški Potok. Toda ne, cesto Draga—Travnik—Mali Log so že zasedli pehota in vozila oddelkov 132. grenadirskega polka 44. pehotne divizije. Bilo je 4. novembra zjutraj.

Na ukaz komandanta Andreja Jakopiča-Harija se je 2. bataljon umaknil proti severu do vrha Mošnevca in ostal tam do pozno popoldan.³⁰ V tem času se je ob njem zbralo še nekaj skupin borcev bližnjih komand mest, manjši oddelek VOS in več terenskih političnih delavcev, ki bi se radi prebili proti Staremu in Novemu Kotu ali Prezidu. Ko so Nemci opazili, da se v Mošnevcu zbirajo partizani, so še pred večerom začeli obkoljevati hrib iz smeri vasi Lazec in ga obstreljevati s topovi in minometi.³¹

V pričakovanju sovražnikovega napada je komandant Andrej Jakopič-Hari, potem ko se je posvetoval z drugimi, odločil, da se bataljon razdeli po četah in se tako prebije iz obroča. Dve četi naj bi vsaka zase šli v smeri Debeli vrh, Medvedjek, Gotenica do Mlake, medtem ko naj bi šel štab bataljona s tretjo četo mimo Belih Vod do Glažute in Gotenice k Mlaki. Zvečer in še pozno v noč so čete iskale izhod in se vse tri srečno izvleklo. Za tisto, ki je šla s štabom, vemo, da jo je ubrala po levem pobočju Ogenjce na Mrtaloze in potem na vzhod proti Glažuti. Vse tri so si

v drugem delu noči, takrat že sovražniku za hrbtom privoščile celo nekaj spanja, iz katerega jih je zjutraj zbudil prvi sneg.

Dne 5. novembra 1943 so nemški polki nadaljevali ofenzivne operacije proti severu in se zvečer ustavili na črti Raščica—Sodražica—Travnik—Babna Polica. Vendar takšnega premika zaporne črte le ni razumeti tako, kakor da so do tam prišle vse ofenzivne enote in da potem v njihovem zaledju ni bilo nobene nevarnosti več. Nasprotno, sovražnik si je v zaledju vzpostavil stalna ali začasna oporišča in je iz njih pogosto in nepričakovano vdiral na že pregledana območja. Prav taki nenadni vdori so med borci dostikrat terjali velike žrtve. V takšni nevarnosti so bile zdaj tudi čete Devete, ki so se na območju med Ribniško, Kočevsko, Loško in Čabransko dolino znašle ofenzivi za hrbtom. Tega so se zavedale in čeprav so bile že zunaj obroča, so previdno tipale pot v bolj obljudene predele. Zato je glavnina brigade ostala dva dni pri Goteniškem vrhu in tako so ravnale čete 2. bataljona. Tudi njih so težile enake nadloge kot druge enote — utrujenost, lakota, malodušje in zlasti negotovost. Prav zaradi te je iz bataljona odšlo več ljudi, češ da bodo po končani ofenzivi prišli na Smuko ali Toplo Reber.

Podnevi so se vse tri njegove skupine uspešno odmaknile daleč stran od sovražnika in si zato lahko privoščile nočni počitek — skupina ob komandantu Andreju Jakopiču nad Glažuto, drugi dve med Debelim vrhom in Medvedjekom. Ne da bi prišle v stik s sovražnikom, so tu preživele še naslednji dan. Takoj so si šle iskat hrano, pri tem pa sta 1. in 2. četa nad Grčaricami dobili zvezo z brigadno glavnino in se ji še podnevi priključili. Tako je štab tudi zvedel, kam je odšla 3. četa 2. bataljona. Še istega dne popoldne so brigadni kurirji prišli do komandanta Andreja Jakopiča in njegovega moštva, ki je takoj odšlo na pot. Vso noč je močno snežilo, vso pot od Glažute mimo Mrzlega studenca je zadnja skupina 9. brigade gazila sneg in prišla naslednjega dne zjutraj v Mlako.³²

Zbor v Suhi krajini

Ko sta 132. grenadirski polk in 44. izvidniški oddelek dne 7. novembra 1943 zvečer prišla do ceste Sodražica—Martinjak, se je končala tretja faza 4. dela ofenzivne operacije (Wolkenbruch III). Toda s tem je bila že nared zadnja faza, zato na kratko orišimo še njen potek. V četrti fazi so nameravali očistiti Krim, Mokrc in Rakitniško planoto, torej območje znotraj obkolitvenega obroča Lipoglav—Grosuplje—Rašica—Žlebič—Sodražica—Cerknica—Rakek—Ljubljana—Lipoglav, pri čemer naj bi

Brigada, zbrana k pohodu v Gorski Kotor, na Polomu dne 20. novembra 1943. Nad številko 1 je Slavko Rogelj-Pavček, nad 2 France Kosmač, nad 3 Vitomil Zupan in nad 4 Franc Šporar-Franjo, namestnik komandanta bataljona.

sodelovale enote 44. grenadirske ter 162. pehotne divizije. Sovražni polki so imeli nalogo v tem krogu od vzhoda in juga potiskati partizanske čete proti zapornim položajem ob tržaški železniški progi na Ljubljanskem barju. Ofenziva se je začela 8. novembra 1943.

V teh kleščah sta se znašli 8., Levstikova, in 10., Ljubljanska brigada, ki se jima je šele po treh dneh hudih bojov na Mokrcu, Krimu in Rakitniški planoti uspelo prebiti v Travno goro.

Ko sta 11. novembra 132. grenadirski in 14. policijski polk SS prišla do zapornih položajev na Barju, je štab 2. tankovskega korpusa SS, končal veliko ofenzivno čiščenje Ljubljanske pokrajine.*

Uspešnost tega uničevalnega vojaškega nastopa Nemcev na Dolenjskem in Notranjskem lahko zadovoljivo opišemo že z nekaj besedami: okupatorjeve ofenzivne operacije oktobra in novembra 1943 niso uspеле uničiti niti ene same partizanske enote, čeprav so moštvo nekaterih pozneje prerazporedili (na primer 14., Železničarsko brigado). So pa prizadejale veliko človeških žrtev in materialne škode.³³

* Ofenziva se je še isti mesec nadaljevala v zahodnem delu Gorenjske, na Cerkljanskem, v severnem Posočju, Brdih in Beneški Sloveniji.

Za Nemce pomembnejši rezultat ofenzive je bilo to, da so za ves čas okupacije obdržali v svojih rokah Novo mesto, Kočevje in nekatere večje kraje ob komunikacijah proti Ljubljani, medtem ko se v Beli krajini niso mogli nastaniti. Še med ofenzivo so jih enote 15. divizije NOV in PO Slovenije prisilile, da so izpraznili Metliko in Črnomelj; tako so osvobodile Belo krajino, ki je vse do konca vojne ostala središče svobodnega ozemlja.

Operacijsko ozemlje 9. brigade je sovražnik zapustil že do 4. novembra 1943, le po glavnih cestah je še pošiljal patrulje in manjše motorizirane oddelke. V Kočevju je ostalo okrog 100 nemških vojakov in več sto slovenskih domobrancev. Na Brodu na Kolpi so imeli Nemci manjšo skupino z nekaj tanki, ki je pogosto zapuščala postojanko in se spet vračala, medtem ko so dolina Kolpe od Čabra do Predgrada ter južni in vzhodni kraji Kočevske vse do spomladi 1944 ostali osvobojeni. In na tem območju je kljub nastopajoči zimi Deveta spet začela z organiziranim delom.

Čeprav se je brigada že zbrala in se počasi urejala, še vedno ni imela stika s štabom 18. divizije. Kaže, da so bile zveze zelo rahle že od dneva, ko je Deveta zapustila bližino Ljubljane, saj je od takrat do 10. novembra prejela samo dva divizijska dopisa. Na popolnoma prekinjen stik z brigado je štab divizije 6. novembra opozoril 7. korpus, češ da so v Deveto poslali že nešteto patrulj in še dosedaj nimajo zveze z njo. Podobno je brigadni štab poročal Glavnemu štabu Slovenije. Vendar so bile za to slej ko prej krive takratne razmere, ker sta bila zlasti od 1. novembra naprej brigadni in divizijski štab, zdaj prvi, potem drugi, na obkoljenem območju ali na nasprotni strani zaporne črte tretje oziroma četrte faze ofenzivnih operacij.

Navzlic pretrganim zvezam je 9. novembra Deveta poslala štabu divizije obširno poročilo o svojih bojih, premikih in razmerah. Navedla je tudi kritične ugotovitve: da je bila za ohranitev discipline v najtežjih trenutkih prisiljena najstrožje ukrepati proti panikarjem, saboterjem in dezertarjem; borbenost je slaba, ker je komandni in komisarski kader mlad in zato vojaško ter politično nezadostno zgrajen; spričo nastopajoče zime je vojska zaskrbljujoče pomanjkljivo oblečena in obuta, saj je mnogo partizanov in funkcionarjev bosih ali pa hodijo po snegu kar v obujkih iz vreč ali cunje; prehrana je trenutno zadovoljiva, zaloge pa so že skoraj pri koncu.³⁴ Toda ob vseh teh kadrovskih in materialnih težavah je prosila samo za literaturo, poročila in za človeka, ki bi vodil kulturno-propagandno delo.

Kljub vsem tem težavam so morali bataljoni takoj v akciji. Že 7. novembra so 1. bataljon poslali v območje Gornje in Dolnje Brige, dan

pozneje je 2. bataljon odšel na prostor Škrilj—Muha vas—Turkova Draga, 4. bataljon je že 6. novembra odšel do Glažute, medtem ko je 3. bataljon ostal ob brigadnem štabu v vasi Mlaka.

Prvi bataljon je imel nalogo napadati sovražne patrulje na cesti Štalcerji—Brod na Kolpi in Štalcerji—Kočevska Reka. Bataljon pa ni le čakal v zasedah, ampak je šel kar sam v akcijo. Tako je bilo 10. novembra. Ker je dobil sporočilo, da je na Brodu na Kolpi samo 15 Nemcev, se je takoj odpravil nad postojanko. Do Petrine so borci prišli neovirano in od tam ustrelili stražarja na mostu. Po nekaj minutah tišine pa je na most pripeljal tank in četa se je komaj izvlekla brez žrtev.³⁵

Drugi bataljon, s katerim je bil namestnik brigadnega komandanta Vinko Robek, je moral predvsem zbirati razkropljene in prikriti partizane, ki jih je bilo dosti na območju jugovzhodno od Kočevja. Poleg tega naj bi napadal okupatorjeve vojake na cesti Kočevje—Predgrad in vzhodno od ceste Štalcerji—Brod na Kolpi. Pri tem je zbral še 15 konj in mul. Tiste dni je prišlo v bataljon sporočilo, da je pri Rajhenavu poln tovrnjak orožja in streliva. Zarana naslednjega dne sta vodja bataljonskega prateža Ivan Zbačnik in kurir TV 14 Jože Bertoncelj-Pavle, ki je tudi prinesel novico, z nekaj tovariši in konji odšla po dragoceni tovor in ga tudi našla. Iz italijanskega vozila v manjši vrtači so na živali naložili več lahkih in težkih bred, lahki minomet ter veliko streliva in bomb. Pozno popoldne so se srečno vrnili v svoj bataljon.

Zasede 3. bataljona so varovale stanovališče, razporejene ob cesti Štalcerji—Kočevska Reka—Grčarice—Rakitnica.

Četrti bataljon je pri Glažuti in Jelenovem Žlebu zbiral razkropljene borce in skrito orožje, hrano in opremo komore. Poleg tega je svojo aktivnost usmerjal na cesto Rakitnica—Gotenica in Čabar—Sodražica. Tretji dan po prihodu h Glažuti je ena njegovih čet napadla Nemce, ki so jo ubirali proti njihovemu taboru. Uničila jim je dva kamiona in zaplenila strelivo za mavzerice.³⁶ Potem je ves bataljon odšel do Medvedjeka in od tam pomagal prenesti paciente ribniške bolnišnice globoko v zaledje, jugozahodno od Kočevske Reke.

Začetni uspehi bataljonov so 10. novembra spodbudili političnega komisarja Francija Kolarja, da je v štab divizije poslal listek s sporočilom: »Z brigado smo prešli v ofenzivo.« Kako malo je bilo potrebno, da sta se tudi v takratnih okoliščinah vrnila borbenost in upanje! To je bila odlika pravega borca in starešine.

Da bi prišli do boljših možnosti za preskrbo čet, čimprej dobili zvezo s svojo divizijo in drugimi enotami ter zbrali kar največ razkropljenih borcev, je štab Devete 12. novembra izdal ukaz, da se iz dotedanjega rajona premestijo na sektor Suhe krajine. Pri tem naj se enote razporedijo

takole: 1. bataljon v okolico Vrbovca, smer pohoda Gornja in Dolnja Briga—Grčarice—Ložine—Vrbovec; v njegovi sestavi potuje brigadna baterija; 2. bataljon se nastani pri Polomu, pohodna smer Kralji—Onek—Polom, na poti od Male Gore do Poloma naredi zaseke; 3. bataljon in štab brigade gresta prav tako k Polomu, s tem da od Male Gore do stanovališča naredi baterija zaseke na cesti; smer gibanja Mlaka—Grčarice—Ložine—Polom; 4. bataljon pa pride na položaje okrog vasi Seč in prevzame zavarovanje vseh poti, ki peljejo od ceste Hinje—Žvirče; smer premika Glažuta—Grčarice—Ložine—Polom—Seč. Bataljoni so morali opraviti pohod v enem dnevu; s seboj so nosili hrano za tri dni.

Še istega dne je brigada odšla na pot. Prvi in 3. bataljon sta se sešla pri Gotenici in skupaj nadaljevala pot; Drugi je potoval sam; medtem ko je Četrti prišel že pred brigadno glavnino v Polom. Slednjega je tja poslal komandant Glavnega štaba Franc Rozman-Stane, ki je okrog 10. novembra potoval skozi Glažuto in se ustavil pri njem.³⁷ O tem pa štab brigade, ko je izdal svoj ukaz, ni bil obveščen. Bataljone je ves čas pohoda spremljalo slabo vreme in prvi sneg, toda kljub temu je brigada z vsemi štiri bataljoni naslednjega dne že bila na Polomu in v njegovi okolici. Tam so se borci naslednje dni kolikor toliko odpočili in okrepili. Na novem območju so kmalu zbrali precej razkropljenih, nekaj mož so tudi mobilizirali ter opravili več preskrbovalnih in nekaj manjših vojaških akcij. Iz tistih dni so zabeleženi tile dogodki:

Drugi bataljon je med Ložinami in Lipovcem z napadi oviral popravila na železniški progi od Kočevja proti Ribnici. Bataljonska intendanta Jože Koračin in Jože Benčina sta nabavila dovolj hrane in pri prebivalcih našla skrito vojaško kuhinjo ter obleko in obutev. V Žvirčah so ujeli belogardističnega skrivača.³⁸ Ko so v Polomu bivali četrty dan, je 3. bataljon poslal 24 borcev z 12 tovornimi živalmi po protitankovski top s strelivom, ki je bil skrit v bližini Morave. Kolono je vodil namestnik bataljonskega političnega komisarja Ferdo Drenik. Top, pripravljen z mino presenečenja, je bil skrit pod snegom ob cesti pred vasjo. Borci so srečno odstranili sprožilno žico, ga hitro razstavili ter ga s strelivom vred naložili na živali in vse skupaj brez težav pritovorili do Mlake, kjer ga je prevzel 1. bataljon in ga zamaskiral. Tudi 4. bataljon je na svojem območju zbral obilo hrane, ki jo je brigada potrebovala za predvideno pot na Hrvaško.³⁹

Čeprav so imeli dovolj dela, so v prostih urah po četah pripravljali pogovore o vojaških in političnih dogodkih minulih dni. Obujali so doživetja enot in posameznikov v bojih ob Kolpi ter v zadnjih hajkah. Veliko so govorili o izgubah brigade in o pridobljenih izkušnjah. Ogorčeni in zaskrbljeni so razpravljali o beli gardi, ki je zdaj nastopala kot slovenska

domobranska legija in je bilo prav zaradi njenega sodelovanja z okupatorjem partizanom otežkočeno gibanje, prehranjevanje in obveščanje. Nekaj prostih ur pa so našli tudi za vojaško urjenje, zlasti novincev. Sicer pa časa za mirno urejanje in krepitev enot ni bilo veliko na voljo. Glavni štab Slovenije je svojim divizijam v nekdanji Ljubljanski pokrajini že določil daljše ofenzivne naloge. Tako naj 14. divizija deluje ob železniških progah Ljubljana—Postojna in Ljubljana—Kočevje, obenem pa drži zaporo Kočevja. Petnajsta divizija naj nastopa ob komunikaciji Ljubljana—Novo mesto—Brežice in pritiska na Novo mesto, medtem ko naj gre 18. divizija za okrepitev položaja v Gorski Kotar. Tam naj ob pomoči hrvaških enot uniči nemško-ustaške postojanke in z ofenzivnimi akcijami ob cesti Karlovac—Reka zavaruje Belo krajino in baze na Kočevskem Rogu. Zaradi odhoda glavne hrvaških partizanskih enot iz Gorskega Kotarja v Liko naj pomaga ostalim borcem v Primorju.

Dne 18. novembra 1943 je Glavni štab Slovenije poslal 7. korpusu ukaz, da 18. divizija takoj pošlje eno brigado na sektor Delnice—Gornje Jelenje, kamor je kmalu nato poslal še ostale enote divizije.⁴⁰ Že naslednji dan pa je v štab 9. brigade prišlo obvestilo, da naj se prva odpravi v Gorski Kotar. V enem dnevu je bilo treba zbrati vse moštvo, poskrbeti za primerno oborožitev zanj, mu zagotoviti dobro prehrano za pot... Zdravniki in bolničarji so pregledali lažje ranjence in bolnike, jih previli, nekatere izločili in izročili 8. brigadi, ki je prevzela vse ranjence divizije. A preden nadaljujemo z Deveto na njeni poti, vsaj skromno omenimo njene žrtve in trdo šolo minulih težkih dni.

Izgube in izkušnje

Devetega oktobra 1943 je štab 18. divizije poročal, da šteje 9. brigada 1032 ljudi, mesec dni pozneje, dne 9. novembra, ko je brigada spet imela skupaj vse štiri bataljone, pa je njen štab zapisal, da je sedaj »na mestu« približno 500 ljudi.

Za pregled gibanja števila moštva v tem mesecu ni popolnejših kazalcev niti za vso brigado niti po bataljonih, vsekakor pa je zanesljivo, da je Deveto brigado velika nemška ofenziva na Dolenjsko in Notranjsko približno prepolovila. Obstaja sicer nekaj podatkov o mrtvih in ranjenih, vendar z njimi ne moremo sestaviti natančnega pregleda izgub, med katere treba šteti tudi ujete, ki se niso več vrnili v enote, in dezertirje vseh vrst, pa tudi tiste, ki brigade niso zapustili iz sovražnega nagiba. Da pa je ta čas Deveta izgubila veliko ljudi, potrjuje tudi poročilo z dne 23. oktobra, ki pravi, da je tega dne v bojih pri Ajblju padlo 23 borcev in starešin, ter

Alojz Alič-Lesnika, komandant bataljona

brigadni zapis od 9. novembra, v katerem je rečeno, da je v bojih pri Brodu in naprej imela brigada več kot 100 mrtvih in ranjenih.

Z dolžnim spoštovanjem navajamo najprej znana imena padlih, kamor štejemo tudi ranjence, ki so jih sicer prepeljali v bolnišnice, vendar so tam kmalu umrli.

Alojz Alič-Lesnika, komandant 2. bataljona: Helena Dobravec-Enci, medicinka; Aleksander Dombi, borec; Viktor Dombi, borec; Martin Jamnik, borec; dr. Ladislav Jermol, sanitetni referent brigade; Franc Kocjančič, politični komisar 2. bataljona; Jože Kralj, politični komisar čete v 1. bataljonu; Matija Majetič, borec; Mugbil Murtizanović, namestnik političnega komisarja čete v 3. bataljonu; Lici Rosti, maturančka; Jože Rus, borec; Stanko Šenica, politični delegat; Anton Udovč, borec; Albin Vozelj, borec. Mnogi od njih so na bojišču padli junaške smrti. O Jožetu Kralju in Mugbilu Murtizanoviću so v naslednjih mesecih borci obširno pisali v svojih glasilih.*

** Jožeta Kralja so med boji pod Stružnico poslali na bližnje razpotje, da bi tam počakal na del svoje čete in ga odvedel na drug položaj. Pri tem pa je bil težje ranjen, tako da je hudo krvavel. Toda šele ko je izpolnil povelje, je dovolil, da so ga odpeljali v bolnico, kjer je čez nekaj ur umrl zaradi hude izgube krvi.*

Bosanec Mugbil Murtizanović, pred vojno zaposlen v Kočevju, star komunist, je bil v 3. bataljonu namestnik četnega komisarja. V bojih se je držal zelo pogumno. Ko je ob njem padel puškomitraljezec, je vzel njegovo orožje in branil najbolj ogrožene položaje. Še ranjen je streljal s puščico, dokler ni umrl. Soborci, ki so bili v bližini, so pozneje zapisali, da je ranjeni Mugbil še streljal v sovražnika in vpil, da je to naša zemlja in da Nemci na njej nimajo kaj iskati.

Tudi za ranjence je evidenca zelo pomanjkljiva, vendar je bilo mogoče sestaviti naslednji seznam začasno onespособljenih starešin: Mile Čubrić, komandant brigade; Jože Habič, namestnik komandirja čete v 1. bataljonu; Franc Kukman, namestnik komandanta 2. bataljona; Jože Lukšič-Škul, namestnik komandirja čete v 2. bataljonu, in Stane Marolt, namestnik komandanta 1. bataljona.

O ujetih, ki se niso vrnili, je podatek samo o namestniku komandanta 4. bataljona in enem od borcev. Kljub temu se lahko dokaj zanesljivo šteje, da je bilo ujetih okrog 60. Največ jih je prišlo v sovražnikove roke zadnjega dne obrambnih bojev na Stružnici in pri umiku 1. in 4. bataljona v območju Jesenovega Vrta, prav tako pa tudi 3. novembra pri Veliki gori, ko so se Nemci nevarno približali brigadni glavnini.

Dezertjerji, ki se v brigado seveda niso več vrnili, so bili zdaleč najbolj številni. Pobegi so se začeli že med pohodom Devete proti Kolpi, ko je bataljone zapustilo okrog 30 ljudi. V prvih dveh, treh dneh bivanja in spopadov pri Brodu na Kolpi, pravijo še živeči borci Devete, skoraj ni bilo ubežnikov, potem pa je njihovo število raslo, kot se je stopnjeval sovražnikov pritisk. Tako kot ujetih je bilo tudi dezertterjev največ zadnji dan bojev za cesto Brod—Kočevje ter med manevriranjem bataljonov na območju Jelenov Žleb—Travna gora. Takrat jih je bilo dnevno tudi po nekaj deset. Tolikšno število dezertterjev je bilo prav gotovo posledica naslednjih dejstev in razmer:

Po 8. septembru 1943 je prišlo v brigado 797 (78 %) novih borcev (prostovoljcev ali mobiliziranih), od katerih velika večina še ni služila vojaščine in zato niso bili vojaško izurjeni. Manjkalo jim je tudi politične čvrstosti, tako nujne v izrednih razmerah. Za oboje je bilo potrebno več časa, večina borcev 9. brigade pa je bila pod orožjem šele slab mesec dni. Lado Ambrožič-Novljan je zapisal, da so med našo narodnoosvobodilno vojno bili potrebni vsaj trije meseci zavzetega vojaškega in političnega dela v kolikor toliko mirnih okoliščinah, da bi potem lahko računali na zadovoljivo bojno usposobljenost brigade.⁴¹

Mladi poveljniški kader ni bil v celoti kos svoji nalogi. Zaradi nagle rasti obstoječih in novih enot po kapitulaciji Italije je veliko borcev prehitro prišlo na odgovorne položaje, na mesta deseterjev in vodnikov pa so prihajali sploh novinci. Ofenziva pa je od vseh terjala vojaško usposobljenost in politično trdnost pri vodenju moštva. To je ugotovilo tudi brigadno poročilo z dne 9. novembra, češ da je komandni in komisar-ski kader mlad, vojaško in politično nezadostno zgrajen, in da je bilo ravno zaradi tega največ izgub in težav.

Ostrina ofenzivnih operacij nemške vojske je zmedla tudi višja parti-zanska poveljstva; odtod tudi nestvarne presoje in nezadostne priprave

na sicer pričakovano ofenzivo. Zato so se hitro trgale zveze, ni bilo poročil in medsebojnega obveščanja, prav tako ne sodelovanja in medsebojne pomoči. Spričo tega se je med borci in nižjimi kadri kmalu začel porajati občutek zmede in osamitve.

Začeli so delovati tudi sovražni elementi, predvsem mobilizirani bivši belogardisti, ki so vnašali nemir in preplah ter borce nagovarjali, naj dezertirajo. Marsikdo je pobegnil tudi zaradi slabe prehrane, pomanjkljive opreme, velikih telesnih naporov, domotožja in podobnega. Vrh vsega tega je še slabo vreme poglobljalo že tako precejšnje stiske enot. Borcev so se lotevale zimske bolezni, ki jih ni bilo moč primerno zdraviti.

Da ponazorimo, kako se je zmanjšalo število moštva v tem mesecu dni, primerjajmo odstotke vseh vrst izgub Devete z nekaterimi drugimi brigadami:

Enota	Število ljudi pred ofenzivo	Število ljudi po ofenzivi	Izgubljeni %
9. brigada	1032	500 ?	51
10. brigada	1028	534	48
12. brigada	1250	772	38
15. brigada	950	722	24 ⁴²

Seveda bi bil pri Deveti odstotek izgubljenih še večji, če ne bi kljub takratnim zapletenim razmeram vanjo vendarle prišlo nekaj dragocenih okrepitev. Prišel je novi zdravnik dr. Jože Benigar. V 2. bataljon so poslali za komandanta Andreja Jakopiča-Harija iz Tomšičeve brigade in za političnega komisarja Alojza Nusdorferja iz oddelka pri Glavnemu štabu.* Poleg teh je Glavni štab poslal v brigado še 40 borcev iz drugih enot, priključilo pa se je tudi 20 borcev zaščitnega bataljona Komande mesta Kočevje.

Vse izgube, napake in trud pa so mlado 9. brigado obogatili z mnogimi spoznanji in izkušnjami. Med obrambnimi boji ob Kolpi je imela velike uspehe. Šest dni je izredno požrtvovalno, kljub slabemu vremenu uspešno vodila pozicijske boje z vojaško veliko bolj izurjenim in tehnično neprimerljivo močnejšim nasprotnikom. Braniti dobre položaje kar se da dolgo je bilo edina alternativa sovražnikovim nameri in dragocena pomoč zaledju. Pozicijske boje je brigada dopolnjevala z diverzantskimi akci-

* Andrej Jakopič-Hari je padel kot namestnik komandanta 2. bataljona brigade Ivana Cankarja dne 20. septembra 1944 v boju za grad Poganež (zdaj Pogonik).

jami. Nekateri menijo, da je bilo med borci prav zaradi tovrstne obrambe dosti manj izgub. Prav tako ni moglo priti do večjega števila pobegov, saj je bilo zaledje brigadnih enot nadzorovano. Morda v tem tiči celo odgovor na vprašanje, kako da je bilo med obrambnimi boji ob Kolpi omenjenih tako malo brigadnih izgub.

Odmik s položajev pozicijskega bojevanja je bil dobra odločitev, vendar prepozna. Osredotočanje sovražne pehote, motorizacije in topništva pred brigadnimi položaji je že prejšnjega dne zvečer napovedovalo sovražnikovo odločitev, da za vsako ceno prebije oviro na poti h Kočevju. To je tudi dosegel. Za tako pozen odmik, kot si ga je dovolila brigada, pa bi morala imeti rezervo, da bi jo pri tem uspešno krila. Tako pa so se njeni bataljoni umikali s težavo in velikimi žrtvami.

Izkušnja tega dne je opozorila, da mora vsak bojni načrt imeti še natančen načrt za umik in zagotovljeno dodatno vojaško moč.

Največ težav je Deveto vse od njene nastanitve pri Kočevski Reki do zadnjega dne ofenzive pestilo, ker ni imela povezave z drugimi enotami in poveljstvi. Ko je bil zlomljen njen odpor pred Banjaloko, je namreč začela s premičnim bojevanjem in manevriranjem. Taktika manevriranja na dolgi, premični in nedoločeni fronti je bila takrat za vse partizanske enote in tudi za 9. brigado edina možnost, da ohranijo svoje moštvo. Pri tem je bil uspeh odvisen od gibljivosti na težavnem zemljišču, hitrih napadov in odmikov, hitre koncentracije in hitrih razpršitev. Za takšen način upiranja sovražniku pa je nujno potrebna povezava s tistimi, ki imajo pregled nad dogajanjem na širšem območju. Če takšne povezave ni, padajo partizanske enote v obkolitvene obročje, kjer imajo vse manj manevrskega prostora, sovražnik začne usmerjati njihove premike in jim pripravljati pasti, da jih uniči. V takšni nevarnosti se je od 31. oktobra do 4. novembra 1943 večkrat znašla tudi glavnina Devete med Ribniško in Loško dolino, ves čas brez jasne predstave o tem, kaj se dogaja okoli nje in z njo, nekaj dni pa celo brez zveze z vsemi svojimi bataljoni in samo z dvema članoma ožjega brigadnega štaba. A kljub tako kočljivemu položaju so se njeni bataljoni s spretnim manevriranjem, večkrat pa tudi zaradi srečnih naključij ognili najhujšemu. Nemška ofenziva oktobra in novembra 1943 je brigado in vsakega njenega borca opozorila še na eno nalogo. Veliko dezerterjev ter hitro oživljanje belogardizma sta zahtevala, da je treba čimprej zavzeto organizirati varnost brigade ter povečati budnost njenih ljudi.

Prva zveza med štaboma brigade in divizije je bila vzpostavljena šele 19. novembra prek štaba korpusa.

V zadnjem tednu novembra 1943 je Glavni štab Slovenije z več odredbami, okrožnico in naredbo pozval k odpravi pomanjkljivosti, ugo-

tovljenih med ofenzivo in po njej, ter opozoril na nekatere nove naloge. Kritično so ocenili primere nedostojnega vedenja do civilnega prebivalstva, opozorili na grob nastop nekaterih vojaških poveljnikov do političnih aktivistov OF, ostro kritizirali surovo ukazovanje podrejenim in slabo ocenili samostojnost pri mobilizaciji. Zato so zahtevali ostre ukrepe ob slehernem nedostojnem odnosu do civilistov. Materialno oskrbovanje vojske s hrano, obleko in obutvijo je bilo dovoljeno v glavnem samo prek gospodarskih komisij ali sporazumno s političnimi organizacijami na terenu. Tudi pri rekvizacijah ni smelo biti samovolje. Zaradi pomanjkanja hrane je bilo potrebno odpraviti bataljonske kuhinje, razen za bolnike. Grobost v dajanju ukazov je bilo treba takoj nadomestiti s temeljito vojaško disciplino in redom. Novince so smeli v prihodnje pridobivati zvečine le na mitingih in s političnim prepričevanjem. Mobilizirane je smel odpuščati iz vojske samo Glavni štab. Obveščevalni centri enot so morali v vseh primerih neprimernege odnosa do posameznikov na terenu takoj poročati nadrejenim.

V zvezi z odhodom 18. divizije na Hrvaško je bilo posebej ukazano, da je treba urediti vprašanje osnovne smeri gibanja na novem sektorju, določiti mesta prehodov, vprašanje prehrane, namestitve vojske, oskrbe ranjencev in določiti osnovne smeri aktivnega sodelovanja naših enot na hrvaškem ozemlju.⁴³

Opombe:

1. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 132, 133, 357, 358, 378—382.
2. NOV na Slovenskem, str. 584.
3. Općina Vrbovsko, njena prošlost-njena sadašnjost, Školska knjiga, Zagreb 1984 (ponovno: Općina Vrbovsko), str. 91.
4. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 460.
5. Povelje Glavnega štaba Slovenije z dne 9. oktobra 1943 štabu 7. korpusa za ustavitev sovražnika pri Brodu na Kolpi; Zbornik VI-7-230.
6. Odredba Glavnega štaba Slovenije iz dni 11., 13. in 15. oktobra 1943 o pripravi na sovražno ofenzivo; Zbornik VI-7-242, 257, 258 in 262.
7. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 448.
8. Operativni dnevnik o bojih na Kolpi od 10. do 20. oktobra 1943; Zbornik VI-7-287. Vlado Vodopivec, Obrambni boji na Brodu na Kolpi, AIZDG, F/8 mapa (ponovno: M) II.
9. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 449.
10. Guček, Šerčerjeva brigada, str. 387, 388.
11. Operativni dnevnik o bojih na Kolpi za čas od 21. do 23. oktobra 1943; Zbornik VI-8-25. Kolar, Spomini, str. 47. Vinko Mustar, prispevek, hrani avtor (ponovno: Mustar, prispevek).
12. Operativni dnevnik o bojih na Kolpi od 10. do 20. oktobra 1943; Zbornik VI-7-287.
13. Ferenc, NOV na Slovenskem, str. 596.
14. Vlado Vodopivec, Obrambni boji na Brodu na Kolpi, AIZDG, F8 M/II.
15. Operativni dnevnik o bojih na Kolpi za čas od 21. do 23. oktobra 1943; Zbornik VI-8-25.
16. Poročilo štaba 14. Železničarske brigade z dne 14. novembra 1943; Zbornik VI-8-94.
17. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 474, 475.
18. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 25. oktobra 1943 Glavnemu štabu Slovenije o položaju na Kočevskem, Zbornik VI-8-37. Kolar, Spomini, str. 51.
19. Petsto let mesta Kočevja, Kočevje 1971, str. 117. Jože Krall, Partizanske tiskarne na Slovenskem, 1. knjiga, Knjižnica NOV in POS, Ljubljana 1972.
20. Skvarča, spomini. Mustar, prispevek. Po spominih avtorja.
21. Čubrič, dnevnik.
22. Jože Frbežar, Kočevje, pisni prispevek, hrani avtor.
23. Poročilo obveščevalnega centra 14. divizije z dne 30. oktobra 1943 obveščevalnemu oddelku Glavnega štaba Slovenije; Zbornik VI-8-51.
24. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 516, 517.
25. Franc Urh, Dobrna, prispevek (ponovno: Urh, prispevek). Po spominih avtorja.
26. Poročilo obveščevalnega centra 14. divizije z dne 30. oktobra 1943 obveščevalnemu oddelku Glavnega štaba Slovenije; Zbornik VI-8-51. Skvarča, spomini.
27. Poročilo štaba 9. brigade z dne 9. novembra 1943 štabu 18. divizije o bojih na območju Kočevska Reka—Mlaka—Medvedjek—Jelenov Žleb; Zbornik VI-8-85. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 533.
28. Kolar, Spomini, str. 52, 53.
29. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 535.
30. Poročilo štaba 9. brigade z dne 9. novembra 1943 štabu 18. divizije; Zbornik VI-8-85.
31. Ivan Zbačnik, Ljubljana, spomini, hrani avtor (ponovno: Zbačnik, spomini).
32. Poročilo štaba 9. brigade z dne 9. novembra 1943 štabu 18. divizije; Zbornik VI-8-85.
33. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 516—553.
34. Poročilo štaba 9. brigade z dne 9. novembra 1943 štabu 18. divizije; Zbornik VI-8-85.
35. Urh, prispevek.
36. Zbačnik, spomini. Mustar, prispevek.
37. Povelje štaba 9. brigade z dne 12. novembra 1943 štabom bataljonov za premestitev; Zbornik VI-8-92. Mustar, prispevek.
38. Poročilo štaba 15. divizije z dne 28. novembra 1943 štabu 7. korpusa; Zbornik VI-8-139.
39. Skvarča, spomini. Mustar, prispevek.

40. NOV na Slovenskem, str. 633. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 21. novembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije o položaju 18. divizije; Zbornik VI-8-118. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 22. novembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije o odhodu 18. divizije v Gorski Kotar; Zbornik VI-8-122.
41. Ambrožič, Petnajsta divizija, str. 144, 145.
42. Ambrožič, Petnajsta divizija, str. 143. Kiauta, Na bojni črti Osemnajste, str. 183.
43. Okrožnica Glavnega štaba Slovenije z dne 23. novembra 1943 o odpravi pomanjkljivosti v enotah; Zbornik VI-8-127. Navodilo Glavnega štaba Slovenije z dne 26. novembra 1943 namestniku komandanta Glavnega štaba o dogovoru z Glavnim štabom Hrvatske za sodelovanje v primeru sovražne ofenzive; Zbornik VI-8-133. Odredba Glavnega štaba Slovenije z dne 28. novembra 1943 štabu 18. divizije za povečanje aktivnosti enot v Gorskem Kotarju; Zbornik VI-8-136. Navodilo obveščevalnega oddelka Glavnega štaba Slovenije z dne 28. novembra 1943 vsem obveščevalnim centrom za delo na terenu; Zbornik VI-8-137.

4. poglavje

V GORSKEM KOTARJU

Osvobojeno ozemlje Gorskega Kotarja je jeseni 1943 varovala 13. primorsko-goranska divizija. Ko je novembra poslala svojo 2. in 4. brigado v Liko, s 1. in 3. brigado pa zavarovala smer k Hrvaškemu primorju, sta ji na osrednjem delu operacijskega območja ostala le dva odreda — 1. partizanski odred Hrvatske in 2. primorsko-goranski odred. To je močno oslabilo varnostni položaj Gorskega Kotarja in slovenskega osvobojenega ozemlja na jugu.

Na ukaz Vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije sta se Glavni štab Slovenije in Glavni štab Hrvatske sporazumela, da pride na tisto območje ena divizij 7. korpusa. Ker se je takrat 14. divizija na Notranjskem pripravljala na ofenzivne akcije in je bila 15. divizija v blokadi Novega mesta, je Glavni štab Slovenije odločil, da gre v Gorski Kotar 18. divizija. O tem je obvestil Glavni štab Hrvatske in štab 7. korpusa ter izdal ukaz 18. diviziji, da takoj odide na sektor Delnice—Gornje Jelenje. Tam naj ob pomoči hrvaških enot uničuje sovražnikove postojanke in glavno cesto Karlovac—Reka, imenovano Luizijana,* s čimer bo hkrati okrepila zavarovanje svobodnega ozemlja na Dolenjskem in Notranjskem do Čabra ter baze v Kočevskem Rogu.¹

Od kapitulacije Italije naprej so Nemci pričakovali, da se bodo na jadranski obali izkrcali zavezniki, zato so jo močno zavarovali s postojankami, zlasti od Crikvenice do Sušaka. Zaradi njihove zaščite je bilo treba obvladovati tudi zaledje, razgiban, gozdnat Gorski Kotar. Med veliko oktobrsko ofenzivo so na njegovem območju nastanili svoje moštvo v številne večje in manjše kraje, med drugim na Brodu na Kolpi, v Delnicah, Gomirju, Ravni Gori in Vrbovskem. Iz teh postojank je sovražnik odhajal v nasilno izvidovanje oddaljenejših krajev, ki se je skoraj vedno končalo s požiganjem hiš in pobijanjem civilnega prebivalstva. Potem ko so Nemci

* Luizijana, dolga 141 km in zgrajena v letih 1803—1811, veže Karlovac z Reko prek Zdihova, Srpskih Moravic, Delnic in Gornjega Jelenja.

ocenili, da ni več neposredne nevarnosti invazije, so se 11. novembra njihove sile začele postopoma umikati iz Gorskega Kotarja in v naslednjih dveh tednih izpraznile vse svoje postojanke. Zadnji, Delnice in Vrbovsko, so zapustile 25. oziroma 28. novembra, le v oddaljenem Ogulinu je ostalo okrog 1 000 Nemcev, ustašev in neoboroženih mobilizirancev.²

Ko je štab Osemnajste divizije prejel povelje, da odide na Hrvaško, je sklenil, da naj gre prva na pot 9. brigada, ki jo je o tem podrobneje seznanilo 19. novembra. Brigadno poveljstvo je za naslednji dan sklicalo zbor vseh bataljonov v Polomu in starešine seznanil s smerjo pohoda, to je Polom—Mala Gora—Rakitnica—Kočevska Reka—Osilnica—Gerovo.

Hrvaški partizani iz Gorskega Kotarja, predvsem iz Primorsko-goranskega odreda, so že dotlej imeli aktivne stike s slovenskimi borci, celo že z onimi iz Zapadnodolenjskega odreda. Maja 1943 so uspešno sodelovali v akcijah proti Italijanom in belogardistom v Mirenski dolini. Pripadniki osvobodilnega gibanja iz Čabranske in Kolpske doline, ki so se v velikem številu vključili prav v Deveto, pa so bili sploh sosedje z Gorani. Zato zdaj brigada ni odhajala povsem na tuje. Na pot v Gorski Kotar se je odpravljala tudi 10. brigada, medtem ko je Levstikova ostala v Sloveniji. Ta je v začetku decembra prišla pod začasno poveljstvo 14. divizije in v noči na 4. december 1943 sodelovala pri uničenju postojanke Velike Lašče. Med divizijskim napadom na Kočevje od 9. do 12. decembra je Levstikova brigada skupaj s Cankarjevo branila najnevarnejše smeri sovražnikovega posredovanja iz Ljubljane. Deset dni po tistem je prišla v sestavo svoje divizije v Gorski Kotar.

Od Poloma do Mrkoplja

Vse dopoldne 20. novembra 1943 so brigadni bataljoni v Polomu urejali svoje čete, ki so prihajale s položajev pri Hinjah, Kompoljah, Kočevju in Ribnici. Zadnje tri dni je Deveta dobila 41 borcev čete bivšega zaščitnega bataljona Komande mesta Kočevje in jih vključila v 1. bataljon ter 70 mož iz 14. SNOB Železničarske, ki jih je razporedila med ostale tri

* Ustaštvo, pred drugo svetovno vojno teroristično-fašistična organizacija, ki je ob kapitulaciji kraljevine Jugoslavije aprila 1941 s pomočjo okupatorja prišla na oblast v tako imenovani Neodvisni državi Hrvatski (NDH), je maja istega leta ustanovilo Ustaško vojnico (ustaško vojsko). Med drugo svetovno vojno je ta vojska narasla od začetnih 15.000 na 76.000 mož. V tem času so ustaši množično iztrebljali Srbe in Žide ter pobili veliko hrvaških protifašistov. V ustaških koncentracijskih taboriščih je bilo ubitih več 100.000 ljudi. Med sklepnimi operacijami JA so bile združene ustaško-domobranske enote razbite in zvečine uničene ali ujetе.

[Vojni leksikon, Vojno izdavaški zavod, Beograd 1981, str. 1106, (vnaprej: Vojni leksikon)].

Osilnica

bataljone.³ Nekaj ur pred odhodom je prišel v štab rezervni kapetan bivše jugoslovanske vojske Lavoslav Dolinšek, ki so ga poslali v 4. bataljon brigade za operativnega oficirja. Iz bolnice se je vrnil tudi komandant 3. bataljona Alojz Bele-Tičko. Ker se je v brigadi zbralo več razumnikov, med njimi Vitomil Zupan in France Kosmač, se je tega dne oblikoval brigadni propagandni oddelek.

Po kratkih zadnjih vojaško-političnih posvetovalnih sestankih v štabih bataljonov se je brigada okoli treh popoldne odpravila na pot. Vreme je bilo prav surovo, sneg z dežjem in meglo. Veliko borcev ni imelo primernih oblačil in obutve, a navzlic temu je bilo v pohodni koloni dobro razpoloženje in so pozno zvečer prišli do železniške proge Kočevje—Ribnica, ki so jo prešli severno od Ložin, nadaljevali pohod mimo Grčaric—Kočevske Reke, skozi Borovec in Drago in pred večerom naslednjega dne prišli do Čačičev nad Kolpo. Brigada je med pohodom samo trikrat izdatneje počivala. Vso pot je gazila sneg, se prebijala skozi dež in meglo, premagovala strmine in doline. Nekaj starejših mobilizirancev ni vzdržalo, zaostali so, večje število mlajših, zlasti Suhokranjčanov, pa je pobegnilo. Ker je omagalo tudi nekaj mul, so morali njihov tovor prevzeti borci. Ko je brigada nad Kolpo počivala, so šli obveščevalci z vodniki v izvidovanje do Osilnice in naprej proti Gerovu.

V prvi jutranji uri 22. novembra 1943 je Deveta pri Zamostju nad Osilnico prebredla Čabranko in nadaljevala pot proti Gerovu, kamor je prišla ob enajstih dopoldne. Tu je ostal štab s 1. in 2. bataljonom, 3. in 4. sta šli v bližnji Kraj, od tam pa ena četa 3. bataljona v Crni Lug. Tako razporejeni naj bi si borci privoščili nekaj dni počitka, da bi medtem vzpostavili zvezo s hrvaškimi partizani, ki so jih obveščevalci takoj začeli iskati.

Še istega dne proti večeru je brigadna obveščevalna služba prejela podatek, da nameravajo naslednje jutro okoli 8. ure priti v Osilnico Nemci z osebnim avtomobilom. Štab brigade se je takoj odločil za akcijo in jo zaupal drznemu obveščevalcu Štefanu Rusu. Kmalu je imel na voljo bojni oddelek, v katerem so bili politični komisar čete Jože Frbežar, politični delegat Jože Rugole, puškomitraljezca Janez Poje in Milan (iz Ljubljane) s pomočnikom ter trije borci s puškami. Tudi Štefan Rus je vzel puškomitraljez. Napasti je bilo treba izven naselja, da ga okupator kasneje ne bi v maščevanju požgal. Ob enih zjutraj so borci odšli in bili do jutra izven Ribjeka, kak kilometer od Osilnice. Sodili so, da je za zasedo zelo prikladno mesto pri mostu, kjer se pot iz Malinišč priključi na glavno cesto. Tu je cesta precej ozka, nad njo strmina in tik ob njej Kolpa, ki je imela tiste dni polno strugo. Vrh tega so bila tam blizu ob cesti zložena drva, ki bi bila lahko dobra ovira za prvim ovinkom. Jože Frbežar je akcijo pozneje opisal takole: »Trije mitraljezci so se razporedili nad ravni del ceste in ovinek, vmes so bili borci s puškami. V predvidenem času je pripeljal črn luksuzni avto. Zaseda je odprla ogenj iz vsega orožja, vozilo je hotelo pobegniti proti Osilnici, a je za prvim ovinkom obtičalo pred razmetanimi poleni. Iz avta sta skočila dva oficirja SS, ki sta se krajši čas zaman branila z orožjem. Medtem se je vozilo vnelo in v njem je zgorel še en esesovec. Padlim sovražnikom smo pobrali vse orožje — dve brzostrelki, dve pištoli ter nekaj streliva in osebnih stvari. Vse skupaj je bilo hitro končano. Med našimi ni bilo žrtev. Naglo smo se spravili na hrvaško stran in pri ondotnih odbornikih dobili hrano. Za tem smo se po stranskih poteh vrnili v Gerovo. Okoli 14. ure sta na prizorišče napada pripeljala dva oklepna avtomobila vojaštva, ki si je v naglici ogledalo teren, pobralo samo enega mrliča, ker je medtem drugega že odnesla Kolpa, in se vrnilo. Med vračanjem so Nemci streljali iz oklepnikov skozi vse vasi, kjer jih je vodila pot. V Mirtovičih so se ustavili in pobrali nekaj mož, ki so jih odgnali v Brod na Kolpi.«⁴

Zvečer je brigadna kulturna skupina priredila v gerovskem domu kulture miting za borce in prebivalstvo. Po programu, ki je obsegal 11 točk, je bil ples.

Uspeh Devete pri Osilnici je hitro in ugodno odjeknil po vsej Kolpski dolini in na območju Gerova. Spet se je govorilo o borcih, ki so se pred mesecem dni tako srčno bojevali proti okupatorju nad Kolpo in na Stružnici.

Dva dni zatem je štab divizije brigadi ukazal, naj se premesti v trikotnik Delnice—Crni Lug—Gornje Jelenje, ker bo v Gerovo prišla 10. brigada, Ljubljanska. Od 70 tovarišev, ki so prišli iz Železničarske, jih je tega dne 50 odpustila kot popolnoma nesposobne za vojsko, kar je nekaj dni pozneje Glavni štab ostro kritiziral.⁵ V minulih dveh dneh pa se je v Gerovem priključilo brigadi več novincev, ki so vse do konca vojne ostali v slovenskih partizanskih enotah. Ohranjen je podatek, da so bili brigadnemu 2. bataljonu dodeljeni Ivan Janeš, ki je kmalu postal vodnik in pozneje komandir čete, Milan Štimac, kasnejši pomočnik političnega komisarja čete, Božo Pavlič, vodnik, in borec Ivan Žagar.

Petindvajsetega novembra zarana je štab Devete s 1. in 2. bataljonom zapustil Gerovo, v Kraju pa sta se jim priključila še 3. in 4. bataljon; pozno popoldne so prišli v Mrzlo Vodico ter se nastanili.

Približno ob istem času so se Nemci s 30 vozili in nekaj tanki odpeljali iz Delnic na Sušak.

Čeprav je Deveta od prvega dne, ko je prišla v Gorski Kotar, iskala stik z enoto 13. primorsko-goranske divizije, da bi uskladili nadaljnje akcije, ji po treh dneh to še ni uspelo. Zdelo se ji je dolžnost, da začne sama načrtovati bojne naloge. Štab divizije je obvestila, da namerava iti proti Sušaku in je v ta namen že poslala obveščevalce v civilnih oblekah kar v Sušak in Bakar po podatke o tamkajšnjem položaju. Ker pa za to ni bilo ukaza korpusa in tudi ne zveze s hrvaškimi operativnimi enotami, ji je bilo to prepovedano. Obenem je dobila povelje, da se čimbolj približa Luizijani in jo temeljito onesposobi.⁶

Skladno z divizijskim ukazom je 26. novembra zarana brigada poslala svoj 1. bataljon do Delnic, Tretjega v Lokve, del Drugega je poslala na Gornje Jelenje nadzirat smeri proti Sušaku, medtem ko je štab brigade s 4. bataljonom ostal v Mrzli Vodici. Z nočjo sta se vrnila 1. bataljon, ki je ves dan rušil cesto pred Delnicami, in Drugi iznad razkrižja cest, ki peljeta proti Reki in Bakru. Tretji bataljon je po razdiranju Luizijane ostal v Lokvah.

Hudo naporne pohode so čete dobro prenašale kljub takrat visokemu snegu in hudemu mrazu. Borci so jih zmogli predvsem zaradi dobrega razpoloženja, na to pa je odločilno vplivalo vedenje civilnega prebivalstva v tem delu Gorskega Kotarja, ki je slovenske partizane sprejelo zelo ljubeznivo.

Zaradi prihoda Ljubljanske brigade v Crni Lug se je 9. brigada takole razporedila: štab brigade s 1. bataljonom v Srednjem Jarku, Drugi in Četrti v Mrzli Vodici z oddelki na Gornjem Jelenju in Tretji v Lokvah. Istega dne zarana je zaseda 4. bataljona na cesto med Grobničkim poljem in Kikovico položila mino, na katero je ob desetih dopoldne zapeljal nemški tovorni avtomobil s prikolico, namenjen po drva na Gornje Jelenje. V kamionu je ubilo 5 sovražnikovih vojakov. Dve uri zatem so na prizorišče napada prišli Nemci s štirimi tovornimi avtomobili in tankom, se izkrkali ter se odpravili proti položajem bataljonove zasede. Dobro razporejena in razpoložena zaseda jih je pognala v beg. Pri tem je imel sovražnik štiri ali pet mrtvih in več ranjenih. Bataljon je bil brez izgub, zaplenil pa je nekaj pušk in dele puškomitraljeza, strelivo in furgon, ki so ga borci takoj krstili za »črno Marico«. Z nočjo se je ta uspešna zaseda vrnila v Mrzlo Vodico.

Tega dne je prišel v Crni Lug tudi štab 18. divizije, ki je štabu 7. korpusa poročal, kako bo razporedil bataljone 9. in 10. brigade, da bi uspešno nadaljevali z rušenjem Luizijane, po vzpostavitvi zveze s hrvaškimi enotami pa prešli v napade na sovražnikove postojanke v Hrvatskem primorju. Hkrati ga je obvestil, da je 1. brigada 13. primorsko-goranske divizije v Liču, zato meni, da bo kmalu vzpostavila zvezo tudi s štabom te divizije. Poročilo na koncu omenja začetne težave s prehrano in poudarja, da so enote preskrbljene samo še s tistim, kar so prinesle s seboj. Tako je borcem slovenskih brigad v Gorskem Kotarju poleg Nemcev, ustašev in ostre zime grozil nov sovražnik — pomanjkanje.

Še pred večerom je v Lokvah prišlo do stika Devete z 10. brigado. Naslednji dan se je brigadni štab premaknil s 4. bataljonom v Lokve, Prvi in Tretji sta se ves dan zadrževala na Luizijani v smeri Delnic, medtem ko je bil 2. bataljon v Mrzli Vodici z enako nalogo. Iz Sušaka in Bakra so se vrnili obveščevalci, ki so odšli tja v civilnih oblačilih. Poročali so, da je na Sušaku okrog 200 Nemcev, 100 ustašev in 50 domobranov, v Kikovici 100 Nemcev in v Crikvenici 600 mož s nekaj tanki, posadki v Bakru in Plasah da štejeta 50 oziroma 100 Nemcev, v Hreljinu in Zlobinu pa do 80 sovražnih vojakov iz sestave nemške 71. pehotne divizije.⁷ Kmalu po eni uri popoldne je bilo iz smeri Gornjega Jelenja slišati motorna vozila, zato so v tisto smer poslali bojno patruljo 3. bataljona. Komaj pa je odšla, je okrog 150 sovražnikov vdrlo mimo brigadnega zavarovanja z močnim streljanjem v Lokve. Tik za njimi so v vas že prihrumela oklepna vozila. Presenečeni borci niso utegnili organizirati odpora, ampak so se vsak zase in v skupinah umikali proti Ponikvarskemu vrhu.⁸

Sovražnik ni šel zasledovat razkropljenih. Motorizirana kolona je nadaljevala pot proti Mrzli Vodici, kjer jo je krajši čas obstreljevala četa 2. bataljona, ki se je bila kmalu prisiljena umakniti.

Borci, ki so zapustili Lokve, so se do večera zbrali pred Delnicami in se tam sešli s svojima 1. in 3. bataljonom. Po krajšem počitku je odšel Prvi v Delnice, štab brigade s Tretjim in Četrtnim pa se je vrnil v Lokve. Medtem se je tudi 2. bataljon že vrnil v Mrzlo Vodico.

O brigadnih in sovražnikovih izgubah v tem napadu ni podatkov.*

Dne 29. novembra je v štab 18. divizije v Crnem Lugu prišel namestnik komandanta 13. primorsko-goranske divizije Mićun Šakić. Začeli so se prvi pogovori o skupnih akcijah. Vojaški položaj je tedaj zahteval, da slovenska divizija takoj razvije svojo dejavnost proti Hrvatskemu primorju. Deveta naj bi neposredno napadla Zlobin, Hreljin in Plase, Ljubljanska pa zavarovala dotedanje operativno območje Devete s tem, da je zasedla vasi Mrzla Vodica, Gornje Jelenje in Srednji Jarak. V tej smeri so bili že za naslednji dan predvideni premiki brigad 18. divizije.

Niti ponoči niti potem zjutraj štab brigade ni prejel poročila, ki bi kakorkoli opozarjalo na sovražnikove premike ali njegovo približevanje. Že zarana je prišel v Lokve štab 18. divizije in z njim namestnik komandanta 13. hrvaške divizije. Kmalu nato je dobila brigada nalogo, da takoj zasede Fužine in Lič. V predhodnico je določila 3. bataljon, ki je še pred osmo zjutraj odšel na pot z vsem moštvom. Za njim se je začela urejati za pohod glavnina, le 2. bataljon je moral še ostati na črti Mrzla Vodica—Gornje Jelenje.

Okoli devetih dopoldne je iz Sušaka neovirano pripeljala do Gornjega Jelenja nemška motorizirana kolona z 250 možmi in dvema tankoma, tremi oklepnimi avtomobili in osmimi kamioni. Pred Lepenico je naletela na mino 10. brigade in na njen 1. bataljon, ki jo je napadel in se zatem kmalu umaknil. Na tovarnjakih je sovražnik peljal drva, s katerimi so skušali vojaki zasuti jarke čez cesto, medtem ko so drugi nadaljevali pot proti Mrzli Vodici, čeprav so jih napadali bataljoni Ljubljanske. To je Nemce sicer malo zadržalo, a so še vseeno že pred poldnem prispeli v Mrzlo Vodico. Po krajšem odmoru so se odpravili proti Lokvam.⁹

Medtem je začela Deveta pripravljati odpor. Prvi bataljon je zavaroval južno stran vasi, Četrtni pa je šel proti zahodu, odkoder je bilo vse glasneje slišati streljanje in so zato od tam pričakovali sovražnikov vdor. Med moštvom ob štabih in med civilnim prebivalstvom se je hitro širil preplah, zato je bilo sklenjeno, da bodo boj sprejeli čim dlje od naselja. Zaradi nejasnega položaja so 4. bataljon poslali k mostu, 500 metrov daleč

* Kljub iskanju nismo uspeli najti dokumentov, ki bi ta dogodek predstavili popolneje. Tudi pogovori s še živečimi niso razjasnili vrste vprašanj v vzezi s tem napadom.

od Lokev proti Homerju, ki naj bi ga zadelal z metriskimi poleni, ker ni bilo eksploziva. Bataljon je poslal na most del borcev, druge pa je s puškomitraljezi in težko bredo razporedil na vzpetine nad Lokvami. Most pa še ni bil zaprt, ko se je izza ovinka od vasi Homer proti Lokvam že pojavil nemški tank in začel na vso moč obstreljevati borce na mostu. Napadenim je takoj pomagala zaseda z bredo in le njenemu pogumnemu name-rilcu Ličnu gre zahvala, da je zaseda sovražnika toliko časa zadržala, da so imeli borci pri umiku izgubili le enega moža in imeli enega samega ranjenca. Ko se je potem 4. bataljon zbral pri zasedi nad Lokvami je dobil ukaz, da odide ob Luizijani do Delnic in tam počaka na novo povelje. Hkrati sta se iz Lokev umaknila s 1. bataljonom tudi oba štaba. Skupaj so se odpravili proti Mrkoplju, kamor so prišli z nočjo. Četrti bataljon je do požganih vojašnic v Delnicah prispel drugi dan zarana.

Po umiku partizanov so Nemci za en dan zasedli Lokve.

V tem spopadu je imela Deveta dva mrtva in enega ranjenega, enega borca pa so Nemci ujeli. Takrat je nekaj borcev tudi pobegnilo v Slovenijo in se tam vključilo v druge enote 7. korpusa.¹⁰

Divizijsko poročilo za ta dan pravi, da nemške izgube niso točno znane, gotovo pa jih je prek dvajset. Toda to število je treba jemati z zadržki.

Med bojem 4. bataljona je Tretji nemoteno spešil po cesti do Fužin, ko so mu sporočili, da se iz smeri Lokev sliši streljanje. Ker ob tem komandant bataljona ni mogel vzpostaviti zveze s štabom brigade, je to pomenilo, da glavnina Devete ni odšla v določenem času v dogovorjeno smer. Bilo je okrog poldne. Bataljon je odšel do vasi Lič, kjer so borci dobili nekaj ur počitka; medtem jih je tamkajšnja dobro organizirana krajevna ljudska oblast izdatno nahranila. Še za dne je enota nadaljevala pot prek Liške kotline v smeri Brestova Draga—Rudina—Sunger, kjer ji je bilo določeno rezervno zborna mesto. Ker pa bataljon iz varnostnih razlogov ni vzel vodnika, je kmalu hudo zašel. V vse hujši temi in vse globljem snegu je po težkem in neznanem terenu vse bolj utrujena partizanska kolona komaj lezla v vse večje strimine. Sredi noči je prišla visoko v planino Bitoraj (1385 m) in se ustavila, ker ni šlo več naprej.* Borci so

* Takratni komandant 3. bataljona Alojz Bele-Tičko je takole opisal ta del pohoda: »Gozdna pot je šla vse bolj navkreber, vse več je bilo snega in začelo se je mračiti. Prišli smo do prve hiše, ki je bila do tal požgana in brez prebivalca. Nadaljevali smo v noč, mraz in vedno globlji sneg. Bili smo vse bolj počasni, borci na čelu kolone so se zaradi utrujenosti hitro menjavali. Pričele so se prve težave s konji in mulami, ki so se vse globlje udirali v sneg in ga komaj premagovali. Že zelo pozno ponoči smo prišli do druge požgane hiše, tu prav malo počivali in nadaljevali pohod. Borci so bili vse bolj utrujeni, lačni in mokri do pasu. Z velikimi naporii so gazili sneg. Potem je omagala tovarna živina, da smo si morali porazdeliti njen tovor. Na streho in toploto za to noč nismo več računali. Končno smo spoznali, da nas je karta 'prevarala' in zapeljala v težke terenske okoliščine na planini Bitoraj. Do konca izčrpani nismo mogli več naprej.« (Pisni prispevek Alojz Bele-Tičko, v arhivu avtorja.)

zakurili ognje, komandant pa je žrtvoval svojega konja, da so se najedli. Tako so pričakali jutro. Z dnem so obveščevalci od nekoč pripeljali gozdnega delavca, ki je čete odvedel na lažji teren, da so potem lako same nadaljevale pot po kartah. Okoli poldne so bile na dogovorjenem mestu in tam dobile zvezo z brigado. Šele pozno zvečer je bataljon mimo vasi Sunger prišel v Mrkopalj do brigadne glavnine.

Okupatorjevi pomagači

Čeprav je okupator izpraznil ozemlje med Hrvatskim primorjem in Ogulinom, so njegovi vojniki skoraj vsak dan vdirali v Gorski Kotar in tako skušali nadomestiti, kar so izgubili, ko so zapustili tamkajšnje postojanke. Sicer pa jim je med sedemtedenskim bivanjem tudi v tem delu Hrvatske uspelo popolnoma obnoviti dejavnost vseh kvislinških oboroženih sil in jih pridobiti zase.

Ustaši so kot prvi že 21. oktobra 1943 spet vzpostavili svojo oblast v Delnicah, takoj zatem še v Ravni Gori in Vrbovskem. Iz skupne garnizije v Vrbovskem so z nemškimi vojniki družno hodili v hajke proti partizanom in nad civilno prebivalstvo, zlasti nad privrženice osvobodilnega gibanja. Tako so 27. oktobra 1943 skupaj z gestapom in ustaši iz Ogulina požgali vasi Vujnoviči in Tuk, ubili 25 ljudi, ostale prebivalce pa odgnali v taborišče na Reki. Ob prihodu 18. divizije v Gorski Kotar je bilo v Ogulinu 350 ustašev, v Vrbovskem okrog 200 in v Hreljinu 80.

Domobrani, tudi v goranskih postojankah najštevilnejša vojska, so bili koristni pomagači ustašev in Nemcev.* Sodelovali so pri napadih na partizane, po terenu in naseljih so pobijali protifašiste, stražili, sodelovali v obrambnih bojih za postojanke in drugo. Prve dni decembra 1943 so imeli domobrani v Ogulinu okrog 600 in v Vrbovskem 400 mož.

Goranski četniki, ki so med italijansko okupacijo zagrešili vrsto hudih zločinov, so pritajeni počakali Nemce in od njih takoj dobili priložnost za ponovno javno delovanje.** Zavzeto so vohunili za partizani in

* Domobranstvo v Neodvisni državi Hrvatski, ustanovljeno leta 1941, je predstavljalo najštevilnejšo vojaško organizacijo, ki je med drugo svetovno vojno v Jugoslaviji služila okupatorju. Vključevala je mobilizirane in prostovoljce. V primerjavi z ustaško vojnico je bila v podrejenem položaju. Leta 1941 je štela 65.000 mož, dve leti pozneje 135.000, v začetku leta 1945 pa so domobrane in ustaše združili v ustaško-domobranske divizije. Aprila in maja 1945 so bile ustaško-domobranske enote razbite in večinoma ujete.

** »Združenje četnikov« je bilo v bivši Jugoslaviji ena najbolj reakcionarnih organizacij velikosrbskih načel. Med narodnoosvobodilno vojno je četniške oborožene sile vodil polkovnik Dragoljub Mihailović-Draža. Nanje se je zlasti opirala vlada kraljevine Jugoslavije v izgnanstvu. Leta 1941 so četniki zavrnili sodelovanje z NOB in se povezali z okupatorjem. Kljub temu sta jih Velika Britanija in ZDA še dolgo podpirali. Njihovo število ni preraslo 100.000. V boju proti NOV so četniki divjali s strašnim nasiljem nad prebivalstvom. Ob koncu druge svetovne vojne je bila četniška vojska razbita in zvečine uničena. [Vojni leksikon, Vojnoizdavaški zavod, Beograd 1981 (dalje: Vojni leksikon), str. 839, 826]

Deveta na poti proti Crnemu Lugu (Hrvatska)

terenskimi narodnoosvobodilnimi odbori ter jih ovajali okupatorju. Najbolj prizadevni so bili na območju Gomirja in Srpskih Moravic, kjer je največ srbskega življa.

Civilna milica — ali legionarji (kot najdemo dostikrat zapisano v ustaških vojaških poročilih) — je ob prihodu 9. brigade v Mrkopalj decembra 1943 varovala svoji postojanki Stari Laz in Ravno Goro.*¹¹

Kljub različnim vlogam in nalogam, ki so jih imeli sovražniki narodnoosvobodilnega gibanja v Gorskem Kotarju, je vse — tako kot po vsej Jugoslaviji — združeval boj proti svobodoljubnemu, upornemu ljudstvu in njegovim partizanom. To so pozimi 1943—1944 dodobra občutili tudi borci Devete.

* Konec novembra 1943 so najprej v Vrbovskem, potem pa še v nekaterih drugih krajih ustaši ustanovili civilno milico. Sem so vključili skoraj vse prebivalce naselja, stare od 15 do 60 let, in jih oborožili večinoma z italijanskimi puškami. Manjši del civilistov je v to organizacijo pristopil prostovoljno. Njihova naloga je bila, da čuvajo naselje pred partizani. (Općina Vrbovsko, str. 93)

Dve zmagi v eni noči

Po nastanitvi v Mrkoplju je za borce nastopilo nekajdnevno obdobje počitka in miru. Ob štabu brigade so bili 1., 3. in 4. bataljon, medtem ko je Drugi ostal v Mrzli Vodici za nadzor smeri iz Sušaka. Brigadna glavnina se je takoj zavarovala tako, da so prekopali odsek ceste Karoline* od Mrkoplja do Lokev in vzporednice prek Brestove Drage, za tem pa so čete izmenoma nadaljevale z rušenjem Luizijane. Res je bila brigada še 2. decembra brez eksploziva, kar je, kot smo že omenili, močno zaviralo uspešno rušenje cest, vendar je vsak čas pričakovala pošiljko minerskega materiala iz 13. hrvaške in 14. slovenske divizije.¹²

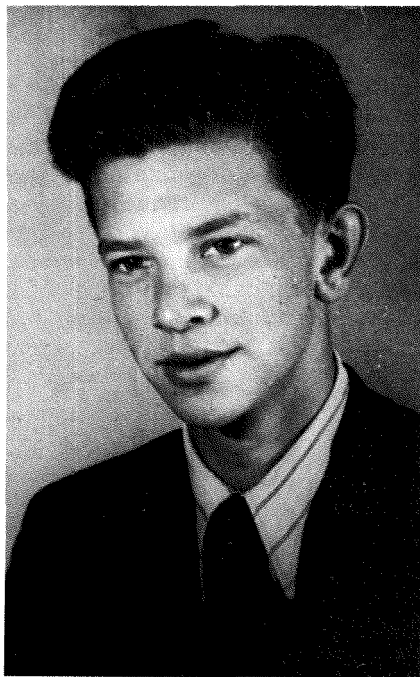
Poleg rednih zavarovalnih nalog so imele čete še dovolj časa za vojaško usposabljanje in politično izobraževanje moštva. Veliko mobiliziranih, ki so bili brez poprejšnjih izkušenj v bojevanju v zimskih razmerah, popolnoma tuji kraji in ne nazadnje spopad z dosti močnejšo armado, vse to je zahtevalo urjenje. Obvladati je bilo treba orožje, zemljišče, pravila stražarjenja, patroljiranja, gibanja, vzdrževanja zvez in drugih osnovnih vojaških spretnosti.

Brigada pa ni prišla samo na neznano območje. S premikom z obrobja v notranjost Gorskega Kotarja se je znašla v precej drugačnih političnih razmerah, v ozračju, ki ni bilo prijetno. Če so jo v prvih hrvaških vaseh ljubeznivo in gostoljubno sprejeli, so jo prebivalci nekaterih vasi in naselij gledali neprijazno in prezirljivo. To nezaupljivost prebivalstva so pripisovali predvsem ustaški propagandi o podivjanem obnašanju in nečloveškem ravnanju slovenskih partizanov, ki da iztikajo oči, pulijo jezike in nohte, ko odvzemajo zlatnino, pa režejo prste in ušesa. Podobne trditve najdemo tudi v ustaških uradnih poročilih, češ da so slovenski partizani v Gorskem Kotarju zelo krvoločni in da so taki še posebej do Hrvatov.¹³

Takšno propagando so širili zlasti proustaški elementi, ki so bili za Neodvisno državo Hrvatsko kar od prvih dni njene ustanovitve, zato se prezir do slovenskih partizanov ni začel tedaj, ko so ti prišli v Gorski Kotar, ampak je izviralo iz sovraštva do partizanov na sploh.

Zato je bilo treba v brigadnih enotah čimbolj pojasnjevati vzroke za takšno obnašanje prebivalstva, od slehernega borca pa zahtevati, da z zgledom postavlja na laž ustaške klevete. In prav to nalogo je Deveta

* Karolina, dolga 106 km in zgrajena v letih 1726—1732, se odcepi od Luizijane pri Stubici in teče na smeri Vrbovsko—Ravna Gora—Mrkopalj—Fužine—Plase—Kraljevica.

Janez Perenič, obveščevalec

častno izpolnila, tako da je za njo ostala trajna svetla sled ne samo v Mrkoplju, ampak po vsem Gorskem Kotarju.

Delo političnih kadrov je uspešno podprla tudi brigadna kulturno-propagandna skupina, ki je v bataljonih začela pripravljati mitinge. Z njimi so nastopajoči borci postopno, vendar vztrajno in uspešno pridobivali naklonjenost civilnega prebivalstva. Vendar o tej brigadni dejavnosti več v enem naslednjih oddelkov.

Prav tu moramo še omeniti, da so slovenski partizani ob nalogah vojaško-politične narave morali skrbeti tudi za higieno in urejeno obleko in obutev, čeprav so bili mnogi med njimi zelo slabo opremljeni. Da bi to kolikor toliko izboljšali, so že drugi dan bivanja v Mrkoplju začeli delati brigadni krojači in čevljarji. Kajti tudi to je dajalo vojski oceno v očeh civilistov.

Od 1. do 7. decembra 1943 Deveta ni imela stika s sovražnikom in je ves čas porabila za načrtovanje bojnih nalog ter vojaško-politično delo po enotah. Načrt iz konca novembra, da bo brigada napadala okupatorjeve

postojanke v Hrvaškem primorju, so s sporazumom med štabom 18. in 13. hrvaške divizije spremenili. Po tem dogovoru naj 18. divizija usmeri bojno dejavnost Devete v vzhodni del Gorskega Kotarja, Ljubljanska brigada pa proti zahodu do črte Lič—Hreljin. Takoj nato je dobila brigada ukaz, da naj začne s pripravami za uničenje ustaško-legionarskih postojank Stari Laz in Ravna gora. Po oceni štaba divizije je bila za izvedbo te naloge določena 9. brigada, ker je bila morala njenega moštva najboljša.¹⁴

Naloga Devete pa takrat in na tistem območju ni pomenila le osamljeno akcijo. Bila je začetek zimske ofenzive slovenskih in hrvaških narodnoosvobodilnih enot v Gorskem Kotarju.

Ko se je brigada pripravljala na akcijo, je šel štab 18. divizije iz Mrkoplja na Brod na Kolpi, kjer je bil 6. in 7. decembra posvet s političnim komisarjem Glavnega štaba Slovenije in komandantom 7. korpusa. Tu so ocenili dotedanje nastope divizije v Gorskem Kotarju, se dogovorili o boljših medsebojnih zvezah in rešili vprašanje oskrbe brigad z eksplozivom. Zelo pomemben je bil dogovor o usklajevanju nadaljnjih skupnih operacij slovenskih in hrvaških enot v Gorskem Kotarju. Tega sta se udeležila tudi pomočnik načelnika Glavnega štaba Hrvatske in politični komisar 13. primorsko-goranske divizije. Sklepi posveta so že vtisnili pečat akciji Devete za Ravno Goro.

Načrt napada je predvidel, da naj bi uničila sovražne postojanke v Starem Lazu, Kosi in Ravni Gori, ki se brez večjih medsebojnih razdalj nizajo ob cesti Mrkopalj—Vrbovsko. V teh vaseh je bilo okrog 300 oboroženih domačinov civilne milice, od teh 200 v Ravni Gori in 100 v Starem Lazu. V Kosi pa se je srečevalo moštvo vseh postojank, ki sta bile dobro utrjene in med seboj obrambno povezane.

V neposrednem napadu naj bi sodelovali 1., 3. in 4. bataljon Devete, bataljon 1. primorsko-goranskega odreda in brigadna topniška baterija s topom kal. 75 mm. Napad naj varujeta 2. bataljon 9. brigade na črti Lokve—Sunger, 2. bataljon 1. brigade 13. hrvaške divizije v Fužinah za smer Hreljin ter glavnina 1. brigade te divizije, ki bi demonstrativno napadala Vrbovsko. Razporeditev bataljonov v napadu je predvidevala, da gre 1. brigadni bataljon čelno nad Stari Laz in ko tega uniči, prav tako frontalno po cesti nad Ravno Goro; 3. bataljon med akcijo blokira Stari Laz in levo stran ceste do pod k. 786 in 783, zatem pa z jugozahoda prodira v Ravno Goro; 4. bataljon nastopa z desne strani ceste do k. 791 in zasede območje Suhega Vrha (k. 1019), odkoder teži v Ravno Goro; bataljon Primorsko-goranskega odreda mora zapreti Ravno Goro s severa in zasedi cesto Sušica—Jablan. Napasti je treba vse utrdbe hkrati, da se onemogočijo manevri sovražnikovih sil. Za začetek napada je bila določena 24. ura s 7. na 8. december 1943.

Dne 7. decembra popoldne so se starešine še enkrat sestali in presledli načrt za napad; ob tem so ugotovili, da je bojno razpoloženje čet zelo dobro. Medtem je prišla vznemirljiva novica, da je v Fužine, kjer je bil na zavarovanju smeri proti Hreljinu bataljon hrvaške brigade, vdrl okrog 300 Nemcev in ostalo tam. Položaj je poslabšalo tudi dejstvo, da še ob osmih zvečer ni bilo topniške baterije in da brigada dotlej ni imela zveze z bataljonom Primorsko-goranskega odreda, ki je bil dodeljen za napad. Spričo tega bi se skoraj zgodilo, da bi napad odložili, vendar je bila dve uri pozneje že vzpostavljena zveza s hrvaškim bataljonom, pol ure po tistem pa je prišla tudi baterija. Kljub veliki zamudi so se pozno zvečer brigadni bataljoni odpravili na izhodiščne položaje.¹⁵

Osmega decembra ob pol dveh zjutraj je pred vstopom v Stari Laz brigadni 1. bataljon naletel na sovražno zasedo, se z njo ostro spopadel in začel boj. Zaseda je zbežala v postojanko, za njo pa je šel tudi bataljon Devete. Ves čas pod ognjem pušk, puškomitraljezov in lahkih minometov so borci gnali legionarje skozi Stari Laz, z naskoki osvajali vse odporne točke, dokler niso sovražnika prisilili, da je pobegnil iz postojanke. Del 3. bataljona, ki je bil med akcijo v obkolitvi Starega Laza, je potem nadaljeval pot po desni strani ceste proti Ravni Gori, medtem ko je z drugim delom pod kotami 786 in 783 pritisnil na sovražnika v vmesni postojanki Kosa, da se je umaknil v smeri proti Kosici (k. 847), kjer so se pregnani legionarji začeli zbirati za odpor. Da jih razbije, je tja pohitel 4. bataljon z večino moštva, nekaj njegovih mož pa je že začelo pritiskati na Ravno Goro. Sovražnik na Kosici se je žilavo upiral, tako da ga je 4. bataljon le s težavo strl. V splošni paniki so se legionarji zatekli v Ravno Goro, kamor so se že bližale neustavljive partizanske čete. Medtem se je zdanilo.

Ob šestih zjutraj se je brigada znašla pred glavno nalogo: z jurišem 1. bataljona od zahoda, Tretjega iz jugozahodne smeri in Četrtega z juga je vdrla v 4 km dolgo sovražno postojanko. Nalet slovenskih partizanov je bil premočan, da bi nasprotnik lahko organiziral kak trajnejši odpor. Vneli so se poulični boji in v 40 minutah je brigada prisilila ustaške legionarje, da so v naglici zapustili postojanko ter zbežali skozi sosednjo Sušico. Bataljon Primorsko-goranskega odreda pa sovražnika ni ustavil, tako da je pobegnil naprej proti Jablanu. Zato je brigada takoj poslala svoj 3. in 4. bataljon zasledovat razbite legioinarje, ki so se že pomikali proti Senjskemu. Pred Vrbovskim jih je končno prestregla brigada 13. divizije, kateri se je vdalo okrog 200 mož.

Minometri 9. brigade so ves čas napada uspešno podpirali bataljone, medtem ko je moralo topništvo zaradi bliskovitega prodiranja čet molčati.

Brigada je svojo nalogo opravila na najboljši možni način. Borci so do podrobnosti izpolnili vse ukaze in starešine so v celoti obvladali položaj. To je dokazalo usklajeno razporejanje in premikanje čet med napadom. Vso pot sta šla z Deveto njen komandant Mile Čubrić in politični komisar Franci Kolar, ki sta se tudi tokrat izkazala sposobna in pogumna poveljnika. Ob tej priložnosti je Mile Čubrić v svoj dnevnik zapisal, da nadaljuje brigada pot maščevanja in strahu za sovražnika. Najprej Stari Laz in takoj zatem Ravna Gora ter razbitih 300 sovražnikovih mož. Kakor val drvi naprej proti Senjskemu. To je za sovražnika nov strah, za 9., ki gre naprej, pa so to novi uspehi.¹⁶

Tudi štab 18. divizije je v svojem poročilu Glavnemu štabu Slovenije z dne 9. decembra 1943 zelo pohvalil brigado. Zapisal je, da so se enote odlično držale, posebno 1. in 4. bataljon, ki sta izkoristila zmedo in pregnala sovražnika s sleherne odporne točke. Ta da ni nikjer našel priložnosti, odkoder bi se lahko resnejše spustil v borbo.

Deveta je ujela 15 oboroženih sovražnikovih mož in zaplenila precej orožja ter opreme. Med napadi sta dva borca dobila težje rane in so ju takoj prepeljali v bolnišnico. Število sovražnikovih žrtev ni znano.

Ko so izgubili Stari Laz in Ravno Goro, so bili ustaši ob dve pomembni postojanki med Karlovcem in Sušakom, na območju Gorskega Kotarja pa je začelo nastajati veliko osvobojeno ozemlje.

Tega dne so Nemci okrepili posadko v Fužinah tako, da je bilo tam skupaj okrog 500 mož. Z njimi se je spopadal bataljon hrvaške brigade, ki mu je 18. divizija poslala na pomoč bataljon Ljubljanske brigade. Prihod okupatorjevih vojakov v Fužine je bil usklajen z nemško ofenzivo, ki je 6. decembra 1943 z izhodiščnih položajev na črti Zagreb—Karlovac—Ogulin začele operacije proti vzhodu. Aktivnost 18. divizije je zato hudo vznemirila okupatorja, saj je lahko pričakoval, da partizanska vojska ne bo ostala samo pri Ravni Gori. In res, Deveta je takrat že vedela, da bo šla v napad na Vrbovsko.

Napada na Vrbovsko

Vrbovsko leži ob stičišču cest Karoline in Luizijane ter železniške proge, ki vse peljejo v Hrvaško primorje, do Kraljevice in Reke (140 km). Luizijana je od Karlovca oddaljena 45 km, od Ogulina 16 km in od Vinice v Beli Krajini 21 km. Kadar med okupacijo ceste in proga niso bile uničene,

Ivan Smrke, namestnik komandanta bataljona

so po njej prevažali vojno tehniko in vojaštvo. Železniška proga po kapitulaciji Italije ni bila obnovljena.

Poleg prometnega je imelo Vrbovsko tudi obrambni pomen, predvsem za bližnji Ogulin, kjer je bila vselej številna posadka z veliko težkega orožja, med drugim s 6 gorskimi topovi in več tanki.¹⁷ Če pa v Vrbovskem ni bilo stalne posadke, so ob vsakem pritisku partizanov na Ogulin že šteli mesto za ogroženo in mu poslali pomoč, največkrat iz Karlovca. Da bi se temu izognili, je bilo treba izkoristiti vse prednosti, ki jih je Vrbovsko nudilo za obrambo postojanko. Naj ponazorimo njegovo lego.

Medtem ko so v daljavi okrog Vrbovskega širni gozdovi, je vsa njegova bližnja okolica rahlo valovita čistina. Mesto je razpotegnjeno na vzpetini z nadmorsko višino 450 do 500 m, ki jo sto metrov nižja struga reke Dobre, ob kateri teče železnica, deli na dva dela. Ob Dobri je mesto že pred vojno dobilo železniško postajo, tovarno vžigalic in manjše stanovanjsko naselje. Tako je Vrbovsko celota treh naselij — na levi strani Dobre je Gornje Vrbovsko, ob Dobri leži Donje Vrbovsko, na desni strani reke pa Senjsko.

Da bi zavarovali zaledje enot v ofenzivi »Panter«, so Vrbovsko napolnili z ustaši iz Ogulina. Tako je bilo 10. decembra 1943 v tej sovražni postojanki do 800 vojakov, ki so pripadali eni od satnij (čet) 10. ustaške bojne (bataljona) in dvema satnijama 2. železniške domobranske bojne,

ter več oboroženih civilistov, med temi tudi pribežniki iz Ravne Gore. Od težkega orožja so imeli težki minomet. Postojanko so ustaši in domobranci dobro zavarovali, ko so obnovili italijanske železobetonske bunkerje, ki so bili med seboj povezani z rovi. Za njihovo zaščito so naredili ovire iz gosto prepletene bodeče žice, za obrambo ožjega središča pa so utrdili katoliško in pravoslavno cerkev, šolo, hotel ob Dobri ter nekaj večjih trdnih hiš na obvladujočih položajih.¹⁸ Med najbolj utrjenimi točkami odpora sta bili kota 485 in pravoslavna cerkva Sv. Ilije na bližnji k. 506, obe manj kot 400 m daleč severno od mesta. Senjsko ni imelo večjih obrambnih objektov. Nasprotno pa je ob Stubici in Hambarištu stal enonadstropen bunker za varovanje vstopa v Vrbovsko. Dober obrambni položaj je bil tudi na robu vzpetine nad strugo reke Dobre.

Takšna je bila podoba Vrbovskega pred prvim napadom Devete.

Prvi napad (11. decembra 1943)

Dne 9. decembra sta štaba Osemnajste in 13. primorsko-goranske divizije ocenila svoje sile za napad na Vrbovsko. Spričo številnega vojaštva v tej postojanki in stalne nevarnosti, da bi sovražnik posredoval iz Ogulina, je slovenska stran dvomila, da bi akcija uspela z eno samo njeno brigado, vendar je pri tem ostalo.* In čeprav še ni bil izdelan podroben načrt napada, se je že vedelo, da bo težišče boja zaupano Deveti. Zato je bil dan po zavzetju Ravne Gore namenjen premikom brigadnih bataljonov.

Tretji bataljon so poslali na Luizijano do Presike in Stubice, Četrtri in oddelek 1. bataljona sta se razporedila v Jablanu, preostali del 1. bataljona pa je šel v izvidnico naprej proti Senjskemu. Drugi bataljon je bil na položajih prejšnjih dni. Razen slednjega so ostali bataljoni imeli nalogo, da ocenijo položaj okrog Vrbovskega in odbijajo vse morebitne sovražniške izpade iz postojanke.

S položaja v Jablanu je 4. bataljon poslal svojo patroljo na zvezo s Komando mesta Srpske Moravice po obvestilo o stanju na terenu. Zvedel je za sovražnikovo moč v Vrbovskem in kako imajo ustaši zavarovano Senjsko. Medtem je prav pred tem naseljem sovražnik napadel izvidniški oddelek 1. bataljona, ki se je nato vrnil v Ravno Goro.

* Tega dne sta bili Ljubljanska in Levstikova brigada v akciji 7. korpusa na Kočevje. Osmo brigada je držala zaporne položaje ob cesti Pijava Gorica—Turjak, medtem ko je 10. brigada zavarovala črto Osilnica—Brod na Kolpi.

Vrbovsko: na levi strani cesta, ki pripelje iz Senjskega, na desni cesta, ki pelje v Stubico; pod puščico je cerkvena Sv. Ilije (kota 506).

Po načrtu za napad na Vrbovsko naj bi se enote razporedile takole:

3. bataljon naj napade postojanko z vzhoda s črte Luizijana—Hambarišče; 4. bataljon, ki ga podpira brigadni top, napade in očisti Senjsko ter zasede bližnjo k. 635; 1. bataljon je v rezervi pri Jablanu na k. 624, medtem ko je 2. bataljon na starih položajih; 1. bataljon 1. hrvaškega odreda napade Vrbovsko s severa od Hajdin, z južne smeri pa nastopa 3. brigada 13. hrvaške divizije z enim bataljonom od hriba Rožmanj do Dobre. Napad se začne v noči na 12. december 1943.

Spričo pritiska ofenzive »Panter« na Kordun pa je 10. decembra ob 23. uri prišlo povelje hrvaškega Glavnega štaba, da je treba še tisto noč napasti Vrbovsko. Kljub temu brigada že sprejetega načrta ni spremenila, ampak je začela z napadom 11. decembra ob 3.30 uri zjutraj.¹⁹

Prvi se je v boj pognal 4. bataljon, ki je z jurišem vrgel ustaše s k. 635 in zasedel Senjsko. Bojeval se je za vsako hišo. Do 8. ure zjutraj je že očistil Senjsko in šel za bežečim sovražnikom proti mostu na Dobri.²⁰ Tretji bataljon je od Hajdine prišel do Stubice, toda ker je bil brez vodnika, se je

na cesti za Vrbovsko kmalu ustavil. Bilo je tik pred svitom, zato se bataljon ni mogel vrniti po čistini proti izhodišču do k. 730, ampak je bil prisiljen ostati pod močno utrjenim hribom s cerkvico (k. 506), med Vrbovskim in Luizijano. Zasedel je bojne položaje in čakal na znamenje, ko naj bi napadel. Zgodilo pa se je nekako tako, kakor ob akciji za Stari Laz in Ravno Goro.

Hrvaške enote — 3. brigada in 1. bataljon Hrvatskega odreda — sploh niso napadle, ker so ukaz za akcijo prejele šele ob desetih dopoldne 11. decembra. Tako je sovražnik zlahka ugotovil, kje ni partizanskih enot, in ob pol devetih zjutraj tam naredil izpad. Z oddelkom okrog 250 mož je šel v protinapad ob progi v smeri zaselka Njive, z drugim pa je za vasjo Vujnovići udaril v hrbet 4. bataljonu, ki je že bil pod Senjskim ob Dobri. Tako je borce prisilil, da so se začeli umikati. V težavah se je znašlo tudi brigadno topništvo ob 4. bataljonu. Razbežano moštvo je nadvse prisebno zbral in z njim rešil tudi orožje komandant brigade Mile Čubrić.

Ker so se bili prisiljeni umakniti, so šli do 1. bataljona na k. 624 in nato z njim proti vasi Jablan. Sovražnik je izkoristil gosto meglo in se gnal za brigadnimi četami, ki so se ga otepale do Sušice. Na mostu pred to vasjo pa se je brigada postavila v bran in pognala sovražnika nazaj proti Vrbovkemu. Potem so se vsi borci z desne strani Dobre spet nastanili v Ravni Gori.

Tisti čas pa se je 3. bataljon znašel v hudih težavah. Dan je že bil, znamenja za začetek napada še ni dobil, zveze s štabom brigade ni imel, a kljub megli je vendar zaznal, da je sovražnik izvedel izpad iz postojanke in napadel brigado. Navzlic kritičnemu položaju je bil prisiljen ves dan ostati v neposredni bližini bunkerjev, kjer je lahko razločno slišal, kaj se dogaja znotraj utrd. Sovražnik je dal vedeti da ve za bližino partizanov, a jih ni napadel, verjetno zato, ker ni poznal njihove moči. Tako sta obe strani strahoma čakali na razplet. Za brigadni bataljon je prišla rešitev z nočjo. Takrat se je dvignil in brez ovir prišel do izhodišča pri Hajdinah.²¹

Prvi napad na Vrbovsko je med borci 4. bataljona zahteval več žrtev, vendar je natanko znana le ena: padel je priljubljeni puškomitraljezec in sekretar SKOJ, ki so ga klicali Okica. Bil je musliman iz Mostarja, študent trgovske akademije in udeleženec NOV od leta 1941.²²

V poročilu domobranskega poveljstva z dne 12. decembra 1943 o bojih na območju Vrbovskega piše, da so 9. in 10. decembra v boju pri Sušici in Jablanu partizani imeli 4 mrtve in enega ranjenega, med njimi pa da izgub ni bilo, so pa zaplenili 1 minomet, 1 puškomitraljez, 24 min in več drugega streliva.

Čeprav napad na Vrbovsko ni uspel, je bila morala 9. brigade še naprej dobra, kar potrjujejeta divizijsko poročilo in tisto, kar se je zgodilo zvečer istega dne.

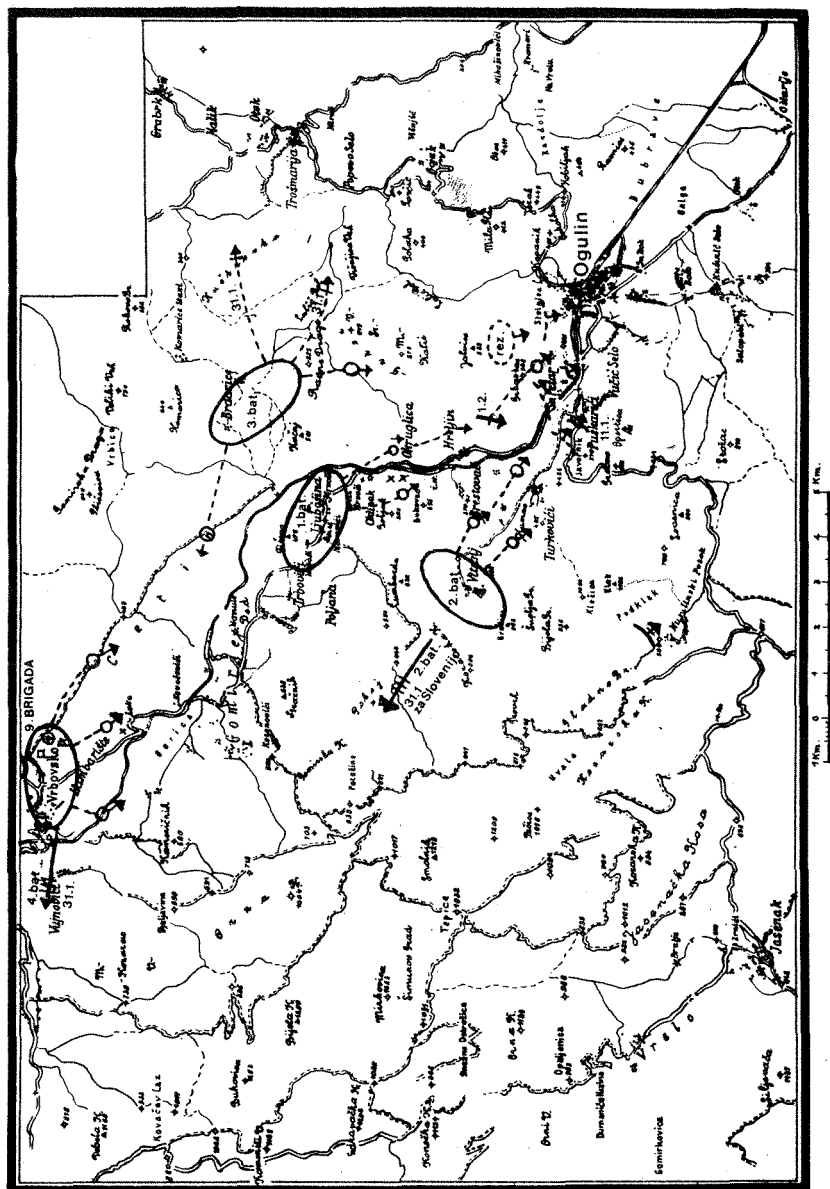
Dne 11. decembra čez dan se je štab brigade s 1. in 4. bataljonom ter baterijo zadrževal v Ravni Gori, 3. bataljon je iz Hajdin šel v Srpske Moravice, medtem ko je bil 2. bataljon pri Mrzli Vodici. Nekako ob osmih zvečer se je v megli prikradlo iz bližnjega gozda v Ravno Goro okrog 300 sovražnikovih vojakov, ki so pred šolo, kjer je bil nastanjen 1. bataljon, dvakrat ustrelili na stražarja Franca Bizjaka, ki je takoj odgovoril s puškomitraljezom. Začetni preplah med borci je kmalu minil, tako da so organizirali dober protinapad. Poulični boji in zatem boji izven naselja so trajali dve uri, potem se je sovražnik s paničnim begom reševal proti Vrbovskemu. V boju z brigado je padlo 5 sovražnikovih vojakov, 18 pa je bilo ujetih. Vsem tem so borci pobrali puške, precej streliva in bombe.²³

O izgubah Devete ni podatkov. Nasprotna stran je zapisala, da so partizani imeli 26 mrtvih in ranjeni, sami pa 4 ranjene.²⁴

Drugi napad (15. do 20. decembra 1943)

Cilj ponovnega napada 18. slovenske in 13. hrvaške divizije je bilo prav tako zavarovati Belo krajino in Kočevski Rog ter razbremeniti Kordun in Banijo pritiska nemško-ustaške ofenzive. V prid tej akciji so govorile tudi druge okoliščine. Bojno razporejenost v enotah je bilo dobro, v 9. brigadi — po divizijskem poročilu — celo odlično.²⁵ Obveščevalci niso poročali o zbiranju ali premikih kakega večjega števila sovražnikovih vojakov, kar bi dalo slutiti, da hočejo posredovati na območje bivanja brigad. Izkoristiti je bilo treba tudi strah ustašev in domobrancev, ki so ga sami ustvarili s propagando o surovosti slovenskih partizanov.

Dne 12. decembra je bil načrt za ponovni napad na Vrbovsko narejen. Pri njem sta sodelovala še komandant 13. primorsko-goranske divizije Veljko Kovačević in pomočnik načelnika Glavnega štaba Hrvatske. Neposreden napad so spet zaupali Deveti, to pot s podporo 4. bataljona Ljubljanske brigade. Vključili so tudi vse štiri bataljone 3. brigade 13. divizije, 2. primorsko-goranski odred, 1. bataljon 1. Hrvatskega odreda ter baterijo dveh gorskih topov 75 mm iz 13. divizije. Naloge bataljonov so razdelili takole: 1. bataljon napade s severa, s ceste Stubica—Vrbovsko, njegov cilj so utrdbe okrog cerkve na griču (k. 506); 3. bataljon napade utrjeno obrambno točko na k. 485, oddaljeno okoli 500 m od k. 506, iz smeri Stubice podpira njun napad 4. bataljon 10. brigade in iz Hambarišta 4. bataljon 3. hrvaške brigade; četrti bataljon in 1. bataljon Primorsko-go-

Deveta štirideset dni pred Ogulinom — od 5. januarja do 14. februarja 1944

ranskega odreda napadeta Senjsko in ko ga zavzameta, podpirata napade drugih bataljonov. Topovska baterija na Luizijani z ognjenih položajev pri Presiki podpira naskok 1. brigadnega bataljona. Napad na Vrbovsko so iz smeri Sušaka zavarovali z 2. bataljonom 9. brigade pri Mrzli Vodici in s 3. bataljonom 10. brigade na položajih Sušice—Jablan; iz smeri Karlovca naj bi ga pri Lukovdolu varovala 1. in 2. bataljon Ljubljanske brigade, medtem ko so tri bataljone 3. hrvaške brigade razporedili ob cesti in železnici Vrbovsko—Ogulin. Zveza s štabom brigade in sprejemališče za ranjence sta bila v Hajdinah oziroma Presiki. Za začetek napada so določili 3. uro zjutraj 14. decembra 1943. Prav je, če omenimo, da je bil takrat komandant 1. bataljona kapetan Franc Kotar, Drugega Andrej Jakopič-Hari, Tretjega kapetan Alojz Bele-Tičko in komandant Četrtega Jože Grabljevec-Noví.

Pred odhodom v napad je imela Deveta 1. in 3. bataljon v Srpskih Moravicah, Četrti je ostal v Ravni Gori, Drugi pa je bil v Mrzli Vodici. Po četah so organizirali vojaške in politične ure. Kulturno-propagandna skupina je z brigadno skojevsko organizacijo pripravila zelo uspel mladinski miting v Srpskih Moravicah; program je dopolnila tudi mestna organizacija SKOJ. Navdušeni udeleženci so borcev ponudili vso pomoč v bližnjih bojih.

Tudi 13. decembra zjutraj so bili bataljoni razporejeni kakor minulo popoldne, potem pa je prišlo do spremembe. Sredi dneva je v Vrbovsko pripeljala sovražna motorizirana kolona 16 vozil v spremstvu dveh ustaških satnij. Prispela je po Luizijani od Karlovca na Bosiljevo—Lukovdol—Vrbovsko. Čeprav bi to cesto morala nadzorovati 15. slovenska brigada in Karlovački odred, se je prva še pred prihodom kolone premaknila iz Bosiljevega v Slovenijo, odreda pa sploh ni bilo na tem odseku.²⁶ Ker je Vrbovsko torej dobilo okrepitve, so v štabu divizije sklenili, da se napad na to postojanko preloži za en dan. Deseti brigadi so ukazali, da takoj pošlje en bataljon v Delnice in dva v Lukovdol. Ker so računali na možnost, da se bo sovražnik vrnil po isti poti, je na Luizijano odšel še 3. bataljon brigade. Tam naj bi vsi skupaj pripravili sovražniku zasedo in se po napadu nanj razporedili ob cesti Lukovdol—Vrbovsko. Vendar so bataljoni prišli na nove položaje prepozno, kajti ustaško-nemška kolona je že pred njimi odšla po isti poti proti Karlovcu. In čeprav sta prišli s kolono v Vrbovsko za okrepitev dve satniji, je ostal operacijski načrt napada na to postojanko nespremenjen.

Dne 15. decembra 1943 se je začel drugi napad slovensko-hrvaških brigad. Najprej je dosegel cilj brigadni 3. bataljon, ki je v srditem boju pregnal ustaše s k. 485 v bunkerje pod k. 506 ter se utrdil na njihovih položajih. Kmalu za tem je silovito sovražnikovo obstreljevanje zausta-

vilo prodor brigadnega 1. bataljona, ki je dotlej ob podpori topov s Presike uspešno osvajal utrjene nasprotnikove odporne točke na poti k cerkvi Sv. Ilije. Do tedaj sta se 4. bataljon Desete in 4. bataljon 3. brigade dobro prebila do bunkerjev v Stubici in Hambarištu, ki sta varovala mestno središče. Hitro je napredoval brigadni 4. bataljon, ki je v pouličnem boju pregnal ustaše iz Senjskega in šel za njimi do mostu, ki prek Dobre vodi v gornji del Vrbovskega. Tu ga je sovražnik zaustavil z nekaj deset metrov višje ležečih obrambnih položajev. Ker so brigade v glavnem obvladale bunkerje zunanjega obrambnega pasu, so top prestavili s Presike bliže naslednjim ciljem, vendar sta bila kljub dobrim zadetkom premalo učinkovita. Kmalu so na obeh straneh ugotovili, da je rušilna moč topov premajna za tako trdno grajene bunkerje. Močan odpor branilcev, zablokiranih v velikih betonskih bunkerjih in za gostimi žičnimi ovirami, je zadržal napredovanje borcev. Močno medsebojno obstreljevanje se je vlekló še ves dan, okoli petih zvečer pa so čete usklajeno ponovile naskok na obmestne obrambne točke. Navzlic temu je Vrbovsko ostalo v sovražnikovih rokah.

O brigadnih žrtvah prvega dne napada ne vemo nič določenega.*

Med ustaši in domobrani je bil eden mrtev in 12 ranjenih.²⁷

Dne 16. decembra so se boji nadaljevali nič manj srdito vse do noči brez večjega uspeha. Že dopoldne so 1. bataljon brigade, ki se mu je prvič zmanjšalo moštvo poslali v zaledje, na njegove položaje je prišel 1. bataljon Ljubljanske brigade. Kljub močnemu pritisku sovražnika, ki je hotel ponovno zavzeti izgubljene bunkerje, je 3. bataljon zadržal dosežene položaje na k. 485. Četrty bataljon Devete se je dobro utrdil nad tovarno vžigalic na desni strani reke Dobre. Ko se je zvečer vrnil brigadni 1. bataljon in ponovno zasedel položaje za 1. bataljonom 10. brigade, se je izkazalo, da je zdaj njegov obrambni odsek premalo zavarovan. Zato so tja takoj poklicali brigadni 4. bataljon. Ta je še v nočni temi prišel na območje desno nad cesto, ki iz Stubice pelje v Vrbovsko. Levo krilo je povezal z brigadnim 1. bataljonom in desno s Tretjim.

Zarana tega dne je iz Ogulina, kjer sta bila del 371. nemške pehotne divizije in 30. ustaška bojna, odšlo okrog 300 sovražnikov na pomoč oblegani posadki nad Dobro. Skriti v megli so popoldne presenetili 3. brigado 13. hrvaške divizije, ki je čez nekaj časa uspela organizirati odpor, okoli 15. ure pa je v protinapadu med Ljubošino in Lumbardo zavrnila posredovalce.²⁸

Proti večeru je 9. brigadi začelo primanjkovati topniškega in minometnega streliva, tako ostri so bili napadi v minulih dveh dneh. Toda

* *Imena borcev, za katere ni točnega datuma smrti, vemo pa, da so padli v petdnevni bojih za Vrbovsko, bomo omenili na koncu opisa napada. Prav tako imena ranjenih.*

navzlic temu in kljub hudemu mrazu so bataljoni ostali na položajih. Za njihovo prehrano so dobro skrbeli civilni prebivalci iz vasi Hajdine, Presika, Senjsko in celo iz oddaljenih Vučiničev. Zlasti požrtvovalna so bila dekleta, ki so s toplo hrano prihajala skoraj do ognjenih položajev, kar je borcev vlivalo nove moči. In še čisto partizanska posebnost tega dne: s tistim delom bataljona, ki ni varoval smeri Sušak, je zvečer 2. brigadni bataljon v oddaljeni Mrzli Vodici organiziral zelo dobro obiskan miting za prebivalstvo.²⁹

Na pragu pa je bil dan, ki je postal za brigado eden najbolj tragičnih v vsem času njenega bivanja v Gorskem Kotarju.

V noči na 17. december je komandant brigade obiskal borce na položajih in pri tem 4. bataljonu ukazal, naj uniči dvonadstropni betonski bunker blizu cerkve na k. 506. Naloga je bila zaupana komandirju čete Francu Simončiču-Maksu. Sestavil je udarno skupino, ki naj bi utrdbo napadla ob podpori težkega minometa 10. brigade, postavljenega na Luizijani. Vse okoli bunkerja je bil brisan prostor, krit za ognjem dveh grških težkih mitraljezov, ki sta vso noč izmenoma nepretrgoma streljala. Boj za pomembno sovražnikovo oporišče naj bi se začel z dnem, ko bi lahko minomet uspešno tolkel cilj.

Še v jutranjem mraku 17. decembra se je udarna skupina s komandantom bataljona priplazila 20 metrov pred cilj. Ko pa se je zdanilo, je sovražnik borce opazil in jih z močnim ognjem prisilil k tlom. Okoli osmih zjutraj je začel napadati minomet 10. brigade, vendar njegovi zadetki niso bili točni. Med korekturo je ena od min udarila pred borce in naredila hudo razdejanje: smrtno je zadela komandanta bataljona Jožeta Grabljeveca-Novega, desetarja Franca Zrimška in mitraljezca Žana Friškovca ter Franca Žbontarja. Četa komandirja Pavla Korelca je mrtve takoj spravila na varno, komandir čete Franc Simončič pa je s svojo enoto še ves dan varoval dosežene položaje in trikrat zavrnil poskus ustašev, da bi naredili izpad iz obleganega bunkerja. Šele zvečer je do čete prišlo povelje za premik. Potem se je ves 4. bataljon odpravil na Senjsko.³⁰

Približno ob času, ko je brigadni 4. bataljon doletela ta nesreča, je 4. bataljon 3. brigade hrvaške divizije vdrl v Vrbovsko do prvih hiš. Ustaši so ga šele po dveh protinapadih odbili na Rožmanj hrib. Boji so se vneli tudi na zavarovalnih položajih ostalih bataljonov 3. brigade. Okoli osmih zjutraj so tri ustaške bojne iz Ogulina prišle do Perićmosta in se tam ves dan srdito tolkle z bataljonom te brigade. Z nočjo se je sovražnik umaknil.

Dne 18. decembra je Deveta dobila strelivo za baterijo in potem s topovi in minometi, ki so bili zdaj na Senjskem, vse do večera tolkla južno stran kote 506 in središče sovražnikove postojanke. Pretrgala je mestni vodovod in onemogočila pristop k reki ter k vodnjaku pri vasi Tuk. Prvi

bataljon se je zadrževal pod Hajdinami, desno od njega je bil 3. bataljon, ki je varoval dosežene položaje na k. 483; oslavljeni 4. bataljon je zasedel položaj pod Senjskim z nalogo, da varuje topniško baterijo, medtem ko je 2. bataljon še naprej nadzoroval v smeri Sušaka.

Za noč na 19. december je brigadni štab pripravljala naskok na Vrbovsko, da bi strl njegovo obrambo. Zaradi tega so morali bataljone notranje preurediti.

Istega dne je prišlo v Ogulin za okrepitev 500 Nemcev, ki so sodelovali v ofenzivi na Kordun.

Dne 19. decembra je imela brigada najtršo nalogo v vsej operaciji za Vrbovsko. O odločnosti divizijskega štaba, da bi v tem delu napada dosegel cilj, govori njegovo poročilo z dne 20. decembra 1943, kjer je zapisano, da »so pritisnili na vse registre«, da bi lahko v noči z 18. na 19. december zavzeli Vrbovsko.³¹

Po končanem topniškem uvodu so vsi trije bataljoni brigade hkrati v srditem naskoku pregnali sovražnika iz vseh bunkerjev širšega obrambnega sistema in se z jurišem približali dvonadstropnim utrdbam na 15 do 10 metrov. Potem pa ni šlo več naprej. Divje obstreljevanje in srditi naskoki so se v kratkih presledkih nadaljevali ves dan do treh popoldne, vendar borci niso vidneje napredovali. Toda za izvedbo te naloge je bilo potrebno težko orožje, s težkimi, prebojnimi in rušilnimi granatami. Tega pa takrat niso imele ne slovenske ne hrvaške partizanske enote.

Medtem se je zjasnilo in nad Vrbovsko so priletela sovražna letala. Napadla so borce pred ustaškimi bunkerji, da so se morali umakniti v zaklone. To so letala takoj izkoristila in obkoljeni posadki uspešno odvrгла strelivo.

Tudi tega dne okoli sedmih zjutraj je odšlo iz Ogulina proti Vrbovskemu okrog 950 ustašev, četnikov in domobranov. Uredili so se v tri kolone, od katerih sta se dve že kmalu — pri Ljubošini in Brestovcu — spopadli z bataljoni 3. hrvaške brigade. Prva satnija 33. ustaške bojne, ki so ji bili vodiči domači četniki, pa je skrivaj po gozdu prek Vitunja, Rabatić Poljane in vasi Kosanovići okoli treh popoldne vdrla na črto Vujanovići—Senjsko.³² Uspelo se ji je pritihotapiti za hrbet brigadnemu 4. bataljonu, topniški bateriji in bataljonu 2. primorsko-goranskega odreda, ki so jo opazili šele na 200 metrov. Sprva je to borce zmedlo, vendar so kmalu organizirali odpor, a le toliko, da so lahko rešili topove in se urejeno umaknili do Senjskega in naprej proti Jablan-Sušici.³³ Pri tem je padel operativni oficir 4. bataljona Stane Bratuž.*

* Staneta Bratuža so pod Senjskim ujeli ustaši, ga mučili in ubili.

Čeprav je morala Deveta zdaj zapustiti že osvobojene dele Vrbovskega, so njeni napadi z obrobja mesta prenehali šele v noči na 20. december 1943.

Štab 18. divizije je hitro pregrupiral svoje enote, da so lahko takoj in v širokem krogu blokirale to sovražno postojanko. Brigada se je razporedila med Srpskimi Moravicami in Vrbovskim, od koder je nadzorovala smeri Vrbovsko—Lukovdol, Vrbovsko—Srpske Moravice in z 2. bataljonom pri Gornjem Jelenju še vedno smer proti Sušaku. Deseta brigada je zaprla območje Ravne Gore, enote 13. hrvaške divizije pa so šle na Podkameničnik in proti Ogulinu.

Posredovalne kolone z okrog 800 ustaši in domobrani ter 150 četniki so se kot okrepitev kmalu sešle v oblegani postojanki.³⁴

Dne 19. decembra se je vreme spet poslabšalo, deževalo je in snežilo. Naslednji dan je Deveta svoj 1. in 4. bataljon nastanila v Srpskih Moravicah, da je zavarovala ta kraj iz smeri Vrbovskega in enoti delno preuredila. Tretji bataljon je iz Presike nadzoroval cesto Vrbovsko—Lukovdol in vznemirjal sovražnika v oblegani postojanki, medtem ko je bil 2. bataljon še naprej na sektorju Mrzla Vodica—Gornje Jelenje.

Ceprav je dobila za okrepitev okrog 1000 vojakov, se ustaško-domobranska posadka v Vrbovskem ni počutila varno, zlasti ker ni vedela, kakšen je zdaj položaj. Iz strahu je začela takoj izpopolnjevati obrambo in odhajala v nasilno izvidovanje bližnje okolice.

Povsem drugače pa sta med borci Devete kljub izgubam, pomanjkanju in drugim težavam nenehno rasla samozavest in dobra volja. Hitro se je gradila trdna vez s civilnim prebivalstvom v zaledju, ki se ni balo javno pokazati, da zna ceniti brigadne žrtve in trud, še zlasti pa neoporečno vedenje slovenskega partizana.

Dne 21. decembra 1943 popoldne so domačini, Srbi in Hrvati iz Srpskih Moravic ter okoliških naselij, odkoder je bilo sicer več mož med četniki, na mestnem pokopališču Cetilaš v Srpskih Moravicah, slovesno in vsakega v svoji krsti pokopali 22 borcev in starešin, padlih pri Vrbovskem. Med temi jih je bilo trinajst iz 9. brigade. Vseh skupaj pa je bilo v tem kraju pokopanih 26 borcev 18. divizije.³⁵

Mladina je pred odprtimi grobovi prebrala naslednjo slovesno pri-sego:

»Dragi naši! Došli ste k nama da nam pomognete istjerati i uništiti zajedničkog neprijatelja. U toj borbi prolila se krv naše drage braće Slovenaca. Prolivena krv, krv slovenačke omladine smješala se s krvlju srpske i hrvatske omladine, skovano je jedinstvo u borbi, koje sve mračne sile ne mogu razbiti. Dragi naši borci od Triglava, šaljemo vam svoje male darove, da njima dokažemo, koliko osjećamo, koliko Vas volimo. Učini-

ćemo sve, da vi na frontu budete otporniji i da bi zadali neprijatelju još teže udarce! — Omladina Srpskih Moravica.«*

Med pogrebom v Srpskih Moravicah so ustaši naredili izpad iz Vrbovskega proti Hajdinam, vendar jih je 3. bataljon brigade takoj ostro zavrnil. Tega dne je bila Levstikova brigada na poti v Gorski Kotar, da bi zamenjala 2. bataljon brigade na Gornjem Jelenju.

Naslednji dan brigada ni imela spopadov s sovražnikom, ki je v središču Vrbovskega utrjeval obrambne objekte, pristope k mestu. Podobno je počel na Senjskem, kjer je bilo veliko vojaštva.

Spet je zapadel nov sneg. Ovire pri preskrbi s hrano in osebno opremo za vojsko so postale tako resne, da so vzbudile hude skrbi. Skromne količine živeža, ki so jih prinesli s seboj, so pošle, v tamkajšnjih siromašnih krajih pa tudi civilno prebivalstvo ni imelo zalog hrane.

V noči na 23. december so ustaši v Vrbovskem pobrali okrog 70 voznikov z vozovi ter naložili ranjence in drugo opremo, česar pa niso mogli odpeljati, so uničili. Celo hrano, ki so jo krajanje že hudo pogrešali, so zastrupljali. Ob zori, nekako ob pol petih, so zapustili Vrbovsko in se v več kolonah prek Vujnovičeve šume, Brezove Poljane in Gomirja umaknili v Ogulin. Med begom je njihovo glavnilno zasledovala in tolkla 3. brigada 13. divizije, medtem ko je 3. bataljon Devete napadel njegovo zaščitnico. Zadnjega dne bivanja v postojanki je sovražnik oborožil večje število mladoletnikov, ki so še ostali v mestu. Z ustaši se je umaknilo tudi več prebivalcev, takih, ki so postali žrtev njihove protipartizanske propagande.

Do tega dne je 9. brigada imela v bojih za Vrbovsko 14 mrtvih in 23 ranjenih.** Medtem ko vemo za imena vseh 14 padlih, je od triindvajsetih ranjencev znanih samo 14.***

Poročilo domobranskega poveljstva z dne 24. decembra 1943 pravi, da so bile njihove skupne izgube v bojih pri Vrbovskem od 15. do 20. decembra takele: 20 mrtvih (od teh 6 krajanov) in 45 ranjenih (6 krajanov). Sovražnik ima okrog 400 mrtvih in ranjenih.³⁶

* V prevodu: »Dragi naši! Prišli ste k nam, da nam pomagate izgnati in uničiti skupnega sovražnika. V tem boju je tekla kri naših dragih slovenskih bratov. Prelita kri, kri slovenske mladine, se je pomešala s krvjo srbske in hrvaške mladine, v boju se je skovala enotnost, ki je ne morejo razbiti nobene mračne sile. Dragi naši borci spod Triglava, pošiljamo vam svoja skromna darila, da z njimi dokažemo, kako čutimo in kako vas imamo radi. Štorili bomo vse, da boste na bojišču še močnejši in boste sovražniku lahko zadali še težje udarce! — Mladina Srpskih Moravic.« (Mlada rast, glasilo SKOJ 9. brigade, št. 1-1944.)

** Dosedanji viri navajajo, da je v bojih za Vrbovsko do 20. decembra 1943 imela 9. brigada 9 mrtvih. Med zbiranjem podatkov za knjigo je bilo ugotovljenih še pet.

*** Razlika devetih je nastala zato, ker so večino ranjencev odpremili z bojišča v bolnico Drežnice, ki so jo Nemci 28. januarja 1944 odkrili in zažgali.

Ko je prišlo sporočilo, da je sovražnik zapustil Vrbovsko, je tja odšel štab brigade s 1. bataljonom in kraj zasedel okoli štirih popoldne. Takoj nato je prišel tja 3. bataljon Ljubljanske brigade, uro zatem pa še 4. bataljon 3. hrvaške brigade. Poklicali so tudi 4. bataljon brigade iz Srpskih Moravic in Tretjega s položajev pri Lukovdolu.

Partizane je civilno prebivalstvo sprejelo s strahom in izrazi odpora.

Dva dni je bila Deveta s svojim 1., 3. in 4. bataljonom ter 3. bataljonom Ljubljanske brigade v Vrbovskem. V dogovoru s Komando mesta je odstranjevala žične ovire, rušila bunkerje in zasipavala jarke. Mesto je kazalo podobo razdejane, v naglici zapuščene vojašnice. Ker je bila večina večjih stavb poškodovanih in neprimernih za bivanje v takratnem vremenu, so večino borcev razmestili po zasebnih stanovanjih, prav tako štabne odseke, medtem ko se je ožji štab brigade nastanil v poslopju nekdanje banke. Komandant brigade Mile Čubrić je po zasedbi te sovražne postojanke zapisal, da je zdaj Vrbovsko prestolnica Devete.

V noči na Božič je več borcev iz Bele krajine in Kočevskega zapustilo brigado in odšlo domov praznovat. Skoraj vsi so po novem letu prišli nazaj v svoje bataljone.

Partizanska kuhinja je že drugi dan, čeprav so bili še za borce premajhni obroki, delila toplo hrano siromašnim otrokom, ki so se prezebli gnetli okoli kuharjev.

Glavni štab Hrvatske je v Vrbovskem zabeležil tale plen: dva poškodovana tanka, nekaj avtomobilov, sanitetni avtomobil, 3 osebna vozila, 3 tovornjake streliva za puške, 400 zabojev vžigalic, večjo količino orožja in veliko razne opreme.³⁷ Deveta je tudi dobila nazaj furgon, ki ga je zgubila pri Ravni Gori.

Domobransko poveljstvo pa je kot vzrok, zakaj je zapustilo Vrbovsko, navedlo »nemogoče oskrbovanje s strelivom in varovanje cest.«³⁸

V blokadi Ogulina

Ko se je sovražnik umaknil iz Vrbovskega, je nastalo veliko osvobojeno ozemlje, ki se je raztezalo v trikotniku Sušak—Ogulin—Karlovac. Za okupatorja je to pomenilo večjo nevarnost v zaledju Hrvatskega primorja, za ustaše pa skrb, kdaj bo prišel na vrsto Ogulin.

Spričo sovražnikove koncentracije na območju Zadra, Karlobaga in Reke-Sušak,* so v tisto smer poslali 3. hrvaško brigado, ki jo je pred

* Dve nemški diviziji sta 3. in 4. januarja 1944 odšli proti Trstu, na Reki so ostali samo njihovi manjši oddelki.

Skupina članov štaba in referentov 9. brigade decembra 1943: z desne Avgust Farčnik-Sandi, namestnik političnega komisarja brigade, Vinko Robek, namestnik komandanta brigade, Mile Čubrić, komandant brigade, Franci Kolar, politični komisar brigade, Pavle Korelc, komandir čete, Darinka Paljevec, administratorica, Nace Kožuh in Franc Jerič, intendant, Ivan Pernek-Vanja, administrator, Adolf dr. Medvešek-Šumski, sanitetni referent, Lavoslav Dolinšek, operativni oficir, avtor in spredaj Alfonz Lenart-Fonze, kurir

Ogulinom zamenjala 9. slovenska brigada.³⁹ Tako sta 26. decembra 1. in 3. bataljon brigade odšla na črto Trnova Poljana—Ljubošina—Busiçi ter pošiljala svoje zasede do vasi Hreljin (Oglulinski), Turkoviçi, Puškariçi in zaselka G. Kamensko. S tem je Deveta začela večtedensko zaporo iz smeri Ogulina in bila pri tem v nenehnem stiku s sovražnikom. Četrty bataljon je ostal ob štabu brigade v Vrbovskem, Drugi pa je bil v Mrzli Vodici.

Da predstavimo dogajanja v naslednjem mesecu dni pregledneje, je potrebno najprej omeniti tri glavne naloge brigade na novih položajih:

— Prvi teden bivanja pred Ogulinom je sama blokirala to sovražno postojanko. Na nobeni drugi strani te postojanke takrat ni bilo v bližini kakšne večje partizanske enote. Na novem območju so se borci uspešno povezovali s terenom in bili politično zelo aktivni. Zato so jih tamkajšnji prebivalci hitro sprejeli, zlasti v Gomirju.

— Nadaljnjih štirinajst dni je brigada sodelovala z brigadami 8., Kordunaške divizije 4. hrvaškega korpusa. Pri tem je nadvsem uspešno vezala nase ogulinsko posadko med velikimi operacijami Kordunašev.

— Od 19. januarja naprej je 9. brigada varovala smeri iz Ogulina in

Karlovcu. Ustaši iz Ogulina so spet hoteli obvladati območje proti Vrbovskemu, vendar so bili borci Devete uspešnejši.

Vse do prvih dni leta 1944 so bile čete 1. in 3. bataljona Devete pred Ogulinom na začetnih položajih in s prvotnimi nalogami. Sovražnik jih je iz postojanke pogosto, vendar neuspešno obstreljeval s topovi in minometi. Da bi povečali varnost Ogulina, so ustaši vzpostavili novo postojanko v sedem kilometrov oddaljenem Tounju, kamor se je preselil velik del bivše posadke iz Vrbovskega, okrog 240 mož.⁴⁰

V blokado Ogulina je štab brigade vključil še 2. bataljon, ki je dotlej nadzoroval Gornje Jelenje. Vse decembrske dni so njegove bojne skupine v trdih zimskih razmerah odhajale v zasede ob vse ceste, ki iz Bakra in od Grobniškega polja pripeljejo na Gornje Jelenje. Nekaj njegovih akcij smo omenili, ko je bila na tistem območju vsa brigada. Zadnjo je izvršil sam, ko je 24. decembra pri Gornjem Jelenju napadel in ujel patroljo šestih sovražnih vojakov. Štiri dni pozneje ga je na položaju zamenjal 2. bataljon Levstikove brigade. Po dveh dneh počitka v Sungerju je brigadni bataljon krenil v sestavo Devete. V Vrbovsko je prišel 5. januarja 1944, odkoder so ga poslali v Gomirje.

V zadnjem mesecu leta 1943 se je število moštva po brigadah občutno zmanjšalo. Do osipa je prišlo zaradi ranjenih, padlih in zaradi dezerterjev. Vrh tega je morala divizija oddati 120 mož za novo ustanovljeni Notranjski odred. Zato je divizijski štab sklenil, da po brigadah ukine štiri bataljone. V Deveti pa so 28. decembra v navzočnosti komandanta divizije 4. bataljon le preuredili. Ker so v njegovi 3. četi ostali samo trije borci, komandir čete, njegov namestnik ter bolničarka, so četo ukinili, ti trije pa so odšli v druge enote bataljona. Potem je imel 4. bataljon še nekaj časa samo dve četi ter dodeljeno baterijo minometov in dveh topov — gorskega kal. 75 mm in protitankovskega kal. 47 mm.⁴² Po preureditvi je bataljon še nekaj časa ostal v Vrbovskem.

Za novoletne praznike je Deveta, čeprav je bila ob prihodu sprejeta hladno, pripravila v Vrbovskem miting za prebivalstvo in borce. Program je bil obsežen in je pritegnil kar lepo število obiskovalcev, največ mladine. Silvestrovanje bataljonov s prebivalstvom v Gomirju pa se je razvilo v pravo politično manifestacijo.

Po poročilih obveščevalnega centra (OC) štaba 18. divizije in Belokranjskega odreda so bile na obrobju osvobojenega Gorskega Kotarja naslednje sovražne postojanke: na Sušaku je bilo okrog 1000 Nemcev in 800 ustašev z dvema težkima topoma, v Bakru 50 Nemcev, v Kraljevicu 400, Hreljinu 150 z dvema gorskima topoma, v Zlobinu 80 in na Reki okrog 1000 vojakov z nekaj topništva, v Karlovcu 1200 Nemcev 371. divizije, 400 oboroženih ustšev in 1 400 domobranov. Postojanka je imela tovarnjake

in tanke. V Ogulinu je bilo okrog 200 Nemcev, 600 ustašev ter 200 domobranov, policistov in orožnikov. Imeli so 4 topove 105 mm in 4 pettonske tanke. Med zadnjima dvema oporiščema so bili pomembnejši kraji še Duga Resa s po eno satnijo ustašev in domobranov (okrog 250 mož) in Lešče, ob železniški progi Karlovac—Ogulin pa Generalski Stol, Globornički Most, Oštarije in Tounj.⁴³

Konec decembra 1943 je zapadlo skoraj pol metra snega in pihala je ostra burja. Sneg je pretrgal oskrbovalno pot iz Drežnice čez Veliko Kapelo, kar je še poslabšalo že tako slabo prehranjevanje borcev. Na pomoč je priskočilo prebivalstvo, ki je tudi samo živelo sila skromno, partizanom pa je pomagalo s tistim, kar je imelo.

Glavni štab Hrvatske je načrtoval uničenje nekaterih sovražnikovih postojank na območju med Karlovcem in Ogulinom in Glavni štab Slovenije je ponudil pomoč enot 18. divizije.⁴⁴ In ko so se v noči na 3. januar ob komunikacijah med tema dvema postojankama razpote gnile 1., 2. in 3. brigada 8. kordunaške divizije, je v njihovih akcijah sodelovala Deveta.

Hkrati je brigada dobila povelje, da z dvema topoma sodeluje z Ljubljansko brigado v napadu na Zlobin.

Ko je 4. januarja 1944 ob osmih zvečer 10. brigada začela akcijo, je brigadna baterija razbila eno vojaških bivališč in uničila sovražnikov hitrostrelni top, medtem ko so borci Ljubljanske pregnali Nemce iz dveh bunkerjev in treh hiš. Toda ker so borci doseženi prednosti položaj slabo varovali, povrhu pa se je prav takrat zaradi snežnega meteža močno zmanjšala vidljivost, so Nemci v protinapadu zasedli brigadni protitankovski top. Tako je propadla dobro začeta akcija. O morebitnih žrtvah Devete ni natančnega podatka.*

Obenem sta se 1. in 3. brigadni bataljon približala Ogulinu do črte Puškarići — k. 519 (M. Gradišče) in z demonstrativnim napadom zavarovala akcijo 15. brigade 15. slovenske divizije na Netretić (120 sovražnih vojakov) in napad Karlovaškega odreda na Donje Stative (60 sovražnikov). Tedaj je 1. brigada 8. hrvaške divizije skušala uničiti Tounj. Nobene teh postojank pa niso uničili, čeprav je Deveta napadala Ogulin do jutra in uspešno blokirala sovražnika v Ogulinu.

Iz divizijskega poročila Glavnemu štabu Slovenije iz tega dne je teba omeniti navedbo, da v enotah ni posebnih problemov ter da sta bojna pripravljena in morala dobri, čeprav so težave s prehrano vse hujše. Vse bolj zmanjkuje tudi vsega drugega, kar potrebujejo borci vsak dan, od spodnjega perila do tovornih sedel za mule. Ker so propadli vsi poskusi,

* Dva dni pozneje sestavljeno divizijsko poročilo Glavnemu štabu Slovenije pravi, da so imeli borci enega mrtvega in tri ranjene. Vendar ni izrecno rečeno, iz katere enote so bile žrtve. (Zbornik VI-10-28)

da bi stanje izboljšali, so v divizijskem poročilu predlagali, da gre eden od bataljonov v Slovenijo, od koder bo pripeljal usnje, perilo in drugo, kar ima divizija tam spravljeno.⁴⁵

Brigada je imela v blokadi Ogulina vse tri bataljone; s črte Hreljin (Ogulinski)—Vitunj je vznemirjala sovražnika v Ogulinu in bližnjem sv. Petru (ob železnici za Sušak). To drugo postojanko so ustaši vzpostavili, ko je 8. (kordunaška) divizija prišla na to območje. Postojanki sta skupaj imeli okrog 1 000 vojakov, zvečine ustašev.

Izrazito slabo vreme je obema stranema dovoljevalo le obrambne akcije, zato so po četah lahko spet imeli vojaške vaje in politične ure. Da bi preprečili tifus, je bilo v brigadi obvezno razkuževanje.

Ob napadu 8. divizije na Globornički Most, ki ga je branilo 170 mož, je imela Deveta nalogo, da z demonstrativnim obstreljevanjem blokira ogulinsko posadko. Prvi, Drugi in Tretji bataljon so z mitralješkim in minometnim ognjem zadrževali sovražnika v postojanki od treh popoldne do sedmih zjutraj naslednjega dne, ko so napadalci strli obrambo mostu.

V zatišju nadaljnjih nekaj dni, ko ni bilo nobene spremembe položaja, je več čet Devete prekopavalo cesto Ogulin—Vrbovsko. Pričakovali so, da se bo sovražnik v Ogulinu slej ko prej skušal otresti brigadne blokade.

Štab brigade sta obiskala komandant in politični komisar štaba divizije. Obravnavali so razmere v brigadi ter jih ocenili zelo dobro. Tisti dan so v štabu brigade zaman čakali predstavnika 8. divizije, s katero so sicer imeli stalne stike, in bi to pot moral priti na pogovor o skupnem napadu na Oštarije (150 ustašev in 240 domobranov) kot uvodu v likvidacijo Ogulina.⁴⁶ Čeprav ga ni bilo, so čez dan določili naloge Devete v tej operaciji. Napadla naj bi in skušala uničiti sovražnika v postojanki Sv. Petar, z demonstrativnim napadom na Ogulin pa naj bi onemogočila sleherno posredovanje iz teh dveh postojank v smeri Oštarije. Začetek napada na Oštarije je bil predviden za naslednje jutro.

Po bojnem povelju sta 2. in 3. bataljon brigade že zvečer pred napadom demonstrativno napadla stražo na ogulinskem mostu in pri vodovodni črpalki ter obstreljevala mesto iz smeri Veliškega Gradišča (k. 523). Dne 11. januarja ob četrth čez sedmo zjutraj so 1. in 3. bataljon s črte desni breg Dobre (k. 425) — Veliko Gradišče ter 2. bataljon s ceste pod k. 510 (Javornik) začeli napadati postojanko Sv. Petar, a je niso mogli uničiti. Potem so jo obkolili in jo obenem z Ogulinom na vso moč obstreljevali z lahkim in težkim orožjem. Tako so borci uspešno zadrževali sovražnika v obeh postojankah, dokler ni ob štirih popoldne 8. divizija uničila Oštarije. Poročilo 8. divizije navaja, da je bilo zajetih 150 in ubitih 80 sovražnih vojakov. Zaplenjenega je bilo veliko orožja, streliva in druge vojaške

opreme. Osmo divizija je imela 4 mrtve in 19 ranjenih. Deveta ni izgubila nikogar.⁴⁷

Dvanajstega januarja sta štaba 18. in 8. divizije začela pripravljati napad na Ogulin. Zamislili so si, da bi v neposrednem napadu sodelovali dve brigadi 8. divizije in 9. brigada 18. divizije. Ljubljanska brigada, Karlovaški odred in dva bataljona Plaščanskega odreda naj bi zapirali smer Crikvenica—Sušak, medtem ko bi ena brigada 8. divizije zavarovala smer Generalski Stol—Ogulin. Pri tem naj bi Deveta najprej napadla postojanko Sv. Petar, potem pa se vključila v operacijo za Ogulin.

Naslednji dan je štab brigade izdal bojno povelje in razdelil naloge: 1. bataljon gre ob desnem in levem bregu Dobre proti Sv. Petru, Drugi napada most in bunker postojanke Sv. Petar za vasjo Puškarići, Tretji napada postojanko Sv. Petar naravnost s ceste iz smeri Hreljina (Ogulinski), Četrti pa je v rezervi pri Ljubošini. Deveto bo podpiral njen gorski top. Napad naj bi se začel 14. januarja 1944 ob četrti uri zjutraj.

Poročilo glavnega poveljstva domobranstva za ta dan o napadu enot NOV in PO Hrvatske in Oštarije pravi za območje Ogulina, da je ta kraj obkoljen in je zato stanje težko, in dodaja, da so se okrepitev že odpravile iz Karlovca.⁴⁸

Dne 14. januarja je brigada pravočano zasedla izhodiščne položaje za napad na Sv. Petar in čakala. Ker po več kot treh urah ni bilo znamenja za začetek akcije, je postalo jasno, da se je zgodilo nekaj nepredvidenega, in okoli osmih zjutraj je res prišlo povelje, da je operacija odpovedana, ker iz smeri Generalskega Stola prodira močna kolona ustašev, v Gospić pa so prišli deli nemške divizije.* Ko se je potem 8. hrvaška divizija ves dan srdito bojevala s sovražnimi posredovalnimi enotami, je Deveta uspešno blokirala Ogulin. Med boji so priletela tudi sovražna letala in z bombardiranjem okolice Ogulina skušala utišati napadalce. Brigada pa od tega ni imela škode. Za tem sta se 1. in 4. bataljon umaknila na črto Ljubošina—Vitunj, Drugi pa v Brestovac, kjer se je ustavil tudi 3. bataljon. Po četah so tako sklicali politične ure in pojasnili, zakaj niso šli v napad.

Bataljoni so bili 15. januarja na položajih prejšnjega dne. Okoli poldne je iz Ogulina peljal proti Vrbovskemu oklepni vlak, ki ga je pred Hreljinom (Ogulinskim) napadla in ustavila zaseda 3. bataljona. Potem ko je pol ure stal na odprti progi, ne da bi kdo izstopil iz vagonov, je vlak odpeljal nazaj.

V noči na 16. januar so v vasi Turković Selo napadli drugo četo 2. bataljona. V hišo, kjer je enota stanovala, so vrgli 4 bombe, ki na srečo med borci niso povzročile škode.

* Pripadali so 114. lovski diviziji, ki se je selila iz Dalmacije v Italijo.

Naslednji dan dopoldne je Deveta spet sprejela boj z ustaško kolono okrog 100 mož, ki je pod zaščito oklepnega vlaka ponovno pritisnila iz Ogulina do Hreljina. Spopad je trajal eno uro, potem se je moral sovražnik z izgubami vrniti v izhodišče.⁴⁹ Pri tem je bil eden od borcev ranjen. Čeprav jo je sovražnik poskušal onemogočiti, je zvečer minerska skupina razstrelila most pri Kosanović selu ter pri Obrov selu minirala progo približno 700 metrov od Sv. Petra proti Hreljinu.

Šele tistega dne, t.j. 16. januarja, je delu 392. nemške legionarske divizije uspelo priti v Ogulin. Sovražnik, ki je s tem izdatno povečal ogulinsko posadko, je naslednjega dne odrinil 3. brigado 8. divizije proti jugu, v smeri Plaškega. Zdaj je bilo območje jugovzhodno od 9. brigade pod nadzorom ustašev in Nemcev, ki so spet zasedli Oštarije.

Ko se je dva dni pozneje sovražna pehotna kolona s 1500 možmi in 15 vozili odpravila iz Ogulina proti Trošmariji, Generalskemu Stolu in Bosiljevu in se je zato 2. brigada 8. divizije pomaknila višje proti severu, je Deveta delno spremenila razporeditev svojih bataljonov. Prvi je ostal v Ljubošini z istimi nalogami, Drugi je poslal eno četo vzhodno od Trboviči na k. 416, ostale in topništvo pa v Vrbovsko k štabu brigade, Tretji je držal položaje pri Trnovi Poljani z eno četo na G. Kamenskem, medtem ko je 4. bataljon zavaroval Gomirje.⁵⁰

Istega dne opoldne se je okrog 100 sovražnih vojakov v megli priplazilo do Hreljina (Ogulinskega), skupina okrog 50 pa še do bližnje Okruglice. Tokrat so šle v akcijo čete 1. in 3. batajona in ob podpori težkih minometov začele napadalca zavračati. Pomagala mu ni niti hitra pomoč dodatne satnije ustašev s tankom in topom. V eni uri so borci Devete vse skupaj pognali v beg. Pri tem so odločno nastopili brigadni puškomitraljezci, zlasti Rajko Zgonc in Bernard Korenčan iz 1. batajona. Ustaši so imeli dva mrtva in enega ranjenega. Med borci je bil ranjen komandir 1. čete 1. batajona Franc Češarek. Popoldne je 2. bataljon miniral cesto Zdihovo—Stubica.

Zvečer je komandant Mile Čubrić zapustil brigado in odšel v štab divizije za namestnika komandanta.* Za njim je prišel Anton Černe-Zvone, dotlej komandant bataljona v 10. brigadi.

Naslednje tri dni 9. brigada ni spremenila položajev. Zdaj je Deveta sama držala vzhodno fronto osvobojenega Gorskega Kotarja. vsakodnevne manjše sovražnikove izpade iz Ogulina je uspešno odbijala brez izgub. Vzhodno od nje je sovražnik zasedel črto Trošmarija—Ponikve—

* Mile Čubrić je prišel v Slovenijo konec novembra 1942 s skupino oficirjev, ki jih je poslal Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije. Razporedili so ga v Gubčevo brigado, kjer je konec marca 1943 postal komandant bataljona, ob kapitulaciji Italije pa je bil namestnik komandanta brigade. S tega položaja je prišel 16. septembra 1943 v Deveto za komandanta.

—Bosiljevo, od koder je nadzoroval cesto Ogulin—Bosiljevo in območje do železniške proge od Oštarij proti Karlovcu. Ker se je tiste dni 2. brigada 8. divizije premaknila naprej do Vinice, potem pa čez Kolpo v Belo krajino, je morala brigada poleg smeri proti Ogulinu nadzorovati še smer proti Karlovcu.

V tistih dneh je bila 10. brigada na starih položajih Fužine—Vrata—Mrzla Vodica z nalogo, da demonstrativno napada sovražne postojanke v Hrvaškem primorju. Levstikova brigada je s sektorja Polom—Vrbovec odhajala rušit komunikacije Kočevje—Stari Log, Kočevje—Ribnica in preprečevat sovražnikove premike proti Ribnici, Suhi krajini in Rogu.

Ko so 21. januarja ustaši zasedli vas Puškariči in Vučić selo, je to dalo slutiti začetek ofenzivnega prodiranja proti Vrbovskemu. Zato je brigada še bolj strnila svoje obrambne položaje. Prvi bataljon je primaknil eno svojih čet k Ljubošini, Tretji se je premestil na Trnovo Poljano, Četrty pa v Vrbovsko, odkoder je šel 2. bataljon na črto Stubica—Lukovdol. Pripravili so tudi vse potrebno za miniranje cestnega in železniškega mostu čez reko Dobro pri Vrbovskem.

Že nekaj dni so prihajale v Ogulin močne okrepitve, da je bilo po nekaterih virih na ta dan v mestu okrog 8000 vojakov (ustašev, domobranov, legionarjev in Nemcev).⁵¹

Ugotovimo lahko, da je brigada v 27 dneh blokade Ogulina zgledno opravila svojo nalogo. Pri tem gre opozoriti zlasti na troje. Sovražniku ni dovolila, da bi spet zasedel osvobojeno ozemlje Gorskega Kotarja. S popolnim uspehom je demonstrativno napadala Ogulin, medtem ko so hrvaške enote izvajale zahtevne operacije. Zaradi iskrenega odnosa borcev do tamkajšnjega prebivalstva se je razvilo trdno prijateljstvo med narodoma z obeh strani Kolpe.

Prvič po 15. oktobru 1943 so tudi zanesljivi podatki o številu moštva v brigadi. Dne 11. januarja 1944 so imeli po seznamu — na mestu: štab brigade 83—82 ljudi; 1. bataljon 97—83; 2. bataljon 96—89, 3. bataljon 104—74; 4. bataljon in baterija pa 79—75 ljudi. Štiri dni pozneje je prišlo iz Bele krajine v Vrbovsko 31 novincev, v zadnjih 10 dneh meseca pa še 240 borcev iz Notranjskega odreda. Takrat je bilo na seznamu 9. brigade 817 borcev in bork.⁵²

Boj od Brestovca do Gomirja

Da bi spet prevzeli nadzor nad osvobojenim območjem Gorskega Kotarja in Hrvaškega primorja, so Nemci v drugi polovici januarja 1944 začeli ofenzivo, ki naj bi s črte Ogulin—Josipdol čistila proti zahodu. Na

Srpске Moravice

tem območju so bile znane partizanske postojanke Drežnica, Jasenak, Brinje in druge. V operaciji so sodelovale 392. legionarska in nemška 114. lovska divizija ter Devetnajsta ustaška bojna.

Glavnina 392. legionarske divizije, ki je prišla prek Zagreba in Karlovca v Ogulin, je 23. januarja 1944 odšla v smeri proti Jasenaku in od Josipdola na Jezerane. Ker bi to lahko ogrozilo operativno območje 9. brigade iz doslej varne jugozahodne in zahodne smeri, je ta poslala svoj 3. bataljon, da bi z desne strani ceste Ogulin—Jasenak nadzoroval gibanje nemške kolone in jo napadel, če bi zavila proti Jablanu, Ravni Gori ali Mrkoplju. Četrty bataljon je poslal topniški oddelek v Jablan, 1. bataljon je prevzel položaje Tretjega pri Trnovi Poljani, medtem ko je bil Drugi v Stubici in z eno četo v vasi Kosanovići (k. 638), ter je patroljiral proti Osojniku, Brdaricam in Ponikvam. Ko je sovražnik zapustil te vasi, je 2. brigada 8. divizije spet prevzela nadzor nad Bosiljevim in takoj vzpostavila zvezo z brigado. Tudi tega dne je 1. bataljon uspešno in brez težav zavrnil več manjših sovražnih patrolj iz Ogulina. Dan pozneje je sovražnik spet zasedel črto Bosiljevo—Trošmarija—Gornja Dubrava ter oddaljeni Jasenak. Ker se je položaj zaostрил so borci tega dne porušili železniški

most v Vrbovskem ter minirali in rušili cesti Gomirje—Ogulin in Vrbovsko—Lukovdol, Drugi bataljon pa je ponoči odšel v Ravno Goro nadzorovati smeri proti Jasenaku.

Nadaljnje štiri dni so bili bataljoni razporejeni takole: 1. bataljon je bil v rajonu Ljubošina—Maraviči, od koder je pošiljal močnejše patrulje vznemirjat sovražnika na cesti Ogulin—Musulinski Potok; 2. bataljon je iz Ravne Gore odhajal nadzorovati smeri proti Jasenaku; 3. bataljon je dne 24. januarja skupaj s 1. bataljonom 10. brigade napadel Nemce, ki so počivali pri vasi Jasenak, in naslednji dan zjutraj še sovražno kolono na poti proti Drežnici. Ker so bile poti zametene, več borcev je imelo hude ozeblin in je že zmanjkovalo hrane, se je po dveh dneh vrnil v Trnovo Poljano, odkoder je poslal eno od čet do Busičev, medtem ko je imel 4. bataljon eno četo v Stubici, eno na Jablanu pri bateriji in eno desetino pri Senjskem.⁵³ Po dogovoru med štabom brigade in divizije pa so 29. januarja poslali 2. bataljon v Slovenijo nabavit hrano in prevzet mobilizirance.

Bojev ni bilo, čeprav so brigadne bojne patrulje prihajale vse do bunkerjev pri Sv. Petru. Prav tako ni bilo izpadov močnejših sovražnih enot proti položajem bataljonov. Med preiskavami v Vrbovskem, ki so jih naredili zaradi utemeljenega suma, da imajo nekateri prebivalci orožje, so 25. januarja 1944 brigadni obveščevalci zaplenili težki mitraljez brezo, več pušk, steliva in ročnih bomb.

Po petih dneh so Nemci zapustili Jasenak in prišli v rajon Drežnice.* Ko je 2. hrvaška brigada napadla ustaško-domobranksko kolono v Donji Dubravi, je sovražnik izpaznil Bosiljevo in odšel proti Generalskemu Stolu. Dne 29. januarja se je med Brestovcem in Hreljinom (Ogulinskim) močnejša patrulja 1. brigadnega batajona spopadla s 30 sovražnimi vojaki in jih po uri boja zavrnila v smeri, od koder so prišli.

Zaradi čimboljšega nadzora nad sovražnikovimi postojankami, predvsem nad najmočnejšo med njimi na tem območju — Ogulinom, so trije bataljoni dobili nalogo, da budno pazijo na obsežno ozemlje na črti Musulinski Potok—Ogulin—Gojak—Trošmarija—Ponikve; štab Prvega je še naprej ostal v Ljubošini, štab Tretjega v Trnovi Poljani in štab Četrtega v Vrbovskem, kjer je bil tudi štab brigade.

Zadnja dva dni januarja je sovražnik s kolonami iz Ogulina spet pregledoval stanje na cesti do Bosiljevega. Da bi zavarovali smer proti

* Dne 31. januarja 1944 so oddelki 392. legionarske divizije končali ofenzivo na območju Velike Kapele in pri tem vzpostavili postojanke ob cesti Ogulin—Brinje—Senj. (NOV na Slovenskem, str. 646)

Vrbovskem, je del 3. bataljona skupaj s 4. bataljonom 2. brigade dobil 31. januarja 1944 nalogo, da zasede položaje na križišču cest pri vasi Košare, štiri kilometre južno od Tounja. Toda že naslednjega dne jih je sovražnik po krajšem spopadu prisilil k umiku. Brez izgub je ta del bataljona 2. februarja prišel v Gomirje.

Tega dne zjutraj je sovražna skupina iz Ogulina tipala v smeri proti Gojaku, toda ko so jo domačini opozorili, da je v bližini zaseda 1. brigadnega bataljona, ni tvegala spopada, ampak se je vrnila. Dan pozneje pa je prišlo do hudega boja, ki so ga v Deveti pričakovali že nekaj časa.

Ob 7. uri zjutraj se je sovražnik odpravil iz Ogulina nad brigadne položaje z okrog 1100 možmi, dvema tankoma, sedmimi oklepnimi avtomobili in oklepnim vlakom. S to silo naj bi pregnal brigado tako daleč, da bi del njegovega moštva lahko popravil porušeni železniški most v smeri proti vasema Turkoviči—Vitunj, druga z motorizacijo in okrog 400 možmi je prodirala po cesti Ogulin—Hreljin in tretja z okrog 100 vojaki po grebenu nad železniško progo do V. Gradišča in naprej proti Kamen-skemu. S tako razporejenimi kolonami je sovražnik nastopal na 14 km široki fronti, ki jo je nadzorovala brigada. To območje so imeli pod nadzorom samo njeni 1. in 3. ter okrnjeni 4. bataljon, zato so morali štabi bataljonov in komande čet sami odločati o načinu boja in izmikanju premočnemu sovražniku.

Najštevilnejšo sovražno kolono je napadla izvidniška patrolja 1. bataljona pri Brestovcu in jo zadrževala več kot dve uri, šele potem je zaradi premočnega sovražnikovega pritiska zapustila položaj in se umaknila prek k. 555 z namenom, da doseže hrib Lumbardo (k. 632). Motorizirana kolona, ki je šla v smeri proti Hreljinu, je zaradi uničene ceste odložila pehoto, ki je potem nadaljevala pot proti Okruglici in Brestovcu: pa jo je nad cesto in progo pri Hreljinu napadla patrolja čete 1. batajona, ki je varovala ta predel. Sovražnik je kar petkrat naskočil položaje patrolje, vendar ga je vsakič odbila. Zato jo je začel obstreljevati s težkim orožjem, z boka pa je pomagala kolona, ki se je usmerila proti Kamen-skemu. Šele to je borce v zasedi prisililo, da so zapustili položaj in se tudi oni umaknili do Lumbarde, kjer naj bi zasedli nove zaporne položaje. Toda pri tem jih je prehitel sovražnik in hrib zasedel pred njimi. S »partizankami« na glavi in vpitjem »mi smo partizani hrvatskega bataljona Matija Gubec« je preslepil borce, da so se mu začeli bližati, ne da bi imeli pripravljeno orožje. S prevaro in premočjo ter v zmedli in megli je z vseh strani jurišal nanje. Vnel se je boj prsi ob prsi. V odločnem protijurišu pa so se borci vendarle uspeli pretolči do Trnove Poljane.

Medtem je ostalo moštvo 1. bataljona srdito napadalo, se upiralo in manevriralo na območju med Ljubošino in Trboviči. Po treh urah neuspešnih naskokov so začeli Nemci tolči njegove položaje s topovi in minometi, kar je pregnalo četi, ki sta potem zasedli rajon Đurđevići. Sovražna kolona, ki je prodirala ob progi proti Ljubošini, se je pred novimi položaji četr razdelila v dva dela; eden je nadaljeval pot v dotedanji smeri, drugi ustaški del, pa je vdrl v vas Đurđevići.

Takrat pa je na bojišču prišlo do preobrata. Borci 1. čete 1. bataljona so s hitrim in pogumnim protinapadom prisilili nasprotnika, da je pobegnil iz vasi v smeri proti Ljubošini. Divizijsko poročilo o tem pravi, da so naše enote kljub veliki sovražnikovi premoči v orožju in moštvu prešle ob 14.30 v protinapad in pognale nasprotnika v beg. Bojne patrolje so ga zasledovale in preganjale do Okruglice.⁵⁴

Kmalu nato so tudi druge kolone končale s čiščenjem in se iz Trnove Poljane ter Ljubošine prek Lumbarde in Perić Mosta odpravile v smeri proti Ogulinu. Tudi 3. bataljon, ki je bil ves čas v zasedah v neposrednem zavarovanju Gomirja, se je pridružil prvemu pri zasledovanju in napadu na umikajočega se sovražnika. Ob 18. uri je na predelu od Gomirja do Sv. Petra spet vladalo zatišje.

Ustaši iz kolone, ki je sodelovala v boju na Lumbardi in ki je vdrla v vas Đurđevići, so med umikom požgali vasi Maravići in Popila ter del Trnove Poljane. Pri tem so pobili 6 tamkajšnjih prebivalcev, starih nad 15 let.⁵⁵

V boju tistega dne je imela brigada tri mrtve, tri ranjene in dva pogrešana, med temi tudi bolničarko 1. bataljona Danico Ferjančič.^{*56}

Po pričevanju prebivalcev je sovražnik tistega dne pripeljal v Ogulin 35 do 40 mrtvih, vmes 4 oficirje, o boju pri Gomirju dne 4. februarja pa je potem poročal, da je razbil 8. slovensko partizansko brigado pri Ljubošini, ki da je imela 15 mrtvih in več ranjenih. Svojih izgub pa da niso imeli. Druga slovenska brigada se je po njihovem v neredu umaknila proti Vrbovskemu.⁵⁷

Sovražnikov neuspeh pri Gomirju je potrdil bojno sposobnost in politično zrelost Devete, da je zmogla tudi v najtežjih razmerah vzdržati vse napore in pomanjkanja. Od tistega dne se sovražnik iz Ogulina ni več spuščal v boje z brigado, tako da so njeni borci vse nadaljnje dni bivanja v Gorskem Kotarju imeli pred njim mir.

** Anton Štimec iz Kočevja, takrat politični komisar čete v 1. bataljonu, je soborcu Bernardu Korenčanu posvetil članek o boju na Lumbardi, ki je bil objavljen v Kočevskih novicah dne 5. septembra 1959.*

Pot Drugega bataljona

Po težkem, a zmagovitem boju med Brestovcem in Gomirjem se je Deveta zadrževala na vzhodnem obrobju Gorskega Kotarja. Ker ji ni bilo več treba nadzorovati smeri Ogulin—Jasenak, je 4. februarja svoje čete razporedila na črti Bosiljevo—Ogulin.* Prvi, Tretji in Četrti bataljon so varovali položaje Ljubošina—Gomirje—Vrbovsko—Stubica in pošiljali patrulje do vasi Hreljin, Popovo selo, Ponikve, Zdihovo. Tukaj je ostala nadaljnje štiri dni. Bojev ni imela, pa tudi patrulje se niso spopadale s sovražnikom.

Razmeroma mirno življenje je izkoristila za pouk novomobiliziranih ter za redne vojaške in politične ure borcev. V moštvu so začeli vse glasneje in pogosteje ugrabiti in govoriti o skorajšnji vrnitvi v Slovenijo. Prav gotovo so prišla kaka obvestila o tem iz divizije, ki jo je o odhodu brigade že pred 7. februarjem Glavni štab Slovenije obvestil prek štaba 7. korpusa. Ob tej priložnosti je dobila divizija ukaz, da odide na sektor Kočevje—Grosuplje, kamor naj pride 11. in 12. februarja 1944.⁵⁸

Sovražnik ni bil več tako pogosto na terenu in tudi pogum mu je že pohajal. Čeprav je po boju pri Gomirju prišlo v Ogulin za okrepitev nekaj sto mož, so njihove oborožene skupine upale samo do najbližjih vasi Puškariči in Turkoviči. Prišla pa so obveščevalna poročila, da bodo ustaši v kratkem popravili most pri Ljubošini in šli proti Srpskim Moravicam. Posadka v Bosiljevem se je s 150 povečala na 300 ustašev. Dne 7. februarja ob enajstih dopoldne so tri sovražna letala tri četrt ure bombardirala Delnice in pri tem ubila 5 in ranila 10 prebivalcev.

Da bi se izognili kakemu presenečenju, je naslednji dan brigada premaknila svoje čete tako, da se je še bolj zavarovala v smeri proti Ogulinu.

Prvi bataljon jih je razporedil na črto Kosanoviči—Trboviči—Tataloviči, Tretji je imel dve četi v Vrbovskem in eno pri Stubici, Četrti bataljon pa pri Ljubošini, Mrvoših in Okruglici. Enote so imele enake naloge kakor dotlej. Na teh položajih je Deveta ostala vse do 13. februarja 1944. Medtem se je sovražnik ubadal z enotami 8. divizije jugovzhodno od Ogulina do Plaškega.

Prav gotovo je bilo za bivanje 18. divizije v Gorskem Kotarju pozimi 1943—1944 premalo dogovorjeno in še manj poskrbljeno, zlasti za hrano in osebno opremo borcev, pa tudi za strelivo in razstrelivo. To so hudo občutile njene brigade, ki so v tiste kraje prišle novembra 1943 in se vrnile v Slovenijo šele po skoraj treh mesecih. Težave so se začele že ob prihodu

* Ker so se že končale ofenzivne operacije nemške 392. legionarske in 114. lovske divizije, Deveta iz smeri Ogulin—Musulinski Potok—Jasenak ni bila več neposredno ogrožena.

Jože Grabljevec-Novi, komandant 4. bataljona

in se stopnjevale vse do druge polovice januarja 1944, ko se je stanje za kratek čas izboljšalo. Vmes pa se je več kakor mesec dni vleklo prepričevanje in dopisovanje med višjimi štabi, dokler ni konec januarja divizijsko poveljstvo poslalo 2. bataljon brigade v Slovenijo nabavit hrano in v Istro po mobilizirance.⁵⁹

Potem ko je bataljon izbral 68 zdravih in vzdržljivih borcev in bork, je 29. januarja 1944 odšel iz Ravne Gore ter do noči prišel v Skrad. Z njim je šel štab bataljona razen namestnika komandanta. V Skradu so od štaba divizije dobili nove naloge: močnejša skupina naj gre na Primorsko, kjer bo od Istrskega odreda prevzela večje število mobilizirancev, v dogovoru s tamkajšnjimi terenskimi odbori pa naj mobilizira za slovenske brigade tudi sama. Druga, manjša skupina naj na širokem območju Ribniške doline skuša nabaviti za divizijo čimveč hrane. Štab Osemnajste je prav gotovo računal, da se bo divizija že prav kmalu vrnila v Slovenijo, zato naj jo tam čaka hrana, da se izčrpane čete okrepijo. Drugače jo še vedno lahko hitro pripelje v Gorski Kotar. Izkazalo se je, da je štab divizije prav računal, in še več — bataljonu je za obe nalogi dal tri tedne časa, kar se je natanko ujemalo z dnem, ko sta se 9. in 10. brigada vrnila v Slovenijo.

Po treh napornih dneh pohoda skozi Faro, prek Stružnice in Brige, je 1. februarja bataljon prišel v objem goteniških gozdov, k Mrzlemu Studencu. Tu se je razdelil v dve skupini — eno s 40 in drugo z 28 borci. V prvi sta bila komandant in politični komisar bataljona Andrej Jakopič-Hari in Vido Bevc, v drugi pa namestnik političnega komisarja Franc Zorc in operativni oficir Peter Vesel. Skupini sta še istega dne nadaljevali pot, močnejša v smeri proti Loškemu potoku in druga do Grčaric, kamor je prišla še podnevi in se tam nastanila za nadaljnje tri tedne.

Najprej bomo spremljali skupino na Primorsko, dokler se ne bo vrnila v brigado, potem se pridružimo drugi, da zvemo še zanjo, kako je opravila svojo nalogo.

Dne 5. februarja 1944 sta komandant Andrej Jakopič in politični komisar Vido Bevc v zelo slabem vremenu privedla bataljon prek Notranjske na Mašun, kjer so borci prenočili v nekdanjih italijanskih obmejnih vojašnicah. Naslednjega dne je bataljon že prišel v stik z Istrskim odredom. Ta je 7. februarja s spremnim pismom in seznamom poslal 107 mobilizirancev; 38 jih je bilo iz Kopra, iz Doline pri Trstu 22, iz Sežane 15, iz Ilirske Bistrice 9, preostali so bili iz drugih manjših krajev.

Poleg tega je dal odred bataljonu proste roke, da lahko tudi sam mobilizira po vaseh, ki so mu blizu. V nadaljnjih treh ali štirih dneh je bataljon tako nabral še 62 mož, predvsem iz vasi Knežak, Bač in Zabiče na območju Ilirske Bistrice ter v Juriščah in Palčju na pivškem. Med novačenjem se je v Palčju ena njegovih patrulj ostro spopadla s sovražnikom in se brez žrtev umaknila. Dne 9. februarja je Istrski odred poslal že drugi transport — 153 ljudi, največ novih borcev iz Trsta (70), Pasje vasi (55) in Milj (26).^{*} Tako je 12. februarja imel bataljon zbranih 322 mobilizirancev, s katerimi je še istega dne odšel nazaj v brigado. Šestega dne težavnega pohoda, a ves čas brez stika s sovražnikom, je skupina dosegla Grčarice in 17. februarja 1944 prišla v Faro, kjer se je javila štabu brigade.

Skupina, ki je nabavljala hrano, je medtem pošiljala patrulje ali pa vsa odhajala v nakupe, prisilne odkupe (eden takih primerov v Dolenji vasi pri Ribnici) ali zaplembe, kot na primer na treh gospodarstvih v Otavicah. Nabava je skoraj vselej potekala v dogovoru s terenskimi narodnoosvobodilnimi odbori, zato prebivalstvo ni delalo večjih ovir. Sicer pa je bilo tisti čas v Ribniški dolini še kar dosti živeža. Zbrano hrano so sproti odvažali v primerna skrivna skladišča, živino pa v opuščene hleve odseljenih kočevskih Nemcev.

Skupino so najbolj ogrožale stalne sovražne patrulje na cesti Kočevje—Ribnica—Velike Lašče. Tako se je zgodilo tudi 16. februarja, ko se je vsa skupina po opravljenem nakupu v Dolenji vasi odpravila v bližnjo Prigorico. Ko so bili borci pri prvih hišah te vasi, je z nasprotne strani vdrla v naselje nemška kolona 18 vozil. Zgodilo se je tako naglo, da se je partizanska skupina, čeprav jo je straža opozorila, le s težavo umaknila brez izgub v Blate. Nemci so v Prigorici ubili dva prebivalca, enega ranili, zaradi zažgalne topovske granate pa je zgorel hlev enega od ubitih.

Kljub temu skupina ni prenehala z delom. Še pet dni je nabirala hrano in živino po Ribniški dolini, dokler se ni 21. februarja v Grčaricah

^{*} Na seznamu novincev, ki ga je 8. februarja 1944 sestavil Istrski odred in ga poslal bataljonu, je zapisanih 159 novincev, zraven pa je pripomba, da so bili štirje s spiska »zdravniško odvrženi«, medtem ko je na spremnem dopisu tega seznama (datum 9. 2. 1944) zapisano, da odred pošilja bataljonu 163 tovarišev. (Dopis in seznam štaba Istrskega odreda štabu 2. bataljona 9. brigade z dne 8. oziroma 9. februarja 1944; AIZDG, F 296 a.)

vključila v svoj bataljon oziroma brigado, ko je tja prišla iz Kolpske doline.⁶⁰

Tako je 2. bataljon v celoti izpolnil nalogo. Ko so mobilizirance razporejali po brigadah, so jih nekaj poslali v 15. divizijo (točnega števila nismo ugotovili), ki jih je dodelila Cankarjevi brigadi. Tudi del zbrane hrane je šel za bolnišnice.

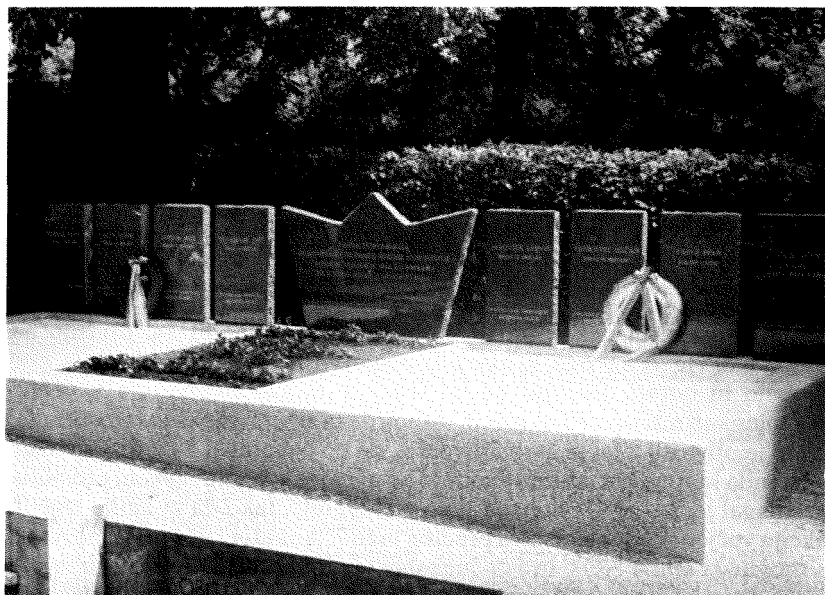
Vrnitev v Slovenijo

Ko je presojal, kakšne razmere bodo po odhodu 14. divizije na Štajersko,* je 7. korpus še pred koncem leta 1943 ugotovil, da z eno divizijo in odredi (štirimimi) ne bo mogoče uničiti okupatorja v večjih postojankah niti zavreti njegovih teženj, da bi si podvrigel čimveč ozemlja. Nato je obvestil Glavni štab Slovenije, da bo odsotnost 14. in 18. divizije ohromila korpus kot udarno skupino na njegovem operacijskem prostoru. Predlagal je, naj se 18. divizija vrne v Slovenijo, tako da bi lahko izvedli akcije večjega obsega.⁶¹ Na ta predlog je že 7. januarja 1944 prišel odgovor Vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije, da mora 18. divizija za vsako ceno ostati v Gorskem Kotarju, ker je to velikega pomena za vzdrževanje zveze z morjem, in da naj ima Glavni štab Slovenije to za najstrožji ukaz.⁶²

Januarja in prve dni februarja 1944 se je vojaški položaj na Dolenjskem hudo zaostрил. Nemci so pospešeno obnavljali železniški progi Ljubljana—Novo mesto in Grosuplje—Kočevje, vzpostavljali in utrjevali so nove postojanke ter močno silili proti osvobojenemu ozemlju. Dve brigadi 7. korpusa sta z blokado Novega mesta in Kočevja sicer zadrževali sovražnika, da ni vdrl v Belo krajino, zato pa so bili drugi dve brigadi in odredi zdaleč premalo, da bi lahko učinkovito nadzorovali široko območje ob tržaški progi in severno polovico Ljubljanske pokrajine, zraven pa še uspešno zavirali popravlanje železniških zvez.

Zdaj je vprašanje vrnitve 18. divizije v Slovenijo postalo še bolj pereče in 3. februarja je Glavni štab vse to obširno utemeljil in z radiogramom sporočil Vrhovnemu štabu NOV in POJ. Dodano je bilo tudi priporočilo podpredsednika NKOJ (Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije) Edvarda Kardelja, da je predlog Glavnega štaba Slovenije o vrnitvi

* Dne 6. januarja 1944 je 14. divizija s tremi brigadami (Tomšičevo, Šercerjevo in Bračičevo, skupaj s 1112 borci in borkami) odšla iz Suhorja prek Žumberka, Save, vzhodno od Zagreba in skozi Hrvatsko Zagorje ter 6. februarja prišla pri Sedlarjevem čez Sotlo. Njena osnovna naloga je bila, da razširi osvobodilni boj po vsej Štajerski, Koroški in vsem Prekmurju ter da narodnoosvobodilna vojska tudi v teh predelih Slovenije preide v odločne napade.

Grobišče borcev 18. divizije, zvečine iz 9. brigade, na Cetilašu pri Srpskih Moravicah

18. divizije nujen.* Da je bila njena vrnitev zares prepotrebna je pričalo tudi dejstvo, da so 30. januarja 1944 ustanovili 11. korpus NOVJ, čigar območje je zajemalo Istro, Hrvaško primorje, Liko in Gorski Kotar. To naj bi omogočilo tudi boljšo obrambo jugovzhodne smeri osrednjega slovenskega osvobojenega ozemlja.⁶³

V takšnih razmerah so se iztekali zadnji dnevi bivanja 9. brigade v Gorskem Kotarju. Ker se je želela javno in slovesno posloviti od tamkajšnjega prebivalstva, zlasti od požrtvovalne in predane mladine, je 13. februarja zvečer SKOJ Tretjega bataljona s pomočjo propagandnega odseka priredil v Vrbovskem miting, ki je postal vzor organiziranosti in je ljudem ostal v trajnem spominu. Bogat program, ki ga je začela brigadna sekretarka SKOJ Božena Vidmar—Ženka, so z recitacijami, petjem in harmoniko povezali v en sam prizor iz partizanskega življenja v gozdu.

* Telegram se je v celoti glasil: »Menim, da je predlog Glavnega štaba Slovenije o 18. diviziji nujen. Ako Nemci vzpostavijo progo Ljubljana—Kočevje, potem bo to težak udarec osvobojenemu ozemlju. Sicer pa so nemške sile majhne in je z močnejšim udarcem mogoče uničiti, kar so doslej dosegle. Bevc.« (Radijsko sporočilo Glavnega štaba Slovenije z dne 3. februarja 1944 Vrhovnemu štabu Jugoslavije o umiku 18. divizije iz Gorskega Kotarja, Zbornik VI-11-15.)

Programu je sledila prosta zabava, ki se je razvila v navdušeno bratenje slovenske, hrvaške in srbske mladine.

Tisto noč je zapadlo zelo veliko snega, kar pa ni oviralo enot, da se ne bi tudi z najbolj odročnih položajev pravočasno zbrale na zbornem mestu v Vrbovskem. Bilo je 14. februarja 1944. Od slovenskih partizanov so se poslavljali prebivalci Vrbovskega, Gomirja, Kosanovičev, Poljane, Ljubošine, Senjskega, Stubice ter mnogih manjših vasi in zaselkov v bližnji in daljni okolici. Borci so se tudi poslavljali od novih znancev, prijateljev in ljubeznivih otrok. Potem se je brigadni politični komisar Franci Kolar v imenu brigade zahvalil vsemu prebivalstvu tistega območja za vse, s čimer so pomagali njegovim borcem. Okoli desetih dopoldne je komandant brigade Anton Černe-Zvone z nagovorom, v katerem je omenil minule uspehe in vrnitev v Slovenijo, spodbudil bataljone k pohodu.*

V dolgi koloni je Deveta pri Stubici zavila na Luizijano in korakala skozi Hajdine in Presiko, kjer so ji prebivalci dolgo vzdikali in mahali v slovo. Popoldne je prišla v Srpske Moravice in tam prespala. Po skoraj ganljivem slovesu od prebivalcev tega mesta so 15. februarja 1944 brigadne enote odšle naprej in prek Broda—Moravic prispele v noči na 16. februar 1944 do Broda na Kolpi. Brez počitka so nadaljevale pot na slovensko stran in se nastanile v bližnji Vasi in Slavskem Lazu. Pohod je močno oviralo gosto sneženje in do tri metre visoki snežni zameti. Zlasti se je mučila živina s tovorom.

Zjutraj prvega dne v Sloveniji je bil zbor vse brigade, na katerem sta spregovorila komandant in politični komisar divizije Janko Rudolf in Nace Majcen. Zvečer je divizijska propagandna skupina pod vodstvom Toneta Seliškarja v vasi Fara priredila miting, ki se ga je udeležilo veliko prebivalstva in večina brigadnega moštva.

Tako se je končala ena najtežjih, obenem pa najslavnejših etap Devete na njeni bojni poti do svobode.

* Po odhodu 18. divizije iz Gorskega Kotarja je na njeno operacijsko območje prišla 3. brigada 13. primorsko-goranske divizije in tam ostala.

Opombe:

1. Informativno poročilo Glavnega štaba Slovenije z dne 18. novembra 1943 Glavnemu štabu Hrvatske; Zbornik VI-8-110. Poročilo štaba 7. korpusa z dni 21. in 22. novembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-8-118 in 122.
2. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 21. novembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-8-117.
3. Dopis poveljstva čete kočevskega zaščitnega bataljona z dne 2. decembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije.
4. Jože Frbežar, prispevek.
5. Odredba Glavnega štaba Slovenije z dne 28. novembra 1943 štabu 18. divizije za povečanje aktivnosti enot v Gorskem Kotarju; Zbornik VI-8-136.
6. Poročilo štaba 18. divizije z dne 27. novembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-8-134.
7. Poročilo štaba 18. divizije z dne 28. novembra 1943 štabu 7. korpusa; Zbornik VI-8-140. Borivoj Lah-Boris, Ljubljanska brigada, str. 91.
8. Marjan Korošec, Brdo (Bovec), prispevek (ponovno: Korošec, prispevek).
9. Poročilo štaba 18. divizije z dne 3. decembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-9-16.
10. Mustar in Franc Simončič-Maks (ponovno: Simončič), Ljubljana, prispevek.
11. Općina Vrbovsko, str. 92, 93.
12. Poročilo štaba 18. divizije z dne 3. decembra in 8. decembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-9-16 in 33.
13. Poročilo poveljstva hrvaškega domobranstva z dne 23. decembra 1943; Zbornik V-22-169.
14. Poročilo štaba 18. divizije z dne 3. decembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-9-16.
15. Poročilo štaba 18. divizije z dne 9. decembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-9-36.
16. Čubrić, dnevnik.
17. Poročilo štaba 13. divizije z dne 10. decembra 1943 Glavnemu štabu Hrvatske; Zbornik V-22-40.
18. Poročilo štaba 18. divizije z dne 10. decembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-9-42. Albert Rački, Vrbovsko (ponovno: Rački) Prispevek.
19. Poročilo štaba 18. divizije z dne 11. decembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-9-47.
20. Mustar, prispevek.
21. Alojz Bele-Tičko, prispevek.
22. Pavel Korelc, Mlada rast, glasilo SKOJ 9. brigade (ponovno: Mlada rast), št. 1, 1944.
23. Poročilo štaba 18. divizije z dne 12. decembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-9-53.
24. Poročilo poveljstva hrvaškega domobranstva z dne 14. decembra 1943; Zbornik V-22-159.
25. Poročilo štaba 18. divizije z dne 13. decembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-9-59.
26. Poročilo štaba 18. divizije z dne 13. decembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-9-59.
27. Poročilo poveljstva hrvaškega domobranstva z dne 16. decembra 1943; Zbornik V-22-161.
28. Poročilo štaba 18. divizije z dne 20. decembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-9-94.
29. Poročilo kulturnega referenta 2. bataljona 9. brigade z dne 1. januarja 1944 štabu 18. divizije; AIZDG, F 88.
30. Simončič, Ivan Strajner in Zlatko Stepančič, Ljubljana, prispevek.
31. Poročilo štaba 18. divizije z dne 20. decembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-9-94.
32. Poročilo štaba 13. divizije z dne 29. decembra 1943 Glavnemu štabu Hrvatske; Zbornik V-22-129. Rački, prispevek.

33. Simončič, prispevek.
34. Poročilo štaba 18. divizije z dne 20. decembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-9-94. Poročilo poveljstva hrvaškega domobranstva z dne 22. decembra 1943; Zbornik V-22-168.
35. Opčina Vrbovsko, str. 79—81 in 96. Milan Klaič, Srpske Moravice, prispevek.
36. Poročilo poveljstva hrvaškega domobranstva z dne 24. decembra 1943; Zbornik V-22-170.
37. Iz knjige poslanih depeš Glavnega štaba Hrvatske za december 1943; Zbornik V-22-133.
38. Poročilo poveljstva hrvaškega domobranstva z dne 25. decembra 1943; Zbornik V-22-171.
39. Poročilo štaba 18. divizije z dne 26. decembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-9-129. Iz knjige poslanih depeš Glavnega štaba Hrvatske za december 1943; Zbornik V-22-133.
40. Poročilo obveščevalnega centra (ponovno: OC) 9. brigade z dne 7. januarja 1944; AIZDG, F 66/M III.
41. Poročilo informacijskega odseka Glavnega štaba Slovenije z dne 27. decembra 1943; Zbornik VI-9-131.
42. Poročilo štaba 18. divizije z dne 30. decembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-9-148.
43. Situacijsko poročilo OC štaba 18. divizije z dne 30. decembra 1943; AIZDG, F 66/M III. Bojno povelje štaba 15. brigade z dne 2. januarja 1944; Zbornik VI-10-10.
44. Navodilo Glavnega štaba Hrvatske z dne 5. januarja 1944 štabu 4. korpusa; Zbornik V-23-16. Poročilo štaba 18. divizije z dne 6. januarja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-10-28, opomba 5.
45. Poročilo štaba 18. divizije z dne 4. januarja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-10-17.
46. Poročilo štaba 18. divizije z dne 11. januarja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-10-57.
47. Poročilo štaba 8. divizije z dne 19. januarja 1944 štabu 4. korpusa; Zbornik V-23-68.
48. Poročilo štaba 18. divizije z dne 14. januarja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-10-77. Poročilo poveljstva hrvaškega domobranstva z dne 13. januarja 1944; Zbornik V-23-159.
49. Petnajstdnevno poročilo štaba 9. brigade za čas 15. januar—31. januar 1944 Glavnemu štabu Slovenije; AIZDG, F 197.
50. Poročilo štaba 18. divizije z dne 20. januarja 1944 štabu 7. korpusa; Zbornik VI-10-119.
51. Petnajstdnevno poročilo štaba 9. brigade za čas 15. januar—31. januar 1944 Glavnemu štabu Slovenije; AIZDG, F 197.
52. Partijsko poročilo 9. brigade z dne 11. januarja 1944 Centralnemu komiteju KPS (ponovno: CK KPS); A CK ZKS št. 7666 in AIZDG, F 197/M I.
53. Poročila štaba 18. divizije z dne 24. in 25. januarja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-10-142 in 149. Petnajstdnevno poročilo štaba 9. brigade za čas 15. januar—31. januar 1944 Glavnemu štabu Slovenije; AIZDG, F 197.
54. Poročilo štaba 18. divizije z dne 5. februarja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-11-23.
55. Dopis krajevne skupnosti Gomirje z dne 10. aprila 1986; arhiv brigade.
56. Anton Štimec, Kočevje, in Janez Medoš, Obrh-Dragatuš, prispevek (ponovno: Štimec, Medoš, prispevek), hrani avtor.
57. Poročilo poveljstva hrvaškega domobranstva z dne 5. februarja 1944; Zbornik V-23-119.
58. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 7. februarja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-11-29.
59. Odredba Glavnega štaba Slovenije z dne 26. decembra 1943 štabu 7. korpusa; Zbornik VI-9-126. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 7. januarja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-10-96. Poročilo štaba 18. divizije z dne 31. januarja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-10-194.
60. Kronika 2. bataljona 9. brigade, str. 4—7; AIZDG, F 197.
61. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 27. decembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-9-132.

62. Metod Mikuž, *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji (ponovno: Mikuž, Pregled zgodovine NOB), del III, str. 233.*
63. *NOV na Slovenskem, str. 646.*

5. poglavje

BOJI ZA RIBNICO

V začetku leta 1944 so na vzhodni fronti sovjetske armade začele vrsto velikih ofenziv, medtem ko so se 80 km južno od Rima Američani uspešno izkrcali. Zato je okupator v Sloveniji, ki je s tem postala še pomembnejše zaledje italijanske fronte, povečal pritisk proti narodno-osvobodilnim enotam, zlasti na Štajerskem in Primorskem. Zdaj so morali Nemci čimbolj zavarovati železniške in cestne prometne povezave prek Slovenije, v prvi vrsti tržaško progo ter smeri Ljubljana—Novo mesto—Kostanjevica in Ljubljana—Kočevje. Njihov namen je bil, da najprej odrinejo glavna žarišča odporiškega boja stran od teh prometnih zvez, potem pa jih bodo skušali zatreti.

V Sloveniji je proti temu že vso zimo 1943/44 naraščala bojna aktivnost partizanskih brigad in odredov. V Ljubljanski pokrajini so bili srdite boje, da bi zadržali osvobojeno ozemlje, na Štajerskem naj bi okrepljena 4. operativna cona, ki so ji dodelili 14. divizijo, povečala svojo udarno moč in razširila svoje delovanje tudi na Koroško. V Slovenskem primorju ustanovljeni 9. korpus pa je poslal svojo 30. divizijo v akcije vse tja do zahodnih meja Beneške Slovenije.¹

Na Dolenjskem je v začetku februarja 15. divizija imela Cankarjevo in Gubčevo brigado v blokadi Novega mesta, ki je trajala že četrti mesec, z 12. in 15. brigado je rušila železniško progo od Grosupljega do Zdenske vasi, začasno ji dodeljena 8. brigada 18. divizije pa od Velikih Lašč do Kočevja. Belokranjski odred je varoval vzhodno mejo osrednjega osvobojenega ozemlja Bele krajine, Dolenjski in Notranjski odred sta napadala sovražnika, ki je iz Ljubljane prodiral v smeri proti Novemu mestu in operiral ob železnici do Postojne medtem ko je Istrski odred oviral promet na progi Postojna—Reka.¹

Tisti čas so na tem območju Nemci imeli naslednje vojaške sile, sestavljene zvečine iz enot policije SS, ki so bile okrepljene s četami slovenskih domobrancev.

Decembra 1943 je slovensko domobranstvo štelu že 10500 mož in bilo po prvem vojaškem urjenju razporejeno v bojne skupine. Prva z devetimi četami je bila v Ljubljani, druga je bila na Škofljici pri Ljubljani in je imela 7 čet, katerih štab se je sredi januarja 1944 premaknil v Velike Lašče; tretja z osmimi četami in šestimi posadnimi vodi je bila v Novem mestu, četrta in peta sta bili na Vrhniki oziroma v Borovnici, januarja 1944 pa je v Kočevju iz dveh čet nastala šesta in v naslednjem mesecu v Grosupljem še sedma skupina.² Večino moštva teh skupin so uporabljali za zavarovanje železniške proge in dveh klinov v osvobojeno ozemlje. Konec maja 1944 so bile enote SD na Dolenjskem in Notranjskem poleg omenjenih še v postojankah Zalog pri Škofljici, Pijava Gorica, Ribnica, Žalna, Višnja Gora, Stična, Št. Vid pri Stični, Trška Gora, Lešnica, Št. Peter (zdaj Otočec), Grič (pri Kronovem), Kronovo, Bela Cerkev, Draga (Šmarješke Toplice), Stranje (zdaj Stranje pri Škocjanu), Dobrava (zdaj Dobrava pri Škocjanu), Čučja Mlaka, Šentjernej, Studenec-Ig, Horjul, Šentjošt (zdaj Šentjošt nad Horjulom), Rovte, Sv. Trije Kralji, Hotedršica, Logatec, Gornji Logatec in Rakek.

Odločujočo vlogo v operativnem pogledu sta zaradi svojega položaja imela Novo mesto z okrog 500 možmi 1. bataljona 14. policijskega polka SS in blizu 1000 domobranci ter Kočevje s 450 možmi 3. bataljona 14. policijskega polka SS in okrog 400 domobranci. Oskrbovali so jih iz Ljubljane in bili pri tem nenehno izpostavljeni partizanskim napadom. V Novo mesto so morali voziti čez Kostanjevico, v Kočevje pa prek Velikih Lašč. Zlasti to smer so vse pogostejše napadale enote 15. divizije. Za večjo varnost preskrbovalnih transportov je januarja 1944 sovražnik vzpostavil stalne postojanke na Rašici pri Turjaku z 200 vojaki (100 Nemci, 100 domobranci), v Velikih Laščah pa s 400 vojaki (200 Nemci, 200 domobranci). Lotil se je tudi usposobitve kočevske železniške proge in je v ta namen prve dni januarja v Grosupljem nastanil posadko 300 mož, do konca meseca pa še v Zdenski vasi okrog 330 in v Vidmu na Krki 250 vojakov.³ Vendar vsa ta moštva niso mogla tako uspešno zavarovati obnovitvenih del, da bi po progi Grosuplje—Kočevje lahko stekli vlaki.

Enote 7. korpusa so nenehno napadale nemške kolone na komunikacijah, preprečevale popravila na progi z akcijami na pionirske in delavske oddelke ter v boju rušile mostove in druge železniške objekte. Poleg tega so se lotile tudi nekaterih novih sovražnikovih postojank, čeprav sprva brez večjega uspeha, kot sta bila v noči na 18. januar 1944 napada 5. brigade na Velike Lašče in 15. brigade na Rašico. Tudi premalo jih je bilo, da bi korpus zmogel učinkoviteje napadati železniško progo Zidani Most—Ljubljana—Postojna. Njegova moč se je okrepila šele z vrnitvijo 18. divizije iz Gorskega Kotarja v Slovenijo.

Boji za svobodno Belo krajino in komunikacije, značilni za januar in februar 1944, pa so ostali strateško najpomembnejša opredelitev operacij Narodnoosvobodilne vojske Slovenije še vse naslednje mesece tistega leta.

Nad sovražne kolone

Osemnajsta divizija je zapustila Gorski Kotar sredi februarja 1944 in prek Broda na Kolpi prišla na jug Kočevske.

Po prihodu v Slovenijo naj bi se divizija razmestila na območju med Velikimi Laščami in Kočevjem, kjer je od srede januarja že bila njena 8. brigada v blokadi Kočevja, z bataljoni na črti Polom—Rakitnica, medtem ko se je 10. brigada med 15. in 17. februarjem premikala iz Delnic v smeri proti Čabru.

Dne 16. februarja 1944, natanko štiri mesece potem, ko je prvič stopila na levi breg Kolpe in tam bila težke boje z Nemci, je Deveta spet prišla na isto območje. Prvi bataljon je nastanila v Slavskem Lazu, Tretjega in štab v Fari, Četrtega v vasi Vas, Drugi pa je bil na poti v brigado z novinci s Primorskega. Tu je brigada ostala štiri dni.⁴

Že takoj po prihodu v slovenske vasi so borci poskrbeli za obvezno osebno čiščenje in parjenje oblačil, da bi uničili uši. Dopoldne tega dne je bil zbor brigade, ki sta se ga udeležila tudi komandant divizije Janko Rudolf in njen politični komisar Nace Majcen. Najprej sta brigadni komandant in politični komisar Anton Černe-Zvone in Franci Kolar govorila o vojaško-političnem uspehu Devete v Gorskem Kotarju, zatem pa je politični komisar Nace Majcen spregovoril o pomenu vrnitve divizije v Slovenijo in o njenih neposrednih nalogah. Divizija naj bi sodelovala v obsežnih operacijah 7. korpusa, katerih cilj je bil še bolj zavarovati svobodno Belo krajino, kjer se bo kmalu začelo 1. zasedanje slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS). Da bi to dosegli, morajo brigade uničevati nemško-domobranske postojanke in obvladati sovražnikove komunikacije.⁵

Kmalu po kosilu so stekle priprave za miting, ki je bil zvečer a Brodu. Udeležilo se ga je zelo veliko prebivalcev z obeh strani Kolpe, med njimi mnogi svojci in prijatelji borcev. Program se je začel z nagovorom političnega komisarja brigade. Pevski zbor je večkrat nastopil s partizanskimi, narodnimi in umetnimi pesmimi, vmes pa so recitali Franceta Prešerna, Otona Župančiča, Karla Destovnika-Kajuha, Vladimirja Pavšiča-Mateja Bora in Franceta Kosmača. Posebej je navdušil skeč Marjana Kozine

Odsekan prst, miting pa so končali s plesom. K dobremu razpoloženju vseh je zlasti prispevala vrnitev brigade v Slovenijo.⁶

Naslednjega dne se je brigadi v Fari priključil del 2. bataljona, tisti, ki je šel na Primorsko po mobiliziranje. Od 321 mož, kolikor jih je pripeljal na Dolenjsko, je bataljon že oddal okrog 240 novincev za brigade 15. in 18. divizije, medtem ko je ostale dobila Deveta.⁷

Istega dne dopoldne je štab brigade začel obširno posvetovanje z bataljonskimi štabi, ki je trajalo skoraj tri dni. Najprej so ocenjevali vojaško-politični nastop brigade kot celote in posameznih bataljonov v Gorskem Kotarju. Tu sta bila zraven tudi divizijski komandant in politični komisar.⁸ Ugotovili so, da je brigada uspešno opravila svojo nalogo in se potrdila kot enota, sposobna za pozicijske in manevrske boje. Pri tem se bataljoni niso razlikovali. Sledila je razprava o kadrovski zasedbi štabov in četnih poveljstev. Predvideli so tovariše za oficirsko in podoficirsko šolo ter se dogovorili, da pripravijo tečaj za novince. Opravili so tudi več kadrovskih premikov. Ko pa so presojali, kako je kaka nižja enota oborožena, so láhko orožje nekoliko prerazporedili, omenili pa so tudi ustanovitve topniškega diviziona v diviziji in s tem v zvezi o oddaji enega od topov.

Med štiridnevnim urejanjem in počitkom so borce Devete obiskali mnogi sorodniki in znanci. Velik del njenega moštva je bil doma iz Čabarske in Osilniške doline, iz obkolpskih vasi in Bele krajine ter naselij med Kolpo in Kočevjem. Večina jih že skoraj tri mesece ni imela stika z domom, zdaj pa se je ponudila priložnost za snidenje. Še prav posebej so se izkazale mladinke, ki jih na poti do brigade niso zadržale ne zimske nevšečnosti niti možna nevarna srečanja s sovražnikom. Svojim bratom in fantom so prinesle zimska oblačila in priboljške. Mnoge so prišle z darili, ki so jih zbrali terenski odbori, zlasti iz Osilnice in Bosljive Loke.

Ob vrnitvi 18. divizije v Slovenijo je 7. korpus nameraval opraviti obsežno operacijo med Ljubljano in Kočevjem. Na tej črti je bilo treba uničiti močni nemško-domobranski oporišči v Zdenski vasi in Velikih Laščah ter popolnoma onespособiti železniško progo. V neposredni napad in zavarovanje je korpus vključil svoji dve diviziji ter Dolenjski in Notranjski odred. Petnajsta divizija naj likvidira postojanko Zdenska vas, medtem ko bo 18. divizija z eno brigado napadla Velike Lašče, z dvema pa zadrževala sovražnikove posege iz ljubljanske in kočevske smeri. Med boji za postojanki bodo demonstrativni napadi na Novo mesto, Kočevje in Grosuplje.

Skladno s korpusnim načrtom in ukazom je divizijsko bojno povelje določilo 10. brigado in enega od bataljonov Notranjskega odreda za neposreden napad na Velike Lašče; 9. brigada zavaruje operacijo z za-

sedbo ceste Ljubljana—Pijava Gorica—Turjak, 8. brigada pa demonstrativno napade Kočevje in zapira smer Kočevje—Velike Lašče.⁹

Akcija 7. korpusa naj bi še bolj odrinila sovražnika od svobodne Bele krajine, kjer je takrat zasedal Slovenski narodnoosvobodilni svet (SNOS).*

Četrty dan bivanja ob Kolpi je brigada ukazala bataljonom, da se naslednjega dne zberejo za pohod v smeri Štalcerji—Gotenica. Tako je zapustila Faro ter kljub globokemu snegu in mrazu prek Štalcerjev in Kočevske Reke prišla 21. februarja zvečer v Grčarice. Tam se je 2. bataljonu priključila njegova skupina, ki je po Ribniški dolini nabirala hrano za divizijo. Ker pa zbrane hrane in živine niso kopičili na enem mestu, ampak na več, so še istega večera vsi bataljoni odšli po spravljenem blago z nalogo, da ga pripeljejo do vasi Dane in Kot. Da bi zavaroval akcijo je šel 2. bataljon do Lipovšice pod Novo Štifo. S seboj je odpeljal tudi novomobilizirance s Primorske, ki so bili dodeljeni Deveti in so jih poslali v šolo za novince v vasi Hrib—Loški Potok. V Grčaricah si je brigada dovolila samo krajši postanek na poti do novega operacijskega območja.

Na dodeljenem operativnem območju, kjer bo brigada dalj časa delovala, pogledjmo, kako so se razporedile sovražne enote po postojankah, ki so nastale, medtem ko je bila Deveta v Gorskem Kotarju.

Sredi februarja 1944 je bil v Kočevju štab 3. bataljona 14. policijskega polka SS. V ta bataljon so spadale 9., 10., 11. in 12. četa ter baterija. Deveta četa je bila v Zdenski vasi, 10. in 12. četa v Kočevju, 11. četa z baterijo pa v Velikih Laščah. Pod poveljstvom bataljonskega štaba so sodile še 24. in 25. domobranska četa v Velikih Laščah, 26. domobranska četa v Zdenski vasi ter 61. in 62. domobranska četa z vodom domobranske policije v Kočevju.¹⁰

V noči na 22. februar je brigadna obveščevalna trojka Ciril Trček, Slavko Batis in Marjan Zaman prinesla novico, da bo naslednji dan zjutraj iz Kočevja proti Ribnici odpeljala sovražna motorizirana kolona in da so zato domobranci že zasedli k. 528 med Dolenjo vasjo pri Ribnici in Rakitnico.** Ker so takrat vojaški transporti pogosto vozili na tej komuni-

* Dne 19. in 20. februarja 1944 je bilo v Črnomlju prvo zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS), ki je po besedah Borisa Kidriča »neposredno in ustvarjalno razpravljal zlasti o graditvi narodne oblasti in slovenske državnosti v okviru federativne Jugoslavije«. Med več sprejetimi odloki štejejo za najpomembnejše deklaracijo o vzpostavitvi Nacionalnega komiteja osvoboditve Slovenije (NKOS), deklaracijo o pravicah in dolžnostih slovenskega ljudstva in odlok o razpisu volitev v narodnoosvobodilne odbore.

** Iz poročila obveščevalnega centra 18. divizije z dne 22. februarja zvemo, da so 22. 2. (pomota, moralo bi biti 21. 2., opomba pisca) ob 13.30 pripeljali iz Kočevja v Ribnico trije avtomobili nemških in domobranskih vojakov, ob 16. uri pa kolona iz Ljubljane, v kateri je bilo 25 vozil, ki je ob 16. uri pripeljala iz Ljubljane v Ribnico. V slednji je bilo 25 vozil, od teh

kaciji, je štab brigade sklenil, da takoj pripravi napad. Ukazal je, da naj dve četi 3. bataljona in minometni oddelek postavijo zasedo nad vasjo Blate, ena četa pa na k. 528. To je sovražnik zapustil minuli večer in šel prenočit v Dolenjo vas. Prvi bataljon je eno od čet razporedil med kotama 577 in 510 ter eno na severovzhodne obronke Strmca — k. 656, z enim vodom ob cesti pod k. 568 — Jasnica, medtem ko je eno od čet poslal k Jelendolu z nalogo, da zavaruje hrbet ostalim enotam. Čete so še v temi zasedle dodeljene položaje.

Zjutraj je sovražnik ponovno hotel zasesti koto 528, da bi zavaroval kolono, ki se je že vračala iz Kočevja proti Ljubljani. Tam ga je pričakala in napadla zaseda Devete ter ga prisilila, da se je skril za cestni nasip. Potem so Nemci in domobranci s streljanjem med premikom skušali pobegniti proti Kočevju, a sta jih z robov Strmca in položaja pod koto 568 dobili v križni ogenj zasedi ter jih pognali nazaj proti Dolenji vasi. Kmalu nato je močna sovražna skupina prišla ob Rakitnici, da bi napadla s severa in pregnala borce na koto 528, vendar je brigadna zaseda nad vasjo Blate tudi njo prestregla z močnim mitralješkim in minometnim ognjem ter zavrnila v Dolenjo vas.¹¹ Spopad je trajal skoraj dve uri. V sovražnikovih vrstah je bilo 5 mrtvih in 8 ranjenih. Naši niso imeli izgub.

Okoli 10. ure je iz Kočevja peljala mimo Ložin v smeri proti Ribnici motorizirana kolona 23 tovornjakov z 2 tankoma. Pred Dolenjo vasjo je čelo transporta napadla zaseda s kote 528, da se je ustavil. Z vozil je poskakalo okrog 100 mož, ki so skušali zasedo obkoliti, vendar se je ta pravočasno umaknila na koto 510 in od tam napadla posredovalno skupino. Pri tem je četo v akciji izdatno podprla brigadna zaseda nad vasjo Blate. Sovražnikov napad je imel minometno ognjeno podporo in podporo tankovskih topičev. Po enournem boju so Nemci usmerili oba tanka proti Rakitnici oziroma Jelendolu, zato so borci strnili položaje čet na črto kote 510 — Blate ter nadaljevali z močnim minometnim in mitralješkim obstreljevanjem. Boj se je vlekel do opoldne, ko je sovražniku uspelo spraviti vso kolono v Dolenjo vas in z njo vred tudi mrtve in ranjene. Zaščitila se je s tanki.

Ko je popoldne sovražnik odšel iz Dolenjevasi in zatem še iz Ribnice, so dobro razporejeni borci zapustili bojne položaje in se ob cesti proti Rakitnici pod koto 510 priključili ostalemu delu brigade.

Istega dne popoldne je nemško-domobrantsko kolono pri Ortneku z vsemi silami napadla 10. brigada. Zanesljivih poročil o sovražnikovih tri osebna, štiri oklepna, drugo pa tovornjaki z moštvo, hrano in zaboji. Nekaj tovornih vozil je bilo popolnoma zaprtih. V zaščitnici transporta iz Ljubljane so bili štirje kamioni vojaštva.

(Situacijsko poročilo obveščevalnega centra (nadalje OC) štaba 18. divizije; AIZDG, F 192.)

izgubah ni, čeprav so obveščevalci zabeležili, da so Nemci pripeljali v Dolenjo vas 12 mrtvih, med njimi enega oficirja. Pač pa je v avtomobilih, kjer so med drugim peljali katastrski arhiv Kočevje, izgubilo življenje 5 civilistov.

Divizijsko poročilo o bojih tega dne pravi, da so se dobro izkazali tudi novomobiliziranci.

Zvečer je v Rakitnici 9. brigada v hiši Janeza Goršeta imela miting s pohvalnim nagovorom političnega komisarja Francija Kolarja ter s pes-trim programom in plesom ob harmoniki. Sodelovali so tudi mladinci in politični aktivisti iz Rakitnice, Grčaric, Dolenje vasi in Blat.¹² Po mitingu je brigada še isto noč odšla na nove položaje.

Dne 23. februarja 1944 zarana je 9. brigada prišla na sektor Ribnica — Sodražica in nastanila 1. bataljon v Sinovici, 2. bataljon in topovski oddelek v Lipovšici, 3. bataljon v Danah in Četrtega v Zamostecu. Štab brigade je bil najprej pri Novi Štifti, potem se je premaknil do 4. bataljona. Zasedami in izvidniškimi patruljami je brigada nadzorovala promet na cesti od Žlebiča do Dolenje vasi in odcep proti Sodražici, medtem ko so skupine minerjev pripravile vse potrebno za razstrelitev mostov pod vasjo Breže, pred Sajevcem in Bukovico ter pri Goriči vasi. Bataljoni pa so pošiljali skupine borcev z nalogo, da rušijo železniško progo na obeh straneh postaje Ribnica. Levo od brigade, na območju Sv. Gregor — smer proti Velikim Laščam, je bila Ljubljanska brigada, na jugovzhodu, od Makoš mimo Poloma do Koprivnika, pa Levstikova.

Med Škofljico in Turjakom

Po enotah so imeli vojaške ure, na katerih so med drugim razpravljali o bojevanju na čistini, o pomembnosti zveze v boju in med premiki, postavljanju zased in taktiki obkoljevanja sovražnika. Politične ure so posvetili tudi 25. obletnici Rdeče armade in radijskim poročilom. Zdravstveno in moralno stanje po enotah je bilo zadovoljivo.

Na območju teh treh brigad sta bili takrat sovražni postojanki v Velikih Laščah in Kočevju. Prva je rabila kot etapna postaja pri oskrbovanju druge, ki je bila operativno središče južne polovice Ljubljanske pokrajine. Ker smo število vojaštva teh postojank že omenili, dodajmo še, da so v Velikih Laščah imeli poleg lahke oborožitve tudi 4 topove srednjega kalibra ter 4 težke in 4 lahke minomete, v Kočevju 3 topove in več težkih ter lahkih minometov.¹³ Patrulje in zasede obeh okupatorjevih postojank

so imele največ dela z zavarovanjem avtomobilskih kolon, ki so prevažale hrano ter druge vojaške potrebščine iz Ljubljane v Kočevje.

Dne 25. februarja sta poveljstvo 7. korpusa in komandant Glavnega štaba Slovenije Franc Rozman-Stane imela konferenco s štaboma 15. in 18. divizije, na kateri so v podrobnostih obravnavali že zasnovani načrt korpusne operacije, ki naj prebije sovražno komunikacijo Grosuplje—Kočevje. Na podlagi sprejetih stališč so še istega dne izdali povelje za operacije, ki so ga divizijski štabi prejeli že popoldne:

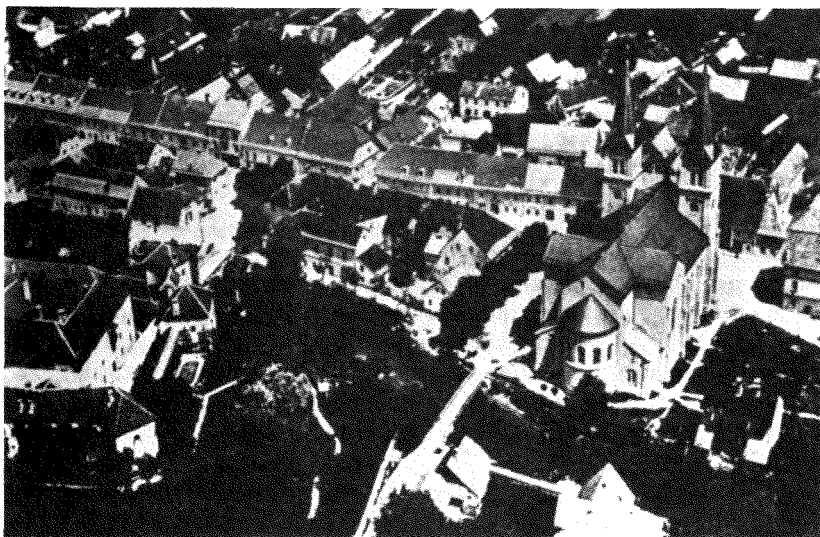
Petnajsta divizija z dodeljenim Dolenjskim odredom napade in uniči sovražno postojanko Zdenska vas, akcijo pa zavaruje z demonstrativnim napadom na Grosuplje, Novo mesto in Kostanjevico. Osemnajsta divizija, okrepljena z Notranjskim odredom, obračuna z nemško-domobrasko posadko v Velikih Laščah, blokira in demonstrativno napade Kočevje ter nadzoruje dogajanja na železniški progi Postojna—Rakek—Ljubljana. Ker je bilo pričakovati, da bodo Nemci najbolj pritisnili iz Ljubljane, so v zavarovanje tiste smeri določili iz vsake divizije po eno brigado. Tako je bila za zaporo črte Ljubljana—Studenec—Pijava Gorica—Turjak—Velike Lašče določena Deveta, med Ljubljano in Grosupljem pa Gubčeva brigada brez enega bataljona. Med osrednjimi akcijami bosta obe brigadi, vsaka z enim bataljonom, napadli Škofljico, kjer je po obveščevalnih poročilih okrog 200 domobrancev. Poleg tega morajo vse enote v zavarovanju vsaka na svojem območju rušiti glavne ceste in železniško progo ter objekte na njej. Začetek napada je bil predviden za 27. februar ob 19. uri.¹⁴

Za usklajen nastop 9. in 4. brigade je bil ustanovljen operativni štab 4. in 9. brigade (v nadaljevanju operativni štab). Komandant štaba je bil Petar Brajović, načelnik štaba 18. divizije, politični komisar pa Karel Taufer-Šarli, namestik političnega komisarja Gubčeve brigade.

Štabi divizij so bili posebej opozorjeni, da v tem primeru ne gre za trenutno akcijo, temveč za operacije, ki bodo trajale več dni.

Dne 26. februarja je štab 18. divizije izdal povelje, v katerem je ukazal 9. brigadi, da še podnevi odide na sektor Gumnišče—Pijava Gorica—Brezje. Njena glavna naloga je, da zavaruje smeri iz Ljubljane na komunikacijah Ljubljana—Studenec—Ig in Škofljica—Pijava Gorica—Turjak—Velike Lašče ter skupaj z bataljonom Gubčeve brigade uniči postojanko na Škofljici. Deseta brigada uniči nemško-domobrasko postojanko Velike Lašče, medtem ko 8. brigada obstreljuje Kočevje in onemogoči posredovanje njegove posadke v smeri proti napadenim postojankam. Ves čas operacije je 9. brigada podrejena operativnemu štabu, ki bo v vasi Drenik.

Deveta je še istega dne okoli štirih popoldne odšla s položajev Dane—Lipovšica—Zamostec—Sodražica prek Žigmaric do Karlovice.

Ribnica

Pot je bila zelo težavna, hudo strma in zametena s snegom. Po enournem počitku v Karlovcih je 27. februarja okoli enih zjutraj nadaljevala pohod v smeri proti Ljubljani. Vstop na glavno cesto pri Rašici ji je zavaroval 4. bataljon na koti 489. Do novih položajev je brigada prispela ob desetih dopoldne, potem so se bataljoni takole nastanili: 1. bataljon je ostal v vasi Brezje, Drugi je šel v Smrjenje, Tretji v Gornje Blato in Četrty v vas Drenik, kjer je ostal tudi štab brigade. Desno od brigade je Gubčeva zavarovala smer Ljubljana—Grosuplje, ko je zasedla črto Lanišče—Škofljica—Tlake, kjer se je z levim krilom povezala s 3. bataljonom. Obe brigadi sta pravočasno zasedli dodeljene položaje. A namesto počitka so razmere zahtevale od enot takojšnje bojno pripravljenost. Zakaj?

Spričo vse pogostejših partizanskih napadov na kočevsko železnico in vojaške postojanke v njeni širši okolici sta februarja v okupatorjevih vrstah nezadržno naraščali vznemirjenost in čuječnost, zlasti po obstreljevanju nemško—domobranske posadke v Zdenski vasi dne 1. februarja. Takrat je sovražnik tudi dobil obvestila, ki so napovedovala, da se bodo sile NOV zbrale in napadle na tem območju. To je vzel resno, kar je potrdila vrsta zavarovalnih ukrepov, ki jih je za to postojanko in bližnje Velike Lašče zahtevalo nemško poveljstvo. Tako je bilo že naslednjega dne ukazano, da morajo v Velike Lašče brez odlašanja namestiti baterijo

havbic, ki bo lahko z ognjem uspešno krila postojanko v Zdenski vasi. Okoli obeh postojank so nemudoma začeli graditi dodatne in utrjevati že obstoječe odporne točke. Priporočeno je bilo tudi uporabiti topove in oklepni vlak v Grosupljem. Ko pa je v noči na 16. februar 12. brigada spet napadla Zdensko vas in pri tem resno ogrozila posadko, so čez dva dni tja že poslali dodatno moštvo in dva tanka ter napovedali, da pride še vod minometov.

Vendar to ni pomirilo razmer na območju komaj 35 kilometrov daleč od Ljubljane. Nasprotno! Partizansko poveljstvo je načrtovalo obsežnejšo operacijo, okupator pa se je tudi na tem vmesnem območju vse bolj utrjeval, še posebej močno je nadzor nad ozemljem poostiril s patruljami, z zasedami in obveščevalno dejavnostjo. V to delo so Nemci vpregli predvsem domobrance, ki so se zagnano vdinjali. Tako je bil sovražnik precej hitro obveščen tudi o premiku korpusnih enot v smeri proti Ljubljani in se je takoj pripravil na srečanje z njimi. Na to pa mu ni bilo treba dolgo čakati.

Takoj po prihodu 9. brigade na vzhodno obrobje Ljubljanskega barja je moral njen 3. bataljon poslati eno od čet v zasedo južno od kote 401 pri vasi Zgornje Blato, ker so dobili sporočilo, da tja vsak dan prihaja močnejša nemško-domobranska patrulja.

Že ob enajstih dopoldne je res prišlo približno 40 oboroženih okupatorjevih vojakov. Brigadna zaseda je sovražnika spustila na bližino dobrih sto metrov in ga napadla z močnim ognjem, vendar se je hitro znašel in skušal z jurišem odbiti borce. Vnel se je boj, v katerem sta čez čas obe strani dobili okrepitve. Ob 14. uri so se bili domobranci prisiljeni umakniti v izhodiščno postojanko Škofljica, partizanska zaseda pa se je utrdila na koti 332 vzhodno od ceste Pijava Gorica—Škofljica ter tam ostala do noči. Operativni štab je poročal, da je bilo v sovražnikovih vrstah veliko mrtvih in ranjenih. Brigadni bataljon je imel enega ranjenega, eden od novomobiliziranih pa se je vdal.

Tistega dne opoldne je bil pri operativnem poveljstvu v vasi Drenik sestanek s poveljstvi obeh brigad, na katerem so izdelali podroben načrt za akcije v času od 27. februarja do 1. marca 1944. Uro pozneje so bataljoni dobili povelje štaba brigade, da naj v noči na 28. februar 1. bataljon in inženirsko-tehnična četa rušita mostove na cesti Škofljica—Studenec—Ig in Ig—Rogovila ter položita naletne mine. Potem bataljon z dvema četama zasede koto 373 (Pijava Gorica) in položaje nad ovinki ceste Pijava Gorica—Turjak. To smer mora varovati s protitankovsko puško in protitankovskim topom, ki sta mu dodeljena v ta namen. Drugi bataljon bo v istem času in na enak način kot 1. bataljon porušil vse mostove in miniral cesto Zalog—Gumnišče—Pijava Gorica ter cestni odcep zahodno

od kote 363 — Pijava Gorica. Za tem pošlje po eno četo na koti 363 in 356, eno obdrži kot rezervo v vasi Gorenje Blato, medtem ko pratež nastani v vasi Drenik; Tretji bataljon, ki bi po prvotni zamisli moral napadati Škofljico, a se je čez dan bojeval, je dobil ukaz, da mobilizira civiliste in skupaj z njimi temeljito poruši cesti Pijava Gorica—Turjak ter Pijava Gorica—Želimlje—Turjak, kjer položi tudi mine. Po uničenju cest pošlje bataljon enega od vodov z dvema težkima mitraljezoma na koto 414 (Sv. Rupert). Skupaj naj z bojnimi patruljami in zasedami zavarujeta območje trikotnika Dobravica—Pijava Gorica—Studenec—Ig. Bataljon ima stanovališče v vasi Brezje; 4. bataljon napade in uniči sovražno postojanko Zalog, ki je predstraža Škofljice. V postojanki je okrog 30 do 40 sovražnih vojakov brez posebnih utrdb in težkega orožja. V napad gre z dvema četama s kote 356 in 316, eno pa ima v rezervi v vasi Gumnišče. Na desnem krilu se poveže z bataljonom Gubčeve brigade in mu po uničenju Zaloga pomaga v napadu na Škofljico. Z dnem naj se umakne v vas Drenik, tam bosta brigadni štab in brigadno previjališče. Napad na postojanko se prične 27. februarja ob 19. uri. Vsi bataljoni — razen četrtega — morajo dodeljene položaje zasesti najpozneje naslednjega dne do štirih zjutraj. Tak je bil kaz štaba Devete, a kmalu se je pokazalo, da na sestanku operativnega štaba niso imeli potrebnih podatkov o sovražniku v okolišu Škofljice.

Zalog, kilometer daleč južno od Škofljice, je bil tiste dni eno od obrambnih oporišč nemško-domobranskih postojank na glavni cesti med Lavrico in Šmarje-Sapom. V njem je bilo 120 do 150 sovražnih vojakov, ki so imeli dobro povezavo s posadko 200 mož v sosednji Škofljici in 180 možmi v gradu Lisičje. Zlasti so se dopolnjevali v obveščanju in uporabi težkega orožja.*

Dve četi 4. bataljona 9. brigade, skupaj okrog 80 borcev s protitankovskim topom in težkim minometom, sta akcijo na Zalog začeli s koti 356 in 316 s polurno zamudo. Nalet je bil silovit in napadalec je že načel prvi obrambni pas, ko je nemško-domobranska posadka dobila prvo okrepitev treh tovarnjakov vojaštva, da se je lahko uspešno postavila v bran. Ko pa sta v Zalog prišli še dve oklepni vozili, so se bile partizanske čete prisiljene umakniti. V brigado so se vrnile s tremi ranjenci. Po poročilu operativnega štaba je imel sovražnik več mrtvih in ranjenih.

Medtem je 3. bataljon Gubčeve brigade vdrl v Škofljico in uničil dva bunkerja, vendar je ob prihodu nemških oklepnikov moral postojanko zapustiti.

* Nemci so verjetno zaslutili namero partizanskih enot, zato so okrepili obrambo Škofljice tako, da so vzpostavili odporno točko tudi v Zalogu pri Škofljici, kjer je bil menda vod 23. čete slovenskega domobranstva in nekaj Nemcev. (Ambrožič, Gubčeva brigada, str. 569)

Da je Deveta z napadom na Zalog zamudila, se je po mnenju operativnega štaba zgodilo zaradi nemarnosti štaba brigade. Čeravno te ugotovitve ni mogoče kar tako spremeniti, moramo opozoriti vsaj na dvoje dejstev, ki sta pomembno vplivali na izid napada. Prvo, odgovorna poveljstva niso poznala obrambne organiziranosti sovražnika pri Škofljici in se je bataljon šele ob začetku akcije znašel pred postojanko, ki je bila v povezavi z ostalimi bližnjimi oporišči pretrd oreh za en sam partizanski bataljon. Štab je tudi premalo upošteval utrujenost borcev. Ti so v 27 urah pred napadom bili 17 ur na pohodu, 8 ur pa so bili na rednih taboriščnih dolžnostih.

Medtem ko napad na Zalog ni uspel, so ostali trije bataljoni zelo uspešno opravili naloge na cestah med Škofljico in Turjakom. Porušili so 7 mostov, položili 13 naletnih min tipa hawkins, naredili 4 dolge cestne zapreke z drevjem in 2 široka prekopa. Pri tem je dobro sodelovalo prebivalstvo in moštvo bataljona VOS.

V noči na 28. februar nista uspeli tudi ne osrednji dve nalogi korpusne operacije, uničenje sovražnikovih postojank v Zdenski vasi in Velikih Laščah. Nadnje so šli borci po poprejšnjem topniškem obstreljevanju. Velike Lašče je napadala 10. brigada, a jo je zaustavila obrambna točka Sv. Rok. Akcijo na Zdensko vas je začela 15. brigada, ki jo je ob prvem jurišu sovražnik potisnil na višino pri Sv. Antonu. Kmalu je postalo jasno, da bo treba oba napada vnovič pretehtati in ponoviti.

Spopade in napade na robu Barja minulega dne so Nemci povezali z vojaškimi dogajanjem pri Zdenski vasi in Velikih Laščah ter vse skupaj hitro in prav presodili kot obsežno operacijo, ki naj pretrga njihovo zvezo med Ljubljano in Kočevjem. Da bi jo obvladali, je bilo treba za vsako ceno zaščititi in obdržati Velike Lašče ter cesto, ki pelje skozi. In s tem namenom se je 28. februarja začelo nemško-domobransko vojaško nastopanje.

Zgodaj zjutraj tistega dne so bataljoni Devete že bili na položajih od vasi Brezje do Zaloga pri Škofljici, desno od njih pa so se Gubčevci razporedili na črti Huda Polica—Mali Vrh (zdaj Mali Vrh pri Šmarju). Dan se je začel s snegom in meglo nad ljubljansko kotlino ter zatišjem, ki ni moglo dolgo trajati.

Že okoli 8. ure zjutraj je sovražnik hudo pritisnil od Škofljice proti položajem 2. bataljona na koti 363 in 356, ki sta v neposredni bližini Zaloga. Najprej je na borce osredotočil kratek, a oster ogenj lahkih minometov in gorskega topa, potem se je proti njim pognala pehota. Da bi zavaroval hrbet, je bataljon poslal četo iz rezerve, da napade Zalog, ostali dve četi pa sta s protinapadi obranili položaje in pri tem povzročili nasprotniku hude izgube. Boj na območju Gumnišča je trajal do 14. ure, ko je po obeh cestah iz Škofljice proti Pijavi Gorici odpeljala kolona treh

tankov in 25 tovornjakov. Ker bi se sovražnik lahko vrnil med brigadno glavnino in 2. bataljon, je tega njegov komandant Ivan Majcen-Jovo umaknil na koti 401 in 297, severno in južno od vasi Gorenje Blato. Kmalu so se še tu razvneli ostri spopadi, v katerih so Nemci s topovi obstreljevali brigadno zaledje, vendar je bataljon obranil položaje do konca bojev.

V enem prvih sovražnikovih naletov na tem območju je izgubil življenje mitraljezec teške brede Jože Janežič. Rešiti ga je skušal zastavnik Vinko Debevc, priljubljen namestnik komandirja čete v 2. bataljonu, ki pa je pri tem tudi sam izgubil življenje. Oba sta bila od poletja 1942 borca znane Robkove čete.*

Kolona, namenjena proti Pijavi Gorici, je pri Gumnišču obtičala pred porušenim mostom. Pri manevriranju je tank zapeljal na mino, močna eksplozija je raznesla vozilo. Podobno je končal tudi oklepni avtomobil. Motorizacija je tu obstala, pot je nadaljevalo 150 do 200 sovražnih vojakov ob podpori štirih težkih minometov. V cestnem križišču pod k. 373 so jih pričakale čete 1. bataljona in jih v hudem boju okoli 18. ure zavrnila nazaj, od koder so prišli.

Ves ta dan je 3. bataljon pošiljal obhodne bojne patrulje med vasmí Drenik, Brezje, Smrjene, Udje in Vínó, medtem ko je bil 4. bataljon v rezervi. Ta je v noči na 29. februar z eno od čet demonstrativno napadal Zalog. Minerski in pionirski vod brigade sta tisto noč s Tretjim in delom Četrtega bataljona minirala železniško progo med Škofljico in Šmarjem, položila nove naletne mine pred Pijavo Gorico, uničila 5 mostov in napravila več prekopov na cestnih odsekih Brezovica—Podturjak in Pijava Gorica—Turjak. Zasekali so tudi cesti Pijava Gorica—Drenik in Pijava Gorica—Smrjene—Brezje.

Kako oceniti boje tega dne? Nobenega dvoma ni, da je 28. februar 1944 na turjaški komunikaciji pripadal Deveti. Ta je sovražniku ves dan vsiljevala boj ter ga zvečer prisilila, da se je vrnil, od koder je prišel. Nemško motorizirano kolono je po treh kilometrih pohoda ustavila in v boju zavrnila. Tudi vreme je bilo v prid brigade, saj zaradi megle in nizke oblačnosti ni moglo posredovati sovražno letalstvo.

Brigada je poleg že omenjenih padlih imela več ranjenih.

Tisto noč je 15. brigada ob pomoči 1. bataljona 12. brigade zasedla Zdensko vas, medtem ko so se Velike Lašče spet obranile.

Še pred jutrom 29. februarja se je na cesti Škofljica—Lavrica zbrala sovražna motorizacija, v bližnjih postojankah pa številna pehota. Tega

* Vinko Debevc je bil doma iz vasi Gabrijele, Jože Janežič pa iz Malkovca; oba kraja sta v občini Sevnica. Robkova četa je bila decembra 1942 premeščena iz Vzhodnodolenjskega v Zapadnodolenjski odred. Njen komandir Vinko Robek je jeseni 1943 postal namestnik komandanta 9. brigade; pozneje je bil razglašen za narodnega heroja, umrl je leta 1986.

dne so se Nemci in domobranci odpravili proti brigadi v dveh smereh. Proti vasi Gorenjemu Blatu sta že ob prvem svitu spešili dve pehotni koloni, toda tam ju je na kotah 401 in 297 pričakal 4. bataljon in ju napadel. Ko je nasprotnik dobil okrepitev, so se borci umaknili pod vas Drenik in tam do noči vzdržali na obrambnih položajih. Iz Škofljice je v smeri proti Pijavi Gorici ob osmih zjutraj odpeljala motorizirana kolona 8 tankov in okoli 20 oklepnih avtomobilov. S kote 373 jo je zaustavila četa 1. brigadnega bataljona, ki se je šele po dveh urah silovitega boja umaknila do glavnine bataljona v ovinke ceste nad Pijavo Gorico.* Sovražna pehota je ob podpori težkih minometov sledila 1. bataljonu, ki mu je kmalu prišel na pomoč 2. bataljon. Takrat je pobuda spet prešla na partizansko stran. Šele okoli 16. ure je okupator prisilil bataljona, da sta zapustila položaje in se umaknila do Gradišča, pod koto 567 (Brzek). Z njima so bili brigadni minerji. Njihov komandir Franc Uršič in vodnik Tine Vončina sta tik pred prihodom nemške motorizacije minirala cesto. Kmalu sta dve močni eksploziji uničili enega od tankov in enega oklepnih avtomobilov, kar je kolono zadržalo do trde teme.** Medtem sta bataljona ob cesti pod Gradiščem pripravila veliko bočno засedo in čakala na sovražnika. Predhodnico dveh tankov in 40 mož so borci spustili naprej, potem pa silovito udarili po glavnini, v kateri je bilo 6 tankov, 40 tovornjakov z vojaštvom in več oklepnih vozil. Dobro razporejene enote Devete so z ognjem iz vsega orožja napadle okupatorjevo vojsko, ki je šele po petnajstih minutah začela streljati s tankovskimi topovi. Potem se je sovražna pehota pognala proti brigadni zasedi. Po kratkem spopadu so se morali borci umakniti na nove položaje nad vas Rogatec, se tudi tam spopadli s sovražnikom in ga zavrnili. Medtem je eden od nemških tankov vdrl do Gradišča, kjer je napadel brigadni štab in pratež, ki sta se brez žrtev umaknila. Tretji brigadni bataljon je ves ta dan nadzoroval želimeljsko cesto od kote 414 (Sv. Rupert) do kote 314 in tu ostal do naslednjega dne.

V bojih pri Gorenjem Blatu in pod Gradiščem je — po divizijskem poročilu — sovražnik imel okrog 130 do 150 mrtvih in ranjenih, kar je navedeno tudi v korpusnem poročilu, vendar so ti podatki pretirani.

* Vojni dopisnik 1. brigadnega bataljona Boris Grabnar je nekaj dni pozneje takole pisal o teh dogodkih:

»Po cesti proti Pijavi Gorici so prihajali tanki. Počasi so gomazeli kakor ostudne pošasti in se približevali našim položajem. V komaj dograjenih bunkerjih so borci sprejeli neenako borbo. Ogenj je v nekaj trenutkih postal strašen. Tovariši so govorili, da od Stružnice sem še niso doživeli kaj takšnega. Mine padajo na gosto, veje se lomijo, drevesa padajo prek bunkerjev... četa pa čvrsto drži položaj. Borba. Pehota in tanki prično naskakovati in vedno več jih je. Na položaju postaja divje. Sovražnik juriša! V velikih valovih se v strelcih spušča po južnem pobočju griča pred Pijavo Gorico. Naš mitraljezec Poje Franc je kakor priraščen na položaj, ... naši mitraljezi so kakor ognjen zid.« (Naš pohod, marec 1944, št. 3, str. 7, 8)

** Obveščevalci so 1. marca 1944 prinesli poročilo, da je v tanku izgubilo življenje 5 nemških vojakov.

Deveta je doslej ugotovila naslednje žrtve tistega dne: padla sta komandir čete Milan Oblak in puškomitraljezec Franc Poje. Smrtno se je ponesrečil Ciril Svete. Ranjeni so bili zastavnik Franc Glavan, namestnik komandirja čete, puškomitraljezec Blaž Kovač, obveščevalec Jože Prešeren in Stane Pezdirc.

Gubčeva brigada in Dolenjski odred sta imela 29. februarja hude boje s sovražnikom, ki je od Škofljice prodiral proti Grosupljemu in iz Grosupljega v Spodnjo Slivnico. Motorizaciji je uspelo priti v Grosuplje, odkoder je sovražnikova skupina prišla v Šentjurje in tam prenočila.

Motorizirana kolona, razbita na glavni cesti pod Gradiščem, se je nad Pijavo Gorico uredila in se okrepila še z nekaj tanki. Ko je nadaljevala pohod, jo je sredi noči pred Turjakom napadla 15. brigada, vendar je ni mogla zadržati. V prvih jutranjih urah 1. marca se ji je uspelo prebiti do Velikih Lašč.

Dne 1. marca je 9. brigada imela 1. bataljon v vasi Veliki Ločnik zasedo na k. 749 (Sv. Ahac), 2. bataljon je bil v Malem Ločniku z enim oddelkom na k. 517 in enim pri rušenju ceste Pijava Gorica—urjak, 3. bataljon se je še držal kot 314 in 414, 4. bataljon pa je bil z ranjenci na poti v divizijsko previjališče v Žimaricah. Štab brigade je bil ob 1. bataljonu, operativni štab pa v Vrbičju. Okoli poldne sta dve sovražni letali obstreljevali zasedo 1. bataljona brigade in pri tem ranili tri borce. Dan je minil brez omembe vrednega spopada, zato so bile zvečer po vseh četah politične ure, na katerih so ocenjevali boje pred Ljubljano in govorili o položaju sovražnika. Vsa takratna poročila omenjajo visoko moralo brigadnega moštva in komandnega kadra.

Vzhodno od položajev Devete je bila na črti Cerovo—Turjak razporejena 4. brigada. Sovražnik je ob devetih zjutraj izpraznil Šentjurje in se vrnil v Grosuplje.

Ko so prebili partizansko obrambo, Nemci še vedno niso postali gospodarji turjaške komunikacije niti njenega širšega okoliša. Da bi to dosegli, so se odločili čistiti smer Velike Lašče—Škofljica ter prečesati teren med Grosupljem in Ljubljano.

Naslednjega dne zjutraj je bila brigada razporejena na sektorju Medvedica — Rogatec — Vrbičje; v zasedi nad turjaško cesto je pri Malem Ločniku (k. 517) imela v zasedi dve četi Drugega ter pod k. 580 (Sv. Peter) eno od čet 1. bataljona.

Južno od njenih položajev je bila 10. brigada s štabom v Mali Slevici in z enotami razporejenimi na črti Ulaka—Dvorska vas—Hudi Konec, dalje od nje, med Kočevjem in Ribnico, pa Levstikova brigada. Na Sloki Gori in Straži je bil 3. bataljon Gubčeve brigade. Nekaj po 10. uri se je iz Velikih Lašč proti Ljubljani pomikala sovražna motorizirana kolona z

dvema tankoma, 4 oklepnimi in 50 tovornimi avtomobili ter okrog 250 možmi pehote. Vozila so držala približno 40 metrsko razdaljo. Borci pod koto 517 so 14 vozil spustili mimo, potem pa z vsem orožjem napadli glavnino in pretrgali vrsto. Njen sprednji del je nadaljeval vožnjo proti Pijavi Gorici, s preostalim pa se je vnel srdit boj.

Četam Devete je kmalu prišel na pomoč vod gubčevcev; skupaj so več kot dve uri srdito napadali ter držali pod ognjem okoli 40 nemških vozil. Med napadom so borci vse pogosteje jurišali na sovražno motorizacijo, ki ni mogla odpeljati naprej zaradi uničenih in poškodovanih vozil. V enem od mnogih naskokov na tanka je bil hudo ranjen Franc Turšič, komandir čete v 2. bataljonu. Ko so se v določenem trenutku partizani približali gorečim vozilom, da bi pobrali plen, sta posredovali dve nemški izvidniški letali štorklja in z obstreljevanjem odgnali napadalca.

Več sreče kakor glavnina sovražne kolone je imel njen začetni del tudi na nadaljnji poti proti Ljubljani. Ko je 14 vozil prišlo v območje, ki ga je pokrivala zasedo četa 1. bataljona pod koto 580, jih je ta napadla iz neposredne bližine, vendar je koloni uspelo pobegniti. Četa 1. bataljona je takoj nato minirala cesto in zavzela položaje v bližnji vasi Vrh, kjer je nato čakala na zaostalo motorizacijo.

Kmalu po tem, ko sta letali odleteli, se je iz smeri Velikih Lašč do kote 517 pripeljal močan nemško-domobranski oddelek in odvedel poškodovana vozila. To je glavnino kolone toliko razbremenilo, da je z enim delom zaščitne pehote zvarovala blokirano motorizacijo, z ostalim vojaštvom pa se je odpravila nad 2. bataljon. Ta se je potem še skoraj celo uro zadržal v boju na prvotnih položajih, nato pa se je bil prisiljen umakniti in preiti v manevrske spopade na območju med Malim Ločnikom in Velikim Ločnikom ter Malimi Lipljeni in Velikimi Lipljeni. Še pred nočjo je bataljon poslal eno od čet spet pod koto 517, medtem ko je večina ostalega moštva prebila noč pri Malem Ločniku.

Že v mraku 2. marca so iz Ljubljane prišli zaostali motorizaciji na pomoč s tankom in 6 avtomobili in okrepljena kolona je odpeljala v smeri proti Pijavi Gorici. A komaj je prišla v območje kote 517, jo je spet napadla četa 2. bataljona. Ta je to pot hotela priti predvsem do orožja, kar pa ji je preprečeval nemški tank, tako da je ostala le pri obstreljevanju. Zaradi teme je med tem spopadom prišlo do nevarne pomote, ko je oddelek Gubčeve brigade napadel skupino Devete, ki je pri tem izgubila desetarja. V nastali zmedi je prišel nasprotnik brigadni zasedi za hrbet in jo pregnal. Ker zdaj ni bilo več pritiska nanje, je nemško-domobranska kolona okoli desetih zvečer nadaljevala pot. Vendar njenih težav še ni bilo konec. Pri vasi Vrh jo je pričakala zaseda 1. bataljona brigade, ki je z osredotočenim ognjem uničila težki tank in — tako navaja poročilo — verjetno več

motornih vozil. Tedaj pa je bilo tudi konec korpusne akcije in brigada se je premaknila na nove položaje.

Za povračilo spriči svojih porazov in izgub je sovražnik, preden je nadaljeval pot, z zažigalnimi naboji požgal vasi Vrh in Mali Ločnik, gorelo pa je tudi na Sloki Gori, v Medvedici in v Gradežu.

O žrtvah med borci brigade za tisti dan vemo, da je 2. bataljon, ki je bil najbolj vpleten v boj, imel 3 mrtve in poleg že omenjenega Franca Turšiča ranjena še dva borca.

Za sovražnikove izgube pravi poročilo štaba korpusa, da so bile velike. Več je znanega o škodi, ki jo je imela nemška motorizacija. Deveta je, nekaj tudi s pomočjo voda Gubčeve brigade, uničila en tank, dva oklepna in en osebni avtomobil ter onesposobila štiri kamione.

Dne 2. marca 1944 je štab korpusa razpustil operativni štab 4. in 9. brigade, s tem da Deveta še obdrži zvezo z enotami 15. divizije na sektorju Velike Lipljene. Isti dan je že izšlo povelje 18. divizije za premik 9. brigade na sektor Zapotok—Rob.¹⁵

In še o izgubah na obeh straneh ter drži brigade v tej korpusni akciji.

Pomanjkljive podatke o dnevnih izgubah naj nadomestijo skupni kazalci za čas od 27. februarja do 2. marca 1944. V tem razdobju je imela Deveta 11 mrtvih, 30 lažje in težje ranjenih, okrog 35 borcev pa je pogrešala, zvečine novince. Slednjih je največ zbežalo domov, nekaj se jih je tudi vdalo. Sovražnikove izgube so ocenjene na prek 150 mrtvih in okrog 200 ranjenih, kar je gotovo pretirano.

Do plena v teh bojih brigada ni prišla, pač pa je izgubila 35 pušk in 3 pištole. Največ pušk je šlo z ubežniki, novinci. Sovražnik je imel veliko škodo v motorizaciji. Deveta mu je med operacijo uničila 4 tanke, 9 tovornjakov, en osebni avtomobil in dve oklepni vozili ter hudo poškodovala 2 tanka in 4 tovornjake. Najučinkovitejše so bile naletne mine in protitankovske puške.

In kako je bil ocenjen nastop brigade v petdnevni korpusni operaciji? Komandant operativnega štaba Gubčeve in Devete brigade, kapetan Petar Brajović je med drugim zapisal, da je 9. brigada izpolnila svojo nalogo, predvsem pa da sta se znašla njena 2. in 1. bataljon. Uspešno sta delovali tudi služba za zveze in minerska služba. Komandni kader je bil dober, morala moštva pa ves čas akcije zelo dobra. V poročilu štaba korpusa beremo, da so »enote 4. in 9. brigade stoodstotno izpolnile svoje naloge in prizadejale sovražniku težke izgube, tako v moštvu kot v vojnem materialu. Borci in komandni kader so se odlično držali ter zaslužijo vso pohvalo«. V dnevnem povelju Glavnega štaba Slovenije NOV in PO Slovenije z dne 3. marca 1944, ki izreka enotam 7. korpusa priznanje in pohvalo zaradi junaštva, požrtvovalnosti in vztrajnosti v

bojih s sovražnikom od 27. februarja do 2. marca 1944, je izrecno poudarjeno, da sta se v teh bojih posebej odlikovali 4. in 9. brigada na sektorju Ljubljana—Grosuplje—Turjak.¹⁶

In še nekaj kritičnih pripomb: Brigadne enote niso bile dovolj spočite za petdnevne boje. Napad na Zalog pri Škofljici ni uspel, ker štab ni imel na voljo točnih podatkov o moči in razporeditvi sovražnika na tem območju. Udarno moč brigade je ves čas operacije oviral odvečni pratež.

Dodajmo še, da je bilo vreme vseh pet dni ugodno za boje, saj je megla skrivala borce pred sovražnimi letali.

Boji na kočevski komunikaciji

Zaradi partizanskih uspehov nad nemško-domobranskimi kolonami med Škofljico in Turjakom okupator ni opustil svojih transportov za Kočevje, temveč je način njihovega potovanja prilagodil razmeram. Cesto je okreplil z novimi postojankami, povečal moštvo v predhodnicah, pobočnicah in zaščitnicah, postavljajl močnejše zasede, kjer pa je pričakoval partizanski napad, si je utiral pot z minometnim ognjem ter večkrat z letali nadzoroval premike svojih transportov.

Temu se je morala osvobodilna vojska prilagoditi, zlasti taktika njenih brigad. Večkrat je bilo treba menjati operacijska območja, nujna je bila večja samostojnost nižjih enot, ki so morale pogosto menjati mesta napada in globlje razporejati zasede. Le tako je bilo mogoče uspešno nadaljevati boj za komunikacije.

Ker se je odtlej 9. brigada še do konca aprila zadrževala v glavnem ob kočevski komunikaciji, nas zanima, katere sovražne postojanke so bile na relaciji Ljubljana—Kočevje in kakšna je bila njihova moč v začetku marca 1944. Postojanki Škofljico in Zalog pri Škofljici smo že omenili. Dodajmo le to, da ju je branila 64. četa operativne skupine SD in predvsem bližina Ljubljane.

Velike Lašče so izkoristile svoj strateški položaj, zlasti bližnji Sv. Rok (k. 619), in se lahko močno utrdile. Postojanko so branili 29. in 114. četa operativne skupine SD ter ena od čet 3. bataljona 14. policijskega polka SS. Ti so imeli 15 tovornjakov, 3 tanke, 5 topov, 4 težke in dosti lahkih minometov. Postojanka je bila obdana z dvojno žično oviro, strelskimi jarki z bunkerji, povezanimi z rovi. Na bližnji Rašici se je stalno zadrževalo okrog 80 vojakov, v času, kadar so šle mimo oskrbovalne kolone, pa tudi nekaj sto mož z več tanki in tovornjaki. Na koti 511 (kilometer daleč od Velikih Lašč) sicer ni bilo stalne posadke, a med pohodom kolon se je tam vselej zadrževalo večje število vojakov.

V Kočevju je bilo 800 do 900 mož, od teh 400 domobrancev in nekaj pomožnih enot, drugo pa so bili Nemci. Pripadali so 61. in 62. četi operativne skupine SD oziroma dveh četam 3. bataljona 19. policijskega polka SS. Poleg avtomatskega orožja so imeli topništvo srednjega kalibra, lahke in težke minomete ter tank in več tovornjakov. Postojanka je bila utrjena podobno kot velikolaška.

Dne 3. marca se je brigada na že omenjeni ukaz divizije premestila z leve na desno stran ceste Pijava Gorica—Rašica. Njen 1. bataljon je zasedel vas Zapotok z nalogo, da nadzoruje smeri proti Begunjam in Sv. Vidu (zdaj Žilce); 2. bataljon je čez dan počival na Vrbičju in v noči naslednjega dne prišel na Golo, kjer je takoj postavil opazovalnico ter se dobro zavaroval proti Rakitni; 3. bataljon je bil v Hudem Rogatcu (Zdaj Rogatec nad Želimljami), zasedami ob cesti od Gradišča do k. 517; za 4. bataljon pa vemo, da je šel z ranjenci. Štab brigade se je nastanil v Robu.

Dva dni zatem je 1. bataljon imel 1. četo v zasedi nad razkrižjem cest v Rašici (k. 489). Ob 11.30 dopoldne je četa napadla nemško-domobransko kolono 300 mož, ki je šla v smeri proti Velikim Laščam. Sovražnik je odgovoril z močnim mitralješkim ognjem in odbil borce, ki so potem s položajem pod Velikim Osolnikom nadaljevali z obstreljevanjem. Ko je za pehoto prišla motorizacija, 4 tanki in 20 tovornjakov, so Nemci in domobranci sklenili četo obkoliti, s čimer so jo prisilili k umiku. Divizijsko poročilo pravi, da je imel sovražnik tri mrtve in več ranjenih. Pri naših je bil težje ranjen namestnik komanddirja 1. čete 1. bataljona Anton Švab.

Zvečer sta 2. in 3. bataljon na Golem priredila miting, ki so ga dobro sprejeli zlasti novinci. Zadnja dva dneva je močno snežilo.

Čeprav je nekaj pozneje za Deveto tudi Ljubljanska na cesti blizu Ortneka uspešno napadla domobransko pobočnico in nemško motorizirano kolono, je sovražnik že v noči na 6. marec dosegel Kočevje. Ker se je transport tako uspel prebiti do cilja brez večjih izgub, je divizija ukazala svojim enotam, da ga napadejo pri vračanju.

Divizijsko povelje z dne 6. marca 1944 je odredilo tele naloge: Deveta brigada se z dotedanjih položajev premakne na sektor Mala Slevica, Junčje, Prapreče, odkoder zavaruje smer proti Velikim Laščam, obenem pa služi kot rezerva. Štab brigade se z enim bataljonom namesti v vaseh Marolče in Junčje, en bataljon zasede Malo Slevico in nadzoruje smer proti Ulaki ter napade sovražnika, ki bi prodiral proti Dvorski vasi, z bataljonom, ki je v Praprečah zavaruje sektor Dvorska vas—Skrlovica in če bi od Žlebiča prišel sovražnik, bojno deluje na cesto pri Močilah. Ta bataljon mora biti v zvezi z bataljonom 10. brigade, ki je na sektorju Ortneka. Četrty bataljon, dotlej v vasi Vinice, odide v Sušje pod poveljstvo 10. brigade.

Osmo brigada zasede obe strani ceste pri vasi Ložine in Rakitnica, napada sovražnika s težkim orožjem in ga, če bi se prebil naprej, zasleduje in napada.

Deseta brigada se razporedi z dvema bataljonama na položaj Močila—Velike Poljane, medtem ko pusti 3. bataljon v zasedi pri Ortneku.

Posebej je bilo poudarjeno, da naj se brigade med seboj dobro povežejo, ko pa pride kolona na njihov sektor, naj po njej udarijo z osredotočenim ognjem, zaprejo cesto pri Žlebiču in ne dovolijo, da bi se sovražnik umaknil nazaj. Poleg bojnih nalog morajo brigade na vsem sektorju rušiti in minirati ceste, zlasti pri Podpoljanah.¹⁷

Deveta je šla na pot kmalu po zajtrku in do večera razporedila 1. bataljon v Praprečah, Drugega v vasi Junčje kot rezervo, Tretjega v Mali Slevici, medtem ko se je 4. bataljon, ki je potem, ko je oddal ranjence, ostal v vasi Vinice, v noči na 7. marec javil štabu brigade v Marolčah, od koder so ga poslali v Sušje. Med pohodom so brigado blizu Karlovice samo preletela tri sovražna letala.

Tistega dne sta dva bataljona Ljubljanske brigade zasedla sektor Velike Poljane, na drugi strani cesti vzhodno od vasi Prapreče, medtem ko se je Levstikova razporedila od Rakitnice do Ložin.

Dne 7. marca sestavljeno brigadno partijsko poročilo daje o 9. brigadi naslednje podatke: Po seznamu je imela 833 ljudi, na mestu 676, ostali so bili odsotni. Partijsko povezanih je bilo 281 ali vsak tretji, od tega je bilo 112 članov KPS, 49 kandidatov in 120 skojevcev. Oborožitev brigade je štela 2 težka in 4 lahke minomete, 7 težkih mitraljezov, 29 puškomitraljezov, 500 pušk, 23 brzostrelk, 120 pištol in potrebno strelivo. Osebna opremljenost borcev, zlasti novincev s Primorske, ni bila zadovoljiva. Manjkalo je predvsem dobre obutve. Zdravstveno stanje in morala sta bila zadovoljiva. K dobremu zdravju in počutju borcev so pomembno prispevali prizadevni intendant.

Naslednjega dne ob štirih zjutraj je iz Kočevja odpeljala v smeri proti Velikim Laščam sovražna motorizirana kolona 6 tankov in približno 40 tovrnjakov; ščitile so jo pobočnice z okrog 500 možmi. Na črti Ložine—Rakitnica—Blate jo je napadla 8. brigada, vendar je kolona nadaljevala pot naprej od Ribnice.¹⁸

V jutranjem mraku tistega dne je 4. bataljon brigade prišel do Žlebiča in tam nad cesto, ki pelje proti Ortneku zasedel italijanske bunkerje. Zjutraj so borci na položaju obiskala domača dekleta in jih obdarila za praznik AFŽ. Tako so kmalu po 9. uri dopoldne pričakali nemški vojaški transport in ga napadli z vsem orožjem. Prvi je odgovoril hitrostrelni top iz tanka, kmalu nato pa je sovražna pobočnica začela obkoljevati bataljon in ga prisilila, da se je umaknil do vasi Vinice. Pri tem je eden od borcev

obležal s prestreljenimi nogami. Rešile so ga požrtvovalne domačinke in poskrbele zanj.¹⁹ Nekaj ur pozneje so 4. bataljon poslali s posebno nalogo na območje Polom—Vrbovec.

Na nadaljnji poti je sovražnik pri Ortneku odbil napad 8. brigade, medtem ko je malo pozneje 1. bataljon brigade pri Praprečah brez boja zapustil položaj. * Uspešno pa je levo sovražnikovo pobočnico napadel 3. bataljon s položajem Velika Slevica—Medvedjek—Dvorska vas; obstreljeval jo je s težkim mitraljezom in lahkim minometom. V boju so Nemci dobili okrepitev in potem bataljon prisilili, da je umaknil do vasi Marolče. Od tam so ga z usklajenim ognjem težkih mitraljezov od Velike Slevice in velikolaških topov pregnali do Sv. Gregorja, kjer pa se je uredil za protinapad in zavrnil okupatorjeve vojake, tako da je že zvečer z vsemi četami ponovno zasedel Malo Slevico. Brigada je imela v tem boju več ranjenecv — koliko, ni znano, med njimi namerilca težkega mitraljeza Ignaca Nebca, ki ga spričo hudega sovražnikovega pritiska soborci niso mogli rešiti s položaja. O nemško-domobraskih izgubah ni poročil.

Naslednjega dne so bili trije brigadni bataljoni spet razporejeni od Velikih Lašč proti Žlebiču. Do kratkotrajnega spopada je prišlo le pri Ortneku med enoto 1. bataljona in sovražnim oddelkom. Pri tem je bil ranjen borec Rajko Zgonc, ki je potem tudi padel v roke sovražnikom, izginil pa je komandant bataljona Franc Kotar.**

Tistega dne je bila v štabu divizije konferenca s štabi vseh treh brigad in komisarjem korpusa. Podali so kritično oceno »o poteku včerajšnje akcije in o vzrokih neuspeha«. Čeprav so vse tri brigade imele boje s sovražnikom, je šel ta neovirano mimo zased mnogih bataljonov. Tudi pehotne pobočnice so s predrznim prodiranjem prevečkrat vnašale zmedo med borce in jemale funkcionarjem pobudo v akciji.²⁰ Popoldne je izšla odredba štaba divizije o spremembi položajev in nalogah brigade. Deveto so poslali na območje med Kočevje in Ribnico, kjer prevzame položaje Levstikove brigade, to so premestili na sektor Ortnek—Žlebič, medtem ko so Ljubljansko poslali pred Velike Lašče.

* Eden od možnih vzrokov za takšno odločitev komandanta 1. bataljona je utegnil biti silovit pritisk pobočnice, tako da je odpadla možnost dogovorjenega hkratnega nastopa 1. bataljona Devete in dveh bataljonov 10. brigade, ki sta imela položaje med vasema Velike Poljane in Močile.

** Ob tem dogodku lahko domnevamo, da je prejšnjega dne Franc Kotar dal sovražniku podatke za akcijo, ki je bila usklajena z bataljoni 10. brigade na črti Ortnek—Močile. Ker je bil član KPS, je brigadna partijska organizacija poročala, da Franca Kotarja, komandanta 1. bataljona, pogrešajo od 9. marca 1944, ko je pregledoval položaje. Možno je tudi, da se je Franc Kotar zavedal kazenske odgovornosti za nevojaško dejanje preteklega dne in si je v trenutni hudi stiski poiskal izhod v vdaji, za pot nazaj pa ni več imel poguma. Toda povezava med njegovo odločitvijo z dne 8. marca 1944, da 1. bataljon umakne s položajev, in njegovim izginotjem dan za tem, ni bila nikoli dokazana. (Partijsko poročilo 9. brigade z dne 23. marca 1944 Centralnemu komiteju KPS; CK ZKS; št. 7665)

Deveta naj na novih položajih z vsemi silami napada in sovražniku preprečuje prehod v Kočevje. Osmo brigada naj zasede vasi Graben, Sinovica, Gorenji Lazi in Hudi Konec, Ljubljanska pa naj ima na starih položajih enako razporeditev z istimi nalogami kot pred akcijo. Na novem položaju so morale vse enote rušiti železniško progo in ceste, uničevati telefonske in brzojavne naprave ter napadati sovražne kolone. Operacijska območja so morale zamenjati v noči na 10. marec. Odredba je tudi omenila ustanovitev Ruskega bataljona in pozvala brigade, da takoj pošljejo vse rdečearmejce v štab divizije z vso opremo in orožjem, ki ga imajo.

Pozno v noč so brigadni bataljoni odšli na nove položaje, Prvi in Drugi v Rakitnico, Tretji v Ložine, Četrty je bil po posebni divizijski odredbi že v Polomu, štab z oddelki pa v Blate.*

Dne 11. marca sta se 3. bataljon blizu Ložin in Četrty pri Lipovcu spravila nad kočevsko železniško progo in s pragov snemala tračnice, ki so jih nato borci krivili nad ognjem grmad iz pragov. Delo je bilo naporno, zamudno in komaj kaj uspešno, saj ni bilo na voljo niti primernega orodja niti razstreliva, povrhu pa je še pritiskal mraz. Zvečer je brigada v Rakitnici priredila miting, ki ga je obiskalo malo ljudi in še to zvečine starejše ženske z otroci. Prizadetost borcev, ki so čutili, da niso dobrodošli, je navzočim javno izrazil brigadi politični komisar Franci Kolar.

Da se »oddolžijo« za hladen sprejem, so naslednji dan borci vso Rakitnico popisali s političnimi parolami, kar pa prebivalcem ni bilo všeč. Tega dne so v 2. bataljonu preuredili tri čete v dve. Pozno zvečer je prišel v Rakitnico napovedani Ruski bataljon, ki ga je ustanovila divizija in dodelila Deveti ob priporočilu, da ga uporabi za boj. Pri tem naj izkoristi njegovo poznavanje nemške taktike. Imel je dve četi in je v brigadi dobil oznako 5. bataljon.**

Ker je štab divizije dobil podatke o prometu in o moči zavarovanja tržaške proge, je 12. marca 1944 izdal ukaz za napad na sovražni postojanki Preserje in Podpeč ter za preprečevanje prometa na sektorju Ljubljana—Postojna. Brigade so imele naslednje naloge: Deveta ostane na dotedanjem območju z istimi nalogami; Levstikova prevzame sektor 10. brigade, kjer poleg drugih bojnih nalog tudi temeljito razruši cesto in železnico Velike Lašče—Ribnica; Ljubljanska napade in uniči sovražni postojanki Preserje in Podpeč in tam ruši železniško progo; Notranjski odred bo med akcijo napadal Rakek in uničeval progo Rakek—Postojna.²¹

* Posebna odredba se je izgubila (Zbornik VI-12-18, opomba 2)

** Vnaprej bomo naziv »Ruski« opuščali; bataljon bomo omenjali samo v zvezi z udeležbo v akcijah, medtem ko bo o njegovi kadrovski zasedbi, organiziranosti in obstoju govor v posebnem oddelku.

Z 10. brigado je šla tudi topovska baterija 9. brigade, ki pa ji zaradi šlabe ceste 15. marca ni uspelo pravočasno priti na položaje ob napadu Ljubljanske na Podpeč, ampak je prišla šele ob 23. uri.

Ko so bataljoni 8. brigade odšli, so se bataljoni Devete razporedili po predvidenih vaseh, od koder so odhajali z naslednjimi nalogami: Prvi graditi štiri bunkerje na koti 572 (zahodno od Rakitnice) ter nadzorovati smeri proti Koblarjem in Grčaricam, Drugi prekopavati cesto Rakitnica—Grčarice in patroljirati proti Ribnici, Tretji rušiti progo pri Ložinah, Četrti v zasede in patroljirati pred Kočevje, Peti pa nadzorovati stičišče cest pri Jelendolu.

V štab brigade je prišlo divizijsko opozorilo, da bo kmalu prišla nova okupatorjeva preskrbovalna kolona. Zato naj Deveta postavi enega bataljonov na sektor Fužine—Zapuže (zdaj Zapuže pri Ribnici) in vzhodno od kote 567 napada sovražnika. Ostali bataljoni postavijo globinske zasede vzdolž zahodne strani ceste Ribnica—Kočevje.²²

Pozno zvečer sta 1. in 2. bataljon imela poskusen alarm, ki je pokazal, da se 2. bataljon lahko postroji pred poveljstvom v petih minutah, v sedemnajstih pa se razporedi na položaju. Nato je 2. bataljon odšel v rajon Zapuže, zarana naslednjega dne pa na položaje pri Žlebiču, da tam pričaka sovražnika. Ta je tistega dne dopoldne z 250 možmi odšel iz Kočevja proti Ložinam. Malo naprej od vasi Koblarji jih je napadla zaseda 1. bataljona in jih po kratkem obstreljevanju prisilila, da so se vrnili. Do večera je del brigadnega moštva porušil prek 100 metrov proge in na več krajih prekopal cesto Ribnica—Kočevje. Od tega dne se v brigado ni več vrnil obveščevalec Žarko Kveder,²³ potem za njim ni bilo več sledi.

Na večer 15. marca je prišla v Velike Lašče sovražna motorizirana kolona 50 do 60 vozil, od tega 3 ali 4 tanki, 3 oklepni avtomobili, drugo pa tovornjaki in avtobusi z vojaštvom. Ker je medtem 8. brigada odšla na sektor Borovnice—Begunje pri Cerknici, je bilo potrebno enote 9. brigade takoj pregrupirati. V noči naslednjega dne je 1., 3. in 5. bataljon poslala na sektor Žlebič—Sv. Gregor—Mala Slevica, Drugega v vas Blate, medtem ko je 4. bataljon ostal v Polomu.

Naslednjega dne zjutraj se je 1. bataljon brigade ustavil v vasi Graben in zasedel položaje pod Praprečami v smeri proti Žlebiču, 2. bataljon je bil pri Žlebiču, Tretji je prišel do Male Slevice in prevzel nadzor nad območjem Velike Lašče—Ulaka—Velika Slevica—Dvorska vas, 5. bataljon pa je zasedel obrambne točke nad Žlebičem; štab brigade se je nastanil pri Sv. Gregorju. Kljub pričakovani akciji se je dopoldne v Sodražici začel vojaško-politični tečaj za novince Devete.

Že okoli devetih dopoldne je sovražnik postavil zasedo nad Dvorsko vasjo, ki pa je takoj zapustila položaj, ko se je proti njej odpravila četa iz 3.

bataljona Devete. Ob 14. uri se je od Zlatega Repa v smeri proti Žlebiču pomikala pobočnica, ki naj bi zaščitila kolono na pohodu. Blizu Praproč jo je napadel 1. bataljon in jo po daljšem spopadu delno razgnal. Tri ure pozneje so se na istem območju znašla vozila kolone, namenjene v Ribnico; tudi to je bataljon napadel, čeprav se je še bojeval z njihovo pobočnico. Motoriziranemu transportu je vseeno uspelo priti do Žlebiča, kjer ga je navsezadnje zaustavil porušen most, ki ga je bilo treba popraviti. Sovražnik je takoj zavaroval vso okolico, vendar ga je med delom uspešno oviral 5. bataljon brigade. Njegova patrulja je zadela ob sovražno skupino in pri tem ubila dva vojaka. Šele ob desetih zvečer je nemškodomobranska kolona prišla do Ribnice in tam ostala čez noč.

Dopoldne tega dne je nemško letalo mitraljiralo brigadne položaje in odvrгло dve lažji bombi na Sv. Gregor, popoldne pa je bombardiralo Sodražico. V bojih z Deveto je imel sovražnik dva mrtva in več ranjenih; med borci ni bilo žrtev.²⁴

Trikrat zapored Ribnica

Ne samo zaradi varovanja komunikacije Ljubljana—Kočevje, temveč tudi za okrepitev nadzora nad črto, ki je delila osvobojeno ozemlje Suhe krajine in Notranjske in prek katere so prehajale večje partizanske sile, se je okupator odločil, da vzpostavi postojanko v Ribnici. Z njo naj bi presekala najkrajše poti med omenjenima območjema Slovenije. Za novo postojanko so Nemci namenili del moštva in tovora iz transporta, čigar pot pravkar spremljamo.

Potem ko je prenočila v Ribnici, kjer je ostalo 500 mož z dvanajst do petnajst vozili, je kolona z 38 tovornjaki, 4 tanki in dvema osebnima avtomobiloma nadaljevala pot prek Dolenje vasi proti Kočevju. V serpentinah pred Ložinami jo je napadel 4. bataljon. Z višjih položajev so se njegove zasede uspešno bojevale skoraj pet ur, medtem ko sta jih od Blate uspešno podpirala težki minomet in težka bređa, ki je med drugim uničila tudi enega od tovornjakov. Šele ob 14. uri se je koloni uspelo prebiti skozi partizanske položaje in nadaljevati vožnjo proti Kočevju. Četrty bataljon v tem boju ni imel izgub. Po naših podatkih je bilo pri sovražniku 30 mrtvih in ranjenih, česar pa njegova poročila ne navajajo.

Ko se je kolona približevala Kočevju, je vzela moštvo pobočnic na vozila. Pri Stari Cerkvi jo je napadel manjši oddelek 4. bataljona, vendar se ni spustila v boj, ampak je hitro zbežala v postojanko.

Tretji bataljon je postavil zasedo na Veliki Slevici in poslal patrulje proti Ulaki in Dvorski vasi. Ob enajstih dopoldne sta se proti njegovim

položajem nameril dve sovražnikovi skupini neugotovljene moči. Najprej ju je napadla zaseda pri Veliki Slevici, nato pa še desetina, ki jo je bataljon poslal za okrepitev zasedi. Po kratkem in ostrem boju se je sovražnik umaknil do Velikih Lašč. V tej akciji so imeli okupatorjevi vojaki 5 mrtvih in okrog 15 ranjenih.

Do noči tega dne sta dve četi 4. bataljona rušili progo med Lipovcem in Ložinami, razdejali okrog 150 metrov tirov in zažgali pragove.²⁵

Zaradi preverjenih obveščevalnih poročil, da se sovražnik utrjuje v Ribnici, se je štab divizije odločil za takojšen napad. Zato je že 17. marca 1944 izdal ukaz 9. brigadi, ki je bila takrat najbližja ribniški postojanki, da 18. marca ob enih zjutraj napade in uniči novo sovražnikovo postojanko. Štab brigade je takoj izdal povelje, da naj 1. in 5. bataljon izvedeta neposreden napad na postojanko; 2. bataljon zavaruje smer proti Kočevju s tem, da cesto ponovno prekoplje povsod, kjer jo sovražnik čez dan popravi, če pa je del posadke v Dolenji vasi, jo takoj napade; 3. bataljon postavi dve četi v zasedo na cesti Velike Lašče—Podpoljane, medtem ko z eno četo napada Velike Lašče, 4. bataljon pa demonstrativno obstreljuje Kočevje.

Takrat je bilo v Ribnici okrog 150 vojakov iz 14. policijskega polka SS in 300 mož 25. in 63. čete bojne skupine SD. To so kmalu zatem zamenjali s 115. četo. Oborožitev: 10 težkih mitraljezov, 2 težka in 5 lahkih minometov ter veliko puškomitraljezov. Razporejeni so bili po vseh večjih hišah v središču mesta, nemško poveljstvo pa v šoli.

Ker je bilo za priprave malo časa, bataljona pa sta bila precej oddaljena, je brigada začela napad s polurno zamudo. Prvi bataljon, s katerim je šel načelnik štaba brigade Franjo Zidar-Jazbec, je s 1. četo napadel iz Gorenje vasi v smeri proti železniški postaji. Pred četo je bila skupina bombašev, ki se je na sto metrov približala utrdbi pri kolodvoru, ko jo je sovražnik opazil in začel streljati. Druga četa istega bataljona je napadala v podaljšku prve čete proti koti 480 in prišla na 200 metrov do bunkerjev postojanke, ko jo je zaustavilo sovražnikovo orožje. Obenem s 1. bataljonom Devete je od zahoda napadel 5. bataljon, ki se mu je pridružil komandant brigade Anton Černe-Zvone. Z eno četo je nastopal po cesti pod Sv. Frančiškom v smeri proti opekarni, z drugo pa je zasedel bližnjo koto 502 in prodiral naprej, dokler ni močan sovražnikov odpor obeh zaustavil 400 metrov pred obrambnimi točkami postojanke. Ko je sovražnik ocenil, kako obsežen je napad, je začel tolči še s težkim orožjem in pri tem osvetljeval teren z raketami. Borci so se znašli v kočljivem položaju, saj so bili na brisanem prostoru in jih je bilo v snegu dobro videti. Kljub temu so hoteli za vsako ceno prebiti pas bunkerjev, kar se jim ni posrečilo, čeprav sta jih ves čas dobro podpirala dva minometa, ki sta bila pri vasi

Brigada se vrača iz Gorskega Kotarja v Slovenijo

Bukovica. Njihovi izstrelki so tolkli tudi središče Ribnice. Zaradi močnega pritiska obeh bataljonov je sovražnik dvakrat izvedel izpad iz postojanke, prvič v smeri proti železniški postaji in potem ob podpori dveh oklepnih vozil po cesti proti vasi Breg. V obeh primerih so ga naši zavrnili. Zlasti pogumno je nastopila 3. četa 1. bataljona, ki je branila hrbet prvih dveh čet v napadu, in je s težko bredo odbila oklepnika nazaj v Ribnico.²⁶

Ker ni bilo možnosti za uspeh, sta bataljona ob štirih ozizroma pol petih zjutraj dobila ukaz, da napad prekineta in se umakneta. Prvi bataljon je odšel na Gašpinovo, Peti pa v vas Sinovica. Ko brigadno poročilo navaja izgube v prvem napadu na Ribnico, si pomaga z ugotovitvami prebivalcev, da je padlo 15 domobrancev in 8 Nemcev. Obenem pravi, da borci bataljonov niso imeli izgub.*

Tretji bataljon, ki je bil v zavarovanju proti Velikim Laščam, je bil z eno četo v zasedi pri vasi Podpoljane, druga je s hlodi zagradila cesto Ribnica—Velike Lašče in porušila most blizu Ortneka, medtem ko je ostali del bataljona s kote 626 demonstrativno napadal Velike Lašče.

* Zaradi nesorazmerja v številu žrtev na eni in drugi strani je treba podatek jemati s pridržki.

Sovražnik je odgovarjal, vendar brez učinka, in ob štirih zjutraj je obstreljevanje prenehalo. Potem ko je poslal patrulje proti Ulaki in koti 620, je v vasi Junčje zbral večino moštva k počitku. Drugi bataljon, ki je nadzoroval smer proti Kočevju, je gavnino postavil v zasedo pri Ložinah, ostali del bataljona pa je na bližnji ovinkasti cesti podiral mostove, ki so jih prejšnji dan popravljali Nemci. Četrty bataljon je demonstrativno napadel Kočevje, vendar je sovražnik zelo malo odgovarjal. Posredovala ni nobena kolona iz sosednjih postojank.

Dne 17. marca 1944 ob 22. uri so bataljoni 10. brigade napadli Črno vas in Podpeč. Ker pa je sovražnik posredoval, je akcija uspela le delno.

Tri ure po končanem napadu na Ribnico se je sovražna motorizirana kolona z 38 avtomobili in 3 tanki odpravila iz Kočevja proti Ljubljani. Najprej jo je pred Koblarji napadel 4. bataljon, zatem jo je med Rakitnico in Dolenjo vasjo zaustavil 2. bataljon. V boju, ki je trajal do enajstih dopoldne so partizani uničili dva sovražnikova tovornjaka s šoferji. Bataljon ni imel izgub. Ob treh popoldne je nemško-domobranski transport nadaljeval pot iz Ribnice v smeri proti Velikim Laščam. Že v območju Žlebiča ga je pričakal 5. bataljon, spustil njegovo pobočnico naprej, zatem pa s položajev nad vasjo Slatnik napadel kolono z lahkim orožjem, protitankovsko puško in težkim minometom. Nasprotnik je takoj odgovoril z močnim ognjem tankovskega in avtomatskega orožja. V ostrem medsebojnem obstreljevanju si je sovražna kolona z veliko težavo počasi utirala pot naprej. Ko je kolona odšla iz Ribnice, ji je velikolaška posadka poslala naproti močan oddelek, ki se je gibal skozi gozd po desni strani ceste. Pri Zlatem Repu ga je prva napadla četa 3. bataljona, vendar ga ni mogla zaustaviti; za tem mu je pred vasjo Maršiči zaprl pot 1. bataljon in ga z močnim napadom zaustavil, da se sovražnik ni pretolkel do položajev, kjer se je bojeval 5. bataljon. Z mrakom se je bila posredovalna enota prisiljena vrniti v Velike Lašče. Medtem je glavnina 3. bataljona napadala sovražno kolono ob porušenem mostu tik pri vasi Podpoljane. Nemško-domobranski motorizirani koloni je uspelo priti v Velike Lašče šele okrog šestih zvečer. Brigada je poročala, da je imel sovražnik 3 mrtve in več ranjenih, medtem ko izgube brigade tega dne niso poznane.* Zaradi bojev je odpadel za ta dan pripravljeni brigadni miting v Sodražici.²⁷

Naslednjega dne brigada ni imela bojev. Njen prvi bataljon je iz Gašpinovega nadzoroval cesto od Velikih Lašč do Ortneka, Drugi je bil v Blatah in je patruljiral proti Ribnici ter Kočevju, Tretji se je mudil v vasi Junčje in z bojnimi patruljami bdel nad jugozahodnim zaledjem Velikih Lašč, Četrty je iz Poloma odhajal rušit progo od Koblarjev proti Lipovcu in

* Kot za boje na Turjaški cesti imamo tudi za napade na Ribnico podatek o skupnih izgubah.

pošiljal zasede pred Kočevje, Peti je iz Sinovice pošiljal patrolje proti Ortneku in držal zasedo pri Zlebiču, štab brigade pa je bil pri Sv. Gregorju. Kljub hudim naporom in zelo slabemu vremenu je bilo moralno in zdravstveno stanje brigade dobro.

Tudi 20. marca so bili brigadni bataljoni na istih položajih in z istimi nalogami kakor prejšnji dan. Okoli enajstih dopoldne je pri Veliki Slevici in nad Dvorsko vasjo prišlo do spopada 3. bataljona z dvema sovražnima kolonama po 80 mož, ki sta se po dveh urah obstreljevanja umaknili v Velike Lašče. Ranjen je bil politični komisar čete Bernard Bizjak-Kostja.²⁸

Ob 15.30 je sovražnik iz Velikih Lašč izstrelil na Sv. Gregor pet granat, kar ni terjalo niti žrtev ne večje škode. Tega dne so bile v vseh enotah vojaške in politične ure. Novinci na tečaju v Sodražici so imeli praktične vojaške vaje. Zvečer je bil pri Sv. Gregorju miting 5. bataljona in štabne čete.

Dan pozneje je že ob osmih zjutraj okrog 300 sovražnikovih vojakov iz Velikih Lašč ob podpori topništva napadlo položaje 3. bataljona pri Veliki in Mali Slevici in Zlatem Repu. Manevrski boj, zlasti na koti 584, je s presledki trajal do 16. ure, ko so se Nemci in domobranci vrnili v postojanko. Naši so imeli enega ranjenega.

Štab divizije je 21. marca izdal brigadi povelje za ponoven napad na Ribnico. Tokrat je brigado okrepil z artilerijskim divizionom, havbico kal. 100 mm in poljskim topom kal. 75 mm ter dvema bataljonoma 8. brigade. V neposreden napad proti središču mesta gresta dva bataljona, eden od vasi Sajevec, drugi pa od Gorenje vasi in Hrovače. Dva bataljona zavarujeta smer Kočevje. Od teh eden demonstrativno napade kočevsko postojanko, medtem ko drugi zaščiti brigadi dodeljeni divizion. Deveti je na voljo tudi 75-milimetrski gorski top 8. brigade. Njena dva bataljona do 17. ure prevzameta in ves čas akcije varujeta smer proti Velikim Laščam. Za topniški pripravljalni ogenj je bil določen čas od 19. do 19.30, ko se začne napad na Ribnico.

Štab brigade je za neposreden napad določil 1. in 3. bataljon, v zasedo od Koblarjev do Ložin je poslal 2. bataljon, obstreljevat Kočevje 4. bataljon in kot zaščito artilerije 5. bataljon. Dvajset prostovoljcev novincev-tečajnikov so dodelili 1. bataljonu, ostale pa za pomoč saniteti in topniškemu divizionu.

Korekturni artilerijski ogenj se je začel natanko ob 19. uri, čeprav 1. in 3. brigadni bataljon še nista prišla na izhodiščne položaje. Ne po krivdi Devete se je takrat in s tem začel podirati predvideni potek akcije. Zaradi vrste vzrokov — že opisanega boja tega dne, hude utrujenosti borcev in ker je 8. brigada več kot uro zamudila s prevzemom položajev pri Velikih Laščah — sta oba brigadna bataljona, določena za težišče napada, prišla

do Ribnice z večurno zamudo. Temu pa artilerijski divizion ni prilagodil svoje akcije in namesto da bi v novem položaju upošteval ukaze komandanta 9. brigade, se je ravnal po divizijskem povelju. Po korekturnem ognju je začel obstreljevati postojanko. Ob pol desetih zvečer je 1. bataljon, ki je napadal iz smeri Bukovice, prišel do opekarne, jo zasedel in se na 30 metrov približal sovražnikovim obrambnim položajem. Takrat je sovražnik ustavil borce s silovitim zapornim ognjem, da se niso mogli približati bunkerjem. Kljub dobri podpori dveh minometov so morali borci ostati na doseženih položajih. Sovražnik je še naprej močno napadal z avtomatskim orožjem in težkimi minometi, zaradi katerih so imeli partizani največ ranjenih. Nemci in domobranci so streljali iz bunkerjev, strelskih jarkov in iz zvonika ribniške cerkve. Pri tem so zemljišče osvetljeval z raketami. Tako je bil vso noč zaman sleherni poskus 1. bataljona, da bi napredoval.

Tretji bataljon je odšel v napad iz Dolenjih Laz ob 23. uri. S 1. četo se je od severa bližal železniški postaji, 2. četa je prodirala po cesti od Gorenje vasi proti Ribnici, medtem ko se je 3. četa hotela iz smeri Hrovače približati bodeči žici. Čete so prišle na razdaljo 50 do 80 metrov do sovražnikove obrambne točke, tam pa jih je zaustavil močan zaporni ogenj in jih prisilil, da so se za okoli 100 metrov odmaknile. Od tam so borci potem vso noč obstreljevali in zaman poskušali prebiti glavno črto sovražnikovega odpora.

Peti bataljon je z dvema četama ščitil artilerijo, ena pa je zasedla položaje pri Jurjevici in bila tam v brigadni rezervi. Drugi in Četrty bataljon sta vso noč varovala smer Kočevje in pri tem nista prišla v stik s sovražnikom. Štab brigade je bil v Bukovici, brigadno previjališče pa v Danah. Topniški divizion je sicer dobro tolkel Ribnico, a je že do nastopa obeh brigadnih bataljonov porabil predvidenih približno 250 granat.

Začetna zamuda in vse, kar je temu sledilo, ni moglo zagotoviti uspešne akcije. Navzlic veliki zavzetosti se borcev ni posrečilo, da bi strli odpor sovražne posadke, vrhu tega so imeli še precejšnje izgube — 2 mrtva in 11 ranjenih. V takšnem položaju so ob petih zjutraj vsem trem bataljonom pred Ribnico ukazali umik na blokadne položaje, kjer so ostali ves dan. Prvi bataljon je zasedel Bukovico, Drugi je šel v Blate, Tretji se je nastanil v vasi Vinice, Četrty je bil v Polomu, Peti je prebil dan v Lipovščici, štab brigade pa v Danah.²⁹

Napad je korpus ocenil kot neuspeh 18. divizije. Njen štab je v svojem poročilu zapisal, da je bila morala borcev visoka in poveljniški kader dober, da je služba za zveze delovala, vendar načrtovalci akcije niso predvidevali tolikšne sovražnikove premoči.³⁰ A to prav gotovo ni bil edini vzrok, toda o tem več v nadaljevanju.

Za ukrepe poveljstev, ki naj bi partizanski strani dale več možnosti za zmago, ne vemo, znano je le, da so sklenili akcijo ponoviti še tisti dan.

Po ukazu divizijskega poveljstva je bila v noči na 23. marec 1944 brigada že v tretje poslana nad Ribnico. Načrt je predvidel, da v neposrednem napadu sodelujejo trije bataljoni in topniški divizion z istim orožjem kot minulo noč. Zavarovanje proti Kočevju prevzameta dva brigadna bataljona, smer proti Velikim Laščam pa dva bataljona 8. brigade. Petnajsta divizija bo zavarovala ljubljansko smer z Gubčevo, ki napade sovražno postojanko Pijava Gorica, ter z 12. in 15. brigado, ki bosta napadli vlake blizu Grosupljega. Napad naj bi se začel ob pol devetih zvečer.

Topništvo je s položajev med vasema Kot in Jurjevica pričelo s korekturnim ognjem ob 18.30 ter poldrugo uro pozneje s topniško priravo napada. Granate so dokaj točno tolkle v središče postojanke, a kljub temu ni bil porušen niti en bunker.

Točno ob 20.30 so bili bataljoni razporejeni pred sovražnikovimi obrambnimi položaji. Prvi bataljon je iz smeri Bukovice z dvema četama napadel bunkerje v bližini opekarne, iz katerih je sovražnik odprl močan zaporni ogenj. Eno svojih čet je imel ves čas na koti 562 za zaščito in zvezo.

Borci so ob bližnjih hišah našli dobre mitralješke zaklone, odkoder so streljali na nasprotnika. Blizu opekarne je bataljon namestil dve težki bredi, ki sta bruhalo ogenj na vkopane nemško-domobranske bunkerje. Toda vsi poskusi borcev, da bi katerega zavzeli, so propadli zaradi premočnega sovražnikovega ognja in prevelikega brisanega prostora. Kljub temu se je bataljon bojeval do petih zjutraj.

Drugi bataljon je napadal iz smeri Hrovače desno od ceste za Ribnico. Bunkerju se je približal na 200 metrov, ko ga je sovražnik odkril in zasul z ognjem iz vseh ogroženih bunkerjev. Bataljon je odgovoril z močnim streljanjem in se pri tem skušal večkrat, vendar neuspešno, približati tamkajšnjim odpornim točkam.

Branilci postojanke so kmalu začeli uporabljati tudi težki minomet, ki je hudo ogrozil partizanske vrste. Zaradi žilave sovražnikove obrambe je bataljon opustil misel, da bi izvedel juriš. Na nezavarovanem in od raket osvetljenem zemljišču je v boju vztrajal do petih zjutraj.

Tretji bataljon je napadal iz smeri Gorenje vasi in železniške postaje. Sovražnikovim bunkerjem se je približal na 80 metrov, od tam naprej pa se mu je godilo kakor prejšnjo noč. Čeprav je imel podporo težkega minometa, ni mogel napredovati zaradi silovitega nasprotnikovega zapornega ognja, učinka min, sistema vkopanih bunkerjev, osvetljenega brisanega prostora in ne nazadnje zaradi branilčevega žilavega odpora.

Navzlic temu je bataljon ostal na položaju do petih zjutraj, ko je pod ognjem zapustil bojišče.³¹

Dvanajsta in Petnajsta brigada 15. divizije sta obstreljevali vlake blizu Grosupljega, Gubčeva brigada pa to noč ni napadla Pijave Gorice.

V minuli noči je imela brigada pred postojanko dva mrtva in 11 ranjenih. Tako kot ob drugem napadu tudi to pot ni bilo ugotovljeno, koliko žrtev je imel sovražnik.

Čeprav je napad na Ribnico potekal natanko po načrtu in so bile enote in službe med napadom dobro povezane, sovražna postojanka ni padla. Težkim okoliščinam bojevanja se je pridružila še svetla in zelo mrzla noč.

Iz opisa vseh treh napadov na Ribnico izstopa vsaj nekaj glavnih vzrokov neuspeha. Naštejmo jih. Naglica pri izdelavi načrtov je bila nepotrebna, saj akcije niso bile izsiljene. Pri načrtovanju napadov niso poznali sovražnikove moči in še posebej ne njegovega obrambnega sistema. Povrhu so tudi precenjevali lastne moči, zato so napadajočim dali premajhne okrepitve, zlasti v tretjem poskusu. Razmerje sil je bilo neugodno za napadalce. Nastopali so z dvema oziroma tremi bataljoni, to je z 200 do 300 možmi proti sovražnikovim 450. K temu so bili sovražnikovi bolje oboroženi in so imeli močan obrambni sistem. Že v prvih dneh obstoja je bila ta postojanka zavarovana približno tako kot velikolaška ali kočevska. Premalo so upoštevali človeške zmogljivosti tako ob premikih kot v času, ko so poskušali zavzeti postojanko, kljub dobri morali borcev in prizadevnosti nižjega poveljujočega kadra. Tako lahko trdimo, da so vse tri primere partizanski štabi slabo načrtovali. Pokazalo pa se je tudi, da je okupator sklenil obdržati to postojanko za vsako ceno.

Udarec v Makošah

Kljub dotedanjim trem neuspešnim poskusom se partizansko poveljstvo ni odreklo nameri, da uniči ribniško posadko, ki je pomenila novo nevarnost za Kočevski Rog ter povečano oviro na prehodu med Dolenjsko in Notranjsko. Že tretji dan po zadnjem napadu naj bi 18. divizija spet šla nad Ribnico, a je to zavrl hud poraz 9. brigade, tudi v tej akciji določene za neposreden napad.

Po nalogu štaba divizije je bila 23. in 24. marca Deveta v blokadi nove ribniške postojanke, hkrati je nadzorovala postojanko v Kočevju, vendar brez stika s sovražnikom. Bila je na istih položajih in z enakimi nalogami kakor pred zadnjim napadom na Ribnico.

Dne 24. 3. je štab divizije izdal ukaz za ponovno akcijo na Ribnico. Pri tem naj bi brigada z dvema bataljonoma prodirala od opekarne proti središču postojanke in bližnji Hrovači, z dvema bataljonoma zavarovala smer proti Kočevju in ga demonstrativno obstreljevala, s 5. bataljonoma pa ščitila artilerijski divizion na koti 558 (Sv. Frančišek). Osmo brigada bo napadala z dvema bataljonoma od Gorenje vasi in železniške postaje.³²

Dne 24. marca popoldne je brigadni štab odredil naslednjo premestitev bataljonov: Prvi se naslednjega dne ob petih zjutraj odpravi v vas Blate, Drugi gre v Dane, Tretji odide ponoči iz vasi Vinice na območje Poloma, s tem da se v Makošah zamenja s Četrtim, ki nato odide v Zadolje, Peti bo še naprej v Lipovšici, štab brigade pa v vasi Dane.

Še istega dne sta iz Poloma odšli 1. in 2. četa Četrtega bataljona z nalogo, da gresta zvečer rušit železniško progo med Lipovcem in Kočevjem. Ko opraviata, se umakneta v Makoše, kjer počakata svojo 3. četo, ki jo bo tja naslednje jutro pripeljal komandant bataljona. S četami je šel nad progo politični komisar bataljona Stane Uhernik. Sredi tiste noči je odrinil na pot tudi 3. bataljon. Zapustil je Vinice, korakal skozi Zapotok, med Dolenjimi Lazi in vasjo Breg s severa obšel Ribnico, se pred Otavicami približal železnici ter ob njej nadaljeval pot do Lipovca, kjer se je usmeril proti Makošam.³³ Medtem sta četi 4. bataljona zaradi neprimernega orodja in hudega mraza porušili le malo proge ter se okoli štirih zjutraj že vrnili v Makoše. Tu sta 1. in 2. četa okoli sedmih zjutraj imeli zajtrk, takoj nato pa je politični komisar Stane Uhernik poslal komandirja 2. čete Vinka Mustarja z okrepljenim vodom do Otavic, češ da so tja prišli domobranci, ki jih je treba napasti. Bojni oddelek, s katerim je šel tudi namestnik političnega komisarja 2. čete Miha Culiberg, je v Otavicah res naletel na 15 sovražnih vojakov ter jih pognal iz vasi.³⁴ Nekako ob istem času je bil že na poti iz Poloma v Makoše komandant 4. bataljona Franc Šporar-Franjo s svojo 3. četo.

Na pohod pa so se podali tudi Nemci in domobranci. Spričo informacij o kraju, kjer se zadržujejo partizani, sta sovražnikovi posadki v Kočevju in Ribnici dobili ukaz, da 25. marca sovražnika izsledita in uničita. Potem je bilo dogovorjeno, da hkrati napadeta Makoše.³⁵ V noči na 25. marec je okrog 350 Nemcev in domobrancev iz jurišnih vodov 61. in 62. čete iz Kočevja, ki sta jih vodila nadporočnik Emil Savelli in poročnik Pavlič, odšla skozi Staro Cerkev do kote 491, od tam proti severu na Koblerski hrib (kota 825), kjer so postavili težki minomet, nato pa prek Črnega vrha do kote 723, kjer se je kolona razvila v strelce ter po gozdu prodirala proti Makošam. Še v jutranji temi je iz Ribnice odšlo okrog sto dobro oboroženih sovražnih vojakov prek Hrovače v smeri proti Otavicam. Kako so iz Otavic izgnali njihovo predhodnico, smo že opisali.

Vinko Robek, namestnik komandanta
brigade, narodni heroj

Tretji bataljon je okoli pol osmih zjutraj prišel v Makoše. To je bil zaselek treh hiš, 7 kilometrov jugovzhodno od Ribnice, okrog in okrog obdan z gozdom, le na južni strani je bil prek majhne čistine odprt proti kočevski progi.* V vasici je 3. bataljon že našel 1. in del 2. čete 4. bataljona pri počitku. Štab Tretjega bataljona se je s 1. četo nastanil v zidani, 2. in 3. četa pa vsaka v svojo leseno hišo. Enote so se zavarovale z bojnimi patruljami proti Ribnici in Kočevju, s tremi stražarskimi mesti blizu stanovanjskega ter izvidnico na koti 479. Potem ko so se borci, ki so bili prosti, spravili k počitku, je ob robu bližnjega gozda začela intendantca pripravljati kuhinjo. Borci obeh bataljonov, zlasti Tretjega, so zaradi preutrujenosti takoj zaspali, nekateri prav gotovo tudi na stražarskem mestu.

Prav takrat se je od Otavic zaslišalo streljanje in 3. bataljon je takoj poslal patroljo do bližnje kote 482 ter eno v smeri proti koti 723. Nekaj pozneje je bilo ugotovljeno, da se je sovražna kolona iz Ribnice, potem ko je bila njena predhodnica pregnana iz Otavic, razdelila v dve skupini, od katerih je ena odšla severno od Otavic po gozdu proti Makošam, druga pa ob progi do Lipovca in se na pol poti skrila v zasedo.

Ob osmih zjutraj je sovražna kolona iz Kočevja — brez ribniške skupine — imela Makoše obkoljene s treh strani razen južne. V jutranji megli, ki se je iz gozda vlekla do hiš in gospodarskih poslopij zaselka, jim je

* Dolga leta po vojni brez stalnih prebivalcev.

uspelo, da so se partizanskemu taborišču približali na 50 do 10 metrov in udarili. Iz neposredne bližine so odprli močan ogenj iz vsega pehotnega orožja, zvečine avtomatskega, ter ga usmerili predvsem v okna in vrata hiš, kjer so počivali borci. Presenečenje je bilo veliko in kmalu je zavladala panika. Huda stiska je zajela zlasti nove borce. V hišah in okoli njih je bilo v trenutku polno dima in vpitja, redka povelja so ostajala brez odziva. Kljub temu so se posamezniki, zlasti mitraljezci, poskušali postaviti v bran, a jih je bilo pri tem veliko ranjenih in ubitih. Po nekaj minutah nenehnega srditega streljanja so se napadalci pognali v juriš, na lov in klanje partizanov.³⁶ Zaradi sovražnikovega silovitega in naglega napada, se borci niso mogli organizirano upirati. Mnogo jih sploh ni moglo iz hiš, tisti pa, ki se jim je to posrečilo, so se skušali prebiti. Več močnejših skupin, skupinic in posameznikov je tvegalo beg čez čistino proti jugu, medtem ko jih je veliko steklo v gozd na sever, proti koti 723. Nekateri so upali, da se bodo lahko rešili pod skromne kmečke pode, vendar je bilo Nemcem in domobrancev preveč, da bi se lahko kdo uspešno pritajil.* Prav povsod so jih odkrivali in jih izganjali iz skrivališč s streljanjem, noži in vpitjem. V takšnem položaju so se borci množično vdajali, zajeli pa so tudi vse, ki niso mogli iz hiš. Sovražnik je planil po ujetnikih in se začel znašati nad golorokimi, prizanašal ni niti težkim ranjencem. Pri tem so bili najbolj nasilni domobranci. Divizijsko poročilo pa navaja, da jih je bilo med njimi tudi šest, ki so »z mahanjem rok in glav kazali naši skupini smer možnega umika in so odprli ogenj na njo šele takrat, ko so bili naši že v gozdu.«³⁷ Kmalu so Nemci umirili svoje podivjane hlapce in začeli spravljati partizane v vrsto. Zdravim in lažje ranjenim borcem so na hrbte naložili plen, težje ranjence in ranjene borke so spravili na vozove ter uredili moštvo za pohod. Okrog 150 vojakov je prevzelo zavarovanje kolone, ki se je z ujetniki in zaplenjenim orožjem ter pratežem odpravila iz Makoš do Lipovca, od tam pa večinoma v bližini proge proti Kočevju. Kot so izpovedali navzoči, je bila tragedija v Makošah končana v manj kakor 20 minutah.

V noči na 27. marec 1944 so štirje borci brigadnega minerskega voda pod vodstvom Toneta Pezdirca odšli v Makoše in pokopali še sedem trupel.

* »Bili smo obkoljeni tako, da tega sploh nismo vedeli, dokler niso začeli na nas streljati, zato je bilo že v prvih minutah veliko ranjenih in mrtvih... Ranjen sem bil v desno stran glave, nekaj časa sem bil brez zavesti in v takšnem stanju sem padel v roke Nemcem... Belogardisti so me pretepali, pljuvali po meni... nisem videl, da bi Nemci katerega pretepali, pač pa so hoteli belogardisti vse pobiti, posebno ranjence...«³⁸

»Nastala je zmeda. Vsak se je prebijal, kakor je vedel in znal. Za kakršnokoli komando in red je bilo prepozno... Pa vendar, zaslišali so se tudi naši strelji. Za hip je nastal še večji kaos... Videl sem več posameznikov, ki so kljub takšni zmedi le ostali zbrani... Res pa je, da je precej borcev spričo tako nenadnega napada ostalo osuplih...«³⁹

»V tragediji v Makošah je bilo 17 mrtvih, 16 ranjenih in 63 ujetih borcev 3. bataljona 9. brigade.«⁴⁰

Pregled izgub enot 9. brigade z dne 25. marca 1944 povzemamo iz izrednega poročila štaba 18. divizije in za primerjavo dodajamo še podatke iz nasprotnikovega poročila:

	divizijsko poročilo ⁴¹		domobranski vir ⁴²
enota	3. bat.	4. bat.	obe enote
število padlih	6	3	29
število ujetih — ranjenih	14	—	16
število ujetih — zdravih	32	17*	59

Kljub trudu, da bi sestavili popoln imenski seznam žrtev, nam to ni uspelo. Ohranjenih virov o tem ni, časovna oddaljenost pa je tudi zabrisala spomin borcev, zato navajamo le imena tistih, za katere smo dobili podatke:

padli: Franc Gabršček, Marija Heferle, 1916, 3. četa 3. bataljona (v nadaljevanju č./b.); Marjan Kefer, 1923, politični delegat 1.č. 4.b.; Stanko Vehar, 1910, vodnik, 3.b. in Angel Veljak, 1919.

ujeti: Slavko Bobič, 1927, 3.č. 3.b., v Mauthausnu, po osvoboditvi se je vrnil; Rudolf Kiševak, 1920, orožar v 3.b.; Martin Klemenčič, 1923, politični komisar 2.č. 3.b.; Jože Kodelič-Jure, politični komisar 3.b., v Dachauu, po osvoboditvi se je vrnil; Janez Križman, 1911, vodnik, 3.č. 3.b.; Franc Kunič, 1922, desetar v 3.b.; Ivan Mihalič, 1899, namestnik komandirja č. v 3.b.; v taborišču, po osvoboditvi se je vrnil; Marija Plut-Dunja, 1924, bolničarka v 4.b.; Planinc Adolf, 1925, desetar, 3.b., v Mauthausnu, po osvoboditvi se je vrnil; Martin Ružič-Tinko, namestnik političnega komisarja 3.b.; Anton Turk in Jože Grmovšek-Žgur, 1914.⁴³

Sovražnik je zaplenil en težki minomet, en težki mitraljez, 5 puškomitraljezov, puške padlih in ujetih ter vse strelivo. Tretji bataljon je izgubil rezervno strelivo in komoro, 4. bataljon pa kuhinjo.

O sovražnikovih izgubah je v divizijskem poročilu zapisano, da je imel v bojih pri Otavicah in Makošah skupaj 8 do 10 mrtvih in več ranjenih, vendar vir teh podatkov ni znan. Pričevanje imamo samo o enem padlem, domobransko poročilo pa izgub ne omenja.

* Med izgube so všeti tudi borci, ki so jih ujeli, ko so se že rešili iz Makoš.

Zdaj pa še, kaj je bilo z bojno patruljo 2. bataljona in kaj s 3. četo 4. bataljona ter kako se je umikala večina tistih, ki so ušli sovražnikovemu napadu. Po opravljeni akciji v Otavicah je patrulja s komandirjem Vincom Mustarjem med potjo proti taboru zaslišala močno streljanje iz smeri Makoš, zato je zavila bolj proti severu, pod obronke Male gore. Kmalu so naleteli na razbežane borce Devete, ki so povedali, kaj se je zgodilo v taboru. Patrulja je pohitela do prizorišča napada, prišla tja kakšne pol ure po sovražnikovem odhodu in tam ostala. S 3. četo in večino svojega štaba je komandant 4. bataljona Franc Šporar prišel iz Poloma do vrha Male gore ravno takrat, ko so okupatorjevi vojaki vdrli v tabor Devete. Potem so na poti tudi oni srečali borce brigade, ki so ušli obkolitvi. Dobro poldrugo uro pozneje so se blizu Makoš vse tri čete spet sešle in z večerom prišle do zaselka Seljan pod koto 939 (Sv. Ana), vzhodno od Žlebiča. Po daljšem počitku so se odpravile naprej, s severa obšle Ribnico in se usmerile proti Zadolju.

Medtem so se razbežane skupine ter posamezniki v več smereh oddaljevali od Makoš. Mnogi so zbežali v gozd, ki povezuje zaselek z obronki Male gore, toda tam jih je v zasedah pričakalo okrog 150 sovražnikovih vojakov, ki so vse polovili. Poleg patrulj 3. bataljona Devete, ki jih je sovražnik namenoma spustil skozi obkolitveni obroč proti Kočevju in Mali gori, da je tako ob vdoru dosegel kar največje presenečenje, so se rešili samo tisti, ki so se umaknili čez čistino proti Lipovcu.* Samo tam še ni bil sklenjen zaporni krog, najverjetneje bi tisti del morala zasesti sovražna skupina iz Ribnice, ki pa je spričo napada na njeno predhodnico v Otavicah zamudila. Med streljanjem v premiku se je prek nezasedenega in nenadzorovanega travnika umikal tudi politični komisar 4. bataljona Stane Uhernik s skupino 15 do 20 borcev 2. in 3. čete. Nekaj časa so se držali smeri proti železniški progi, ko pa je streljanje pojenjalo, so ostro zavili proti severu in kmalu za Makošami srečali komandanta Franca Šporarja s 3. četo in bojni oddelek 2. čete. Uredili so se v bataljon, ki je nadaljeval pot, kot smo že opisali.

V smeri proti Lipovcu so se reševali tudi deli razbitega 3. bataljona z nekaterimi člani štaba, med njimi komandant bataljona poročnik Ratko

* To sovražnikovo taktiko je pozneje opisal Janez Medoš, tedaj borec 1. čete 3. bataljona. Njega, vodnika voda iste čete, mitraljezca Staneta Hribarja z »zbrojevko« ter borca Albina Brodariča in Matijo Rožmana so poslali v izvidovanje po gozdu proti koti 723. Sovražnik je njihovo pot po pobočju nad Makošami pazljivo spremljal in se, ko so prišli do roba gozda, prikril ter jih spustil neovirano v gozd in naprej. Partizani niso opazili nikakršnih sledi. Kmalu za tem, ko jih je objel gozd, pa so izvidniki zaslišali, kako so se Nemci in domobranci z vsem orožjem pognali na speči 3. bataljon. (Janez Medoš, pisni prispevek z dne 18. avgusta 1986, hrani avtor.)

Marjanović. Še pred to vasjo jih je nekaj padlo v sovražno zasedo, tako da so se razkropili. Večina se jih je uspešno izmaknila in še nekaj časo so nadaljevali pot proti Rakitnici. Na ukaz komandanta bataljona so se preostali del dneva iskali, povezovali in zbirali na območju Jasnice, potem pa o mraku odšli proti Polomu, kjer se je zbiral bataljon.

Zapisali smo že, da je bil 25. marec 1944 določen za neposreden napad brigade na Ribnico. Ker pa spričo izgub in razkropljenosti 3. in 4. bataljona pri tem nista mogla sodelovati, je bila operacija prestavljena za en dan.⁴⁴ V kroniko tistega težkega dne pa sodi tudi spodbuden dogodek: iz Sodražice, kjer so končali vojaško-politični tečaj, je v 9. brigado prišlo 118 novincev, s katerimi so takoj okrepili bataljone.

Preden navedemo še nekaj dogodkov, povezanih s tragedijo v Makošah, moramo na kratko opisati pozneje oblikovan pogled na nekatere njene glavne vzroke.

Dejstvo je, da 3. in 4. bataljon 9. brigade nista mogla preprečiti napada, vendar bi lahko imela dosti manj žrtev in prizadejala sovražniku občutnejše izgube. To bi dosegla, če ju nasprotnik ne bi presenetil, ampak bi ju našel pripravljena za obrambo ali sposobna sprejeti spopad. Tako pa je uspešni akciji Nemcev in domobrancev največ pomagala premajhna budnost bataljonov kot celote in še posebej njihovih poveljstev.

Za to, da ni bilo potrebne budnosti, je seveda obstajal vzrok, globok razlog, da so odpovedali vsi, čeprav je šlo za življenje vseh. O tem je dosti pozneje govoril Franci Kolar, tedaj brigadni politični komisar, ko se je v Makošah poklonil pred spomenikom padlih borcev brigade. Dejal je, da nosijo krivdo za poraz bataljonov vsi, ki so imeli premalo moči, da bi v tistih dneh delali bolj človeško. Hudi boji, težave, slaba oborožitev, boleznin in poškodbe so pestile bataljone, borci so bili na smrt utrjeni, preutrjeni, v stanju, ko se človek ne boji ničesar več, niti smrti.⁴⁵ Ker se je brigada, ki je dotlej že trikrat napadla Ribnico, zavedala, kako trd oreh je ta postojanka, ki ga 18. divizija ne bo zmogla, je med njo in nekaterimi drugimi brigadami ter divizijskim štabom prišlo do nesoglasij in od tod do vrste težav. V takšnih razmerah sta bila tisto jutro 3. in 4. brigadni bataljon na pohodu z ukazom, da zvečer 25. marca 1944 brigada četrtri napade Ribnico.

Takoj po napadu na Deveto v Makošah je bilo jasno, da je do tega prišlo zaradi izdaje. Odprto je ostalo le vprašanje: kdo in kako? Ko so ob koncu julija v brigadi odkrili »celo mrežo vohunov in obveščevalcev, ki so poročali sovražniku o premikih«, je tudi makoška tragedija postala bolj osvetljena.⁴⁶ Zdaj imamo na voljo tudi domobranski dokument, ki pravi, da so prebegli partizani poročali o zadrževanju njihovih enot na območju Otavic, v vasi Lipovec in Makošah.

In zdaj pogledajmo, kakšna stališča so zavzela nadrejena poveljstva do dogodka v Makošah in podobnih primerov, ki so se zgodili pred tem.

Dne 26. marca je Glavni štab Slovenije izdal posebno odredbo o ohranjanju žive sile, v kateri pravi, da so v zadnjem času Nemci uspeli zadati nekaterim partizanskim enotam zaradi njihove neprevidnosti hude izgube. Opozoril je na novo sovražnikovo taktiko presenečanja in uničevanja manjših ločenih enot ter na zavarovanje pred tem. Zahteval je pogostejšo menjavo območja čet in bataljonov ter redno nadzorovanje njihovih položajev. Zveze in nadzori morajo biti redni in na vseh ravneh. Obveščevalna dejavnost mora biti boljša, zlasti v nižjih enotah. Glavni štab je tudi ukazal, da so štabi korpusov dolžni s svojimi oficirji vsaj enkrat v dveh mesecih natančno preveriti delo v vsaj enem bataljonu svoje brigade in odreda, enkrat v mesecu delo vsakega od brigadnih in odrednih štabov ter vsakih 14 dni v vseh divizijskih štabih. Po opravljenih kontrolah morajo izčrpno poročati nadrejenemu o ugotovitvah in stanju v pregledani enoti.⁴⁷

Četrty dan po hudem udarcu v Makošah so izšla tudi navodila štaba 7. korpusa podrejenim enotam o ukrepih proti novi sovražnikovi taktiki.⁴⁸ Ko korpus ugotavlja, da Nemci uporabljajo partizansko taktiko nenadnih napadov in obkolitev nasprotnikovih enot iz časov pred kapitulacijo Italije, zahteva, da se morajo brigade in odredi tako bojevati tudi vnaprej. Opozoril je, da imajo zlasti domobranci na voljo močno obveščevalno mrežo, zato jo je treba izboljšati tudi v korpusnih vrstah. Navodilo nazorno govori o času in načinu pohoda ter o pripravi in izvedbi akcije sovražnika, ki je odhajal v napade z do 500 možmi, oboroženimi predvsem z avtomatskim orožjem. Zaradi večje varnosti je korpus zahteval, naj enote v ugodnem vremenu taborijo v gozdu. Toda pri tem mora biti polovica moštva vedno pripravljena, da napade sovražnika, tudi ponoči. Člani štabov morajo redno nadzorovati bojno pripravljenost nižjih enot.

Štirinajst dni pozneje je Glavni štab ostro odgovoril na dogodek v Makošah. V povelju štaba 7. korpusa je kritično nakazal vzroke sovražnikovega napada in uspeha, obenem pa naštel usodne napake bataljonov. Na koncu je ukazal zamenjave v štabu 9. brigade ter v štabih njenega 3. in 4. bataljona.⁴⁹

Spet Ribnica

Za ponoven, četrty poskus uničenja nemško-domobranske posadke v Ribnici, ki ga je štab 18. divizije, kot smo že zapisali, prestavil za en dan, je

bila 9. brigada na voljo brez 3. in 4. bataljona. Spričo tega so nekoliko spremenili prvoten načrt, ki je bil zdaj, dne 25. marca, takle:

Deveta bo neposredno napadala s petimi četami dveh bataljonov od opekarne proti trgu in z eno četo proti Hrovači, 5. bataljon pa bo rezerva in zaščita Artiljerijskemu divizionu.

Osma brigada bo z dvema bataljonoma napadala Ribnico od severa iz smeri Gorenje vasi in od vzhoda proti železniški postaji, medtem ko bosta druga dva bataljona v zavarovanju proti Velikim Laščam.

Deseta brigada sodeluje z 2. in 4. bataljonom v zavarovanju smeri proti Rakitni, 1. in 3. bataljon pa usmeri proti Kočevju, ki ga napada demonstrativno.

Artilerijski divizion začne napad z eno havbico kalibra 100 mm in dvema poljskima topovoma s ceste Kot—Jurjevica, z dvema gorskima topovoma kalibra 75 mm, ki sta mu bila dodeljena iz 8. in 9. brigade, pa s kote 558. Divizionu priključena težka minometa bosta tolkla s položaja jugovzhodno od vasi Sajevec.

Po topniški pripravi, ki se začne 26. marca, ob 19. uri, preidejo čete v neposreden napad. Štab divizije bo v Danah, divizijsko previjališče na Hribu (Loški Potok). Načrt je opozarjal, da mora biti med štabi stalna telefonska zveza in da se morajo nižje enote zavarovati s krožnimi patruljami.

Podatki o številu, oborožitvi ter zavarovanju sovražnika v Ribnici, so bili enaki, kot smo jih že opisali. Tudi v Kočevju in v Velikih Laščah ni bilo glede števila in oborožitve posadk nobenih sprememb.⁵⁰

Divizijski odredbi je sledilo bojno povelje Devete, da naj se 1. bataljon, okrepljen s težkim minometom, približa postojanki iz smeri opekarne, pri čemer naj ima pripravljeno četo za juriš, ki naj sledi topniškemu ognju. Ta četa zasede nekaj sovražnikovih bunkerjev in omogoči prodor ostalim četam. Drugi bataljon bo z dvema četama napadal v podaljšku desnega krila 1. bataljona, z eno četo pa iz smeri vojašnic.* Takoj ko zavzame bunkerje, napreduje po glavni cesti proti cerkvi. Ob 19.15 zapusti bataljona svoj tabor in gresta do Bukovice, kjer je izhodišče njunih čet za napad. Med napadom bo štab brigade v Bukovici, brigadno previjališče pa v vasi Dane. Tu se nastani tudi inženirska četa, ki bo na voljo zdravniku. Napad naj se začne ob 20. uri.

Popoldne 26. marca sta štaba 1. in 2. bataljona s člani štaba brigade podrobno preučila povelje za akcijo; potem so odšli še na opazovalnico nad Bukovico in si ogledali položaje za napad in sovražnikove utrdbe.

Kazalo je, da je bil napad dobro pripravljen in da bo akcija uspela. In res, na začetku se ni nič zataknilo. Enote so opravile premik, pohod,

* Opuščene vojašnice bivše jugoslovanske vojske, ki so bile izven ograje postojanke.

prihod in razporeditev na izhodišču, kakor je bilo ukazano. Tudi topniška priprava s topovi in minometi ter prvi naskok borcev z ognjem lahkega orožja proti bunkerjem sta potekala po načrtu.

Nekako 20 do 50 metrov pred žično ograjo, ki je branila okupatorjeve obrambne točke, pa je bil napad naenkrat zaustavljen. Sovražnik je z vsem razpoložljivim orožjem v bunkerjih in za žično ograjo v svetlobi žarometov in svetilnih raket naenkrat začel streljati. Pred borci je v trenutku nastal nepremagljiv svinčen zid, da je partizansko težko orožje zmoglo le še krajši čas uspešno obstreljevati cilje znotraj postojanke. Potem se je boj za Ribnico vso noč na 27. marec vlekel podobno kot prejšnji, skoraj enako srdito in z enakim koncem. Ker ni padel niti eden od sovražnih bunkerjev, brigada ni mogla vdreti v oporišče in ves trud borcev, da bi kako drugače prebili obrambni pas, je ostal brez uspeha.

Ob 4.50 zjutraj je štab divizije ukazal končati napad. Pod zaščito avtomatskega orožja sta 1. in 2. bataljon zapustila bojišče in odšla prek vasi Bukovice v Dane, kamor je prišel tudi štab brigade.

Sovražnikove izgube niso znane, brigada pa je imela 2 težje in 4 lažje ranjene. Med slednjimi je bil Jože Hobič, komandir 1. čete 1. bataljona.⁵¹

Mnogi udeleženci tega in nadaljnjih bojev za Ribnico so takrat in pozneje hoteli vedeti, zakaj so se tako vztrajno vrstili napadi prav na to postojanko in kako da tudi četrti poskus ni uspel. Ker je bila Deveta v vseh štirih akcijah v neposrednem napadu, je prav, da skušamo vsaj na kratko odgovoriti na ta vprašanja.

Sovražnik je z vztrajnim utrjevanjem cestne in železniške povezave med Ljubljano in Kočevjem delil osvobojeno ozemlje, vezal enote NOV in tako slabil pritisk na železniško progo Ljubljana—Trst. Hkrati je kočevska komunikacija rabila za morebitno povezavo z Gorskim Kotarjem. Če bi uničili Ribnico, bi te namere zavrli in na mah hudo ogrozili še kočevsko garnizijo.

Ko je štab divizije analiziral ta napad, je ugotovil, da je bil načrt dober, saj je predvidel vse okoliščine, ki so nastopile med bojem. V akciji so enote po njegovem dobro sodelovale, prav tako so delovale zveze, vendar akcija ni mogla uspeti zaradi izredno dobre utrjenosti postojanke, neustreznega razmerja sil in brisanega prostora okrog Ribnice. Štab brigade je na kratko ocenil, da z razpoložljivimi silami in oborožitvijo ni bilo mogoče zavzeti postojanke brez velikih žrtev. Oba štaba pa sta si bila enotna v ugotovitvi, da je bila morala borcev zelo dobra.⁵²

Te ugotovitve ne moremo sprejeti in trdimo nasprotno.* Toda če že prezremo oceno o morali, nam že sami poročili obeh štabov navajata

* O morali, v tem primeru bojni morali, moramo spregovoriti zato, ker je bil po našem mnenju prav v četrtem napadu na ribniško postojanko ta pomembni dejavnik vojskovanja ocenjen

vzroke neuspeha, ki bi jih morali poveljniki akcije zaznati in upoštevati pred napadom.

Čistina okrog Ribnice in utrjenost postojanke sta bili prav gotovo očitni že v času načrtovanja akcije in ob ogledu terena. Da se bosta v noči na 27. marec 1944 spopadli dve neenaki sili (na škodo napadalca), je bilo znano že pred začetkom napada. Zato je sprva še primerna bojna morala verjetno kmalu začela popuščati in je do prekinitve napada na bojišču znatno usahnila. Torej lahko na kratko sklenemo, da so z napadom hoteli doseči zmago, ne da bi upoštevati odločujoče dejavnike.

O nasprotni strani povejmo, da je napad ni presenetil, saj je bila sproti dobro obveščena o gibanju brigad v bližini njene postojanke, morda celo o pripravah na napad. Uspešno je izkoristila prednost čistine okoli postojanke, imela je dobro utrjene in varovane obrambne točke. V postojanki je učinkovito organizirala ogenj svojega orožja. Povrhu je bilo njeno vojaštvo v primerjavi s partizani bolje oboroženo in je imelo dovolj streliva. Na boljšem je bilo tudi glede namestitve, oskrbe in največkrat tudi bolj spočito.

Drugi bataljon za Istro

Po napadu na Ribnico je brigada dne 27. marca takole razporedila svoje enote: 1. in 2. bataljon v vasi Dane, Tretji in Četrty sta se organizirala v Polomu, 5. je bil v Lipovščici, brigadna baterija z gorskim topom kal. 75 mm je šla z Artilerijskim divizionom, protitankovska puška pa je bila pri 2. bataljonu Ljubljanske brigade. Enote so čistile orožje in počivale. Ob sedmih zvečer je brigada dobila povelje štaba divizije, da se z vsemi bataljoni razporedi na črti Polom—Seč—Hinje in nadzoruje območje med Žužemberkom, Kočevjem in Ribnico. Pri tem naj napada sovražnika na vseh komunikacijah, zlasti na cesti Kočevje—Ribnica. Na pot je Deveta odšla še pred polnočjo. Naslednje jutro okoli osmih je prispela v Polom, kjer sta že bila njen 3. in 4. bataljon. Od tam je štab brigade odšel s

površno in potem uporabljen narobe. Pri tem nam nekaj tehtnih besed, ki jih je o bojnem duhu zapisal Lado Ambrožič-Novljan, lahko veliko pove.» (...) Bojna morala ima točno določeno mesto med silami, ki so odločilnega pomena za izbojevanje zmage. Dve bojni sili sta izmerljivi, ker sta popolnoma materialnega značaja, to sta številčna moč in oborožitev. Moralo štejemo k tretji bojni sili, ki je neizmerljiva. Njen učinek spoznamo v uspehu ali neuspehu v bitki. Vendar pa bojna morala ni popolnoma nedoločljiva sila... Morala ima tudi meje svoje zmogljivosti. Ni jih lahko spoznati. Pretirano opiranje na bojno moralo pripelje k demoralizaciji. Učinek je nasproten, kot ga pričakujemo. Tudi v partizanski vojski so bili poveljniki in politični komisarji, ki so mislili, da ima moralna moč neomejene možnosti (...). Kadar bojna morala ni bila podprta z materialnimi sredstvi, je bil njen učinek ničen (...).» (Ambrožič, Petnajsta divizija, str. 563.)

Ivan Majcen, komandant 2. bataljona

3. bataljonom v vas Hrib (zdaj Hrib pri Hinjah), 2. bataljon se je nastanil na Plešu, 1. in 4. sta se razporedila na Polomu in Vrbovcu, 5. bataljon, ki je bil do nadaljnjega dodeljen štabu divizije, pa je ostal v Lipovšici. S teh izhodišč so bataljoni takoj poslali patrolje v smeri proti Kočevju, Smuki, Staremu Logu do Žužemberka ter v zasede k Stari Cerkvi in Mali Gori. Tistega dne okrog desetih dopoldne so sovražna letala bombardirala več vasi zahodno od ceste Ortnek—Ribnica, da bi zavarovala premik avtomobilskih kolon od Velikih Lašč proti Kočevju. Pri tem je imel 5. bataljon tri ranjene.

Naslednjega dne se stanovališča in naloge enot Devete niso spremenili. Po večdnevni prekinitvi so v vseh četah pripravili vojaške vaje ter politične ure.

Dne 30. marca zgodaj zjutraj je 4. bataljon iz zasede pri Stari Cerkvi obstreljeval sovražno kolono, ki se je ob petih zjutraj odpravila iz Kočevja proti Ribnici. Ko se je pozneje zaščitnica tega transporta vračala od Dolenje vasi v svoje izhodišče, jo je blizu vasi Koblarji isti bataljon ponovno pričakal z ognjem in pognal do Kočevja. Pri tem je imel nasprotnik najmanj 4 mrtve in več ranjenih.

Motorizirana kolona je že dopoldne prispela do Žlebiča, kar so ji omogočili predvsem trije tanki minočistilci. S položajev od vasi Gorenji

Lazi jo je okoli desetih dopoldne napadel 5. bataljon in razbil njeno levo pobočnico, ki pa se je kmalu spet zbrala in udarila proti bataljonu. Hkrati se je pri Ortneku vnel spopad med 1. bataljonom 8. brigade in drugo sovražno pobočnico. Boj na črti Žlebič—Ortnek se je vlekel do 14. ure. Pri tem je imel sovražnik 15 mrtvih in okrog 20 ranjenih.⁵³ Četrtni in 5. bataljon brigade pa nista imela žrtev.

Tega dne se je na Lopati začel brigadni vojaško—politični tečaj za novomobilizirane. Predavali so brigadni in bataljonski starešine, pri vojaški vzgoji so imeli tudi praktične vaje na terenu. V tečaj so vključili 115 novih borcev, ki so prišli v brigado 29. marca, in 73 tistih, ki so prišli tega dne.

Najpomembnejši dogodek tistega dne pa je bil vsekakor odhod 2. bataljona v Istro v Istrski odred. Povelje o tem, ki ga je 27. marca 1944 izdal štab 7. korpusa, pravi, da se zaradi vojaškega položaja na sektorju slovenske Istre kakor tudi zaradi nadaljnjega razvoja naše vojske na novo oblikuje Istrski odred, zato preide v sestav Istrskega odreda kompleten 2. bataljon 9. brigade 18. divizije z vsem moštvom, funkcionarskim kadrom in orožjem, vendar tako, da ta bataljon ne šteje prek 120 moških (...)⁵⁴

Istrski odred je bil ustanovljen prve dni oktobra 1943 z operacijskim območjem v slovenski Istri in Brkinih. Od 27. decembra 1943 je bil podrejen 7. korpusu. Njegova osnovna naloga je bila, da pridobiva nove borce in orožje ter se bojuje proti sovražniku, v prvi vrsti z rušenjem prometnih zvez. Do aprila 1944 je tako mobiliziral in poslal v druge enote približno 2.550 novincev ter imel 52 napadnih in obrambnih akcij. Sredi marca 1944 je v treh bataljonih imel 8 čet in je štel 462 borcev in bork. Drugi bataljon 9. brigade so mu poslali v okrepitev zato, ker je dotlej že bil v Istri in je vsaj malo poznal tamkajšnje razmere. Vse njegove starešine so takoj po prihodu v odred ali pa v nekaj naslednjih tednih razporedili na položaje v štabih in četah.

Na območju Hinj

Okupatorju je bilo treba preprečiti, da bi se povsem utrdil na kočevski komunikaciji, zato je štab korpusa začel načrtovati ofenzivno operacijo, v kateri bi sodelovalo kar največ podrejenih enot. Uničiti je bilo treba Ribnico. Pri tem naj bi Deveta spet imela eno glavnih nalog, zato ji je divizija namenila nekaj več časa za počitek in preureditev.

Od 31. marca do 3. aprila so bataljoni in štab brigade bivali tam kot 30. marca. S sovražnikom niso imeli stika. Največ bojnih skupin in oddel-

kov za zavarovanje je odhajalo prek Male Gore h Kočevju, skozi Struge k Ribnici in prek Starega Loga do Žužemberka. Iz tistih dni pa moramo zapisati, da je bil zadnjega marca dotedanji 4. bataljon preimenovan v Drugega, dva dni pozneje pa 5., Ruski v 4. bataljon.

Ker je štab 7. korpusa spet načrtoval napad močnejših sil na Ribnico, je dobila brigada ukaz, da ruši ceste pod zahodnimi pobočji Kočevskega Roga in napada sovražnika med Kočevjem in Ribnico.

Prvega aprila zvečer je propagandni odsek organiziral zelo uspel miting, dan zatem pa so Deveto obiskali komandant Glavnega štaba Slovenije generalmajor Franc Rozman-Stane, član ruske vojaške misije Boris N. Bogomolov, politični komisar 7. korpusa Jože Brilej-Bolko ter polkovnik Pero Popivoda. Po pregledu bataljonov je komandant Glavnega štaba pograjal stražarsko službo.⁵⁵

Vse do 11. aprila je na akcijskem območju Devete vladalo zatišje. Le v noči na 4. april je 1. bataljon z dvema četama iz smeri Šalka vas—Rudnik demonstrativno napadel Kočevje, z eno četo pa od smeri Seljan železniško postajo v Ribnici.* Napad je bil povezan z načrtovano akcijo Notranjskega odreda na Ravbarkomando pri Postojni, do katere pa ni prišlo, ker je vodnik peljal odred po napačni poti.⁵⁶ Sovražnik v Kočevju je naredil izpad iz postojanke, da bi obkolil napadajoči četi, vendar so ga pravočasno odkrili. Četi sta se umaknili in se vrnili brez izgub.

V naslednjih dneh so bataljoni pošiljali bojne in izvidniške patrulje ter zasede proti Kočevju, v Kompoljsko dolino in okoliš Male Gore. Pri tem se niso spopadle s sovražnikom, čeprav so jih čakale tudi pri Vidmu. Inženirska četa je prekopala in zasekala nekaj sto metrov ceste Stari Log—Mala Gora in Stari Log—Kleč. Enote ves čas niso zamenjale stanovališča, le 4. bataljon se je 7. aprila iz divizije vrnil v brigado in se dan pozneje nastanil v vasi Prevole.

Poskusov nemško-domobranskih naskokov proti položajem brigade v tem času ni bilo.

Mirne dni je brigada izkoristila za izpopolnjevanje vojaškega in političnega znanja. Pri vojaški vzgoji so borce urili zlasti za napade na utrjene postojanke, zavzemanje bunkerjev in hiš ter prehode prek žičnih ovir. Pri političnih urah so obravnavali sklepe 1. zasedanja SNOS in 2. zasedanja AVNOJ. Intenzivno je teklo tudi delo s tečajniki na Lopati.

Tako je prvih deset dni aprila 1944 brigada res počivala in se pri tem krepila. Dobila je 112 novih borcev, tako da je imela na seznamu 896 ljudi — odsotnih 133 ter na mestu 763 borcev in bork. Sprijaznila se je z življenjem brez akcij s svoje in sovražne strani, prav tako z zadrževanjem v istih bivališčih. Odredb o tem, kako je teba paziti, da ne bi izgubljala

* Seljan, zaselek severno od Ribnice.

moštva, in o novi sovražnikovi taktiki še nista imeli prave veljave. Tudi ugotovitve Glavnega štaba z njegovega obiska in bridke izkušnje iz Makoš niso bile dovolj v zavesti ljudi. Brigadno poveljstvo je dovolilo moštvu preveč umirjeno dnevno življenje. Opozorilo o tem je prišlo že naslednji dan.

Zarana 11. aprila so bataljoni z večino moštva odšli na celodnevno vajo v bližnje gozdove. Po vaseh so ostali borci za zavarovanje, pratež in tisti borci, ki so bili oproščeni vaj.

V sončnem jutru ob 8.30 so tri sovražna letala preletela Hinje in okoliške vasi, se za krajši čas oddaljila, potem pa v več nizkih preletih odvrгла najprej nekaj rušilnih, zatem pa veliko zažigalnih bomb manjšega kalibra. Vmes so mitraljirala. Še ko so zagorele slamnate strehe, okupator ni prenehal z napadom. Potegnil se je skoraj do desetih dopoldne. Pri tem sta bila na Lopati ubita 2 tečajnika, v Hinjah pa je lažje ožgalo 3 borce.* Popolnoma sta zgoreli vasi Pleš in Lazina, prav tako več hiš v Hinjah in na Lopati, medtem ko na Hribu skorajda ni bilo škode. Pri reševanju vojaškega materiala in imetja prebivalcev je bila najbolj požrtvovalna brigada - minerska četa, še zlasti njen komandir, mlad skojevec Franc Uršič.⁵⁷ Po bombardiranju se je štab brigade preselil iz vasi Hrib na Ratje. Letalski napad na območje Hinj je bil posledica izdaje, in predolgega zadrževanja brigade v istih vaseh.**

Dan po letalskem napadu se je brigada še bolj približala cesti Ribnica—Kočevje in razporedila svoje enote takole: 1. bataljon in štab brigade v Prevole, 2. bataljon v Strugah — Pri Cerkvi, 3. bataljon v Vrbovcu in 4. bataljon v Žvirčah. S teh položajev so morali poostriiti nadzor nad cestami Dobropolje—Struge in Kočevje—Dvor. Brigadno poročilo tega dne prvič omenja skrivače, ki da pomenijo dodatno nevarnost za partizane predvsem zato, ker je bilo med njimi veliko dezerterjev. Zato so zasede začele odhajati do Kompolj.⁵⁸

Ker brigada do 17. aprila ni bila zaposlena v bojih s sovražnikom, je ta čas izkoristila za urjenje, počitek in pripravo za predstoječe akcije.

Prav gotovo je mirovanje brigade spodbujalo sovražnika k pogostejšem nadzoru okolice Kočevja in Ribnice. Možno je tudi, da so v postojankah že prišli do informacij o pripravah za napad na Ribnico in so zato poostriile budnost.

Tako sta 14. aprila dopoldne prišli v Staro Cerkev kar dve sovražni skupini, prva že ob osmih zjutraj. S to se je spopadla bojna patrulja, ki je

* O mrtvih ni podatkov.

⁵⁷ Franc Kern, takratni župnik v Hinjah, je 12. maja 1944 na zaslišanju pred izrednim vojaškim sodiščem izjavil: »Možno, da so po mojih poročanjih Nemci bombardirali vasi v Suhi krajini, tudi Hinje.« (Slovenski poročevalec z dne 19. maja 1944, leto V., št. 12 in Ljudska pravica z dne 28. maja 1944, leto V., št. 7, str. 4.)

zašla v njeno zasedo, vendar se je uspela umakniti brez žrtev. Dve uri pozneje je prišla tja nemško-domobranska kolona z okrog 300 vojaki, 4 vozili in 4 topovi.

Ker je tistega dne 4. bataljon pozno zvečer odšel začasno v 10. brigado v Kot pri Ribnici, sta se takoj nato 1. in 3. bataljon z enakimi nalogami premaknila v Žvirče.

Naslednji dan zjutraj sta do Seljana prišli v zasedo dve sovražni patrulji, v vsaki po 80 mož. Ugotavljali sta poti, ki naj bi partizanom rabile za prehod prek Ribniške doline. Čez dva dni so pri Zapužah (zdaj Zapuže pri Ribnici) že napadli člane štaba brigade, ki so bili na poti v Zamostec na sestanek v štab divizije. Rešili so se brez žrtev, izgubili pa so 3 jahalne konje.⁵⁹

Podobno kakor v Makošah je 16. aprila sovražnik vdrl v vasi Hudi konec in Graben, kjer sta bivala 1. oziroma 3. bataljon Levstikove brigade.

Z nekaj žrtvami sta se bataljona neorganizirano umaknila proti Sino-vici in Hojčam.

Ker je ob koncu vojaško-političnega tečaja brigada oddala več kakor polovico novincev, je 17. aprila 1944 imela po seznamu 815 borcev in bork. Oborožena je bila s 490 puškami, 4 lahkimi in 2 težkima minometoma ter 27 lahkimi in 7 težkimi mitraljezi. Moralno in zdravstveno stanje moštva je bilo ugodno, čeprav je še vedno primanjkovalo oblek in čevljev.⁶⁰

Petič in šestič nad Ribnico

Minuli napadi na Ribnico so pokazali, da njihovi načrtovalci niso prav ocenjevali dejavnikov, s katerimi so odhajali v akcije. Povelja so izražala želje, možnosti za njihovo izvedbo pa niso zadostovale za uspeh. Odločitve bi bilo treba usklajevati s stvarnimi možnostmi — potrebnimi bojnimi sredstvi, primerno stopnjo moralne moči partizanskih enot ter sposobnostmi poveljniškega kadra.⁶¹ Vse to se dotle v ribniškem primeru ni skladalo. Kako pa je bilo v naslednjih poskusih?

Medtem ko je ob koncu marca 15. divizija še vedno uspešno obvladala dolenjsko komunikacijo od Grosuplja proti Novemu mestu, tega ne moremo reči za prometno povezavo Ljubljane s Kočevjem. S posredovanjem posadk v Velikih Laščah in Ribnici so njihovi oskrbovalni transporti že kar tedensko prihajali v Kočevje ter se z več ali manj sreče, uspešno prebijali tudi nazaj. Zato je ribniška postojanka pomenila vse večjo nevarnost za osvobodilno gibanje, kmalu pa je začela ogrožati tudi prehode prek te doline iz Dolenjske na Notranjsko.

Že 2. aprila je korpus poročal Glavnemu štabu, da bo med 10. in 15. aprilom začel z vsemi enotami ofenzivo, za cilj pa je postavil uničenje Ribnice; teden dni pozneje je določil, da se operacija začne 17. aprila zvečer.* Temu je 13. aprila sledilo povelje za napad na Ribnico, ki naj bi se začel dne 19. aprila ob 21. uri.⁶² Napad je bil odložen zato, ker ga je bilo treba uskladiti z dejavnostjo 9. korpusa in 4. operativne cone, ki sta takrat pripravljala ofenzivne operacije na progi Ljubljana—Trst ter na Štajerskem. Za napad na Ribnico je bilo predvidenih 6 brigad in troje odredov, dva tanka, štiri havbice, trije poljski in dva gorska ter pet protitankovskih topov.

Osemnajsta divizija naj sodeluje v neposrednem napadu z dvema brigadama, z eno brigado pa zavaruje smeri proti Kočevju. Notranjski in Istrski odred naj zavarujeta smeri Postojna—Št. Peter na Krasu (zdaj Pivka) oziroma Borovnica—Rakitna. Glavna smer napada naj bo z izhodiščnih položajev pri bloku v Gorenji vasi ob cesti proti železniški postaji.**

Za zavarovanje napada je ukazano, naj 15. divizija s tremi brigadami zapira smeri iz Ljubljane, Velikih Lašč in Grosupljega, medtem ko bo Dolenjski odred korpusna rezerva na Sinovici.

Glavni napad naj se začne 19. aprila 1944 ob 21. uri s tem da se dve uri prej začne topniška priprava, ki ob 19.30 preide v koncentričen ogenj.

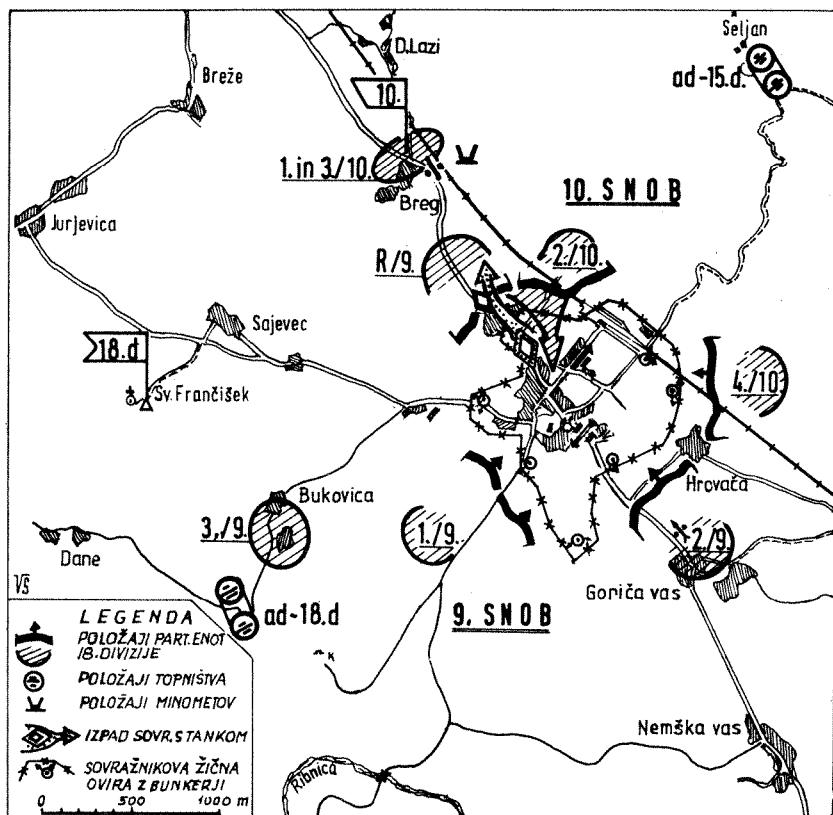
Na že omenjeni divizijski konferenci dne 17. aprila so nadrejeni štabi s poveljniki brigad in artilerije obravnavali in sprejeli načrt napada, kot ga je predlagal korpus. Še istega dne so brigade prejele povelje štaba divizije, z naslednjimi nalogami:

Ljubljanska brigada, okrepljena s 4. bataljonom Devete in dvema tankoma, bo šla v glavni napad s 1. bataljonom od severozahodne strani postojanke, po cesti Gorenja vas—Ribnica, 2. bataljon prodira proti železniški postaji, 3. se giblje zadaj prvega kot njegova rezerva in postavlja ovire proti sovražnikovim tankom medtem, ko 4. prodira iz smeri Hrovača proti središču mesta.

Deveta brigada bo po poprejšnji topniški in minometni pripravi dne 19. aprila ob 21. uri z dvema bataljonom prodrla s severne strani opekarne. Ko bo prebila sovražnikov odpor, bo del 1. bataljona obvladal

* Po divizijskih podatkih, se v postojanki od zadnjega napada na njo ni menjalo število sovražnih vojakov, precej pa se je okrepila oborožitev. V njej so imeli top kal. 75 mm, 2 brzostrelna topa, 3 težke in 5 lahkih minometov, 10 težkih in več lahkih strojnic, 2 žarometa, od teh enega pri železniški postaji, drugega pa so premeščali po potrebi, 2 tanka PZ (Panzer) in KW-MK-3 (Kampfwagen Mark III) ter 2 kamiona. Ograja okoli postojanke je bila visoka 1 in široka 1,5 metra, s poteznimi minami v vmesnem prostoru. Mnogo obrambnih točk so povezali s telefonom, tudi opazovalnico v zvoniku.

** Gorenja vas je bila znotraj ograje ribniške postojanke. Blok je bil na glavni cesti v smeri proti Velikim Laščam.

Napad na Ribnico dne 19. aprila 1944

zahodne bunkerje, ki so med opekarno in cesto v smeri proti koti 562 (južno od Bukovice) ter zaprl prehode čez potok Bistrica proti središču mesta. Z drugim delom bo bataljon zasedel bunkerje v smeri hiš ob južni cesti. Sledi blokada ribniškega gradu in potoka Bistrica. Bataljon, ki napada od porušenih vojašnic k opekarni, je dolžan vkopati težke mitraljeze ter sovražniku z njimi preprečiti izpad v smeri, od koder napada 1. bataljon. Eden od mitraljezov mora obstreljevati cerkveni zvonik. Brigada z enim bataljonom zasede položaje na sektorju vojašnica—Hrovača z nalogo, da zaustavi sovražnika iz te smeri; bataljon mora težko orožje vkopati in maskirati, da bo lahko še podnevi ostal na tem mestu. Pri tem

ves čas glavnega napada pritiska na sovražne bunkerje. Bataljon mora vzdrževati zvezo z bataljonom 10. brigade, ki napada z vzhoda. Težki brigadni minometi tolčejo z območja opekarne, odkoder prodirata dva bataljona pod neposrednim poveljstvom štaba brigade, ki bo do začetka napada v Bukovici.

Ljubljanska brigada, okrepljena s 4. bataljonom Devete in dvema tankoma, gre v glavni napad s 1. bataljonom s severozahodne strani postojanke po cesti Gorenja vas—Ribnica, 2. bataljon prodira proti železniški postaji, Tretji se premika za Prvim kot njegova rezerva in postavlja ovire proti sovražnikovim tankom, medtem ko Četrti prodira iz smeri Hrovače proti središču mesta. Levstikova brigada dobi od 9. brigade dve protitankovski puški ter se razporedi na sektorju Jelendol—Ložinski vrh—Koblarji in nadzoruje teren Mala Gora—Jelendol. Gubčeva brigada pa s položajev Slevica—Sv. Gregor—Velike Poljane zavaruje smer proti Velikim Laščam. Notranjski odred zasede položaje Žirovnica—Brezje, odkoder varuje smeri proti Rakeku in Št. Petru. Minira cesto Rakek—Grahovo in opravi diverzijo na tržaško progo. Medtem Istrski odred na sektorju Sv. Vid (zdaj Žilce)—Pikovnik zavaruje smeri Borovnica—Rakitna.

Artilerija 18. divizije — dve havbici kal. 100 mm in dva poljska topa kal. 75 mm — se postavi pri Bukovici, topništvo 15. divizije — dve havbici in poljski top — pa pri Seljanu. Uporabljena bosta tudi dva gorska topa iz 9. in 8. brigade. Artilerija mora biti ob 18.30 pripravljena za začetek napada, pol ure pozneje pa opravi korekturni ogenj. Divizionoma bo poveljeval komandant artilerije 15. divizije podporočnik Miha Mišič, ki bo na poveljniškem mestu štaba 18. divizije. Med divizionoma mora biti vzpostavljena posebna telefonska zveza. Divizion 18. divizije naj bo pripravljen za odhod v Ribnico, če bi dobil tak ukaz. Protiletalski mitraljezi bodo na kotah 607, 489 (oba južno od Ribnice) in 622 (severno od Ribnice).

Za zveze skrbe kurirji, po eden iz vsakega štaba brigade, odreda in divizije. Poleg njih bo med enotami tudi telefonska in radijska povezava; posebej je bilo poudarjeno, da se ne smejo pretrgati.

Za divizijsko previjališče in zatočišče ranjencev je predvidena vas Petrinci, kamor naj bi poslali tudi plen. Štab divizije bo pri Sv. Frančišku. Štabi brigad odidejo na položaje samo z operativnim delom, medtem ko ostale, vključno pratež, pustijo na varnem. Intendanti brigad morajo zagotoviti borbem na položajih dovolj hrane. Politični komisarji imajo zlasti dolžnost, da pravočasno in pravilno pripravijo borce ter njihove starešine, da bodo moralno in bojno sposobni čimbolj opraviti akcijo.⁶³

Dne 18. aprila dopoldne je brigadni štab skupaj z bataljoni preučil divizijsko povelje in pri tem odločil takole:

Prvi bataljon zasede okolico opekarne in območje desno od nje, s tem da po vdoru prek sovražnikovega obrambnega pasu očisti teren in okoliške hiše na poti do gradu ter naprej proti središču mesta. Drugi bataljon zavzame z eno četo poslopje vojašnice, z dvema četama pa položaj med vojašnico in cesto, ki pelje iz Hrovače v Ribnico. Na desnem krilu se četi povežeta z Ljubljansko brigado, ki bo čistila teren od železniške postaje v smeri proti njima. Tretji bataljon zasede predel med opekarno in potokom Bistrico in po napredovanju 1. bataljona uniči bunkerje od opekarne do vojašnice. Položaji dveh težkih minometov bodo ob cesti Bukovica—opekarna, medtem ko bo gnezdo mitralješkega oddelka s 4 težkimi bredami na koti 502 (jugozahodno od Ribnice).

V bližino Ribnice se bo brigada odpravila takoj, ko bo prek njenega sedanje območja šlo v Malo Goro topništvo 15. divizije.⁶⁴

A še preden je brigada zapustila Suho krajino, je sovražnik poskušal odkriti razporeditev in moč partizanskih enot, ki so bile v bližini postojanke. Pri tem je uporabil pravo partizansko taktiko.

Tako je v noči na 18. april okrog 200 sovražnikovih vojakov odšlo iz Ribnice v dveh kolonah proti vasi Kot nad 4. bataljon brigade, ki je bil začasno dodeljen 10. brigadi. Ena kolona je nastopala v smeri Jurjevica—Kot, druga pa prek Zadolja, po pobočju Velike Gore do Nove Štifte, ki jo je tudi zasedla. Ko se je okoli petih zjutraj pri vasi Kot 4. bataljon spopadel s sovražno kolono, ki je prodirala od Jurjevice, mu je druga kolona udarila v hrbet. Vnel se je hud boj, v katerega so odločno posegli še trije bataljoni Ljubljanske brigade, kar je sovražnika prisililo k umiku. Boj je trajal do enajstih dopoldne.

Bataljon je imel 2 mrtva in 4 ranjene, izgubil je en mitraljez in en puškomitraljez (bredo in šarca) ter lahki minomet.

Deseta brigada je imela 4 mrtve in 6 ranjenih, dva borca pa so pogrešali.

Ugotovljeno je, da je imel sovražnik 10 mrtvih in več ranjenih.⁶⁵

Ker je 18. aprila brigada morala čakati, da je artilerija 15. divizije na poti k Seljanu z zamudo prešla Suho krajino, je tudi sama zamudila z odhodom na nove položaje. Tja je lahko odšla šele v noči na 19. april in že podnevi prišla do Seljana, nato pa prek Zapuž na sektor Kot—Dane. Med vasema Sušje in Kot jo je pomotoma napadla 10. brigada, vendar je po 15 minutah streljanje prenehalo brez žrtev in brigada je nadaljevala pot. Pri vasi Dane so se njeni bataljoni ustavili v gozdu, kjer se je začela vojaška in politična priprava na akcijo. Popoldne so imeli še zadnji sestanek poveljniškega kadra; potem so šli do Bukovice in si ogledali teren, ki je bil določen brigadi.

Pod zaščito artilerijskega ognja so do 21. ure bataljoni zasedli izhodiščne položaje in začeli napad. Prvi bataljon je od severozahoda, med Sajevcem in opekarno, odšel v smeri proti gradu in potoku Bistrica ter se uspešno približal žični ograji na približno 50 metrov. Takrat je sovražnik začel streljati iz bunkerjev z avtomatskim orožjem in minometi. Kljub temu je bataljon z nekaj juriši prodril do žične ovire in iz bližine napadel bunkerje, bombaši pa so se spravili nad žico. V tistem trenutku je nasprotnik osredotočil ogenj iz vseh bližnjih bunkerjev na najbolj ogroženi konec in obenem pripeljal še tank, ki se je med streljanjem pomikal ob napadenem delu obrambne črte. Bojišče je osvetlil z žarometom in svetilnimi raketami, da je čistina postala še bolj nevarna. Brigadni minometi nad Bukovico so sicer uspešno obstreljevali nasprotnikove položaje, toda napredovanje borcev se je kljub temu zaustavilo pred bunkerji. Če bi poskušali izsiliti prehod prek obrambnega pasu postojanke, bi to zahtevalo preveč žrtev.

Tudi 2. bataljon, ki je nastopal desno od 1. bataljona do Hrovače, se je pod silovitim sovražnikovim ognjem približal žični ograji in se spravil nad bunkerje, pa je bil kmalu zavrnjen. Čez noč je podobno kot 1. bataljon še večkrat poskušal vdreti prek miniranega žičnega pasu v bunkerje, vendar mu ni uspelo. Položaj na bojišču je bil podoben vrelemu kotlu.

V takem se tudi 3. bataljon ni mogel razviti tako, kot so zahtevale naloge, čeprav je pravočasno odšel podpret 1. bataljon. Znašel se je v enakem položaju. Razmere na bojišču se do jutra niso spremenile.

Podobno je bilo na operacijskem območju 10. brigade. Njeni bataljoni so sicer pravočasno začeli napad, prišli do žične ograje, zmetali nekaj bomb v sovražne bunkerje, a naprej niso zmogli. Veliko težav je imela zaradi dodeljenega 4. bataljona 9. brigade, ki se je še pred začetkom napada razkril. Posredoval je štab divizije in razorožil njegovega komandanta. Pozneje je ta enota šestkrat napadla z naskokom, vendar bunkerja ni strla. Na tem bojišču bi morala sodelovati še dva partizanska tanka, od katerih pa se je eden pokvaril že pred akcijo, drugi pa je pridrdral prepozno. Nekaj pred peto zjutraj je iz postojanke prihrumel 24-tonski nemški tank in pri Gorenji vasi prisilil borce k umiku.

Največ je naredilo topništvo. Že korekturni ogenj je uničil enega od bunkerjev in pozneje še štiri. Kmalu nato je hitrostrelni top iz Ribnice z nekaj izstrelki onemogočil top nad Bukovico s posadko vred, nato je posegla v boj artilerija obeh strani in dvoboja je bilo konec šele ob dveh zjutraj. Ob 5. uri so vse enote prenehale z napadom in zasedle zaporne položaje. Deveta je razporedila 1. bataljon nad Bukovico, 2. bataljon z dvema četama k Seljanu in eno k vili na Ugar ter 3. bataljon pri Sv.

Frančišku. Čez dan se je 4. bataljon vrnil do štaba brigade, ki je bil tudi nad Bukovico. Na teh položajih so nato borci čakali povelje za ponoven napad na Ribnico.⁶⁷

Dne 20. aprila 1944 je 9. brigada lahko samo 12 ur počivala, ko je spet morala nad postojanko, ki je prejšnji večer ni uspela uničiti. Načrt za napad se je razlikoval od prejšnjega po tem, da je na zahtevo štaba korpusa Dolenjski odred zamenjal Ljubljansko brigado, od katere so mu začasno dali vse specialno orožje in minerski oddelek; s položaja pri Seljanu so odpoklicali topništvo 15. divizije; Četrty bataljon brigade pa je bil določen za zaščito artiljerije 18. divizije nad Bukovico. Naloge brigade so bile enake kot prejšnjo noč.

Ker je Dolenjski odred, ki je bil do takrat na položajih Jurjevice, zamudil, se je napad začel šele 21. aprila ob pol petih zjutraj, kar je povzročilo hudo zmedo. Tako tank kot gorske topove in protitankovski top, ki so se pravočasno razporedili na položajih, so poslali s prve črte v zaledje.

Deveta, ki je bila na bojnih položajih že od 22.30, je napadala v smereh kot prejšnji večer. Z juriši se je prebila do žice in jo načela, več pa ji ni uspelo. Za tem je bila akcija podobna izgubljeni v minuli noči, le da je sovražnikovo orožje tolklo še odločneje. Ko je z dnem napad ponehal, so bataljoni zavzeli blokadne položaje na črti Dane—Kot—Lipovšica. Tega dne se je v brigado vrnila tudi njena baterija.

Po poročilu štaba brigade z dne 30. aprila 1944 in naknadnih ugotovitvah je imela brigada v obeh napadih 14 mrtvih in 46 ranjenih — največ zaradi zadetkov min težkega minometa, 18 borcev so pogrešali, 8 pa jih je dezertiralo.* Korpus je poročal, da je imel sovražnik 40 ubitih in 60 ranjenih vojakov, vendar je to brez dvoma pretirano. Med boji je Deveta izgubila 9 pušk, puškomitraljez šarec in težki mitraljez fiat. Oba mitraljeza sta pripadala 4. bataljonu.⁶⁸

Enote v zavarovanju so obakrat ponoči demonstrativno napadle postojanki Kočevje in Velike Lašče, Cankarjeva brigada pa je celo zavzela domobransko postojanko Ig, kjer je bilo 43 domobrancev, in zaplenila večjo količino orožja. Uspešna 12. brigada je med Grosupljem in Škofljico

* V 9. brigadi so padli: Bakov Abul'dinov, 1913, 4. bataljon (v nadaljevanju: bataljon = b.); Santo Božič, 1909, 2.b.; Narcis Črnja; Zvonko Dombi, 1923; Rade Milič, 1919; Nikolaj Mulahom, 4.b.; Stanko Rožič, 1909; Orel Sošič, 1926; Anton Svetek, 1920, nam. komandirja čete v 3.b.; Ludvik Šestan; Sejtahna Timanhovej, 1913, 4.b.; Ivan Tovornik, 1913, politični komisar čete v 1.b.; Sabro Tursije, 1907, in Stanko Vičič, 1926, 2.b.; med ranjenimi so bili: Albin Andoljšek, 1923, politični komisar v 2.b.; Franc Renko, 1901, 1.b.; Roman Saltikov, 1914, 4.b.; in Josip Vesel, 1914, 2.b.; med pogrešanimi pa: Stanko Grlica in Rajko Zgonc, namestnik komandirja čete v 1.b. (Seznam padlih in seznam ranjencev. Partijsko poročilo 9. brigade za čas od 16. aprila do 1. maja 1944, CK KPS; ACKZKS, št. 7665.)

minirala železniško progo in poškodovala več vagonov ter lokomotivo oklepne vlaka.

Napadeni Ribnici sovražnik ni poskušal priti na pomoč.

Ker smo posredovali vsa pomembnejša dejstva o šestih napadih na sovražno postojanko v Ribnici spomladi 1944, kako zdaj čim krajše strniti njihov potek? Odločilna je bila branilčeva premoč. Oborožitev, utrdbe, število moštva (saj je napadalo 2 do 6 bataljonov) so bili v najboljšem primeru v razmerju 1 : 1. Načrtovalci akcij so precenjevali svoje sile in podcenjevali sovražnika. Kljub temu je bila morala borcev dobra. V boj so šli požrtvovalno, čeprav vojaško premalo izkušeni in disciplinirani. Zato je tudi bilo toliko žrtev, zlasti zaradi minometnega ognja.

OPOMBE

1. NOV na Slovenskem, str. 632, 685.
2. Ivan Križnar, Slovensko domobranstvo, Ljubljana v ilegali, del 4, str. 249—251.
3. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 11. januarja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-10-53. Ambrožič, Petnajsta divizija, str. 196, in Gubčeva brigada, str. 513. Mile Pavlin, Petnajsta brigada, str. 95.
4. Poročilo štaba 18. divizije z dne 12. decembra 1943 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-9-53.
5. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 16. februarja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-11-62.
6. Poročilo propagandnega odseka 18. divizije z dne 1. in 9. marca 1944 propagandnemu oddelku Glavnega štaba Slovenije; AIZDG, F 88.
7. Kronika 2. bataljona 9. brigade, str. 6, 7; F 197.
8. Poročilo štaba 18. divizije z dne 15. februarja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-11-61.
9. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 24. februarja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-11-82.
10. Poročilo komande 3. čete 3. bataljona 14. policijskega polka SS z dne 15. februarja 1944; Zbornik VI-11-123, opomba 2.
11. Poročilo štaba 18. divizije z dne 22. februarja in 24. februarja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-11-76 in 84. Glas osemnajste, letnik I, št. 3 z dne 1. marca 1944.
12. Štimatec, prispevek.
13. Poročilo štaba 18. divizije z dne 23. februarja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-11-80.
Odredba Glavnega štaba Slovenije z dne 24. februarja 1944 štabu 7. korpusa; Zbornik VI-11-81.
14. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 24. februarja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-11-82.
15. Skupaj za čas, ko je bila Deveta v akcijah pod poveljstvom operativnega štaba Gubčeve in 9. brigade.
Povelje štaba 7. korpusa z dne 25. februarja 1944 štaboma 15. in 18. divizije; Zbornik VI-11-88. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 25. februarja Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-11-89. Povelje komande 3. bataljona 14. policijskega polka SS z dne 14. februarja 1944 in poročilo komande 9. čete 3. bataljona 14. policijskega polka SS z dni 15., 19. in 20. februarja 1944; Zbornik VI-11-121, 123, 124, 131 in 132. Poročilo operativnega štaba Gubčeve in 9. brigade z dne 28. februarja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-11-100. Povelje štaba 18. divizije z dne 2. marca 1944 štabom podrejenih enot; Zbornik VI-12-2. Poročilo štaba 18. divizije z dne 2. marca 1944 štabu 7. korpusa; Zbornik VI-12-3. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 3. marca 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-12-5. Poročilo štaba 15. divizije z dne 8. marca 1944 štabu 7. korpusa; Zbornik VI-12-15. Partijsko poročilo 9. brigade z dne 7. marca 1944 Ck KPS; A CK ZKS 7665. Kronika 2. bataljona 9. brigade, str. 7—8; AIZDG, F 197. Mlada rast, 1944, št. 3, str. 7, 8. Zbačnik, spomini. Štimatec, prispevek. Seznam padlih in seznam ranjencev iz 9. brigade, ki so se zdravili v roških bolnicah ter SVPS Zadar (ponovno: seznam padlih oziroma ranjencev). Seznam je v arhivu odbora 9. brigade. Poročilo štaba 18. divizije z dne 13. marca 1944 Glavnemu štabu Slovenije; AIZDG, F 27/III.
16. Dnevno povelje Glavnega štaba Slovenije z dne 3. marca 1944; AIZDG, F 9.
17. Dnevno poročilo štaba 18. divizije z dne 6. marca 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-12-11. Bojno povelje štaba 18. divizije z dne 6. marca 1944 štabom podrejenih enot; Zbornik VI-12-10.
18. Poročilo štaba 18. divizije z dne 9. marca 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-12-19. Partijsko poročilo 9. brigade z dne 7. marca 1944 CK KPS; A CK ZKS 7665.
19. Mustar, Šimončič, Štepančič in Strajner, prispevek.

20. Poročilo štaba 18. divizije z dne 9. marca 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-12-19.
21. Odredba štaba 18. divizije z dne 9. marca 1944 štabom brigad; Zbornik VI-12-18. Povelje štaba 18. divizije z dne 12. marca 1944 podrejenim enotam; Zbornik VI-12-26. Kronika 2. bataljona 9. brigade; AIZDG, F 197.
22. Povelje štaba 18. divizije z dne 13. marca 1944 štaboma 8. in 9. brigade; Zbornik VI-12-30.
23. Kronika 2. bataljona 9. brigade AIZDG, F 197.
24. Petnajstdnevno vojaško poročilo štaba 9. brigade za čas od 16. do 31. marca 1944 Glavnemu štabu Slovenije (ponovno: Vojaško poročilo 9. brigade št. 732); AIZDG, F 197/M2.
25. Poročilo štaba 18. divizije z dne 18. marca 1944 glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-12-44. Poročilo štaba 9. brigade z dne 18. marca 1944 štabu 18. divizije; Zbornik VI-12-45.
26. Bojno povelje štaba 9. brigade z dne 17. marca 1944 štabom bataljonov za napad na Ribnico; AIZDG, F 197/M2. Poročilo štaba 9. brigade z dne 18. marca 1944 štabu divizije; Zbornik VI-12-45.
27. Vojaško poročilo štaba 9. brigade št. 732 za 18. marec 1944, AIZDG, F 192/M2.
28. Vojaško poročilo štaba 9. brigade, št. 732 za 19. in 20. marec 1944; AIZDG, F 192/M2.
29. Povelje štaba 18. divizije z dne 20. marca 1944 podrejenim enotam; Zbornik VI-12-48. Poročilo štaba 18. divizije iz marca 1944 štabu 7. korpusa; Zbornik VI-12-62. Vojaško poročilo 9. brigade, št. 732, za 21. marec 1944.
30. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 24. marca 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-12-60.
31. Poročilo štaba 18. divizije z dne 24. marca 1944 štabu 7. korpusa; Zbornik VI-12-63.
32. Bojni povelji štaba 18. divizije z dne 23. in 24. marca 1944 podrejenim enotam; Zbornik VI-12-59 in 61.
33. Alojz Bele-Tičko, poročilo z dne 26. junija 1964, hrani avtor.
34. Mustar, prispevek.
35. Domobranksko »poročilo o dogodkih pri posadki Ribnica« od 16. do 29. marca 1944; AIZDG, F 26/M4.
36. Alojz Bele-Tičko, poročilo z dne 26. junija 1964.
37. Izredno poročilo štaba 18. divizije z dne 29. marca 1944 štabu 7. korpusa o sovražniškem napadu na enoti 9. brigade v Makošah; Zbornik VI-12-78.
38. Jože Kodelič-Jure, Slovenska Bistrica, izjava z dne 31. decembra 1958; A CK ZKS, —anketna pola.
39. Karel Horvat, govor na komemoraciji v Makošah z dne 25. marca 1986, hrani avtor.
40. Tone Štajdohar, Počastitev 3. bataljona v Makošah, TV 15, letnik 1964, št. 28.
41. Izredno poročilo štaba 18. divizije z dne 29. marca 1944 štabu 7. korpusa; Zbornik VI-12-78.
42. Domobranksko »poročilo o dogodkih pri posadki Ribnica« od 16. do 29. marca 1944; AIZDG, F 26/M4.
43. Pregled padlih in ujetih je sestavljen na podlagi seznama padlih in ranjenih ter pogovorov in usklajenih podatkov, ki so jih dali ujeti (ranjeni ali zdravi ujeti) ter rešeni borci ob napadu na Makoše — Karel Horvat iz Ljubljane, Jože Kodelič-Jure iz Slovenske Bistrice, Marjan Korošec iz Brda (Bovec), Tone Novak (1920) iz Kočevja, Vinko Mustar iz Ljubljane, Anton Pezdirc in Adolf Planinc iz Rožič Vrha pri Črnomlju in Marija Žagar-Dunja iz Kočevja.
44. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 26. marca 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-12-67.
45. Dolenjski list z dne 20. marca 1980. str. 7.
46. Mikuž, Pregled zgodovine NOB, IV. del, str. 89; AIZDG, F 464.
47. Odredba Glavnega štaba Slovenije z dne 26. marca 1944 podrejenim enotam, da čuvajo živo silo; Zbornik VI-12-66.
48. Navodila štaba 7. korpusa z dne 29. marca 1944 podrejenim enotam; Zbornik VI-12-74.

49. Dnevno povelje Glavnega štaba Slovenije z dne 12. aprila 1944 štabu 7. korpusa; AIZDG, F 191/M3.
50. Poročilo štaba 18. divizije z dne 27. marca 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-12-71.
51. Poročilo štaba 9. brigade z dne 5. aprila 1944 štabu 18. divizije; AIZDG, F 197.
52. Poročilo štaba 18. divizije z dne 27. marca 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-12-71. Poročilo štaba 9. brigade z dne 5. aprila 1944 štabu 18. divizije; AIZDG, F 197.
53. Dnevno poročilo štaba 18. divizije z dne 31. marca 1944 Glavnemu štabu Slovenije in štabu 7. korpusa o razporedu in dejavnosti brigad; AIZDG, F 27.
54. Odredba štaba 7. korpusa z dne 27. marca 1944 o formiranju novega Istrskega odreda; Zbornik VI-12-69.
55. Vojaško poročilo štaba 9. brigade od 1. do 15. aprila 1944 štabu 18. divizije; AIZDG, F 197/M3.
56. Poročilo štaba 18. divizije z dne 5. aprila 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-12-101.
57. Po spominih avtorja.
58. Poročilo štaba 18. divizije z dne 12. in 13. aprila 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-12-116 in 119.
59. Vojaško poročilo štaba 9. brigade od 1. do 15. aprila 1944 štabu 18. divizije; AIZDG, F 197/M3.
60. Partijsko poročilo 9. brigade od 1. do 15. aprila 1944 CK KPS; A CK ZKS; 7665.
61. Ambrožič, Petnajsta divizija, str. 244.
62. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 2. aprila in 9. aprila 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-12-88 in 107. Povelje štaba 7. korpusa z dne 13. aprila 1944 podrejenim enotam; Zbornik VI-12.118.
63. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 17. aprila 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-13-3. Povelje štaba 18. divizije z dne 17. aprila 1944 podrejenim enotam; Zbornik VI-13-6.
64. Vojaško poročilo 9. brigade z dne 13. maja 1944 štabu 18. divizije in štabu 7. korpusa; AIZDG, 197/M3.
65. Poročilo štaba 18. divizije z dne 20. aprila 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-13-18.
66. Poročilo štaba 18. divizije z dne 24. aprila 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-13-27. Petnajstdnevno vojaško poročilo štaba 9. brigade od 16. do 30. aprila 1944 štabu 18. divizije; AIZDG, F 197/M3.
67. Poročilo štaba 18. divizije z dne 24. aprila 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-13-27. Mikuž, Pregled zgodovine NOB, IV. del, str. 22. Revija Naša obramba, št. 3/1971, str. 11.
68. Poročilo štaba 18. divizije z dne 24. aprila 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-13-28. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 12. maja 1944 Glavnemu štabu Slovenije; Zbornik VI-13-87. Petnajstdnevno vojaško poročilo štaba 9. brigade od 16. do 30. aprila 1944 štabu 18. divizije; AIZDG, F 197/M3.

6. poglavje

MED OFENZIVO 7. KORPUSA

V prvih dveh ofenzivah Rdeče armade leta 1944 (od 14. januarja do 17. aprila) so bile na vzhodni fronti razbite nemška skupina armad sever in skupina armad jug.* V tistem času je Rdeča armada popolnoma razbremenila Leningrad, prišla v Estonijo ter na mejo Sovjetske zveze s Češko in Romunijo, na jugu pa je osvobodila del Krima in Odeso.

Na jugu Italije je nemška armada že od začetka oktobra 1943 zadrževala anglo-ameriške enote v goratem svetu, 80 km jugozahodno od Rima. Čeprav so sovjetski uspehi prispevali k pogojem v katerih je bilo pričakovati za 1. maj 1944 napovedano drugo fronto v Franciji, te še ni bilo. Ker so takrat že bile prave možnosti, da bi zavezniki odprli novo fronto na Balkanu, je s tem slovensko ozemlje postalo za Nemce še bolj pomembno. Slovenija kot pomembna vez med vzhodno fronto in bojiščem v Italiji bi bila s tem zelo ogrožena.

Spričo tega so hoteli Nemci po vsej sili obvladati Slovenijo, prek katere bi brez dvomov tekel njihov umik, z juga skozi Kočevsko in Dolenjsko proti Ljubljani ter naprej proti severu in zahodu. Za zaščito teh smeri so hoteli postati gospodarji Suhe krajine na obeh straneh Krke in Kočevskega Roga, vendar so za to potrebovali dodatno vojaštvo. Tega pa je okupatorju že tako primanjkovalo. Na njegovo srečo je bila na voljo slovenska reakcija, ki se je na moč trudila ustreči vsaki zasedbeni oblasti.

Domobranstvo kot kvislinška vojska

O protirevoluciji na Slovenskem po kapitulaciji Italije smo doslej rekli to, da so njeni politični in vojaški predstavniki zadržali isto vlogo, kakršno so imeli dotlej skupaj z okupatorjem — boj proti OF. Ob tem smo

* Samo skupina armad jug je štela 96 divizij, 11.000 topov, 1 500 tankov in 3 000 letal. (M. Mikuž, *Druga svetovna vojna*, str. 112, Kozmos, 1961.)

Domobranske čete prisegajo zvestobo Hitlerju in nemškemu rajhu, na Stadionu v Ljubljani dne 20. aprila 1944

zapisali, da so ostanke bele garde, okrog 2000 moških, kmalu ponudili Nemcem, ki so konec septembra 1943 ustanovili Slovensko domobranstvo, v katero je bilo decembra istega leta vključenih že 10 000 moških, organiziranih v bojne skupine. Omenili smo tudi, kako so bile na Dolenjskem in Notranjskem v začetku leta 1944 skupine razdeljene po postojankah.

Z nastopom pomladi 1944 so se Nemci začeli pripravljati na ofenzivne sunke proti partizanom, da bi jim odvzeli čimveč svobodnega ozemlja med Ljubljano, Kočevjem in Novim mestom. Pri tem so računali na veliko pomoč slovenskih domobrancev. Da bi iz njih naredili še učinkovitejšo vojsko, so konec marca iz dveh strelskih in ene težke čete sestavili udarni bataljon ter ga poslali v preizkušnjo. V bojih pri Ljubljani in v Suhi krajini se je dobro obnesel.

Za tem so ozemlje bivše Ljubljanske pokrajine razdelili med novo ustanovljene bojne skupine in v vsaki od njih oblikovali po en udarni bataljon. Območje Ljubljane z barjem, dolina Krke do Žužemberka in proti severu do Moravč (zdaj Moravče pri Gabrovki) so prepustili severni šolski skupini z oznako N (Nord), območje Polhograjskih Dolomitov in Notranjske je dobila zahodna skupina z oznako W (West), Ribniško dolino s Kočevsko in delom Suhe krajine je prevzela srednja skupina z oznako M (Mitte), preostali del Dolenjske z odgovornostjo za Belo krajino

pa je bil dodeljen vzhodni skupini z oznako O (Ost). Ko so 16. maja odredili sestavo udarnih bataljonov, so jih poimenovali z oznako skupine, iz katere je bataljon izhajal. Sedež bataljona »N« je bil v Ljubljani, bataljona »W« na Rakeku, »O« v Trebnjem in »M« od 1. junija v Grosupljem.

Vmes so 20. aprila (na Hitlerjev rojstni dan) novo izurjene enote slovenskih domobrancev izrekle prisego.*

Vse te oborožene sile so se v bojih proti partizanom trudile, da bi Nemcem dokazale svojo vojaško sposobnost in vdanost. Z nenadnimi vdori na osvobojeno ozemlje, z uničevanjem partizanskih oporišč in baz, še zlasti z zahrbtnimi napadi na manjše enote in skupine borcev narodno-osvobodilne vojske, se je še pred poletjem 1944 slovensko domobranstvo uveljavilo kot izdatna pomoč nemškemu okupatorju.

Medtem ko je v letu 1943 domobranci vzdrževala pokrajinska uprava v Ljubljani, jih je pozneje plačeval operativni štab za uničevanje tolpa (Führungsstab für Bandenbekämpfung), ki ga je vodil višji vodja SS in policije, general Erwin Rösener. Šteli so jih za prostovoljce v nemški policiji. Tako se je domobranstvo še bolj potrdilo kot kvislinška vojska za boj proti lastnemu narodu.¹

Boj pri ortneškem gradu

Zadrževanje večine brigad 7. korpusa na ribniškem območju so Nemci izkoristili za vdor na osvobojeno ozemlje vzhodnega dela Ljubljanske pokrajine in zasedli Žužemberk, Trebnje, Mirno, Dobrič in Mokronog. V dneh vdora so še povečali premike močnih kolon po cesti Velike Lašče—Kočevje.

Deveta brigada, razporejena na blokadni črti Dane—Kot—Lipovščica, je 21. aprila 1944 dopoldne prejela divizijski ukaz, da se tega dne ne sme zadrževati v vaseh, še posebej ne v Zamostecu, ampak mora biti njena enota v gozdu, da bo lahko nadzorovala in posredovala na sektorju Žlebič—Gorenji Lazi. Takoj naj minira cesto in poruši mostove pri Žlebiču. V gozdu nad Rakitnico je desno od nje Levstikova, levo, na območju Sv. Gregorja pa Ljubljanska brigada. Čez dan je brigada izpolnila naloge, zvečer pa se je odpravila na nove položaje.

* *Prisega, ki so jo povezali s sveto mašo, se je začela takole: »Prisegam pri Vsemogočem Bogu, da bom zvest, hraber in svojim nadrejenim pokoren, da bom v skupnem boju z nemško oboroženo silo, stoječo pod poveljstvom vodje velike Nemčije, SS čet in policije, proti banditom in komunizmu kakor tudi njegovim zaveznikom svoje dolžnosti zvesto izpolnjeval (...).« Temu skupnemu obredu je sledilo še posamično podpisovanje domobranske izjave. (M. Mikuž, Pregled zgodovine NOB, IV. knjiga, str. 244, 246.)*

V noči na 22. april je Deveta zasedla okoliš vasi Sv. Gregor in razporedila 1. bataljon v vas Gašpinovo, Drugega na Hudem koncu, Tretjega pri starem gradu Ortnek, 4., Ruskega, v vasi Graben in štab brigade v vasi Hojče. Levo od nje je bila 10. brigada v zavarovanju proti Velikim Laščam.² Ker podnevi sovražnika ni bilo na terenu, so borci ob ortneškem gradu gradili zaklonišča za avtomatsko orožje in polagali mine na cesti Ortnek—Žlebič. Tistega dne je imela brigada po seznamu 792 borcev in bork — odsotnih 157 in na mestu 635 ljudi.

Naslednjega dne ob 14. uri je okrog 200 sovražnih vojakov iz Velikih Lašč prodiralo skozi Praproče proti vasi Gašpinovo.

Prvi bataljon Devete in 1. bataljon 10. brigade sta pri Pustem Hribu sprejela boj, ustavila napredovanje okupatorjevih vojakov in jih po uri boja prisilila k umiku, tako da so se vrnili do Praproč in se od tam po gozdnih poti odpravili proti ortneškemu gradu.

Na severnem pobočju ortneškega gradu se je nemško-domobranska kolona razvila v strelce in začela prodirati proti vrhu, ko jo je od zgoraj ostro napadel 3. bataljon. Sovražnika je kar trikrat zavrnil, ko je hotel na juriš zavzeti vrh, in mu pri tem povzročil hude izgube. Ker naskakovalec ni smel več tvegati, se je odločil za lažji pristop z jugovzhodne strani.

Medtem je Deveta poslala 4. bataljon, da udari sovražniku za hrbet, vendar ni pravočasno prišel v stik s 3. bataljonom.

Po več kot polurnem srditem boju je nasprotniku končno uspelo, da je pri cerkvi na gradu v zagrizenem naskoku prodril do vrha in končno prisilil borce, da so zapustili položaje. Zavzeto točko je sovražnik držal do 22. ure.

V bojih z 9. brigado in bataljonom 10. brigade naj bi imel sovražnik 43 mrtvih in več ranjenih, od tega okoli 30 mrtvih pri gradu Ortnek. Trije so obležali na bojišču.

Deveta je imela 6 mrtvih in 5 ranjenih.* Brigada je izgubila po eno težko in lahko bredo ter dve puški, zaplenila pa je opremo treh padlih sovražnikov in dve puški.³

Po bojih tega dne je brigada zasedla položaje, ki jih je imela pred bojem.

Ker je brigada pričakovala, da pride iz Ljubljane močnejša kontrola, je naslednji dan dopoldne premestila bataljone na ugodnejše položaje Stari Grad (Ortnek): Prvega k vasi Hudi Konec; Drugega jugovzhodno od gradu; Tretjega v rezervo nad vasjo Hojče in Četrtega na grad. Nekaj borcev je poskrbelo, da so pokopali padle in odpremili ranjence, večina čet pa je utrjevala položaje in čistila orožje.

* Med hudo ranjenimi je bil tudi namestnik komandanta brigade, kapetan Vinko Robek, 1914.

V naslednjih dneh je prišlo v Velike Lašče najprej okrog 150 pešakov, za njimi pa še motorizirana kolona 35 vozil.

Brigada je v tisti smeri poostrila nadzor, prav tako proti Ribnici, vendar prvega dne ni prišla v stik s sovražnikom. V pričakovanju skorajšnjega spopada z nasprotnikom je še okrepila položaj na jugovzhodni strani gradu tako, da je postavila tja ves 1. bataljon in ukazala borcem, da z vsem orožjem napadejo nemško-domobransko preskrbovalno kolono med pohodom.

Da bi bil transport na poti od Velikih Lašč prek Ribnice v Kočevje kar najbolj varen, se je 27. aprila sovražnik namenil temeljito obračunati z ovirami na poti in pri tem uporabiti drugačno taktiko kot dotlej. Namesto da bi vozili počasi v spremstvu pobočnic, zaradi česar so se ob partizanskem napadu vsi zapletli v spopad, kar je zavrlo premik, so se odločili, da z močnejšimi pobočnicami odrinejo nasprotnika čim dlje od ceste, jo po potrebi hitro popravijo, potem pa lahko transport naglo in varno prevozi svojo pot.

Že ob sedmih zjutraj je sovražna vojska iz Ribnice prodrla po gozdu do Žlebiča in tam začela popravljati most. Kmalu jo je od Gorenjih Lazov napadla 8. brigada, ki pa jo je sovražnik zaradi svoje premoči prisilil k umiku. Okoli osmih zjutraj je iz Velikih Lašč odšlo 60 sovražnih vojakov proti položajem 10. brigade pri Marolčah in se takoj spustilo v boj s partizani. Tako se je vnel spopad na obeh krilih 9. brigade.

Medtem so iz Ribnice pod zaščito tanka nekajkrat pripeljali po štiri tovornjake vojakov in jih izkrcali v Žlebiču. Vmes so prispeli tudi domobranci iz Kočevja, tako da se je na območju Žlebič—Slatnik—Zapotok zbralo okoli 1000 mož. S seboj so imeli dva topa. Enega so namestili pri cestnem odcepu za Sodražico in začeli obstreljevati položaje Levstikove brigade nad Sinovico. Po topniškem ognju je proti njej odšlo okoli 300 sovražnikovih vojakov. Pred tolikšno premočjo se je morala brigada umakniti v smeri proti Sodražici. Ob enajstih dopoldne sta se iz Ribnice oglasila še dva topa in tolkla bližino položajev 9. brigade, razporejene med Hudim Koncem in ortneškim gradom. Kakšno uro za tem pa se je proti njenim četam odpravila nemško-domobranska pehota.

Ko s položajem pri Sinovici ni bilo več odpora, je odšel sovražnik proti Hudemu Koncu in zadel na izpostavljene položaje 2. brigadnega bataljona, ki je takoj napadel. Zaradi ugodnejših položajev so lahko borci skoraj dve uri uspešno zadrževali nasprotnika, ko pa je ta dobil okrepitev, so se bile enote prisiljene postopno umakniti s smeri proti Sv. Gregorju in naprej proti zahodu.

Okoli poldne sta iz Žlebiča in iz Maršičev odšli dve sovražni koloni proti Staremu Gradu (Ortnek), kjer sta bila razporejena 1. in 4. bataljon z nalogo, da pričakata sovražno pobočnico in jo napadeta.

Namesto te pa sta v podnožju ortneškega gradu sovražni koloni sklenili obroč in ga ob prodiranju navzgor proti vrhu vse bolj stiskali. To je močno ogrozilo oba bataljona, ki sta se najprej upirala z vsem orožjem, kmalu pa sta ukazala umik s kote v dolino, v smeri proti Sv. Gregorju. Takrat je mnoge borce zajela panika, nekateri so to izkoristili za pobeg ali vdajo. Prišlo je do marsikatero nepotrebne žrtve. Kljub temu se je večina obeh bataljonov organizirano prebijala skozi sovražnikove vrste mimo vasi Hojče proti Brinovščici.

Tretji bataljon je bil okoli 13. ure pri Sv. Gregorju. Takrat se je pod sovražnikovim pritiskom do njega umaknil 2. bataljon 10. brigade. Bataljona sta uspešno odbijala sovražnikove napade, dokler ju ni začel zasipavati z granatami in minami. Takrat se je bataljon 10. brigade med bojem premaknil na nove položaje pri vasi Črnc, odkoder je sovražniku zapiral smer Sv. Gregor—Žimarice. Vtem je po boju pod gradom prišel do Sv. Gregorja 2. bataljon brigade. Skupaj s Tretjim sta zapustila ta sektor in razporedila svoje čete na vzpetine severno in južno od vasi Brinovščica. Tam sta ostala na položajih do mraka, da sovražnik ne bi prišel v vas Žimarice. Z nočjo je potem brigada prekinila boj. Del njenih enot se je zbral v vasi Globel, kamor so ponoči prišle tudi tiste skupine, ki so se umaknile na Runarsko.

Šele okoli 19. ure je približno 150 sovražnikovih vojakov zasedlo vas Sv. Gregor.

Potem ko so bile brigade potisnjene stran od ceste, je iz Velikih Lašč odšla proti Ribnici preskrbovalna kolona 60 tovornjakov, 5 tankov in oklepni avtomobil. V Ribnici se je za pol ure ustavila in nadaljevala pot v Kočevje, odkoder se je naslednjega dne dopoldne vrnila v Velike Lašče.

Brigada je izgubila 44 ljudi: padla sta Franc Martinčič in Peter Novak, 1917, ranjena sta bila Ivan Jerman, 1908, in Viktor Kastelic, 1927, oba iz 1. bataljona; ujeli so Petra Krmeca-Andreja, 1922, deseterja v 2. bataljonu; ostale pa so šteli za pogrešane. Izgubila je tri puškomitraljeze in 40 pušk, ki so bile orožje pogrešanih.

Sovražnikove izgube niso ugotovljene; divizija je sicer ocenila, da je padlo 60 sovražnikovih mož, toda na tale podatek je treba gledati kritično.⁴

V zadnjih dneh aprila je prišlo do sprememb na skoraj vseh položajih v štabu brigade. Najprej je bil zamenjan hudo ranjeni namestnik komandanta brigade Vinko Robek. Zaradi znanega dogodka v Makošah (25. marca 1944) so morali zapustiti položaje in brigado komandant Anton

Černe-Zvone, politični komisar Franci Kolar in načelnik štaba Franc Zidar-Jazbec ter iz istega vzroka še komandant 3. bataljona Ratko Marjanovič. Tako so bili že 1. maja v štabu brigade naslednji tovariši: Alojz Bele-Tičko kot v.d. komandanta, Marjan Jenko-Vid kot politični komisar, Franc Bambič-Zorko kot namestnik komandanta, Franc Kumše-Stamenko kot pomočnik političnega komisarja, Franc Tavčar kot načelnik štaba, in Ivan Požar kot operativni oficir.

V širšem zavarovanju korpusne operacije

Omenili smo, da je 23. aprila sovražnik vdrl v vzhodni predel Ljubljanske pokrajine. Takrat je iz Novega mesta odšel prek Ajdovca do Žužemberka in Dobrniča, naslednji dan pa iz Litije in Radeč pri Zidanem Mostu po dolini Mirne do dolenske ceste in železniške proge od Šentlorenca proti Novemu mestu. Na teh smereh se je vojaštvo nastanilo v Žužemberku, Dobravi, Dobrniču, Trebnjem in Mirni Peči, že dva tedna poprej pa v Trzišču, kjer se je začelo močno utrjevati.* Računali so, da bodo s teh položajev hitro vzpostavili zvezo z Ljubljano. S trajnejšo zasedbo cestnega križa Grosuplje—Novo mesto in Sevnica—Žužemberk bi potem kmalu zagospodarili po vsej Dolenjski.

Da bi preprečil sovražnikove namere, je 7. korpus takoj začel pripravljati protiofenzivo in pri tem določil 18. divizijo za širše zavarovanje. Z eno svojih brigad naj zasede črto Žvirče—Zdenska vas—Hočevje in zapre smeri Kočevje, Ribnica, Velike Lašče in Grosuplje. Ena od brigad naj prekoplje in minira ceste Stari Log—Kočevje, Žvirče—Kompolje in Hočevje—Zdenska vas. Brigada mora z obveščevalno službo nadzorovati Velike Lašče in Grosuplje. Štab divizije je to nalogo zaupal 9. brigadi.⁵

Osma brigada je ostala pri Sv. Gregorju za nadzor nad postojankama Ribnica in Velike Lašče, skupaj z Notranjskim odredom pa še nad smerjo proti Blokam. Ljubljansko brigado so določili za korpusno rezervo, ki naj hkrati nadzoruje smer Novo mesto—Straža—Toplice in ruši cesto Kočevje—Dvor pri Žužemberku.

V vasi Globel je Deveta dne 28. aprila dopoldne razdelila 4. Ruski bataljon in se začela pripravljati za premik v Suho krajino. V noči na 29. april je uspešno prešla Ribniško doljino in Malo goro ter ob enajstih dopoldne prišla do Prevol, kjer je ostala do noči. Dnevno zatišje so

* Poleg domobranskih čet iz Ljubljane in Novega mesta so pri vdoru sodelovali deli 13. in 14. policijskega polka SS ter 14. tankovska lovska četa, skupaj okrog 5.000 vojakov s 40 tanki. (Miroslav Štepančič. Olanzivna dejstva 7. korpusa u Dolenjskoj maja 1944. godine, Vojni istoriski glasnik, Beograd, 1960/3, str. 32.)

Tone Štajdohar, brigadni orožar

bataljoni izkoristili za zmanjšanje prateža, saj je bilo zaradi njega na pohodu precej zastojev.

Še pred naslednjim jutrom je brigada zasedla nove položaje, da bi od severozahoda zaščitila prve akcije velike majske korpusne operacije, s katero naj bi sovražnika pregnali z osvobojenega ozemlja Dolenjske. Prvi bataljon je odšel v Žvirče v zavarovanje sektorja Žvirče—Kočevje, 2. in 3. bataljon sta se s štabom brigade preselila v oddaljenejšo Hočevje, da bi zaprla smer Zdenska vas—Velike Lašče ter nadzorovala Kompolje in Struge, kjer sta se tiste dni naselila manjša oddelka slovenskih domobrancev. Med pohodom proti Hočevju je brigada na Korinju oddala novince v tečaj, kjer naj bi imeli praktično vadbo. Takoj ko je prišla na dodeljeno območje, je njena inženirsko-tehnična četa na cesti Hočevje—Zdenska vas, položila tri naletne mine, napravila tri zaseke in barikado, medtem ko je 1. bataljon miniral cesto proti Strugam in Mali Gori.

Zvečer je brigada v Hočevju pripravila prvomajsko proslavo z mitingom.* Borci so šli na prireditve vabit vse prebivalce, vendar je prišla le mladina, večinoma otroci.

* Pred postrojenimi borci so prebrali prvomajsko povelje Glavnega štaba Slovenije, nato se je začel miting. Po priložnostnem govoru brigadnega političnega komisarja Francija Kolarja so peli partizanske in narodne pesmi, nato so sledile recitacije. Tudi ruski vojaki so zapeli svojo koračnico. (Brigadno partijsko poročilo z dne 6. maja 1944, AIZDG, F 16/I.)

Tistega dne je obveščevalna služba posredovala štabu divizije vest, da se je minulo noč pripeljalo v Velike Lašče 15 tovornjakov okupatorjevih vojakov v spremstvu 11 tankov in več osebnih avtomobilov, naslednjega dne (t.j. 30. aprila pa še v Ribnico 2 tovornjaka moštva, ki je pripeljalo dve havbici; tako so se namestili na Bregu (zdaj Breg pri Ribnici na Dolenjskem).⁶

V noči na 1. maj je 15. divizija s Cankarjevo, Gubčevo in Dvanajsto brigado začela napadati nove sovražnikove postojanke v osrednjem delu Dolenjske. Gubčeva in Dvanajsta sta hkrati napadli Dobravo in Dobrnič. Gubčeva je svojo nalogo opravila z jurišem, Dvanajsti pa ni uspelo streti okupatorjeve postojanke v Dobrniču, katere moštvo je naslednji dan skupaj s pribežniki iz Dobreave odšlo v Trebnje. Tekle so tudi že priprave za napad na Žužemberk.

Naslednjega dne se je Deveta razporedila na črti Mala Gora—Zdenska vas—reka Krka. Sovražnik iz Velikih Lašč, Ribnice in Kočevja je začel previdno tipati za partizani, toda samo do prvih najbližjih vasi vzhodno od železniške proge Kočevje, tako da brigada ni prišla v stik z njim.⁷ V žvirčah je imel 1. bataljonom praznični miting, na katerega pa vabljeni domačini niso hoteli priti.

Zvečer se je vnel srdit boj za Žužemberk, v katerem je neposredno napadala Gubčeva brigada.* Ponoči so njeni bataljoni obvladali večino mesta, razen nekaj utrjenih hiš ter Cviblja in Zafare.

Dan pozneje je okrog poldne bojna patrulja Devete naletela na nemško-domobranksko skupino, ki se je iz Zdenske vasi odpravljala proti Hočevju, ter se z njo spopadla. Po krajšem boju se je patrulja brez žrtev umaknila v zasedo pod koto 511, medtem ko je sovražnik odšel proti Grosupljemu. Zaradi možnosti, da bi Nemci in domobranci poskušali prek llove Gore prodreti proti Žužemberku, je med vasjo Krka in Luče brigadna inženirska četa na več krajih položila mine.

Pozno zvečer je sovražnik iz Strug skušal priti do Žvirč, a ga je pod koto 536 (zahodno od Žvirč) zavrnila četa 1. bataljona.

V obeh primerih, pri Zdenski vasi in blizu Žvirč, so imeli brigadni oddelki opraviti z deli 1. domobranskega bataljona »Križ«, ki je 1. maja odšel iz Velikih Lašč, prehodil Dobropoljsko dolino in prenočil v Zdenski vasi, potem pa se je nameril proti Žužemberku.⁸

V Žužemberku obkoljena posadka je dopoldne izvedla protinapad, ki ga je podprlo 12 nemških letal. Popoldne je partizansko topništvo moč-

* V Žužemberku je bilo okrog 500 Nemcev in pripadnikov SD z baterijo gorskih topov in nekaj tanki. Postojanko so močno zavarovali z bunkerji, jarki in ovirami iz bodeče žice. Najmočnejše odporne točke so bile grad v mestu ter Cvibelj in Zafara, zaselka na vzpetinah nad Žužemberkom.

neje napadalo in do večera utrlo Gubčevi brigadi pot na Cvibelj ter do Zafare. V zelo ugodnem položaju za 15. divizijo pa sta iz novomeške smeri prodrli dve močni sovražni koloni in ogrozili dosežene uspehe. Korpusne enote v ožjem zavarovanju akcije so se naglo pregrupirale in v bojih pozno v noč posredovalni koloni zavrnila.⁹

Dne 3. maja so prišla poročila o sovražnikovem premiku severno od brigadnih čet in o možnosti, da nemško-domobranske enote vdoro od Grosupljega proti Žužemberku. Spričo tega so bataljoni delno spremenili zavarovalne položaje. Tako je Prvi iz Žvirč zavaroval smeri Kočevje, Ribnica, Kompolje; Drugi je pod Kuželjcem vzpostavil nadzor nad dolino ob reki Krki do Krške vasi proti Žužemberku, Tretjega so od Hočevja usmerili k Zdenski vasi in Ilovi Gori. Tega dne se je sovražnik dvakrat pojavil na brigadnem položaju. Dopoldne je okrog 200 domobrancev iz smeri Velikih Lašč presenetilo novince v šoli na Korinju; 16 so jih ujeli, dva sta se vdala, drugim je uspelo zbežati.* Tretji bataljon je takoj odšel posredovat, vendar zaman, ker je sovražnik hitro odšel proti Kopoljam. Za tem je 2. bataljon poslal štiričlansko patruljo proti Grosupljemu, pa se ni več vrnila. Kmalu se je zvedelo, da so jo ujeli sovražni vojaki, ki so takoj ubili puškomitraljezca, bivšega rdečearmejca, in borca Janka Moravca.^{10*}

Da bi okrepila zavarovanje žužemberškega bojišča z grosupeljske strani, je Levstikova brigada odšla s položajev pri Sv. Gregorju na sektor Ilova Gora—Hočevje in se povezala z brigado. V težke boje za Žužemberk sta se vključila tudi 2. in 3. bataljon 10. brigade; že zvečer so borci z juriši nagnali sovražnika na zadnje obrambne točke. Tu so se Nemci in domobranci organizirali za izpad in pobeg, kar jim je ob podpori posredovalne kolone iz Trebnjega proti jutru naslednjega dne tudi uspelo. Za tem so mesto in okolico zasedli partizani.

Po padcu Žužemberka se je sovražnik zadržal med Dobravo in Trebnjem, odkoder ga je bilo treba pregnati. S tem namenom je štab korpusa dal 15. in 18. diviziji nalog, da prideta z delom svojih enot na območje Muljave, torej Nemcem in domobrancem za hrbet.

Sovražnik je nadaljeval pritisk na položaje 9. brigade, da bi izsilil prosto pot proti Žužemberku. Tako je 4. maja v zasedo 2. bataljona padla pobočnica njegove kolone, ki je po levem bregu Krke šla proti Kitnem Vrhju. Akcijo je od Kuželjevca uspešno podprl minometni oddelek 3. bataljona. Pri tem so zavrnilo okrog 150 mož.

* Domobransko poročilo pravi, da so 3. maja 1944 na Korinju ujeli 22 partizanov in med njimi 3 partizanke. (SD organizacijski štab OC, poročilo o gibanju partizanov, z dne 5. maja 1944, str. zaupno, AFK, F 26/M I.)

Skoraj ob istem času je 1. bataljon poslal petčlansko bojno patroljo s puškomitraljezom proti Strugam. Tik preden pa je ta stopila iz gozda na čistino, je opazila nemško-domobransko kolono okrog 100 mož, namenjeno proti Žvirčam. Z ugodnega položaja je bojna patrolja od blizu srdito napadla skupino in pri tem ubila štiri ter ranila več okupatorjevih vojakov.¹² Za tem so se borci umaknili do stanovališča, tam pa že niso več našli bataljona. Prikrili so se v bližnji gozd in šele proti večeru prišli v stik s svojimi. * Med bojem s patroljo 1. bataljona pa je del sovražnikove kolone hitel v Žvirče. Toda tik preden je vdrla v vas, se je 1. bataljon umaknil na k. 536 (zahodno od Žvirč), in od tam ves dan z boji zadrževal sovražnika, da ni mogel naprej proti Hinjam. Zvečer so se Nemci in domobranci iz Žvirč vrnili nazaj, od koder so prišli.

Sovražnikovi izpadi in pritiski na območje, ki ga je nadzoroval 1. bataljon, so kazali, da namerava v Strugah postaviti postojanko, zato je divizija ukazala 9. brigadi, naj ga napade. Naslednji dan je Deveta razporedila svoje bataljone na črti Žvirče-Tisovec, a še preden je začela akcijo, so sovražni vojaki odšli proti Ribnici.¹³ Zato je bilo možno brigado poslati na kako drugo operacijsko območje, in je že zvečer dobila ukaz, naj odide zavarovat smeri Grosuplje—Krka in Stična—Žužemberk.

Ponoči so borci Devete prešli reko Krko in se 6. maja zjutraj razporedili s 1. batajonom nad vasjo Potok, z Drugim ob Muljavi in s Tretjim pri vasi Mevce. Zavarovanje so usmerili proti Grosupljemu, Višnji Gori, Ivančni Gorici, Šumberku, Žužemberku in Krki. Spokojen dan je bil, zato so lahko čas izkoristili za čiščenje orožja ter vojaške in politične ure.

Da bi izgubljeno ozemlje med Žužemberkom in Trebnjem dobil nazaj, je sovražnik začel dovažati v Šetvid pri Stični in na območju Trebnje—Žužemberk nove sile. Žužemberk je 6. maja popoldne spet prišel v roke nemško-domobranskega oddelka z okrog 400 možmi pehote, oboroženimi samo z avtomatskim orožjem. Hkrati so se okupatorjevi vojaki odločili za taktiko premikov izven naselij, ker so tako pričakovali večji uspeh pri uničevanju manjših partizanskih enot, štabov in terenskih organizacij.

Zaradi takšnih razmer se je 7. maja dopoldne 9. brigada po nalogu divizije odpravila na območje med vasema Reber in Dobrava, da bi pregnala sovražnika s položajev pri Žužemberku in napadla komunikacijo Trebnje—Dobrnica—Žužemberk. Njeni bataljoni so prišli po levem bregu Krke. Prvi se je razporedil na položaje pri zaselku Zalisec, kjer naj bi

* V skupini so bili vodnik Anton Režek, puškomitraljezec Anton Fink, Janez Medoš, Stanko Trdič in Jahija Sulejman (bivši rdečearmec). Za opisano dejanje so bili vsi javno pohvaljeni (*»Glas Osemnajste«, letnik I, št. 11*).

nadzoroval vasi Sela—Šumberk in cesto Dobrava—Žužemberk; Drugi v vasi Reber, da bi nadzoroval Žužemberk, Tretji pa v vasi Križ, odkoder naj napade Cvibelj, da bi tako ugotovil moč vrnjenega sovražnega vojaštva.¹⁴ Štab brigade je bil v vasi Vrh. Od Dobrniča proti Ajdovcu so bile razporejene čete 10. brigade.

Že popoldne istega dne se je pri Cviblju 3. bataljon brigade zapletel v enourni boj z domobranci, ki so imeli pri tem dva mrtva in nekaj ranjenih. Na naši strani ni bilo žrtev. Zvečer je brigada položila 8 min na cesti Cvibelj—Dobrava, v Žužemberku pa je to noč prebilo 400 Nemcev in domobrancev. Ti so naslednjega dne zapustili Cvibelj in Žužemberk ter odšli v smeri proti meji oziroma proti Novemu mestu.

Po sovražnikovem umiku iz Suhe krajine na levem bregu Krke je šla 15. divizija na severno stran dolenske komunikacije, 18. divizija pa je del svojih enot začela predstavljati v širšo okolico Novega mesta. Devetega maja je 9. brigada šla z 2. in 3. bataljonom v bližino Ajdovca oziroma Vrbovca, medtem ko je 1. bataljon še pustila na dotedanjem položaju na Zaliscu. Ta je potem z brigadno minersko četo ves dan rušil žužemberške utrdbe. Pozno zvečer je 10. brigada odšla na položaje Dolenjske Toplice—Stopiče, 9. brigada pa je prevzela nadzor območja Straža—Prečna—Mirna Peč—Trebnje. Tako je v sklopu nadaljnjih korpusnih akcij prešla iz zunanjih zavarovalnih položajev v neposredno zavarovanje bojne črte.¹⁵

Uspešen boj na Kačji ridi

Sovražnik se je umaknil iz vseh postojank, ki jih je vzpostavil po vdoru 23. in 24. aprila 1944, razen iz St. Vida in Trebnjega. Za njim se je 15. divizija razporedila severno od dolenske železniške proge do tako imenovane nemške meje. Ozemlje Suhe krajine je zavarovala 18. divizija, pri čemer je 9. brigada zasedla območje med omenjeno progo in reko Krko do Novega mesta. Osmo brigada je bila na sektorju Žvirče—Kočevje z nalogo, da nadzoruje Dobropoljsko in Struško dolino ter smeri proti Kočevju, Ribnici, Velikim Laščam in Grosupljemu. Deseta brigada pa se je razporedila na črti Podhosta—Težka Voda z nalogo, da nadzoruje Sotesko in blokira Novo mesto.

Dne 10. maja je imela Deveta svoj 1. bataljon pri Zaliscu, Drugega na položaju Lipovec—Boršt in Tretjega nad vasjo Korita, nadzorovali so črto Sela pri Šumberku—Trebnje—Mirna Peč—Straža. Štab brigade je bil v Malem Lipovcu.

Že zarana tega dne je 300 do 400 sovražnikovih mož prodrlo v dveh kolonah, od katerih je ena prišla iz Straže, druga pa iz smeri Novega mesta—Prečne, do vasi Brezova Reber. Oglednica, ki jo je poslala brigada, je tik vasi padla v zasedo; ubit je bil puškomitraljezec in ranjen šef obveščevalnega centra (OC) Ciril Počočnik. Kmalu nato je 2. bataljon na kotah 537 in 492 pri Ajdovcu sprejel boj s sovražno kolono, ki se je namerila proti tej vasi. Bataljon jo je zasul z minami težkega minometa in jo zadrževal, da ni mogla do Ajdovca. Zato je nasprotnik poskušal bataljon obkoliti, vendar se je ta pravočasno premaknil na položaje pri Srednjem Lipovcu in Borštu, medtem ko je sovražnik zasedel Veliki Lipovec, od tam pa se je z nočjo vrnil proti Prečni. Pozno zvečer je 3. bataljon prešel od vasi Korita na sektor Malega Lipovca, da bi nadzoroval cesto proti Brezovi Rebri.

V bojih z 9. brigado je imel tega dne sovražnik, po korpusnem poročilu, 6 mrtvih in 8 ranjenih. Naši so poleg že omenjenih dveh izgubili še Franca Berka, 1923, vodnika iz 3. bataljona. Domobranci so jim zaplenili tudi eno zbrojevko.¹⁶

Ker je 11. in 12. maja sovražnik izpraznil dolino od Straže proti Novemu mestu, je Deveta poslala izvidniške patrulje na sektor Prečne in Mirne Peči ter polagala mine na cesti Mirna Peč—Novo mesto. Postojanko v Mirni Peči je sovražnik vzpostavil takoj ob aprilskem vdoru na Dolenjsko in jo zapustil 4. maja po porazu pri Žužemberku. Pet dni pozneje se je vrnil in v njej nastanil dele 38. in 40. domobranske čete iz Novega mesta, skupaj okrog 150 mož.

V noči na 12. maj je 1. bataljon prišel iz Zalisca v rajon Ajdovca in takoj poslal eno od čet nad Prečno do zaselka Kuzarjev Kal, noč pozneje pa se je ves bataljon premaknil na položaje pod koto 419 (Kačja rida) z nalogo, da na primernih mestih postavi zasede kolonam, ki so bile na poti iz Novega mesta v Mirno Peč. Ta brigadna enota je začela akcijo že naslednji dan. Dopoldne je v Jablan pripeljala sovražna kolona — trije tanki in okrog 50 mož, ki se je po dveh urah odpravila proti Mirni Peči. Takrat jo je 1. bataljon napadel in po enournem boju prisilil k umiku. Ko je kmalu zatem sovražnik dobil pomoč, se je moral bataljon po krajšem boju umakniti. V divizijskem poročilu lahko preberemo, da je bilo v tem eneournem spopadu več okupatorjevih vojakov ubitih in ranjenih, medtem ko naši niso imeli izgub. Druga dva bataljona sta bila vse tri dni v stalni pripravljenosti, vendar v stik s sovražnikom nista prišla.¹⁷

Do zatišja na položajih Devete je prišlo zato, ker je imel sovražnik obilo dela z nadzorovanjem najpomembnejših komunikacij, obenem pa se je zapletel še v boje z nekaterimi drugimi enotami 7. korpusa. Da bi Nemci obvladali položaj v središču Dolenjske, so dne 11. maja z deli 14. in

19. policijskega polka SS spet vdrl iz Sevnice v Mirensko dolino in trebanjski okoliši. Okrepili so tudi postojanko Novo mesto, ki jo je tiste dni obstreljevala 10. brigada. Že drugega dne pa so se s prek 1000 vojaki odpravili nad Gubčevo brigado pri Trebelnem. Pozno zvečer tistega dne so trebanjsko postojanko, kjer je bilo dotlej 55 domobrancev, okrepili z dodatnimi 150 mošmi.

Ker se je sovražnik, odkar je izgubil Žužemberk močno trudil, da bi vzpostavil varno zvezo med Ljubljano in Novim mestom, je na tej cesti in progi postavljaj večje in manjše postojanke. Pri tem je hotel kar najbolj izkoristiti številčno močne in že dokaj izurjene domobranske enote, v katerih je prav takrat urejal udarne bataljone, ki naj bi bili sestavljeni do 16. maja 1944. Tako je 13. maja imel v Novem mestu okrog 1000 vojakov, v Mirni Peči do 300, večinoma Nemcev, ki so imeli tudi dva tanka, posadka v Trebnjem pa je štela 205 domobrancev, ki so dotlej zgradili že 22 bunkerjev in se obdali z žičnimi ovirami.¹⁸ Ob popravljanju železniške proge iz Novega mesta proti Ljubljani naj bi v obeh smereh začel teči tudi cestni prevoz motoriziranih transportov.

Sedmi korpus je imel za seboj bridko izkušnjo zamujene priložnosti, da bi pravočasno in uspešno obračunal z ribniško postojanko, zato se je odločil, da kar najhitreje opravi tudi s trebanjsko in takoj zatem še z mirnopoško sovražno posadko.

Petnajsta divizija je nameravala napasti Trebnje že v noči na 13. maj, pa je to odložila. Le 12. brigada se je tisto noč spustila v boj za postojanko, vendar zaman. Sledila sta dva zaporedna napada Cankarjeve brigade. Ko je ta 14. maja drugič zaman napadla in je bil predviden še en napad, je izšlo povelje divizije za 9. brigado, da napade Mirno Peč in jo likvidira. Zato naj z enim bataljonom zavaruje cesto Bršljin—Prečna—Straža, enega razporedi na položaje Kačja rida—Kuzarjev Kal, kjer naj minira ceste in s protitankovsko puško uničuje sovražna oklepna vozila, medtem ko naj z enim bataljonom nasilno izviduje proti Mirni peči ter jo z Golobinjeka demonstrativno napada in blokira. Za to nalogo naj se okrepi s 4. bataljonom 10. brigade, ki bo na položaju Brezova reber v rezervi za smer proti Novemu mestu. Med akcijo naj bo ta bataljon pod neposrednim poveljstvom štaba Devete. Brigadni štab naj bo med napadom v Goriški vasi. Divizijsko previjališče se bo nahajalo v Budganji vasi.

Brigadi se tudi dodeli gorski top 100 mm in težki minomet iz 10. brigade. Brigada naj napada v noči na 16. maj 1944.¹⁹

Ustrezno povelju je Deveta že istega dne imela 1. bataljon na Kačji ridi ob cesti Novo mesto—Mirna Peč, 2. bataljon pa na položaju Kuzarjev Kal z zasedo pri vasi Kamence.

Že 14. maja zvečer je imela brigade prve žrtve. Ko je njen 2. bataljon poslal patroljo k cesti Novo mesto—Mirna Peč, je ta v rajonu Muhabera padla v sovražno zasedo, pri čemer so izgubili življenje trije borci, sovražnik pa je zaplenil tudi puškomitraljez. Tretji bataljon je bil podnevi pri Ajdovcu, a se je z nočjo premaknil na položaje Golobinjeka z nalogo, da demonstrativno napade Mirno Peč.

Ker tudi tretji poskus, da bi uničila sovražnika v Trebnjem, ni uspel, je 15. maja štab korpusa ukazal ponoven napad za naslednji dan ob 18. uri. Tako ni bilo napovedanega napada na Mirno Peč, ampak je bil preložen na čas, ko bi bila uničena trebanjska sovražna postojanka.

Dne 15. maja zjutraj je iz Novega mesta do Prečne prišla nemško-domobranska kolona, katere del, okrog 300 mož, so s položajem med Suhorjem in Luknjo napadli borci 2. bataljona. Sovražnik je poskušal partizane obkoliti, ti pa so se umaknili proti položajem 1. bataljona pod Kačjo rido. Medtem sta se tudi nad 1. bataljon odpravili dve skupini sovražnih vojakov, ena od Mirne Peči prek Jablana in ena s Kuzarjevega kala, ter prisilili oba bataljona, da sta se začasno premaknila na druge položaje.²⁰ Tako je bila cesta Novo mesto—Mirna Peč prosta in kmalu je po njej odpeljala nemška motorizirana kolona, trije tanki in 10 tovornjakov, v smeri proti Trebnjem. Pri tem je bil en tank uničen. Vodnik minerskega voda Jože Kralj je na svojo pobudo in v največji nevarnosti, ko je sovražnik popolnoma obvladal cesto proti Mirni Peči, zakopal mino v blato, tako da je uničil prvi tank, ki je pripeljal mimo.²¹

Drugi bataljon je tega dne imel dva mrtva.

Sovražnik je zaplenil tudi mitraljez. Mina na cesti pri Mirni Peči je uničila enega od nemških tankov.

Prvi bataljon je računal, da se bo motorizirana kolona iz Trebnjega vrnila v Novo mesto, zato je do noči zavaroval cesto Mirna Peč—Trebnje, 2. bataljon je bil v Goriški vasi kot rezerva, Tretji pa je zasedel položaje na Golobinjeku. Ljubljanska brigada je poslala 2. bataljon na Brezovo Reber. S 4. bataljonom je pri Mraševu zapirala smer proti Novemu mestu, druga dva pa sta bila na Uršnih selih oziroma v Birčni vasi. Osma je imela 1. in 3. bataljon v Hočevju in pri Žvirčah, Drugega in Četrtega pa je poslala po hrano in razstrelivo na Notranjsko.²²

Tistega dne je okrepljena posadka v Trebnjem naglo gradila utrdbe in imela v dveh dneh kar 22 močnih odpornih točk, zavarovanih z bodečo žico.

Zaradi predvidenega ponovnega napada na Trebnje in zato tudi zanesljivega sovražnikovega posredovanja je Deveta dne 16. maja delno pregrupirala svoje enote, tako da je imela 1. bataljon z dvema protitankovskima puškama ter dvema težkima bredama ob cesti Novo mesto—

—Mirna Peč pod Kačjo rido, 2. bataljon na položajih pri vasi Vrhovo, kjer je nadzoroval smer proti Trebnjemu, in 3. bataljon ob vznožju k. 458 (Golobinjek) z nalogo, da vznemirja in veže mirnopoške sile. Popoldne je iz Trebnjega odšla proti Mirni Peči sovražna izvidniška patrolja 30 mož, ki se je pri Sv. Ani spopadla z bojno patroljo 2. bataljona in se prebila v postojanko Mirna Peč.* Sicer pa je čez dan na položajih brigade vladal mir.

Okoli 18. ure so topovi in havbice 1. slovenske artiljerijske brigade začeli obstreljevati bunkerje trebanjske postojanke, 5. brigada pa je ob pol devetih zvečer šla v napad, da dokončno obračuna s sovražnikom.

Pozno ponoči je 3. bataljon začel demonstrativni napad na Mirno Peč, ki se je potegnil do jutra in prisilil sovražnika, da je ostal v postojanki.

Ponoči so se razvneli srditi boji za Trebnje in pričakovati je bilo boje tudi na črti Trebnje—Mirna Peč—Novo mesto.

Dne 17. maja 1944 je imela 9. brigada veliko dela s sovražnikom. Že zjutraj je močna nemško-domobranska skupina prodrla do vznožja Golobinjeka, kjer je prišlo do ostrega spopada, v katerem je 3. bataljon zavrnil napadalca. Potem je okoli poldne predasedo 1. bataljona na Kačji ridi prišla sovražna pobočnica z okrog 150 možmi, ki je spremljala tovornjake z vojaštvom.** Na grebenu in pobočju hriba se je razvnel srdit boj, ki je trajal več kakor dve uri, vendar sovražniku ni uspelo prebiti položajev 1. bataljona. Ko ni šlo tu, je okupatorjevo moštvo pritisnilo nekoliko stran, na podaljšek brigadnega desnega krila, kjer je bil 4. bataljon 10. brigade, in tam prebilo obrambo. To je ogrozilo bataljon Devete na Kačji ridi, da se je moral umakniti na položaje do vasi Vrh. Sovražna skupina je nadaljevala pot in se ustavila pri vasi Jablan, ko jo je nepričakovano napadel 2. brigadni bataljon z minometom, da so se vojaki razkropili in se umaknili proti Mirni Peči.²³ Kmalu nato sta po glavni cesti pripeljala iz Novega mesta 2 tovornjaka z okrog 60 možmi, na območju Malenske vasi sta jih napadla 1. in 2. bataljon, ki sta se tja premaknila s Kačje ride in Vrha. Tovornjaka sta uspela pripeljati v Mirno Peč, kjer se je medtem zbralo tudi ostalo moštvo, vendar tega dne ni nihče nadaljeval poti proti Trebnjemu.

Natančnih podatkov o žrtvah in materialnih izgubah tega dne ni na voljo za nobeno stran. Brigadno poročilo sicer navaja, da je imel sovražnik 30 mrtvih in več ranjenih, vendar je treba ta podatek upoštevati s pridržkom. Med izgube Devete pa je z gotovostjo treba šteti, da je padel borec

* To je bila izvidniška patrolja 33. čete domobrancev iz Trebnjega. (Poročilo štaba 18. divizije z dne 2. junija 1944 štabu 7. korpusa; Zbornik VI-14-11.)

** Kolono sta sestavljali 3. četa 14. SS policijskega polka in 32. četa SD iz Novega mesta.

Danilo Kos, 1922, en borec je bil ranjen, eden od obveščevalcev pa se je vdal.²⁴

O mraku tega dne je sovražniku uspelo, da je skozi vrzel v napadalčevih vrstah zapustil Trebnje, ki ga je potem zasedla Cankarjeva brigada. Pri tem so borci zaplenili veliko orožja in vojaške opreme.

Štab Devete je pričakoval povečan sovražnikov pritisk iz Novega mesta v smeri proti Trebnjemu, zato je tako tudi razporedil svoje bataljone. Prvi je šel do Vrhovega, Drugi pod k. 458—Globodol—Golobinjek in Tretji do ceste Mirna Peč—Trebnje. Na položajih Kačja rida—Kuzarjev Kal sta bila 2. in 4. bataljon Ljubljanske brigade.

Že ob pol osmih zjutraj je sovražnik poskušal narediti izpad iz Mirne Peči proti Goriški vasi in Golobinjeku, a ga je 2. bataljon v boju do 12. ure zavrnil. Okoli devetih dopoldne se je premikala iz Novega mesta proti Mirni Peči sovražna motorizirana kolona z okoli 28 vozili, s tremi do štirimi tanki in levo pobočnico 400 do 500 mož. Ko se je pobočnica po daljšem boju z bataljonom 10. brigade prebila naprej in se za tem združila z glavnino, so pri Jablanu vsi skupaj prišli pred položaje 1. bataljona, ki jih je napadel z osredotočenim ognjem. V srditem boju so borci uporabljali tudi protitankovsko in drugo težko orožje, sovražnik pa si je utiral pot s topovskimi granatami. V boj se je vključil tudi 2. bataljon brigade, tako da je bil spopad še ostrejši. Na dokaj majhnem območju se je razvil pravi boj za obstoj, a ne za obstoj posameznika, ampak enote. Pokalo je orožje vseh vrst, od pištole do tankovskega topa. Po več kot uri trdega boja je sovražnik z daljšim topovskim obstreljevanjem prisilil brigadna bataljona, da sta se premestila na ugodnejše položaje, odkoder sta nadaljevala napad. Prvi bataljon je oviral motorizacijo, ki se je po 11. uri uspela prebiti v Mirno Peč, medtem ko je 2. bataljon do opoldneva vezal nase pehoto. Sledilo je krajše zatišje. Že ob 14. uri se je del sovražne kolone odpravil iz mirnopedške postojanke proti Trebnjemu. Z ugodnih položajev nad potočkom Temenico jo je napadel 3. bataljon, kmalu zatem pa še 2. bataljon 5. brigade. Kljub pomoči tanka iz Mirne Peči, je ta del kolone s težavo prodril do Sv. Ane, (k. 407) nato pa se je vrnil odkoder je prišel.

Iz Mirne Peči se je proti večeru vsa kolona napotila nazaj v Novo mesto. Tako tudi tega dne Nemci in domobranci niso dosegli Trebnjega. Ko so zapuščali Mirno Peč so s topovi in minometi obstreljevali vrh Golobinjeka.²⁵

Čeprav o sovražnikovih izgubah tistega dne ni podatkov, je gotovo, da je imel precej mrtvih in več ranjenih. V Deveti sta padla dva borca iz Drugega bataljona, medtem ko so bili trije lažje ranjeni iz Prvega bataljona.

V koloni sta bila poškodovana eden od tankov in tovornjak. Ko se je deževen, a vroč 18. maj bližal koncu, je brigada spet minirala cesto Novo mesto—Mirna Peč. Potem so zaradi predvidenega napada na mirnopoško postojanko v noči na 19. maj odšli brigadni bataljoni na tele položaje: Prvi na Kačjo rido, Drugi z eno četo nad Vrhovo in eno na Golobinjek, Tretji na desno krilo prvega v smeri Kuzarjevega Kala, dva bataljona 10. brigade pa od Kuzarjevega Kala do Luknje. Čeprav so potem akcijo prestavili za naslednji dan, se 9. in 10. brigada nista premeščali.²⁶

Dne 19. maja dopoldne sta imela 1. bataljon pri Malenski vasi in Tretji na Kuzarjevem Kalu kratek spopad s sovražnikom, ki je oprezoval za brigadnimi položaji. Popoldne je topništvo iz Novega mesta močno obstreljevalo Vrhovo, kjer je bil brigadni štab, topovi 1. slovenske artilerijske brigade pa so odgovarjali. V tem dvoboju, enem dotlej najmočnejših med partizanskim vojskovanjem na Slovenskem, so bili iz vrst moštva Devete ranjeni načelnik brigadnega štaba podporočnik Franc Tavčar, 1917, ki je po nekaj urah umrl, Aleks Kerimov, 1923, bivši rdečearmejec iz Bakuja in Ivan Lavrenčič, 1925, oba iz 2. bataljona.

Po petih dneh odlaganja je prišla zvečer na vrsto Mirna Peč. Za neposreden napad je bila določena Gubčeva brigada, za zavarovanje pa Deveta in 10. brigada. Postojanka je imela dva močna bunkerja, žično ogrado, v njej sta se zvečine zadrževala tudi dva tanka, nekaj topov in precej težkega orožja. Jedro posadke sta bili 31. in 32. četa slovenskega domobranstva, skupina nemškega poveljnika poročnika Einspielerja s 83 vojaki ter 30 domobrancev iz Trebnjega, skupaj je bilo to več kot 400 mož.²⁷

Ob 18. uri se je začel topniški korekturni ogenj, kmalu so granate začele rušiti utrdbe, za tem pa je šla Gubčeva brigada v napad. Noč je minila v srditem boju in še pred jutrom je bilo jasno, da se postojanka ne bo mogla več dolgo upirati. Tedaj pa se je nemško poveljstvo v Novem mestu odločilo, da posreduje.

Dne 20. maja zarana je iz Novega mesta odpeljala proti ogroženi mirnopoški postojanki posredovalna kolona 250 vojakov, več tovornjakov, tank in oklepni avtomobil. Okoli sedmih zjutraj je prišla do Kačje ride, tam pa jo je 1. bataljon Devete silovito napadel in prisilil, da se je ustavila. Malo naprej na cesti je bilo položenih 7 naletnih min, ki jih je dobro maskirala brigadna minerska četa. Pred zaustavljeno pehoto se je zrinil tank in pri tem zapeljal na minsko polje, kjer mu je eksplozija uničila podvozje. Za tem se je razvnel srdit boj. Da bi strl odpor borcev 1. bataljona, je sovražnik kar šestkrat jurišal, a so ga vselej odbili s protijuriši. Potem je poskušal prodreti prek položajev 3. bataljona Devete in 2. bataljona Ljubljanske brigade, ki sta bila nad cesto. Tudi tu je trikrat

jurišal, vendar je doživel enako usodo kot proti 1. bataljonu ob cesti. Ker pobočnica ni obvladala Kačje ride, je odšla proti Kuzarjevemu Kalu, kjer se je spopadla s 4. bataljonom Ljubljanske in ga po daljšem boju prisilila k umiku nad Luknjo. To je sovražniku ponudilo priložnost, da vdre za hrbet brigadnim bataljonom na Kačji ridi, kar bi hudo ogrozilo boj za mirno-peško postojanko. V takšnem položaju sta se morala brigadna bataljona premestiti na nove položaje pri vasi Vrhovo, kjer sta nadaljevala boj s pobočnico in kolono, ki je že prodirala po cesti proti Mirni Peči. Medtem je iz napadene postojanke odpeljala manjša kolona z namenom, da bi se povezala s posredovalno skupino iz Novega mesta. Prišla pa je samo do vasi Jablan, kjer jo je razbil 2. bataljon. Ves čas boja je novomeško topništvo obstajalo bojne položaje partizanskih bataljonov, vendar brez večjega učinka. Kljub temu so največ borcev ranile ravno granate.

Šele popoldne je koloni iz Novega mesta uspelo priti do Mirne Peči, ob sedmih zvečer pa so postojanko zapustili vsi okupatorjevi vojaki. Pehota se je umikala v neredu in na več krajih so jo napadle čete Devete.* Tako so med Jablanom in Goriško vasjo prestregle gručo 6 domobrancev, ki so se postavili v bran z orožjem. V izpraznjeno Mirno Peč je med prvimi prišel 2. bataljon Devete in že ponoči v osvojeni postojanki začel rušiti bunkerje ter druge obrambne naprave.

O sovražnikovih izgubah je več precej nasprotujočih si podatkov. Noben zapis ne govori o manj kakor 16 padlih in 20 ranjenih.** O lastnih izgubah piše brigadno poročilo, da je bilo 9 ranjenih in da so 3 dezertirali. Med ranjenimi sta bila politični komisar brigade Marjan Jenko—Vid in obveščevalec Franc Rebernik, 1925, medtem ko priimkov drugih nismo ugotovili. Brigada je sovražniku uničila tank in zaplenila puško.^{28*}

Boje tega dne šteje 9. brigada med svoje najtežje, obenem pa najbolj opravljene naloge. Spopadi na njenih ploščadih so bili srditi, pri tem pa je sovražnik pritiskal enako na vse tri brigadne bataljone, ki so se uspešno upirali. Prevladovali so pozicijski boji. Da je bilo res tako, navajamo nekaj priznanj, zapisanih v tistih dneh: »(...) zlasti se je izkazala v borbah na terenu 9. bigada«. (Iz Glavnega štaba Slovenije z dne 23. maja 1944); »Pohvale vredna je 9. brigada (...)« (Iz poročila štaba 18. divizije z dne 24. maja 1944); ipd.

* Neurejen umik dokazujejo tudi padli sovražni vojaki, ki jih niso odpeljali. Tako je 3. bataljon našel v Temenici utopljen podoficirja in vojaka, patrolja 1. bataljona na Kačji ridi 3 trupla vojakov in puško. Večje število mrtvih je bilo tudi na pokopališču v Mirni Peči.

** Poročilo štaba 18. divizije z dne 24. maja 1944 štabu 7. korpusa pravi, da je imel sovražnik 126 mrtvih in več ranjenih, (Zb VI-13-133); brigadno poročilo za čas od 16. maja do 31. maja 1944 omenja 30 mrtvih in več ranjenih nasprotnikovih vojakov (A IZDG, F 193/M 3); medtem ko L. Ambrožič v knjigi 15. divizija na str. 246 piše, da so bile domobranske izgube v Trebnjem najmanj 16 mrtvih in najmanj 20 ranjenih.

Bodrilno sta vplivali na bojno razpoloženje čet Devete novici, da se je na položaju 1. bataljona pod Kačjo rido nekaj časa mudil in sodeloval v boju komandant divizije kapetan Petar Brajevič-Pero ter da je politični komisar brigade Marjan Jenko-Vid skupaj z borci branil dostop do Mirne Peči in bil pri tem celo ranjen.

O nastopih brigade v tistih dneh, o sposobnosti njenih enot ter pogumu posameznikov zvemo veliko iz takratnih člankov, ki so bili objavljeni v brigadnih in divizijskih glasilih, vendar o tem še kaj na drugem mestu.

Podpora napadu na Tržišče

Dan po padcu Mirne Peči je 9. brigada ostala na dotedanjem akcijskem območju in si obetala malo daljši počitek, vendar so razmere zahtevale drugače.

Najprej so se njeni bataljoni takole razporedili: Prvi pri vasi Vrhovo, Drugi na Golobinjeku in Tretji v Mirni Peči, kjer je z Gubčevo brigado rušil sovražne utrdbe in odvažal razbitine. Ker tega dne Deveta ni predvidevala akcije, so se borci posvetili sebi in svojemu orožju ter se vsaj malo naspali. Že popoldne pa so dva bataljona poslali na nove sektorje: Druga nad Brezovo Reber in Tretjega do Gornjega Ajdovca, kjer naj bi zavaroval smeri Novo mesto—Mirna Peč in Novo mesto—Prečna—Straža. Štab brigade je bil v Dolnjem Ajdovcu.

Pa je tistega dne iz Litije prek Velikega Gabra do Trebnjega prišla nemško-domobranska kolona z dvema tankoma, 6 tovornjaki in okrog 500 pešaki. Spričo tega se je moral 2. bataljon vrniti na Golobinjek, medtem ko je Tretji odšel na položaj Dečja vas—Jordankal.

Sovražnikov prihod je ogrozil pridobitve pravkar uspešno opravljenih akcij korpusnih enot, obenem pa je napovedoval nove boje za središnji del Dolenjske.

Korpus tega okupatorjevega izziva ni mogel neprizadeto opazovati. V njegovem bojnem povelju za novo akcijo je Deveta dobila nalogo, da ostane na dotedanjem sektorju ter strogo nadzoruje Mirno Peč in napada sovražnikov promet iz smeri Novega mesta. Potem so dogodki stekli z neverjetno naglico.²⁹

Dne 22. maja okoli devetih dopoldne je iz Trebnjega odpeljala proti Mirni Peči kolona in v njej dva tanka, dva oklepna avtomobila, 4 do 5 tovornjakov in okrog 200 mož.* Njeno pobočnico je blizu Sv. Ane napadel

* To so bili verjetno deli bataljona »O« slovenskega domobranstva in 13. čete 14. policijskega polka SS, ki so 20. maja 1944 zbežali iz postojanke Mirna Peč v Novo mesto. (Zbornik, VI-14-11, opomba 10.)

Komandni kader čet 4. bataljona: od leve Dušan Marinšek, politični komisar, Franc Turšič, komandir, Franc Anderlič, komandir, Marko Zapušek-Majski, politični komisar, in za njimi Ivan Strajner-Pogum, komandir

3. bataljon. Okoli poldne je sovražniku uspelo priti v Mirno Peč, kjer je takoj začel popravljati bunkerje in mitralješka gnezda. Drugi bataljon je postojanko blokiral in jo obstreljeval z minometi, na kar je sovražnik odgovoril z enakim orožjem. Pri tem je bil ranjen komandir čete v 2. bataljonu Stane Bajželj, 1923. Pozneje se je v napad spustil še 3. bataljon, kar je sovražnika prisililo, da je prenočil v Mirni Peči. Z dnem sta bataljona nadaljevala z obkolutitvijo in obstreljevanjem od Vrhovega in z Golobinjeka. Kljub temu je ob desetih dopoldne odšlo okrog 100 okupatorjevih vojakov z dvema tankoma v smeri proti Trebnjemu, vendar so se že po petih urah vrnili. Približno takrat je 60 domobrancev skrivaj prišlo na Golobinjek in pri cerkvi naskočilo mitralješko gnezdo 2. bataljona. Borcem je uspelo pobegniti, medtem ko je bilo orožje izgubljeno. Še za dne je štab divizije ukazal brigadi, naj z dvema bataljonoma neposredno ter z 10. in 12. brigado v širšem zavarovanju ponoči demonstrativno napade Mirno peč. Akcija je trajala do prvih jutranjih ur.

Šele dopoldne je 80 domobrancev odšlo v strelcih na Golobinjek. Toda 2. bataljon jih je z ugodnega položaja zavrnil. Ta izpad naj bi brigado

vezal nase, medtem ko se je sovražnik v dveh kolonah odpravil iz Mirne Peči — z eno, v kateri sta bila tanka, trije kamioni in prek 100 vojakov, proti Novemu mestu, in z drugo, zvečine pehotno, v smeri proti Trebnjemu. Brigada je obe koloni napadla. Prvo je pričakal 1. bataljon na začetku Kačje ride, drugo pa je 3. bataljon presenetil pred Sv. Ano. Obe koloni sta se popoldne vrnili v Mirno peč.

Divizijsko poročilo pravi, da brigada tega dne ni imela izgub, v sovražnikovih vrstah pa je bilo več mrtvih in ranjenih, ki mu jih je tokrat uspelo izvleči z bojev.³⁰

V noči na 25. maj je 2. bataljon spet skoraj štiri ure napadal Mirno Peč.

Naslednjega dne okoli poldne je sovražnik izpraznil mirnopeško postojanko in se odpravil proti Trebnjemu, kjer ga je pri Dečji vasi prestregel ogenj orožja 3. bataljona. Za okupatorjevimi vojaki je v Mirno Peč spet odšel 2. bataljon in do mraka porušil vse uporabne obrambne točke.

Še tisto noč pa je iz Novega mesta prišlo v onesposobljeno postojanko okrog 400 domobrancev in Nemcev z nekaj vprežnimi vozili in tam prenočilo.

Ob sedmih zjutraj se jim je pridružila še kolona iz Novega mesta v kateri sta bila dva tanka ter osebni avtomobil. Takoj zatem so skupaj nadaljevali pohod v smeri proti Trebnjemu.* Presenečena in nepripravljena 9. brigada pa jih ni resneje napadla, niti kako drugače ovirala na njihovi poti od Novega mesta prek Mirne Peči in naprej. Nemška domobranska kolona se je pod Čatežem usmerila proti Litiji.

Čeprav namena teh sovražnikovih premikov niso ugotovili, lahko sklepamo, da so se Nemci, ki jim je za stalne postojanke manjkalo moštva, odločili za hitre pohode in pregrupiranja, za kar so uporabili zlasti novo ustanovljene domobranske udarne bataljone, ki niso smeli počivati v postojankah. Podobni premiki so bili tiste dni tudi na območju Grosupljega in Velikih Lašč. Prav gotovo so takrat z vdori uspešno odvrčali enote 7. korpusa od magistralne železniške proge Zidani Most—Trst, kjer so vozili veliki transporti, zato je bilo moč pričakovati še nova presenečenja. Da bi se jim izognili, so tiste dni 4. in 12. brigado poslali severno od Trebnjega.

* Iz sovražnikovih dokumentov ni bilo mogoče ugotoviti katera enota je to bila. Iz poročila štaba »Zaščita okraja Novo mesto« o dogodkih v enotah SD za obdobje od 21. do 30. maja 1944 se vidi, da je bila 25. maja sestavljena kolona rekrutov, ki so jih poslali v Ljubljano na urjenje. (AIZDG FK, F 281/II). Verjetno je ta kolona 26. maja odšla iz Novega mesta prek Mirne Peči proti Trebnjemu ob spremljavi delov bataljona »O« in 13. čete 14. policijskega polka SS. (Zbornik VI-14-11.)

Štab korpusa je hotel sovražniku na njegovo izzivalno obnašanje dokazati, da je ofenzivna pobuda še vedno v rokah partizanskih enot. Odločil se je, da uniči postojanko Tržišče, neposreden napad pa je zaupal 18. diviziji.

Dne 25. maja je brigada prejela povelje štaba divizije, da naj njen 1. bataljon takoj prevzame sektor Vrhovo—Prečna, 2. bataljon zasede okoliš Hmelčiča, medtem ko naj 3. bataljon zavaruje rajon Sv. Ane (k. 362). Tako bo cesta Novo mesto—Trebne pod temeljitejšim nadzorom, pristop k Trebelnu, kamor se bo divizija premaknila zaradi akcije na sovražno postojanko Tržišče, pa bolje zavarovan.

Deveta odda Ljubljanski brigadi dva težka minometa, izdelana in položila pa naj lažne mine in podnje ročne bombe, prirejene na poteg. Minira naj tudi zvonik na Golobinjeku.³¹

Akcija je takoj odšla na dodeljene položaje, a ne za dolgo. Že 28. maja je štab Devete dobil prvo, nato pa še drugo divizijsko odredbo o nalogah brigade med akcijo na Tržišče.* Njeni bataljoni morajo oditi na položaje Grič—Zbure-Goriška vas—Mačkovec in preprečiti vsak poskus sovražnega vdora iz smeri Šmarjeta, Škocjan in Bučka. V noči na 30. maj bo eden od brigadnih bataljonov, okrepljen z gorskim topom in težkim minometom, iz smeri k. 287 napadel okupatorjevo postojanko Kronovo. Pri tem ga drug bataljon zavaruje z eno četo v smeri proti Beli Cerkvi in z dvema v smeri proti Novemu mestu, medtem ko tretji bataljon onesposablja cesto Škocjan—Laknice in polaga na njej mine. Po napadu, t.j. 30. maja najpозnejše do štirih zjutraj, morata bataljona, ki sta bila v zavarovanju akcije na Kronovo, oditi na prej omenjene položaje.

Neposreden napad na Tržišče so zaupali 10. brigadi in naj bi se pričel 30. maja ob štirih zjutraj, ko bo s črte Vrh—Pavlova vas odprla ogenj 1. slovenska artilerijska brigada. Poleg Devete zavarujejo akcijo še Gubčeva brigada iz smeri Novega mesta in Trebnjega, Dvanajsta brigada pa od nemške meje. Petnajsta, ki je bila v blokadi Novega mesta, naj bi hkrati kot 9. brigada Kronovo — napadla z dvema četama bližnjo domobransko postojanko Grič (pri Kronovem).** Osmo brigada na črti Hočevje—Ilova** Gora bo v noči na 30. maj demonstrativno napadla Velike Lašče. Za divizijsko saniteto je bilo določeno Trebnje.

Na nove položaje se je morala Deveta odpraviti takoj, in sicer z enim bataljonom do Goriške vasi, z dvema ter brigadnim štabom pa na sektor Žaloviče.³²

* Postojanka v Tržišču je bila ustanovljena 8. aprila 1944 ter kmalu spremenjena v močno utrjeno oporišče s strelskimi jarki, žičnimi ovirami in bunkerji. V njej je bila 35. četa slovenskih domobrancev in nekaj Nemcev, skupaj okrog 250 mož. Slab kilometer stran je bila dobro utrjena obrambna točka Sv. Jurij (k. 366) s 50 vojaki. (Zbornik VI-13-147.)

** Do akcije 15. brigade ni prišlo, ker je dve njeni četi sovražnik kmalu odkril.

Domobrarska postojanka Kronovo je bila peta od osmih sovražnikovih ob Krki med Novim mestom in Kostanjevico. Poleg nje so bile na tej črti še Ločna, Lešnica, Trška Gora, Grič, Bela Cerkev, Dobra v Dobra vce. Potrebovali so jih za zavarovanje ceste Kostanjevica—Novo mesto, ki je bila tedaj del edine prometne zveze med Ljubljano in dolensko metropolo. V Kronovem je bilo okrog 60 domobrancev, približno toliko tudi v ostalih postojankah, razen v Novem mostu. Verjetno so bili to v tistem času deli 51. in 52. posadkovne čete SD. Da je bilo takrat v Novem mestu okrog 1000 okupatorjevih vojakov, smo že zapisali, dodajmo še, da so imeli na voljo 8 tankov, okoli 40 tovornjakov, več oklepnih avtomobilov, med težkim orožjem pa tudi 4 topove od 75 do 100 mm. Do Kronovega pa je le 9 km daleč.

Glavnina brigade je bila že okoli poldne nared za pohod, zamudil se je le 1. bataljon. Njegova bojna patrulja je pri Kuzarjevem Kalu napadala okrog 50 okupatorjevih vojakov, in jih po 20 minutah boja prisilila k umiku. Borci niso imeli izgub. Sovražna skupina je bila pobočnica, ki je varovala premik 31. in 32. čete udarnega bataljona »O« SD na poti v Novo mesto (Zbornik-14-11). Tako so se bataljoni šele ob 14. uri odpravili na pot proti severu. Prvi in Drugi z brigadnim štabom do Žalovič, Tretji pa h Goriški vasi.

Zarana 29. maja je Deveta brez ovir prišla v te kraje, a tamkajšnje razmere borcem niso dovolile več kot nekaj ur počitka. Že ob 14. uri sta pri Gorenji vasi 1. in 2. bataljon sprejela boj z okrog 80 domobranci, ki so po vsej sili hoteli v vas, dokler jih niso odbili z jurišem. Potem so se nekaj sto metrov izven naselja zbrali in začeli urejati za protinapad. Takrat je v spopad posegel brigadni minomet. Za dobro namerjenimi 12 minami so borci spet jurišali, da je sovražno vojaštvo v paniki zbežalo proti Trški Gori in vasi Kronovo. Po boju sta se brigadna bataljona vrnila, od koder sta prišla. Spopad, v katerem so imeli domobranci tri mrtve in več ranjenih, je trajal poldrugo uro. Brigada ni imela izgub.

Pet ur pozneje so iste brigadne enote spet šle v akcijo. Medtem ko sta bili dve četi 1. bataljona na poti v Herinjo vas v zavarovanje smeri Trška Gora—Novo mesto in je ena četa šla v засedo k Beli Cerkvi, je 2. bataljon odšel v akcijo nad Kronovo. Tega so na tem pohodu dvakrat napadli. Najprej iz Šmarjete, odkoder je z bojem izgnal 40 domobrancev, nato pa še s kote 278, (severozahodno od Kronovega), ki jo je hotel sam uporabiti za izhodišče napada. Tudi tu je zaselo, v kateri je bilo 30 sovražnikov, pognal v beg ter se razporedil na položaj. Medtem so pribežniki — in streljanje — že opozorili kronovsko postojanko, da so v bližini partizani, pa tudi sploh so morali biti v tamkajšnjih domobrarskih postojankah nadvse budni zaradi prihoda brigad v njihovo bližino.

Ob 23. uri je 2. bataljon začel napad z avtomatskim orožjem in ob podpori dveh težkih minometov. Ko se je približeval postojanki, pa je kmalu zadel na odpor, ki ga je sovražnik organiziral na več krajih zunaj vasi. Če bi nadaljevali napad bi bilo bataljon potrebno razdrobiti, zato so se borci odločili za juriš. A še preden so se uredili za naskok, je v postojanko pripeljala kolona z dvema tankoma in več oklepnimi avtomobili.³³ Zdaj ni bilo več nobene možnosti za uspeh, zato je bataljon opustil akcijo, dve uri obstreljeval Kronovo ter se 30. maja v prvih jutranjih urah vrnil k Žalovičam.* Prav takrat so prišle tudi čete z zavarovanja in ob štirih zjutaj je bila Deveta razporejena takole: 1. bataljon je imela na črti Sv. Lenart—Grič, 2. bataljon na črti Poljane—Goriška vas in 3. bataljn na črti Goriška vas-Bregance. Že pred tem, minulo noč je skupina iz brigadne minerske čete položila minska polja na cesti Laknice—Poljane, Zalog—Škocjan in Zbure—Kronovo.

Poldrugo uro zatem, ko je Ljubljanska začela napad na Tržišče in je bila vsa 9. brigada na zavarovalnih položajih, je iz Novega mesta odšla sovražna kolona s 300 do 400 pešaki, tremi tanki, dvema oklepnima avtomobiloma in okoli 25 kamioni. To je bil domobranski bataljon »O«, ki je 30. maja 1944 odšel iz Novega mesta na pomoč napadenemu Tržišču. Bataljon je pri Hmeljniku in Gorenjih Laknicah imel boje z enotami 15. divizije. Namenil se je k postojanki, za katero se je boj že močno razplamtel. Pomikal se je v dveh kolonah, od katerih je ena ob 7.30 zjutraj s tremi tanki, dvema oklepnima avtomobiloma ter okrog 200 možmi šla prek Šmarjete proti Zburam, druga pa čez Hmeljnik—Trebelno proti našim pložajem. S položajev nad vasjo Sela je 1. bataljon z mitralješkim ognjem in streli protitankovske puške napadel prvo kolono.

Sovražnik je takoj odgovoril s težkim orožjem in se med napadom prebil do Zaboršta, kjer je obtičal. Za kolono so vozili tovornjaki z vojaštvom, a so tudi te že pod Sv. Lenartom zavrnili. Odpeljali so nazaj do Šmarjete in tam pustili pehoto. Ta je ob devetih zjutraj poskušala v strelcih prvič napasti položaje 1. bataljona pri Sv. Lenartu, vendar so jo partizani odbili. Kmalu je iz iste smeri sledil drugi sovražnikov napad. Po kaki uri srditega pozicijskega boja se je 1. bataljon pognal v protinapad in potisnil Nemce in domobrance globoko nazaj. To je bil za 9. brigado najbolj srdit boj tega dne. Ker sovražnik ni uspel potisniti s položaja 1. bataljona, je sestavil dve koloni. Ena je odšla mimo Žalovič proti Jagodniku, druga pa je iz treh smeri napadla položaje ene od bataljonskih čet pod Sv. Lenartom. Napadeni so se upirali skoraj pol ure, šele nato so se umaknili više na položaj nad vasjo Sela. Uro pozneje se je pod pritiskom sovražnikovega obstreljevanja iz smeri Sv. Lenarta najbolj ogrožena četa

* *Sovražnik v svojih poročilih ne omenja tega napada na postojanko Kronovo.*

premaknila s preostalim delom bataljona čez dolino potoka Strmica na pobočje razpotegnjene Jerenge. Tu je spet zbran 1. bataljon dobro vzdržal več manjših nemških in domobranskih pritiskov ter z uspešnim manevriranjem preprečil njihovo prodiranje na tej obrambni črti.

Ko se je 1. bataljon odmaknil od Sv. Lenarta, je sovražnik dobil prosto pot in z okrog 150 vojaki, dvema tankoma in oklepnim avtomobilom prodril do vasi Zbure. Njegova namera je bila jasna: po dolini Laknice je hotel čimprej priti do Tržišča. Toda pri vasi Poljane ga je pričakal 2. bataljon in ga zasul z ognjem vsega razpoložljivega orožja.

Kolona se je bila prisiljena vrniti do Zbur, kjer je počakala na trdo temo, ne da bi se poskušala kako prebiti do cilja. Gorski top, s katerim je štab divizije okrepil brigado, je bil ves čas bojov na Jerengi, odkoder je uspešno obstreljeval Šmarjeto, Podboršt in kolone v premiku.

Da ne bi sovražnik, ki so ga zavrnil pri Mali Strmici, prodril do vasi Padež, ter ogrozil položaja 1. bataljona in topa, je štab Devete takoj po odhodu motorizirane kolone proti Zburam pregrupiral enote. Prvi bataljon je prestavil k Padežu, Drugega na Jerengo in Tretjega do vasi Poljane, kjer jih je pustil do mraka. Že v trdi temi je brigada poleg Jerenge zasedla še Čužnjo vas in Čretež ter v miru prebila noč in naslednji dan.³⁴

Proti večeru okupatorjeva vojska ni več iskala stika z brigadnimi enotami; ob 20. uri je zapustila tudi Zbure ter odšla v Šmarjeto. Kaj pa je bilo s kolono, ki je dopoldne odšla v smeri proti Jagodniku? Ta je šla mimo Hmeljnika in čeprav jo je napadla Gubčeva brigada, okoli poldne dosegla Trebelno. Popoldne je odšla v smeri Gorenje Laknice—Vrh.

Medtem je bilo pri Tržišču že vse končano. Napad je začela Ljubljanska brigada ob pol petih zjutraj in z juriši zavzela obe postojanki. Najprej je padla postojanka Sv. Jurij, poldrugo uro pozneje pa še Tržišče.* Kljub močnemu zavarovanju in srditemu odporu sovražnik ni mogel obraniti postojanke. S 65 mrtvimi in prek 90 ranjenimi se je bil prisiljen umakniti. Boji so prenehali točno opoldne. Partizani so zasegli lep plen, tank, oklepni avtomobil, dva kamiona, veliko lahkega in nekaj težkega orožja, radiooddajno postajo, strelivo ter vojaško opremo. Med operacijo je 10 do 12 zavezniških letal obstreljevalo Novo mesto.

Naslednji dan po zavzetju Tržišča je že izšlo dnevno povelje 18. divizije s pohvalo 10. SNO brigadi »Ljubljanski« za požrtvovalnost, pogum in iznajdljivost v akciji.³⁵

O sovražnikovih izgubah v boju z Deveto pravi divizijsko poročilo, da je imel 15 mrtvih in več ranjenih. V brigadi sta bila ranjena neki vodnik in borec.

* Že 1. junija je bilo v postojanki Tržišče—Sv. Vrh 300 sovražnih vojakov, Nemcev in domobrancev 35. posadkovne čete.

Da si ustvarimo vtis o borbenosti brigade v šmarješkem okolišu 29. in 30. maja, navedimo oceno iz divizijskega poročila, ki pravi, da je bila morala izredno dobra, zlasti med starešinami, ki so znali oceniti položaj, se v danem trenutku pravilno odločiti in moralno spodbuditi borce, tako da so celo novinci jurišali in vestno izpolnjevali ukaze.

Ob koncu poglavja o majski ofenzivi 7. korpusa naj kratko poudarimo nekaj njenih vrednot in splošnih ugotovitev.

Borci so uničili postojanke, ki so nastale ob sovražnikovem vdoru. Tako je bil povrnjen osrednji del Dolenjske, s tem pa pomembna baza ter manevrsko območje osvobodilne vojske na ozemlju Ljubljanske pokrajine. O tem je L. Ambrožič-Novljan zapisal, da je ofenzivna operacija 7. korpusa uspela zlasti zato, ker so štab in poveljniki dojeli veliko moč artilerije, kadar je uporabljena združeno in v skladu z zahtevami partizanskega bojevanja. (Petnajsta divizija, str. 272.)

Hitro in uspešno so se potrdile brigadne inženirsko-tehnične čete, če so bile seveda pravočasno in zadostno oskrbljene s potrebnimi sredstvi.

V akcijah so enote zelo koristno povezovale partizansko taktiko napadov z obliko in načinom manevrskega bojevanja na prostem. Lahko rečemo, da so tako izenačili vlogo enot na zavarovalnih položajih s tistimi, ki so bile v neposrednem napadu.

Nemcem je vse bolj primanjkovalo vojakov, zato so se vse bolj opirali na slovensko domobranstvo. Postalo je številčno močna vojska, ki ji tudi ni manjkalo volje za boje, predvsem v družini z okupatorjevo policijo, ki jo je dostikrat moralo celó reševati. Po drugi strani pa je moral sovražnik računati na povečano moč partizanskih enot.

In kako se je v »ofenzivnem« maju 1944 izkazala 9. brigada?

K že navedenim ocenam posamičnih akcij dodajmo še skupno za tisti mesec. »Akcije so bile ofenzivnega značaja, dočim je imela zlasti 9. brigada nalogo, da zavaruje in omogoči napad in likvidacijo postojank, pri tem pa je sama napadala kolone in jih zadrževala, da so mogle druge edinice uspešno izvršiti svoje naloge. Ker je sovražnik z večjimi silami skušal priti napadenim postojankam na pomoč, zasluži prav radi tega 9. brigada pohvalo in je usposobljena zlasti za borbo s sovražnikom na odprtem terenu.« (...) ³⁶

Pohvali pa se lahko brigada tudi s tem, da je obenem z naraščanjem števila njenih bojnih uspehov upadlo število dezertarjev. Medtem ko je bilo marca 1944 veliko pobegov iz Devete, celo skupinskih, je imela v maju samo 5 dezertarjev.

Opombe:

1. NOV na Slovenskem, str. 693, 694, 576.
2. Povelje štaba 18. divizije z dne 21. aprila 1944 štabom podrejenih enot za pripravo napada na sovražno motorizirano kolono; Zbornik VI-13-20.
3. Poročilo štaba 18. divizije z dne 24. aprila 1944 Glavnemu štabu Slovenije o borbah na sektorju Praproče—Ortnek—Slatnik; Zbornik VI-13-28. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 12. maja Glavnemu štabu Slovenije o aktivnosti podrejenih enot v drugi polovici aprila; Zbornik VI-13-87.
4. Poročilo štaba 18. divizije z dne 28. aprila 1944 Glavnemu štabu Slovenije o borbah z motorizirano sovražnikovo kolono; Zbornik VI-13-50. Petnajstdnevno vojaško poročilo štaba 9. brigade od 16. aprila do 30. aprila 1944 štabu 18. divizije; AIZDG, F 197/M3. Kiauta, Na bojni črti Osemnajste, str. 415, 416. Poročilo o dogodkih pri posadki Velike Lašče v času od 27. aprila do 5. maja 1944; AIZDG FK, F/F26/M 5; Poročilo o dogodkih pri posadki Ribnica v času 27. aprila do 11. maja 1944; AIZDG FK, F 26/M 6.
5. Povelje štaba 7. korpusa z dne 28. aprila 1944 podrejenim enotam za pripravo napada na Žužemberk; Zbornik VI-13-43; Borec, letnik 1972, št. 8/9, str. 449.
6. Poročilo štaba 18. divizije z dne 2. maja 1944 Glavnemu štabu Slovenije in štabu 7. korpusa; AIZDG, F 27/I.
7. Domobransko »poročilo o dogodkih pri posadki Ribnica za dan 30. aprila in 1. maj 1944«; AIZDG FK; F 26/M 4.
8. Poročilo štaba 18. divizije dne 3. maja 1944 Glavnemu štabu Slovenije in štabu 7. korpusa; AIZDG, F 27/I. Miroslav Stepančič, Ofanzivna dejstva 7. korpusa u Dolenjskoj maja 1944; Vojno istoriski glasnik, Beograd 1960, št. 3, str. 36. Domobranske *Vesti*, 15. maja 1944, AIZDG, F 111 B.
9. Miroslav Stepančič. Ofanzivna dejstva 7. korpusa u Dolenjskoj maja 1944; Vojno istoriski glasnik, Beograd 1960, št. 3, str. 35. Ambrožič, »Petnajsta divizija«, str. 257.
10. Partijsko poročilo 9. brigade od 1. maja do 15. maja 1944 CK KPS; A CK ZKS.
11. Ambrožič, Petnajsta divizija, str. 261.
12. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 24. maja 1944 Glavnemu štabu Slovenije o petnajstdnevni aktivnosti enot; Zbornik VI-13-131. Medoš, prispevek.
13. Poročilo štaba 18. divizije z dne 6. maja 1944 Glavnemu štabu in štabu 7. korpusa; AIZDG, F 27/I.
14. Naredba štaba 18. divizije z dne 7. maja 1944 štabom brigad o razmestitvi brigad; Zbornik VI-13-76.
15. Dnevna poročila štaba 18. divizije od 7. maja do 10. maja 1944 Glavnemu štabu in štabu 7. korpusa; AIZDG, F 27/I.
16. Dnevno poročilo štaba 18. divizije z dne 11. maja 1944 Glavnemu štabu in štabu 7. korpusa; AIZDG; F 27/I. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 24. maja 1944 Glavnemu štabu Slovenije o petnajstdnevni aktivnosti enot; Zbornik VI-13-131.
17. Poročilo štaba 18. divizije z dne 14. maja 1944 Glavnemu štabu Slovenije in štabu 7. korpusa; AIZDG, F 27/I.
18. Poročilo štaba 18. divizije z dne 13. maja 1944 Glavnemu štabu in štabu 7. korpusa; AIZDG, F 27/I.
19. Naredba štaba 18. divizije z dne 14. maja 1944 štabu 9. brigade za dejstvovanje v akciji na Trebnje in napadu na Mirno Peč; Zbornik VI-13-98.
20. Poročila štaba 18. divizije z dne 16. maja in 24. maja 1944 Glavnemu štabu Slovenije oziroma štabu 7. korpusa o borbah za Mirno Peč; Zbornik VI-13-107 in 133.
21. Ciril Rus, brošura **18. divizija v zasedah**, l. 1944, str. 7, 8; AIZDG.
22. Poročilo štaba 18. divizije z dne 16. maja 1944 Glavnemu štabu Slovenije o borbah na sektorju Kuzarjev Kal—Kačja rida; Zbornik VI-13-107.
23. Poročilo štaba 9. brigade z dne 24. maja 1944 štabu 18. divizije o bojih med napadom in uničenjem postojanke Trebnje in Mirna Peč. AIZDG, F 193/M 3. Poročila štaba 18.

- divizije od 16. maja do 20. maja 1944 Glavnemu štabu Slovenije in štabu 7. korpusa; AIZDG, F 17/M II in F 27/I.
24. Seznam padlih, seznam ranjenih.
 25. Ambrožič, Petnajsta divizija, a str. 265. Kiauta, Na bojni četi Osemnjaste, str. 437—440.
 26. Poročilo štaba 18. divizije z dne 24. maja 1944 štabu 7. korpusa O bojih za Mirno Peč in Novo mesto; Zbornik VI-13-133. Petnajstdevno vojaško poročilo štaba 9. brigade od 16. maja do 31. maja 1944 štabu 18. divizije; AIZDG, 197/M 3.
 27. Ambrožič, Petnajsta divizija, str. 265.
 28. Poročilo štaba 18. divizije z dne 21. maja 1944 Glavnemu štabu Slovenije o bojih na sektorju Kačja rida—Kuzarjev Kal; povelje Glavnega štaba Slovenije z dne 23. maja 1944 o pohvali enotam 7. korpusa; povelje štaba 18. divizije z dne 23. maja 1944 za ponovni napad na Mirno Peč; bojno poročilo štaba 1. artilerijske brigade z dne 23. maja 1944; povelje štaba 7. korpusa z dne 24. maja 1944 štabu 18. divizije za ponovni napad na Mirno Peč in Trebnje in poročilo štaba 18. divizije z dne 24. maja 1944 štabu 7. korpusa o bojih za Mirno Peč in Novo mesto; Zbornik VI-13-122, 126, 128, 129, 132 in 133.
 29. Naredba štaba 7. korpusa z dne 23. maja 1944 štabom podrejenih enot proti sovražnikovim izpadom; Zbornik VI-13-127.
 30. Poročilo štaba 18. divizije z dne 25. maja 1944 Glavnemu štabu Slovenije in štabu 7. korpusa; AIZDG, F 27/I.
 31. Povelje štaba 18. divizije z dne 26. maja 1944 štabom podrejenih enot za pripravo napada na Tržišče; Zbornik VI-13-138.
 32. Naredba štaba 18. divizije z dne 29. maja 1944 štabu 9. brigade za napad na Tržišče in Kronovo; Zbornik VI-13-144. Povelje štaba 18. divizije z dne 29. maja 1944 štabom podrejenih enot; Zbornik VI-13-147.
 33. Poročilo štaba 18. divizije z dne 30. maja 1944 Glavnemu štabu Slovenije in štabu 7. korpusa; AIZDG, F 27/I. Boris Grabnar, Pri Mirni Peči, **Naš pohod**, izdal propagandni odsek 9. brigade maja 1944, št. 4.
 34. Poročilo štaba 18. divizije z dne 31. maja 1944 Glavnemu štabu Slovenije in štabu 7. korpusa; AIZDG, F 27/I. Petnajstdevno vojaško poročilo štaba 9. brigade od 16. maja do 31. maja 1944 štabu 18. divizije, AIZDG, F 193/M 3.
 35. Poročilo štaba 18. divizije z dne 2. junija 1944 štabu 7. korpusa o bojih podrejenih enot v drugi polovici maja; Zbornik VI-14-11. Poročilo štaba 18. divizije z dne 3. junija 1944 Glavnemu štabu Slovenije o bojih 10. brigade za Tržišče; Zbornik VI-14-14. Dnevno povelje štaba 18. divizije z dne 31. maja 1944 o pohvali 10. brigadi »Ljubljanski«; Zbornik VI-13-156. Poročilo o dogodkih pri posadki Novo mesto za čas od 21. maja do 31. maja 1944; IZDG AK, F 26/M 3.
 36. Poročilo štaba 18. divizije z dne 2. junija 1944 štabu 7. korpusa o bojih podrejenih enot v drugi polovici maja 1944; Zbornik VI-14-11.

